STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04227

DI FILOSOFYE

Chaim Zhitlowsky

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די פילאָסאָפיע

וואָס זי איז און ווי זי האָט זיך ענטוויקעלט

אריינפיהר אין דאָס שטודיום פון פילאָסאָפישע
פּראָבלעמען: די געשיכטליכע ענטוויקלונג
פון׳ם פילאָסאָפישען געדאַנק

פון
דר. חיים זשיטלאָווסקי

באַנד II

מאַקס נ. מייזעל
אידישער פאַרלאַג פאַר ליטעראַטור און וויסענשאַפט
424 גרענד סטריט, ניו יאָרק
1920

Copyright by
MAX N. MAISEL
New York, 1920.

צווייטער טייל

פון עמאַנועל קאַנט ביז אויף אונזערע טעג.

אינהאלט־פערצייכנים

צווייטער טייל

פון עמאנועל קאנט ביז אויף אונזערע טעג.

עלפטער קאפיטעל: א) קאנט'ס קריטישע פילאסאפיע.

דאגמאטישער ראציאנאליזם, סקעפטישער עמפיריזם און קריטיציזם. קאנט'ס נייער וועג אין דער פילאסאפיע. די דריי קוועלען פון דער טעארעטישער ערקענטניס. ריינער שכל, פראקטישער שכל און אורטיילס־קראפט. — קאנט'ס פילאסאפישער ענטוויקלונגס־גאנג. — אן אריינפיהר אין קאנט'ס סיסטעם. — קאנט'ס נייע שטעלונג צו דער אויפגאבע פון פילאסאפיע. — די גרונד־שאלות פון דער „קריטיק פון דעם ריינעם שכל". — קאנט'ס טראנסצענדענטאלע עסטהעטיק. רוים און צייט. — טראנסצענדענטאלער אידעאליזם און עמפירישער רעאליזם. .... זייטע 1.

צוועלפטער קאפיטעל: ב) קאנט'ס קריטישע פילאסאפיע.

די טראנסצענדענטאלע לאגיק. די קאטעגאריען־טאוועל. דער „קאפערניקאנישער" שטאנדפונקט אין דער ערקענטניס־טהעאריע. „די זאך, ווי זי איז". פענאמענען און נאאומענען. — די טראנסצענדענטאלע דיאלעקטיק. דער מאדערנער דארוויניזם — א פירוש אויף קאנט. די מעטאפיזיק. גאט, נשמה און וועלט. די קריטיק פון די גאט־בעווייזען. די קריטיק פון דער נשמה־לעהרע. די אנטינאמיען פון דעם ריינעם שכל. דער איבערגאנג צו דער מאראל־פילאסאפיע. .... זייטע 33.

דרייצעהנטער קאפיטעל: ג) קאנט'ס עטהיק און עסטהעטיק.

קאנט'ס קריטיק פון'ם פראקטישען שכל. — די זינליכע און איבערזינליכע אדער געדאנקליכע וועלט. די מענשהייט. מאקסימען (כללים) און אימפעראטיווען. דער קאטעגארישער אימפעראטיוו. — אכטונג און פליכט. די פאסטולאטען פון דעם פראקטישען שכל, די זיטליכקייטס־לעהרע. די רעכטס־רעליגיאנס־און געשיכטס־פילאסאפיע. — קריטיק פון דער אורטיילס־קראפט. צוועק און צוועקמעסיגקייט. דאס שעהנע און ערהאבענע. די צוועקמעסיגקייט אין דער נאטור. די מאראלישע וועלטענטוויקלונג. קריטישע מעטאפיזיק. .... זייטע 59.

פיערצעהנטער קאפיטעל: א) די ספעקולאטיווע מעטאפיזיק אין דייטשלאנד.

צווישען קאנט און פיכטע. — פריעדריך שיללער. — די ווידערבעלעבונג פון דעם ספינאזיזם דורך יאקאבי און הערדער. הערדער'ס עוואלוציאנס־פילאסאפיע. — מימון'ס סקעפטיציזם און די אבשאפונג פון דער „זאך אין זיך" רייגהאלד'ס מאגיזם. — פיכטע. זיין ערקענטניס־טהעאריע. דער אידעאליזם.

דער אנאליז פון דעם זאץ: „איך בין איך“. — די ספעקולאטיווע מעטהאדע און דער פאזיטיוויזם. — פיכטע'ס מעטאפיזיק. די זיטליכע וועלט ארדנונג. פיכטע — דער סאציאליסט.......................זייטע 89.

פופצעהנטער קאפיטעל: ב) די ספעקולאטיווע מעטאפיזיק אין דייטשלאנד.

די געבורט פון דער ראמאנטיק. רעוואלוציאנערע און רעאקציאנערע שטימונגען אין דער ראמאנטיק. שלעגעל. נאוואליס. שלייערמאכער. — יאזעף שעללינג, זיין ספינאזיזם. דער עסטהעטישער פאנטהעאיזם. די רעליגיאנס־פילאסאפיע. — העגעל. זיין קריטיק פון קאנט'ן, פיכטע'ן און שעללינג'ן. — דאס דיאלעקטישע דענקען און די דיאלעקטישע מעטהאדע. העגעל און פלאטאן. די טריאדע. — העגעל'ס סיסטעם. העגעל'ס לאגישער פאנטהעאיזם...זייטע 177.

זעכצעהנטער קאפיטעל: די יונג־העגעליאנער און דער מא־טעריאליזם.

די יונג־העגעליאנער. — דוד פריעדריך שטרויס. ברונא בויער און די קריטישע קריטיק. — לודוויג פייערבאך און דער אביעקטיווער סענסואליזם. די קריטיק פון דער דיאלעקטיק. די צוקונפטיגע רעליגיאן. משה העסס און דער „אמת'ער“ סאציאליזם. — דער דיאלעקטישער מאטעריאליזם פון קארל מארקס און פריעדריך ענגעלס. מיסטישע און מאטעריאליסטישע דיאלעקטיק. די טריא־דישע ענטוויקעלונג און דער אבשלום פון דער פילאסאפיע. דער היסטארישער מאטעריאליזם און די סאציאלע רעוואלוציאן. — דער געוועהנליכער מאטעריאליזם. ....זייטע 147.

זיעבצעהנטער קאפיטעל: דער פעסימיזם, דער מאניזם און די „איך“ פילאסאפיע.

שאפענהויער און דער פעסימיזם. די וועלט איז די ערגסטע, וואס מען קאן זיך פארשטעלען. די נירוואנא. — עדוואַרד פאן הארטמאן און זיין „איידע־מאניסטישער פעסימיזם“, די פילאסאפיע פון דעם „אומבעוואוסטען“. מאינלענ־דער און וויינינגער. — דער מאדערנער מאניזם: נייגער, נוארע און ערנסט העקקעל. — די „איך“־פילאסאפיע. שטירנער און ניעטצשע...זייטע 177.

אכטצעהנטער קאפיטעל: א) די אנטראפאלאגישע ריכטונגען.

פריעז און זיין עסטהעטישע רעליגאנס־פילאסאפיע. דער עמפיריקער בענעקע און דער בענטהאמשער אוטיליטאריאניזם. — וויליאם האמילטאן. — הערבארט'ס מעכאניסטישע פסיכאלאגיע און די מעטאפיזיק פון די „רעאלען“. פעכנער'ס וועלט־נשמה און ערד־נשמה. לאטצע'ס פערבינדונג פון א מאטעריא־ליסטישער פסיכאלאגיע און א גאט־גלויבען. וואונדט, ווי א וויסענשאפטס־מאן און ווי א ווילענס־מעטאפיזיקער. — אגיוסט קאנט און דער פאזיטיוויזם. קאנט און קאנט. קאנט'ס פארלויפער: סאפיע זשערמאן, סען־סימאן, פיערד לערו. קאנט און בעקאן. דאס געזעץ פון די דריי שטאדיען. די קלאסיפיקאציאן פון די וויסענשאפטען. די סאציאלאגיע, די פאזיטיווע פאליטיק און „די רעליגיאן פון דער מענשהייט“. — הערבערט ספענסער. ספענסער און קאנט. דער אגנאס־טיציזם. די ערקענטניס־טהעאריע. די עוואלוציאנס־טהעאריע. ספענסער און העגעל.................................זייטע 207.

נײנצעהנטער קאפּיטעל: ב) די אנטראָפּאָלאָגישע ריכטונגען.

דיוהרינג און זײן װירקליכקײטס־פילאָסאָפיע. פוליע'ס „אידעען־קרעפטען". גױיאָ און די פילאָסאָפיע פון'ם לעבען. — דער נעאָ־קריטיציזם. העלמהאָלץ און די טעאָריע פון דער „ספּעציפישער ענערגיע". אָטטאָ ליעבמאַן און דער „צוריק צו קאַנט!" פריעדריך אַלבערט לאַנגע: די פּסיכאָ־פיזישע אָרגאַניזאַציע, די בעשאַפונגס־פאָרמען און דער שטאַנדפּונקט פון דעם אידעאַל. לאַװראָװ און מי־כאַילאָװסקי. די סוביעקטיװע מעטהאָדע אין דער סאָציאָלאָגיע. הערמאַן קאָהען און דער נעאָ־קאַנטיאַניזם. טראַנסצענדענטאַלער און מעטאַפיזישער אידעאַליזם. אַלאָאיס ריעהל און די צװײ אַרטען פון דער פילאָסאָפיע. — דזשאָהן סטיואַרט מילל. די ערפאַהרונג און דאָס „איך"־פּראָבלעם. דער גאָט־גלױבען. — דער נעאָ־יומיזם פון ריכאַרד אַװענאַריוס און ערנסט מאַך. אָסטװאַלד'ס ענערגעטיק. — דער „פּראַגמאַטיזם" .... זײטע 235.

צװאַנציגסטער קאַפּיטעל: ריקבליק און אױסבליק.

ענטדעקונגען און ערפינדונגען אין דער מענשליכער ערקענטניס. עמפּיריאָ־קריטיציזם און פּראַגמאַטיזם. דער פעהלער פון דעם פּראַגמאַטיזם. דאָס רײן טהעאָרעטישע בעדערפעניס, דער מיסטישער אױסבליק פון דעם פּראַגמאַטיזם. דער קריטיזם און די צעהן גרונד־פּרינציפּען פון דעם פילאָסאָפישען שאַפען. זײער גורל בײ די פערשיעדענע פילאָסאָפען. אײניגע פּאַראַלעלען און „עקס־פּערימענטען". די פראַגען, װאָס דאַרפען אױפגעשטעלט װערן אױף דער טאָ־געס־אָרדנונג. די טאָלעראַנץ. פילאָסאָפיע און אינדיװידועלע רעליגיאָן.
.... זײטע 269.

צווייטער טהייל

פון עמאנועל קאַנט (1804-1724) ביז אויף אונזערע טעג

עלפטער קאַפּיטעל

קאנט׳ס קריטישע פילאָסאָפיע

א) איינפיהרונג און טראַנסצענדענטאַלע עסטהעטיק.

(דאָגמאַטישער ראַציאָנאַליזם, סקעפּטישער עמפּיריזם און קרי־טיציזם. קאַנט׳ס נייער וועג אין דער פילאָסאָפיע. די דריי קוועלען פון דער טעאָרעטישער ערקענטניס. ריינער שכל, פּראַקטישער שכל און אורטיילס־קראַפט. — קאַנט׳ס פילאָסאָפישער ענטוויקלונגס־גאַנג. — אַן אריין־פיהר אין קאַנט׳ס סיסטעם. די פערשיעדענע וויסענשאַפטען און זייערע פערשיעדענע ערקענטניס־אינטערעסען. — קאַנט׳ס נייע שטעלונג צו דער אויפגאַבע פון פילאָסאָפיע. — פילאָסאָפיע און מענשליכע קולטור. די גרונד־שאלות פון דער „קריטיק פון דעם ריינעם שכל״. — וואָס זענען אזוינס סינטע־טישע אורטיילען אַ־פּריאָרי? — קאַנט׳ס טראַנסצענדענטאַלע עסטהעטיק. רוים און צייט. — אַ־פּריאָרי׳שע פאָרמען. פאָרמען און טהעטיגקייטס־אַרטען. עמפּיריש, טראַנסצענדענטאַל און טראַנס־צענדענט. טראַנסצענדענטאַלע אַנשויאונגס־פאָרמען. שיין, ער־שיינונג און „די זאַך, ווי זי איז.״ טראַנסצענדענטאַלער אידעאַ־ליזם און עמפּירישער רעאַליזם).

§ 1. דאָגמאַטישער ראַציאָנאַליזם, סקעפּטישער עמפּיריזם און קריטיציזם.

די פילאָסאָפיע פון בעקאָן און דעקאַרט אָן ביז צו קאַנט האָט זיך ענטוויקעלט, ווי מיר האָבען געזעהען, אין צוויי פערשיעדענע

ריכטונגען: די ראַציאָנאַליסטישע ריכטונג האָט געבויט אויף דער מאַכט פון דעם מענשליכען ריינעם דענקען. זי האָט געגלויבט, אַז דער שׂכל קאָן אָהן דער הילף פון דער ערפאַהרונג אַרויסברענגען די לעצטע אַבסאָלוטע אמת'ן וועגען די וויכטיגסטע פילאָסאָפישע שאלות. וואָס „ריינער" דאָס דענקען איז, וואָס ווייניגער די חושים מישען זיך אַריין אין דעם קלאָרען און דייטליכען שׂכל, אַלץ בעסער פאַר דער פילאָסאָפיע, אַלץ מעהר שאַנסען צו דערגעהן דעם אמת.

די עמפּירישע ריכטונג, צוריק, האָט אַלץ געבויט אויף דער ערפאַהרונג. וואָס נעהנטער מיר שטעהען צו די חושים, וואָס ווייניגער מיר פערלאָזען זיך אויף די בעגריפען פון דעם שׂכל, אַלץ בעסער פאַר דער פילאָסאָפיע, אַלץ זיכערער ווערט אונזער ערקענטניס.

ביידע ריכטונגען האָבען ניט בעשאַפען קיין זיכערען פונדאַמענט פאַר דער פילאָסאָפישער פאָרשונג.

די ראַציאָנאַליסטישע איז אַריין געפאַלען אין אַ דאָגמאַטישען שלאָף. זי האָט געשפּינט אַ מעטאַפיזישען נעץ פון ריין שׂכל'דיגער ערקענטניס וועגען גאָט, וועלט און דער מענשליכער נשמה און איהר איז ניט אַרויף געפאַלען אויפ'ן זין צו פרעגען זיך, מיט וואָס פאַר אַ רעכט טרויט זי אַזוי בלינד דעם מענשליכען „ריינעם" שׂכל אין אַזעלכע ענינים, וואָס שטייגען אַזוי ווייט אַריבער אַלע גרענעצען פון אַ מענשען־מעגליכער ערפאַהרונג.

די עמפּיריסטישע ריכטונג האָט געזאָגט איהר לעצטען וואָרט אין יום'ס פילאָסאָפיע. יום בעווייזט, אַז דער שׂכל איז טאַקי אין שטאַנד אַרויסצוברענגען אַבסאָלוט זיכערע און קלאָרע ערקענטניס, אָבער נאָר אויף אַ זעהר בעגרעניצטען פעלד פון זיין פאָרשען: אין דער „ריינער" מאַטעמאַטיק. די מאַטעמאַטישע ערקענטניס קאָן איהם אָבער גאָר ניט נוצען. זי מאַכט נאָר קלאָרער עטליכע מאַטעמאַטישע בעגריפען, וואָס לאָזען זיך אָבער ניט אָנווענדען אויף דער וועלט פון דער ערפאַהרונג. אַלץ, מיט וואָס דער מענש בעווייכערט זיין ערקענטניס, שטאַמט פון דער ערפאַהרונג, אָבער די ערפאַהרונג האָט אין זיך ניט קיין זיכערע פּרינציפּען, אויף וועלכע מען זאָל קאָנען פעסט בויען. דער בעגריף פון קויזאַליטעט, פון אורזאַך און ווירקונג, אויף וועלכען עס רוהט אונזער גאַנצע וויסענ־

שאפט, איז אויסגעוואקסען פון א געוועהנונג, א הרגל אין אונזער דענקען, און זיין גאנצע טעאָרעטישע גרונדלאגע איז א מין גלויבען; אז ווען עס פאסירט איין זאך, מוז דערנאָך פאסירען אן אנדער זאך. דער שכל קאָן אָבער בשום אופן ניט איינזעהען, פאר וואָס אין דערינגען שטעקט א „מוז". גלויבען איז א זאך, וואָס געהערט ניט צו דער פילאָסאָפיע, און דאָרטען, וואו מען קאָן ניט וויסען, מוז מען צווייפלען. אויף אזא'ן אופן פיהרט דער עמפיריזם, דער גלויבען אין דער ערפאהרונג, צום סקעפטיציזם.

צו דעם רעזולטאט איז יום געקומען גראָד אין אזא צייט, ווען די נאטור־וויסענשאפטען האָבען זיך גענומען ענטוויקלען מיט יעדען שריט אַלץ זיכערער און פעסטער; גראָד יעמאָלט, ווען די מאטעמאטיק, וואָס האָט, על פי טהעאָריע, גאָר ניט געקאָנט אָנגעווענדעט ווערען אויף דאָס שטודיום פון דער נאטור, האָט, להיפך צו דער סקעפטישער טהעאָריע, דוקא געגעבען די מעגליכקייט דער וויסענשאפט צו געהן איהר זיכערען גאנג.

פריהער אָדער שפעטער האָט געמוזט ווערען קלאָר, אז סיי דער דאָגמאטישער ראציאָנאליסט, סיי דער סקעפטישער עמפיריקער געהען אויף פאַלשע וועגען. א נייער וועג האָט געמוזט דורכגעשניטען ווערען אין דער פילאָסאָפישער פאָרשונג, אויף וועלכען מען זאָל קאָנען אויסמיידען די פעהלערען פון ביידע ריכטונגען.

אזא נייעם וועג שלאָגט פאָר קאנט אין זיין קריטיציזם. דער קריטיציזם האַלט אין איינעם מיט דעם עמפיריקער, אז יעדע טעאָרעטישע ערקענטניס מוז זיין געבויט אויף דער ערפאהרונג; אז דער מענשליכער שכל קאָן אין דער טעאָריע געהן נאָר אזוי ווייט, ווי ווייט עס געהט די ערפאהרונג. אָבער די ערפאהרונג איז פאר איהם ניט א פשוט'ע אָבשפיעגלונג פון דער דרויסענדיגער וועלט אין די מענשליכע חושים. די ערפאהרונגס־וועלט, וועלכע דער מענש האָט פאר זיך, איז א פּראָדוקט פון צוויי פאקטאָרען: פון די פּראָצעסען, וואָס קומען פאָר אין דעם „אָביעקט" און וואָס ווירקען אויף אונזער זינליכקייט, און, פון דער אנדער זייט, פון יענער ארט, ווי אזוי די ווירקונג ווערט אויפגענומען פון אונזער „סוביעקט", ד. ה. פון יענע מענשליכע ער־

קענטנים־קרעפטען, וואָס בעארבייטען אונבעוואוסטערהייד דעם דרויסענדיגען מאטעריאל און מאכען פון איהם מענשליכע ערפאהרונג. די וויכטיגסטע ראָליע דערביי שפּיעלען יענע אונבעוואוסטע פּראָצעסען אין דער ערקענטנים, וואָס ברענגען ארוים די זינליכע פאָרשטעלונגען פון רוים, צייט און די געדאנקליכע „קאַטעגאָריען”. זיי, אָט די פאָרשטעלונגען און קאטעגאָריען, בעשאַפען ערשט די מעגליכקייט פון א זיכערער מאטעמאטיק און א זיכערער נאטור־וויסענשאפט. דער ראציאנאליזם האָט דעריבער אויך ביז צו א געוויסען גראד רעכט, ווען ער זאָגט, אז די זיכערע ערקענטנים שטאמט פון דעם „ריינעם” שכל. דאָס דארף מען פערשטעהן אזוי, אז נאָר יענע פּראָדוקטען פון דעם ריינעם שכל זענען זיכער, וואָס זענען נאָך פאר דער ערפאהרונג אומבאוואוסטערהייד אריין געארבייט געוואָרען אין דער ערפאהרונג.

דער קריטיציזם בעפרייט אונז פון דעם בלינדען דאָגמאטיזם און דעם בלינדען סקעפּטיציזם. מיר טרויען אונזער שכל דערפאר און אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל זיינע געדאנקען ווערען פאר'אמת'ט אין דעם פּראָצעס פון דער ערפאהרונג. און זיינע „ריינע” „געדאנקען ווערען נאָר אויף אזוי פיעל פאר'אמת'ט אין דער ערפאהרונג, אויף וויפיעל זיי זענען לכתחילה אריינגעגאנגען אונבעוואוסטערהייד אין יענעם פּראָצעס, וואָס בעשאפט ערשט דעם מענשען'ס ערפאהרונג.

די גאנצע ערפאהרונג און אויך די גאנצע פילאָסאָפישע ערקענטנים שטאמט לויט קאנט פון דריי קוואלען: פון דער זינליכקייט, וואָס בעשאפט אנשויאונגען, פון דעם פערשטאנד, וואָס בעשאפט בעגריפען, און פון דער פערנונפט, וואָס בעשאפט אידעען.

זינליכקייט און פערשטאנד פליעסען אין איינעם און בעשאַפען ערפאהרונג. די פערנונפט געפינט שוין די ערפאהרונג פאַרטיג פאר זיך און שפרייזט אריבער מיט איהרע אידעען איבער די גרענעצען פון דער עמפּירישער וועלט. אין אלע דריי קוואלען געפינען זיך „ריינע” פּראָדוקטען פון דער מענשליכער ערקענטנים. מען מוז אויסגעפינען, וואָס פאר א ראָלע די „ריינע” זינליכקייט און דער ריינער פערשטאנד שפּיעלען אין דער ערפאהרונג, כדי דער־

נאָך אויסצופאָרשען, צי האָט דער „רייגער" שכל א רעכט, אריבער־צושפרייזען מיט זיינע אידעען די גרענעצען פון דער ערפאהרונגס־וועלט, פאַר וואָס ער טהוט דאָס און אויף וויפיעל זענען זיכער די רעזולטאטען, צו וועלכע ער קומט.

אויסגעפאָרשט אויף אזא'ן אופן די טעאָרעטישע ערקענטניס, מוז מען אויף דעם זעלביגען שטייגער קריטיש דורכנעהמען אונזער זיטליכע ערקענטניס וואָס שטאַמט פון דעם פראקטישען שכל, כדי אויך דאָרטען ארויסצוגעפינען די באַדינגונגען פון א זי־כערען וויסען. דאָס זעלבע מוז אויך געטאָן ווערען פאר יענעם צווייג פון מענשליכע געדאנקען, וואָס האָבען א שייכות צו שעהנקייט, און וואָס שטאַמט פון דער מענשליכער „אור־טייל'ס־קראפט".

די אויפגאַבע פון דער קריטישער פילאָסאָפיע פאַלט דעריבער פאַנאַנדער אין א „קריטיק פון דעם ריינעם שכל", א „קריטיק פונ'ם פראקטישען שכל" און א „קריטיק פון דער אורטיילס־קראפט". אזוי רופען זיך אויך אָן די דריי הויפט ווערק, אין וועלכע קאַנט האָט בעגרינדעט זיין פילאָסאָפיע.

§ 2. קאַנט'ס פילאָסאָפישער ענטוויקלונגס־גאַנג.

ניט מיט א מאָל האָט זיך קאַנט ארויפגעארבייט צו יענער הויך, אויף וועלכער מיר געפינען איהם אין זיינע קריטישע הויפט־שריפטען.

בעת די „קריטיק דער ריינער פערנונפט" האָט אין 1781 דערבליקט די וועלט, איז שוין קאַנט געוועזן נאָהענט צו די זעכציג און האָט געהאַט א רייכען פאָרשער־לעבען הינטער זיך און א נאָ־מען פון א טיעפען פילאָסאָף און א גרינדליכען געלעהרנטען.

זיין גאַנצע פילאָסאָפישע טהעטיגקייט טיילט מען איין אין פיער גרויסע פעריאָדען:

די ערשטע פעריאָדע ביז צו דעם יאָהר 1760 איז קאַנט נאָך א דאָגמאַטיקער און א ראַציאָנאַליסט. ער פילאָסאָפירט נאָך אין די רעהמעלעך פון דעם לייבניץ־וואָלף'שען סיסטעם, אָבער אויך אין דער פעריאָדע ציעהט איהם מעהר צו די נאַטור־וויסענשאַפטען, עה־דער צו דער ריינער מעטאַפיזיק. אין דעם יאָהר 1755 ערשיינט זיין „אַלגעמיינע נאַטורגעשיכטע און טהעאָריע דעם הימּמעל'ס", אין

וועלכער ער זאָגט צום ערשטען מאָל ארויס די היפּאָטהעזע, אז די זון און די פּלאַנעטען האָבען זיך ביסלעכווייז ענטוויקעלט פון א מין נעפּעל, אין וועלכען די גאַנצע וועלט־מאַטעריע האָט זיך געפונען. אין פערציג יאָהר ארום איז ל אַ פּ ל אַ ס אויך געקומען צו דעם זעלביגען געדאנק, וואָס הערשט נאָך עד היום אין דער וויסענשאַפטליכער אַסטראָנאָמיע.

די צווייטע פּעריאָדע איז די ע מ פּ י ר י ש ־ ס ק ע פּ־ ט י ש ע (1760—1769). די בעקאַנטשאַפט מיט יום האָט קאַנט'ן „אויפגעוועקט פון'ם דאָגמאַטישען דרעמעל", ווי ער דריקט זיך אליין אויס. ער בעשעפטיגט זיך אין דער פּעריאָדע דער עיקר מיט דער קריטיק פון דעם ראַציאָנאַליזם. ער שעצט אָב דעם ווערטה פון דער ריינער לאָגיק און געפינט, אז מען לעגט אויף איהר צו פיעל האָפענונגען, אז זי קאָן ניט געבען דער ערקענטניס דאָס, וואָס מען ערוואַרט פון איהר. ער שפּאָט אויס די „מעטאַפיזישע חלומות" און האַלט, אז דער שכל קאָן קיין מאָל ניט איינזעהען, פאַר וואָס עס מוז זיין קויזאַליטעט אין דער נאַטור, און אז אַלץ וואָס מיר קאָנען וויסען וועגען דעם ענין, מוזען מיר שעפּען פון דער ערפאַהרונג. די מעטאַפיזיק איז פאַר איהם אין יענער צייט ניט מעהר, ווי „די וויסענשאַפט פון די גרעניצען פון דעם מענשליכען שכל".

די דריטע פּעריאָדע (1770—1780) איז די איבערגאַנגס־צייט צו דער קריטישער אָדער ריכטיגער די פּעריאָדע פון דעם אויסאַרבייטען און פערטיעפען דעם קריטישען געדאנק, צו וועלכען ער איז געקומען אין דעם יאָהר 1770.

די פערטע און לעצטע פּעריאָדע איז די ק ר י ט י ש ע (1781 ביז דעם טויט — 1804), מיט וועלכער מיר בעשעפטיגען זיך דאָ.

די הויפּט ווערק פון אַלע פיער פּעריאָדען ברענגען מיר אין דער ליטעראַטור צו דעם פּאַראַגראַף.

§ 3. ארייך־פיהר אין קאַנט'ס סיסטעם.

קאַנט'ס פילאָסאָפיע איז די געדאנקען־רייכסטע פון אַלע סיסטעמען ביז אויף דעם היינטיגען טאָג. עס איז ניטאָ אין דער איצטיגער פילאָסאָפיע קיין איין איינציגער פילאָסאָפיש־וויכטיגער געדאנק, וואָס זאָל ניט זיין דירעקט אָדער אינדירעקט בעאיינפלוסט

פון א וועלכען עס איז קאַנט'שען געדאַנק. קאַנט איז נאָך עד היום יענער פּאָלאַר־שטערן, נאָך וועלכען דער שיפסמאַן בעשטימט זיין ריכטונג. מען מוז ניט דוקא שווימען אהין, וואו דער פּאָלאַר־שטערן גלאַנצט. מען קאָן שווימען אָנשטאָט צפון קיין דרום. אָבער אויך די וואָס שווימען קיין דרום, מוזען בעשטימען זייער וועג נאָך דעם גרויסען שטערן אין צפון.

אין די גרענעצען פון א קורצער איבערבליק איבער די פילאָסאָפיע איז כמעט אונמעגליך צו געבען א קלאָהרען און גענוג אויספיהרליכען בעריכט איבער אַלע וויכטיגסטע פּונקטען פון קאַנט'ס אונטערזוכונגען. א גרויסער טייל פון זיינע געדאַנקען איז שוין אריבער אין א בעזונדער וויסענשאַפט, וואָס איז ארוים געוואַקסען פון זיין פליאָסאָפיע. מיר מיינען דאָ די ערקענטניס־טעאָריע, וואָס איז געוואָרען א זעלבסטשטענדיגער טייל אין דעם סיסטעם פון די וויסענשאַפטען.

מיר ווע‍לען דאָ פּרובען דורך א ביישפּיעל לייכטער מאַכען דעם לעזער צו פערשטעהן די איינענטימליכע פראַגע־שטעלונג, וואָס ליעגט אין קאַנט'ס קריטישער פילאָסאָפיע, און דערנאָך וועלען מיר זעהען, ווי מעגליך קלאָרער צו מאַכען די וויכטיגסטע הויפּט־פּונקטען פון זיין סיסטעם.

לאָז זיין, מיר געפינען זיך ביי א שריפה אין א פינסטערער נאַכט. עס ברענט א הויז ערגיץ־וואו אין וואַלד. פון דעם אונטערשטען גאָרן און פון איין זייט דאַך שלאָגען פייער־צונגען און רויך־זיילען, וואָס ווארפען א געהיימניספולען ראָזאָווען אָבשיין אויף די בוימער, אויף די מענשע, וואָס שטעהען ארום הויז, און אויף דעם הימעל. מען איילט לעשען דאָס פייער, רייסען דעם דאַך. פלוצלונג הערט זיך א ביטערער אויסגעשריי. א פרוי דערוויסט זיך, אז איהר שלאָפענדיג קינד געפינט זיך נאָך אין דעם אויבערשטען גאָרן. זי לויפט אום אין פערצווייפלונג און ברעכט די הענד. אַלע שטעהען ווי דערשלאָגענע פון א דונער; מען ווייס זיך ניט קיין ראַט. נאָר אָט האָט זיך פון דער מאַסע אָבגעטיילט א יונגער מאַן. מיט ענטשיעדענע טריט לאָזט ער זיך קלעטערן ארויף, אויף דעם אויבערשטען גאָרן פון וועלכען עס שלאָגען שוין געדיכטע זיילען רויך. ער פערשווינדט אין זיי. און אימה פאַלט אָן אויף אַלע, וואָס

שטעהען ארום. דער פלאַקערנדער דאַך קאָן יעדע רגע צונויפשטיר־צען און בעגראָבען אונטער זיך, אין דעם גיהנם פון פייער, דעם מאַן און דאָס קינד. אָבער אין אַ רגע ארום בעוויזט ער זיך ביים פענס־טער מיט דעם קינד אין זיין אָרעם און, אַ דאַנק דער הילף פון די ארום־שטעהענדע, געהט ער ארויס בשלום פון דעם געפאַהר און גיט איבער דאָס קינד צו דער כמעט וואהנזיניג־געוואָרענער מוטער. די מוטער כאַפּט ארום איהר קינד און פאַלט אויף די קניע, זי דאַנקט דעם רעטער פון איהר קינד און שיקט אַ תפלה צום אַלמעכטיגען הימעל, וואָס האָט איהר בעוויזען אזא גרויסען גענאַד.

זאָל זיין, אז צווישען די צושויער האָבען זיך געפונען אויך איי־ניגע טעאָרעטיקער, וואָס האָבען געקוקט אויף דער פּאַ־סירונג, ניט נאָר ווי פּראַאינטערעסירטע מענשען, נאָר אויך ווי ריינע דענקער, וואָס האָבען געוואָלט פערשטעהן אַלץ וואָס דאָ האָט זיך אָפּגעשפּיעלט, ארומנעהמען און ערקלעהרען די גאַנצע פּאַסירונג פון אַלע איהרע זייטען. און דער עיקר קלאָהר מאַכען זיך דעם העלדישען אקט פון דעם יונגען מאַן.

דער פיזיקער האָט זיך אינטערעסירט מיט יענע ריין־פיזיקאַלישע, מעכאַנישע און כעמישע פּראָצעסען וואָס האָבען זיך בעטייליגט אין דער פּאַסירונג. ער האָט זיך דערמאָנט אָן יענע כללים וואָס מאַכען, אז געוויסע שטאָפען זאָלען זיך אָנצינדען און ברענען; אָן יענע געזעצען וואָס בעהערשען אַלערליי בעוועגונגען אין דער נאַטור. פון זיין ריין־נאַטור־וויסענשאַפטליכען שטאַנד־פונקט איז די גאַנצע דראַמע, מיט אַלע איהרע איינצעל־מאָמענטען, ניט מעהר, ווי אַ ספּעציעלער פאַל פון די אַלגעמיינע בעוועגונגס־געזעצען וואָס געוועלטיגען אין דער מאַטעריע. אפילו די בעוועגונ־גען פון די מענשען, — די איבערבייטונג פון זייער אויסדרוק אין׳ם פּנים, זייער בלייך און רויט־ווערען — זענען אויך ניט מעהר, ווי רעזולטאַטען פון ריין־מעכאַנישע פּאַסירונגען, וואָס קומען פאָר אין דער בעלעבטער, ווי אין דער ניט בעלעבטער נאַטור. אויך יענע בעוועגונגען, וועלכע דער העלד האָט אויסגעפיהרט, כדי צו רעטען דאָס קינד, מאַכען ניט קיין אויסנאַהם פון דעם אַלגעמיינעם כלל, זיין קלעטערן אין פייער איז געווען אַ פּועל יוצא פון יענע ריין־מאַ־טעריעלע בעוועגונגען, וואָס זענען פאָרגעקומען אין זיינע מוסקלען,

גרוועז און קנאָכען. ער האָט געקלעטערט דערפאַר, ווייל אין זיינע נערוועז זענען פאָרגעקומען געוויסע פערענדערונגען וואָס האָבען בעווירקט, אז זיינע מוסקלען זאָלען זיך אויף אַ בעשטימטען אופן צוזאַמענציהען און פאַנאַנדערציהען. מיט דער הילף פון אָט דעם ריין־מאַטעריאַליסטישען בליק קאָן דער פיזיקער ערקלערען אלץ, וואָס עס האָט זיך נאָר דאָרטען אָבגעשפּיעלט צו יענער צייט. די זעלביגע מעכאַנישע־פיזיש־כעמישע געזעצען, וואָס האָבען געמאַכט זיך בעוועגען דעם רויך און דעם פייער און די איינצעלנע טיילען פון דעם ברענענדיגען הויז, האָבען אויך געמאַכט בעוועגען די מענשליכע נערוועז, קנאָכען און מוסקלען. וואָלטען די מענשען געווען אונבעוואוסטע אויטאָמאַטען, זעהר קינסטליך אויפגעבויטע מאַשינען, וואָלטען זיי אונטער די געגעבענע אומשטענדען ניט ארויסגעבראַכט ניט מעהר און ניט ווייניגער בעוועגונגען, עהדער איצטער. און די פערענדערונגען וואָס זענען פאָרגעקומען אַ דאַנק זיי אין דער דרויסענדיגער וועלט, וואָלטען ניט געווען קיין אַנדערע. דער שכל איז דאָ גאַנץ איבעריג, און דער שכל דאַרף דאָ ניט אינטערעסירען דעם פיזיקער.

דער ביאָלאָג, וואָס שטודירט אוים די געזעצען פון דעם לעבען און די פאָרמען פון דעם לעבעדיגען אָרגאַניזם, וואָלט זיך דערביי ניט בעגנוגענט מיט ריין־מעכאַנישע בעגריפען. אין די בעוועגונגען פון מענשען, אין דעם שפּיעל פון די נערוועז און מוסקלען, וואָלט ער דערבליקט נאָך אַן אַנדער זאַך, וואָס איז פון דעם פיזיקער אין גאַנצען ארויסגעלאָזען געוואָרען פון אויג. די בעוועגונגען פון די מענשען וואָלטען פאַר איהם געווען ניט נאָר אַ ספּעציעלער פאַל פון מעכאַנישע ווירקונגען און אורזאַכען, נאָר אויך אַ ביישפּיעל, ווי אזוי די איינצעלנע אברים פון גוף זענען צוועקמעסיג צוגעפּאַסט צו די בעדערפעניסען פון דעם גאַנצען לעבעדיגען אָרגאַניזם. וואָס ער זאָל ניט טראַכטען וועגען די אורזאַכען, וועלכע האָבען ארויסגערופען אָט די צוועקמעסיגקייט, מוז ער דאָך שטענדיג האָבען פאַר זיינע גייסטיגע אויגען דעם פאַקט, אַז די בעוועגונגען פון די מוסקלען, בעת דער העלד האָט געקלעטערט אין פייער, זענען געווען צוועקמעסיגע; דאָס הייסט, געוויסע מיטלען ווי אזוי צו דערגרייכען אַ וועלכען עס איז

ציעל; מיטלען, ווי אזוי דער גאַנצער אָרגאַניזם זאָל זיך קאָנען בעוועגען אין אַ בעשטימטער ריכטונג. דער פיזיקער האָט זיך ניט געדעכענט מיט די בעגריפען פון מיטלען און צוועקען, ווייל דאָס איז ניט געלעגען אין די אינטערעסען פון ז י י ן דענקען, אין די אויפגאַבען וואָס ז י י ן וויסענשאַפט האָט אַוועקגעשטעלט פאַר איהם. פאַר דעם פיזיקער איז די זאַך שוין אין גאַנצען דערקלעהרט, ווען ער האָט אויסגעפונען די אַלגעמיינע בלינדע בעוועגונגס-געזעצען פון דער מאַטעריע, וואָס האָבען ארויסגערופען דעם דאָזיגען ספּעציעלען פאַל. דער ביאָלאָג אָבער קאָן מיט יענע אַלגעמיינע בעוועגונגס-געזעצען אליין ניט אויסקומען, כדי צו דערקלעהרען, פאַר וואָס די מוסקלען און די קנאָכען האָבען אַזאַ פאָרם און ניט קיין אַנדערע, פאַר וואָס זיי בעוועגען זיך אין אַזעלכע ליניעס און ניט קיין אַנדערע. ער מוז אָנווענדען נייע בעגריפען פון מיטעל און צוועק, פון צוגעפּאַסטקייט צו געוויסע ביאָלאָגישע ציעלען, ווען אפילו ער מעג גלויבען אַז אין דער נאַטור איז ניטאָ אַזאַ מין גייסטיגע קראַפט וואָס זאָל אַוועקשטעלען פאַר דעם אָרגאַניזם וועלכע עס איז ציעלען און צופּאַסען די איינצעלנע אברים צו די לעבענס-בעדינגונגען פון דעם גאַנצען גוף. אָבער, אפילו שוין צוגעגעבען, אַז אין דעם לעבען פון די אָרגאַניזמען שפּיעלט אין אַ וועלכען עס איז זין אַ געוויסע ראָלע די אונבעוואוסטע צוועקמעסיגקייט, דאַרף אויך דער ביאָלאָג ניט אָנקומען צו דער הילף פון אַ וועלכען עס איז ב ע וו א ו ס ט ע ן פּסיכישען פּראָצעס, כדי צו דערקלעהרען דאָס קלעטערן פון דעם העלד אינ׳ם פייער. ער האָט געקלעטערט דערפאַר, ווייל זיינע מוסקלען און קנאָכען זיינען אונבעוואוסט-צוועקמעסיג צוגעפּאַסט צו די בעוועגונגס-נויטען פון די אָרגאַניזמען. אַ מענש אין היפּנאָטישען שלאָף, ווען מען האָט אריינגעזעצט אין דער נשמה דעם געדאַנק, אַז ער מוז אין שלאָף אויספיהרען דעם רעטונגס-אַקט, וואָלט ניט געמאַכט קיין אַנדערע בעוועגונגען עהדער די, וואָס דער ביאָלאָג האָט געזעהען פאַר זיינע אויגען.

דער פּ ס י כ אָ ל אָ ג, וואָס אינטערעסירט זיך נאָר מיט די בעוואוסטע פּסיכישע ערשיינונגען, וואָס קומען פאָר אין דעם מענשענס נשמה, וואָלט שוין אין גאַנצען געלאָזען אָז אַ זייט, סיי די

מעכאַנישע בעוועגונג פון דער מאַטעריע איבערהויפּט, סיי די אונבעוואוסטע צוועקמעסיגקייט וואָס הערשט אין דעם לעבען פון די אָרגאַניזמען. ער וואָלט דאָס געטהאָן דערפאַר, ווייל אין די אינטערעסען פון זיין וויסענשאַפט איז ניט איינגעשלאָסען די פראַגע וועגען מאַטעריע און בעוועגונג. פאַר איהם וואָלט דער אַקט פון קלעטערן געווען א פּועל יוצא פון א געוויסער אידעען־אַסאָציאַציאָן, וואָס האָט זיך אָבגעשפּיעלט אין דעם מארך פון דעם העלד. עס האָבען אין איהם געקעמפפט פערשיעדענע אידעען: די פאָרשטעלונג פון בלייבען אויף אַן אָרט מיט דער פאָרשטעלונג פון געהן רעטען. גובר האָט געווען יענע פאָרשטעלונג, וואָס האָט שטאַרקער געווירקט. ער איז געקראָכען אין פייער דערפאַר, ווייל די פאָרשטעלונג פון קריכען אין פייער צוליעב רעטען א מענשען איז ביי איהם געווען א קלאָהרערע, שאַרפערע, שטאַרקערע און איז געווען פערבונדען מיט מעהר לוסט, עהדער די פאָרשטעלונג פון בלייבען אויפ'ן אָרט און צוזעהן. דער פּסיכאָלאָג לייקענט ניט יענע פּראָצעסען, וואָס האָבען אינטערעסירט דעם פיזיקער און דעם ביאָלאָג. אָבער ניט אין זיי זוכט ער די ערקלעהרונג פון דעם פאַקט וואָס עס האָט איהם פאראינטערעסירט. די אינטערעסען פון זיין וויסענשאַפט, זענען אַנדערע עהדער די אינטערעסען פון דער פיזיק און דער ביאָלאָגיע. זיין שכל ווערט צוגעצויגען צו די בעוואוסטזיניגע פּסיכישע פּראָצעסען, וואָס שפּיעלען זיך אָב אין דעם מענשליכען מארך. און ווי שאַרף ער זאָל זיך ניט אריינקוקען אין דעם מהות פון א פּסיכישער ערשיינונג, קאָן ער דאָרטען ניט געפינען קיין איין שמץ פון דעם, וואָס עס האָט אינטערעסירט דעם פיזיקער. אַן אידעע, א פאָרשטעלונג, א בעוואוסטער פּסיכישער פּראָצעס איז א זאַך, וואָס פערנעהמט ניט קיין איין איינציגען פונקט אין דעם וועלטען־רוים. דער פּסיכאָלאָג מעג זיך זיין א מאַטעריאַליסט און גלויבען, אַז די בעוואוסטע פאָרשטעלונג ליעגט איינגעשלאָסען אין דעם מאַטעריעלען שטאָף. אָבער אויך יעמאָלט מוז ער צוגעבען, אַז דער מאַטעריעלער שטאָף וואָס טראָגט אין זיך די פאָרשטעלונג, קאָן זיך ניט געפינען אין דעם פּסיכישען פּראָדוקט. דעריבער שליעסען אויס די אינטערעסען פון זיין וויסענשאַפט די פראַגע וועגען מאַטעריע און בעוועגונג. אָבער,

ווען אפילו דער פסיכאָלאָג רעכענט זיך ניט מיט די מאַטעריעלע ערשיינונגען וואָס האָבען אינטערעסירט דעם פיזיקער און דעם ביאָלאָג, איז ער דאָך אין איין פונקט גלייך צו זיי. איהם אינטערעסירט די טהאַט פון דעם העלד, ווי אַ נויטווענדיגער פועל־יוצא פון געוויסע פריהערדיגע ערשיינונגען. דער פסיכאָלאָגישער ענטשלוס פון געהן רעטען אַ מענשען איז געווען אַ נויטווענדיגער „מוז", וואָס איז על פּי הכרח ארויסגעוואקסען פון געוויסע פריהערדיגע פסיכאָלאָגישע פּראָצעסען. די קוויזאַליטעט, דער געדאַנק אַז אַלץ, וואָס געשעהט, איז אַ פּראָדוקט פון פריהערדיגע געשעהעניסען, ווערט אָבגעהיט אויך פון דעם פסיכאָלאָג.

אָבער לאָמיר אָננעהמען, אַז צווישען די צושויער געפינט זיך אויך אַ מאָראַל־פילאָסאָף, אַן עטיקער. ער ווייס, אַז אין די האַנדלונגען פון די מענשען איז פאַרהאַן נאָך אַ זייט, וועלכע עס איז אין גאַנצען פון אויג ארויסגעלאָזען געוואָרען דורך די פריהערדיגע בעאָבאַכטער. בעת דער העלד האָט זיך געוואָרפען אין פייער, האָבען אַלע ארומיגע געקוקט אויף איהם מיט פערוואונדערונג און אַכטונג. און בעת ער האָט געבראַכט דאָס קינד צוריק אַ לעבעדיגס און דערמיט דערפרעהט אַלעמענס הערצער, האָט יעדער איינער געפיהלט ביי זיך אין דער נשמה, אַז דאָס, וואָס דער העלד האָט געטהאָן, האָט אייגעטליך יעדער איינער פון זיי געדאַרפט טהאָן; אַז די חשיבות פון אַ מענשען פערלאַנגט, מען זאָל אין אַזעלכע פעלען מקריב זיין דאָס אייגענע לעבען. אַ חשוב'ער מענש, אַ מענש וואָס פערדינט באמת דעם נאָמען מענש, איז אַזאַ, וואָס טוט אַלע מאָל, ווי דער העלד האָט געטאָן איצטער. און וואָס שוואַכער מען איז אַליין, וואָס שווערער עס איז פאַר אונז אויפצוהויבען זיך צו דער מדרגה „מענש", אַלץ העכער שטייגט די חשיבות און דער ווערטה פון דעם, וואָס האָט געהאַנדעלט, לויט דעם אידעאַל פון מענשליכער ווירדע. דער העלד איז געקראָכען אין פייער דערפאַר, ווייל אַזוי דאַרף מען טהאָן; ווייל אַזוי זאָל טהאָן יעדער מענש. טראַכט מען זיך אריין אַביסעל טיעפער אין די געדאַנקען פון דעם עטיקער, זעהען מיר אַז ער איטערעסירט זיך דאָ מיט גאַנץ אַנדערע פּראָבלעמען און זייטען פון דעם מענשען'ס לעבען, עהדער זיינע פריהערדיגע חברים,

און אז ער וועגדט דאָ אָן גאַנץ אַנדערע מיטלען, כדי צו דערקלעה־רען די ערשיינונגען, וואָס אינטערעסירען איהם. די פאַקטען גופא וואָס האָבען איהם פאַראינטערעסירט, האָט ער ניט אויסגעטראַכט, ניט אַרויסגעזויגען פון פינגער. דער העלד איז געגאַנגען אין פייער, ווייל אין איהם האָט געלעבט די פאָרשטעלונג פון א חשוב'ער מענש־ליכער טהאַט. און אַלע אַרומיגע האָבען אויך געגלויבט אין דעם זעלביגען זיטליכען געדאַנק. די זיטליכקייט איז פאַר דעם מענשען אַקוראַט אַזאַ פאַקט, ווי יעדער אַנדער ערשיינונג אין דער נאַטור. אָבער פון דעסטוועגען האָט זי גאָר אַן אַנדער כאַראַקטער, וואָס שיידט זי אָב פון אַלע אַנדערע נאַטירליכע ערשיינונגען. און דער וואָס שטודירט עטיק, אָדער דער וואָס ברענגט אַרויס זיטליכע ער־שיינונגען, ווייזט דערביי אַרויס גאַנץ אַנדערע אינטערעסען פון דעם מענשליכען געדאַנק, עהדער די, וואָס בעהערשען איהם, ווען ער שטודירט די נאַטור. אין דער נאַטור, דער מאַטעריעלער אָדער דער פסיכישער, האָבען מיר צו טהאָן מיט ערשיינונגען, וואָס זענען דאָ. אין דער עטהיק האָבען מיר צו טהאָן מיט אַן אידעאַל פון א חשוב'ען מענשליכען לעבען, וואָס איז אין דער נאַטור ניטאָ, אָבער וואָ־זאָל ערשט ווערען ווירקליך דורך דער מענשליכער טהעטיגקייט. דער נאַטור־פילאָסאָף האָט צו טהאָן מיט דעם „איז", דער מאָ־ראַל־פילאָסאָף — מיט דעם „זאָל". דאָס איז ערשטענס. צווייטענס: מוז דער מאָראַל־פילאָסאָף, ווי יעדער מענש, אָננעהמען, אז דאָס אידעאַל, וועלכען דער מענש האָט צו פערווירקליכען מיט זיינע האַנדלונגען, זאָל פערווירקליכט ווערען דורך זיין איי־גענעם פרייען ווילען. ווייל אויב ניט, אויב זיין האַנדלונג איז א נויטוועגדיגער פּראָדוקט פון אורזאַכען, וואָס האָ־בען זיי בעשטימט, איז יעמאָלט פאַלט אין גאַנצען אוועק די פאָר־שטעלונג פון א וועלכען עס איז פערדיענסט, פון א וועלכער עס איז חשיבות פון דעם מענשען. קוים וואָלטען זיך די אַרומיגע דער־וואוסט, אז דער העלד איז געווען א משוגע'נער, וואָס האָט געטהאָן זיין העלדען־טהאַט א דאַנק א וואָסער עס איז פסיכישער קרענק, אָדער, אז ער האָט עס געטהאָן אין אַן אונבעוואוסטען צושטאַנד, ווייל א היפּנאָטיזאַר האָט איהם דאָס אריינגעבלאָזען בעת'ן שלאָף, קוים ניט איהר צו אַזאַ מעגליכקייט, פערשווינדען גלייך אַלע כאַראַק־

טעריסטישע שטריכען פון א זיטליכער ערשיינונג. עס איז ניטאָ מעהר, פאַר וואָס צו ליובען דעם העלד. זיין טהאַט רופט ניט ארויס קיין זיטליכע בעפרידיגונג וואָס דריקט זיך אויס אין דעם געדאַנק: „עס איז גוט, וואָס ער האָט עס געטהאָן. אזוי דאַרף יעדער טהאָן". עס פערשווינדען דערביי אויך די געוויסענביסע, פאַר וואָס מיר האָבען זיך ניט אויפגעהויבען צו דער זעלביגער מדרגה פון א חשוב'ען מענשען. אויב די זיטליכקייט איז ניט מעהר ווי א נויטווענדיגער פּראָדוקט פון אַלע איבעריגע ערשיינונגען, האָט זי ניט מעהר חשיבות און ניט מעהר ווערטה עהדער אַלע אַנדערע. עס איז ניט קיין „שיינדעל" ווען איינער טוט גוטס און ניט קיין שאַנד ווען איינער טוט שלעכטס. ביידענס האַנדלונגען זענען גלייך פאַרבעשטימט דורך די פריהערדיגע אורזאַכען. כדי די זיטליכקייט זאָל בלייבען דאָס וואָס זי איז, כדי מיר זאָלען ריכטיג פערשטעהן איהר מהות, מוז מען אין גאַנצען פערגעסען אָן די נאַטירליכע נויטווענדיגקייט און אָנווענדען דעם בעגריף פון מענשליכע פרייהייט. פערגעסען אויף דאָס גאַנצע „ז י י ן" און דענקען וועגען דעם מאָראַלישען „ז אָ ל". אויך דער עטהיקער מעג זיך גלויבען, אז אַלץ, וואָס דער מענש טהוט, טהוט ער עס על פי קויזאַלע נויטווענדיגקייט, אקוראַט ווי דער פּסיכאָלאָג מעג גלויבען, אז יעדער פּסיכישער פּראָצעס איז איינגעשלאָסען אין א וועלכער עס איז מאַטעריע און ווערט בעשטימט פון אַלץ. אָבער בעת דער פּסיכאָלאָג שטודירט ז י י ן ענין, זעהט ער איין, אז אין דער פאָרשטעלונג פון א וועלכען עס איז פּסיכישען געשעהען איז ניטאָ קיין איין אטאָם פון מאַטעריע און אז ער מוז דעריבער די מאַטעריע דאָ גאַנץ ארויסלאָזען פון שפּיעל. אזוי קאָן אויך דער עטהיקער זיין איבערצייגט, אז די „פרייהייט" ליעגט אפשר אין דער „קויזאַליטעט" אויף דעם זעלביגען אופן, ווי דאָס פּסיכישע גפּיט זיך אין דער מאַטעריע. אָבער בעת ער שטודירט ע ט ה י ק, מוז ער איינזעהען, אז אַלע זיטליכע האַנדלונגען און די גאַנצע זיטליכע וויסענשאַפט איז אויפגעבויט אויף דער פאָרשטעלונג פון „פרייהייט" און אז אין דער פאָרשטעלונג פון פרייהייט איז ניטאָ קיין איין אטאָם פון קויזאַליטעט. דעריבער לאָזט ער די קויזאַליטעט אָן א זייט.

געוויס טאָרען מיר דערביי ניט פערגעסען אויך דעם עסטע־

טיקער. זיין אינטערעס איז צוגעצויגען געוואָרען דורך גאַנץ אנדערע זייטען פון דער פאַסירונג, וואָס האָבען געלאָזען קאַלט די פירהערדיגע דענקער. איהם האָט ניט אינטערעסירט די אונטערזוכונג, פאַר וואָס די גאַנצע פאַסירונג פון דער שריפה און פון די מענשליכע האַנדלונגען האָט זיך אָבגעשפּיעלט אַזוי, ווי זי האָט זיך געמוזט אָבשפּיעלען. איהם האָט אויך ניט אינטערעסירט די פראַגע: וואָס עס האָט דערביי ג ע ז אָ ל ט ארויסגעבראכט ווערען פון חשוב'ע מענשען, און צי איז אַלץ ארויסגעבראכט געוואָרען, ווי עס האָט געזאָלט זיין. איהם האָט אינטערעסירט די דרוישענדיגע פאָרם פון די ערשיינונגען, דאָס שפּיעל פון די פאַרבען און ליניען, די האַרמאָניע אָדער די דיסהאַרמאָניע פון דעם, ווי די פאַרבען און ליניען האָבען זיך צונויפגעגאָסען אין איינעם: דער ראָזאָווער פלעק אויפ'ן טיעף־בלאָהען הימעל, די בעלויכטענע גרופּען פון ארומלויפענדע און פערהאַוועטע מענשען, די בלענדענד שעהנע פיגור פון דעם העלד, וואָס איז געשטאַנען מיט'ן קינד אויפ'ן אָרעם אין דעם פענסטער אויפ'ן אויבערשטען שטאָק, ארומגערינגעלט מיט קנוילען פון אַש־גרויען רויך, וואָס איז געווען דורכגעצוקט מיט פונקען און פלעמעלעך פייער. שעהן אָדער ניט שעהן? נאָר די פראַגע האָט איהם פעראינטערעסירט. עס איז, לויט די אינטערעסען פון ז י י ן וויסענשאַפט גאַנץ גלייכגילטיג, צי אַלץ, וואָס איז געשעהן איז געווען א פּראָדוקט פון נויטווענדיגקייט, אָדער א זאַך, וואָס דאַרף געמאָכטען ווערען מיט דעם מאַסשטאַב פון מענשליכער פרייהייט.

לאָמיר אָננעהמען, אַז דערביי זענען געשטאַנען נאָך א פּאָר פילאָסאָפען: איינער, אַ ספינאָזיסטישער פאַנטהעאיסט, האָט אין דער גאַנצער פאַסירונג געזעהן נאָר א קלייניגקען מאָמענט אין דעם אייביגען לעבען פון דער וועלט־סובסטאַנץ. דער אַנדערער, — אַ בערקליאַנער, האָט געלייקענט לגמרי אַז די אַלע פאַסירונגען קומען פאָר דרויסען פון זיין גייסט און איז געווען איבערצייגט, אָדער ריכטיגער, האָט זיך געפּרובט איינשמועסען, אַז דאָס אַלץ, וואָס ער זעהט, איז ניט מעהר, ווי אַ דמיון אין זיין אייגענער נשמה. און נאָך איינער, אַ סקעפּטיקער, אַ צווייפלער, האָט אויך געוואָלט איינריידען זיין פילאָסאָפישען שכל, אַז ער איז שטאַרק אין ספק, אויב

דאָס, וואָס ער זעהט, שפּיעלט זיך אָב אויפ'ן וואָהר, אָדער עס איז אפשר ניט מעהר ווי א חלום. „פון וואַנען ווייס איך, אַז דאָס וואָס איך זעה, א י ז? אויף וואָס איז בעפעסטיגט דער גלויבען, אַז דאָס וואָס א י ז, מוז געשעהן אַזוי ווי עס א י ז? אפשר איז אין דער נאַטור גאָר ניטאָ קיין קויזאַליטעט, און אַלע פּאַסירונגען זענען א שפּיעל פון א רעגעל־לאָזען צופאַל? ווער זאָגט מיר, אַז דער מענש זאָל „זאָלען“? ווער פערזיכערט מיר, אַז עס איז איבער־הויפּט דאָ אין דער וועלט שעהן און מיאוס?“

צו וועלכע פון די אַלע דענקער געהערט ק א נ ט?

צו קיינע ניט פון זיי! ער שטעלט זיך גאָר אויף א נייעם שטאַנדפּונקט, און שרייבט פאַר דער פילאָסאָפיע גאַנץ נייע אויפ־גאַבען. ער וויל שטודירען ניט די פּ א ס י ר ו נ ג גופא און פילאָסאָפירען וועגען איהר; נאָר שטודירען די מ ע נ ש ע ן, וואָס האָבען אויפגענומען אין זיך יענע פאַסירונג, יעדער, לויט זיין גייס־טיגען אינטערעס. ער זאָגט: אויב עס איז דאָ א דרויסענדיגע נאַטור אָדער ניט, — די פראַגע לאָמיר לאָזען אָן א זייט. עס איז אָבער א פאַקט, אַז דער מענשליכער גייסט האָט ארויסגעבראַכט נאַטור־וויסענשאַפטען, מיט אייביגע געזעצען, וואָס ווערען בעווי־זען אין זיי. עס איז א פאַקט אַז דער זעלביגער מענשליכער שכל האָט ארויסגבראַכט א זיטליכע וועלט, א וועלט פון מאָראַלישע אידעאַלען, וואָס ווערען אויפגעבויט אויף דער אידעע פון “פריי־הייט“. עס איז א פאַקט, אַז דער מענשליכער גייסט טיילט איין די ערשיינונגען אין עסטעטיש־שעהנע און עסטעטיש־מיאוסע. עס איז אויך א פאַקט אַז דעם מענשענס שכל פילאָסאָפירט, און ברענגט ארויס געוויסע סברות וועגען וועלט, גאָט און דער מענשליכער נשמה. ווי אַזוי איז דאָס געשעהן? ווי דאַרף זיין בעשאַפען דער מענשליכער גייסט, ער זאָל קאָנען ארויסברענגען אָט די אַלע דריי מלוכות? וואָס איז די טבע פון דעם מענשליכען גייסט און ווי אַרבייט ער? וואָס האָט דער מענשליכער שכל געמוזט ארויסברענ־גען פון זיך אַזוינס, וואָס צווינגט דעם מענשען צו פיהלען זיך זי־כער אין דער נאַטור־וויסענשאַפט, זיכער צו בויען מאָראַלישע אי־דעאַלען און אַקוראַט אַזוי זיכער אָבצושעצען די וועלט־פּאַסירונגען, לויט דעם שטאַנדפּונקט פון שעהן און העסליך? ניט די נאַטור, וואָס

ווערט שטודירט פון דעם געלעהרנטען, דארף זיין דער ענין, וואס זאָל אינטערעסירען דעם פילאָסאָף, נאָר די נאַטור־וויסענשאפט, דער רעזולטאט, וועלכען דער געלערענטער האָט ארויסגע־בראכט. ניט די זיטליכע ערשיינונג דארף אינטערעסירען דעם פילאָסאָף, נאָר יענע גרונד־געזעצען, וועלכע דער עטיקער געפינט ארויס ווען ער שטודירט זיי. ניט די פראגען, ווי אזוי מען זאָל בעשאפען און געניסען שעהנקייט, דארף אינטערעסירען דעם פי־לאָסאָף. (דאָס איז די אויפגאבע פון דעם קינסטלער און דעם ווי־סענשאפטליכען עסטעטיקער.) דער פילאָסאָף דארף זיך אינטע־רעסירען מיט יענע רעזולטאטען, וועלכע ־ער קינסטלער און דאס גאנצע עסטעטישע בעוואוסטזיין פון דער מענשהייט האָט שוין ארויסגעבראכט ביז אהער. די מענשהייט האָט בעשאפען א קול־טור, וואס בעשטעהט פון טהעאָרעטישע אמת'ען, זיטליכע אידעאַ־לען, עסטהעטישע אָבשאצונגען אָדער בעאורטיילונגען. אין דער קולטור האָט זיך אויסגעדריקט די טבע פון דעם מענשענס שכל, לויט די דריי ארטען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין: דער טעאָ־רעטישער שכל האָט בעשאפען נאטור־וויסענשאפט און מעטאפיזיק. דער פראקטישער אָדער זיטליכער שכל האָט בעשאפען א בעזונדער מלוכה פון זיטליכע אידעאַלען. און דער עסטעטישער געדאנק האָט ארויסגעבראכט דעם רייך פון שעהנקייט. לאָמיר קריטיש אויס־שטודירען, ניט אונזער אייגענעם „איך", ווי דאָס טהוען לאָקק און יום, נאָר די רעזולטאטען פון דער מענשליכער קולטור. לאָמיר זעהען, ווי אזוי דער מענשליכער געדאנק האָט ארויסגעבראכט די אַלע דריי גרונד־שטראָמען פון דער מענשליכער קולטור, וועלען מיר ערשט יעמאָלט זיין אין דער לאגע גענוי בעקאנט צו ווערען מיט דעם מענשליכען שכל און מיט די געזעצען וואס הערשען אין זיין שאפען. יעמאָלט ערשט וועלען מיר אויך קאָנען ארויסגעפינען זיינע גרעניצען און זיינע טעות'ען. אָט דאָס דארף זיין די אויפגאבע פון דער קריטישער פילאָסאָפיע.

די אונטערזוכונג הויבט קאנט אָן מיט דעם אנאַליז פון יענע פראָדוקטען, וועלכע דער טעאָרעטישער שכל האָט בעשאפען אין דער מענשליכער קולטור. דעם אנאַליז איז געווידמעט זיין הויפט־ווערק: „די קריטיק פון דעם ריינעם שכל".

דער טעאָרעטישער שכל האָט ארויסגעבראכט דריי גרויסע צווייגען פון דער מענשליכער ערקענטניס: די מאטעמאטיק, די נאַטור־וויסענשאַפט, וואס איז אויפגעבויט אויף א מאַטעמאטישען פונדאַמענט, און די מעטאַפיזיק. אָבער בעת די מאטעמאַטיק און די נאַטור־וויסענשאַפט פערמאָגען אַ זיכערן וויסען און ענטוויקלען זיך פון דור צו דור, איז די מעטאַפיזיק עד היום נאָך אונזיכער אי איהרע רעזולטאַטען, און איין סיסטעם צושטערט די אַנדערע.

די קריטישע פילאָסאָפיע וויל אויספאָרשען די גרונדלאַגען פון אַט די אַלע דריי צווייגען: ווי אזוי איז אַ געזיכערטע „ריינע" מאַטהעמאַטיק מעגליך? ווי אַזוי איז מעגליך אַ געזיכערטע "ריינע" נאַטור־וויסענשאַפט? איז מעגליך אויך אַ געזיכערטע מעטאַפיזיק? און אויב זי איז יאָ מעגליך, איז — וואָס מוזען זיין איהרע יסודות? אויף די דריי פראַגען זעהט קאַנט צו געבען אַן ענטפער אין די דריי לעהרען פון זיין הויפּט־ווערק: „טראַנסצענדענטאַלע עסטעטיק", וואָס בעשעפטיגט זיך הויפּטזעכליך מיט דעם מאַטעמאַטישען פּראָבלעם; „טראַנסצענדענטאַלע לאָגיק", וואָס האָט צו טהאָן דער עיקר מיט דעם פּראָבלעם פון די נאַטור־וויסענשאַפטען, און „טראַנסצענדענטאַלע דיאַלעקטיק" וואָס וויל געבען אַן ענטפער, צי עס איז מעגליך אַ מעטאַפיזיק און ווי אַזוי זי קאָן זיין מעגליך.

§ 4. סינטעטישע אורטיילען אַ־פּריאָרי.

כדי בעסער צו פערשטעהן די שאלות, וואָס קאַנט האָט דאָ אוועקגעשטעלט, מוז מען זיך פריהער פאר אַלץ קלאָר מאכען אַ פּאָר בעגריפען, וואָס שפּיעלען די הויפּט־ראָלע אין דער קריטישער פילאָסאָפיע. דאָס זענען די בעגריפען: „אַ פּריאָרי" און „אַ פּאָסטעריאָרי" און „אַנאַליטיש" און „סינטעטיש".

אונזער גאַנצער וויסען בעשטעהט פון איינצעלנע אורטיילען, ווי צ. ב., אַז די גראַדע ליניע איז דער קירצעסטער וועג צווישען צוויי פונקטען, אַז ווארעמקייט מאַכט גרעסער דעם פערנעהם פון אַ קערפּער א. ד. גל.

דער ערשטער אורטייל איז אַן אַ־פּריאָרי'שער; דער צווייטער — אַן אַ־פּאָסטעריאָרי'שע. אין וואָס בעשטעהט דער חלוק צווי־

שען זיי? וואָס זענען די וויכטיגסטע סמנים פון אַן אַ־פּריאָרישען אורטייל?

בעטראַכטען מיר דעם געדאַנק, אַז די גראַדע ליניע איז דער קירצעסטער וועג צווישען צוויי פּונקטען, זעהען מיר ערשטענס, אַז זיין אמת הענגט ניט אָב פון דער ערפאַהרונג און אַז ער איז ניט ארויסגעבראַכט געוואָרען פון דער ערפאַהרונג. אין דער ערפאַה־רונג איז ניטאָ קיין אבסאָלוט־גראַדע ליניע. די אבסאָלוט גראַדע ליניע איז אַן אבסטראַקטער בילד פון דעם מאַטעמאַטיקער און דעם אמת וועגען איהר האָט ער ניט ארויסגעפונען דורך אויסמעסטונג פון אַלע מעגליכע וועגען צווישען אַלע מעגליכע צוויי פּונקטען. עס איז דעם מאַטעמאַטיקער גענוג פאַרצושטעלען זיך אין דער פאַנ־טאַזיע צוויי וואָסערע עס איז פּונקטען אין רוים און פערשיעדענע ליניס: גראַדע, קרומע און צובראָכענע, וואָס פערבינדען די צוויי פּונקטען, כדי אויף'ן שטעל איינצוזעהען, אַז צווישען די צוויי פּונקטען קאָן געצויגען ווערען נאָר איין גראַדע ליניע און אַז זי וועט זיין די קירצעסטע צווישען אַלע. כדי דאָס איינצוזעהען נוי־טיגט זיך ניט דער מאַטעמאַטיקער אין דער ערפאַהרונג. ער בויט אַלע זיינע געאָמעטרישע כללים אויף דעם גרונד־כלל און איז לכתחילה זיכער, אַז די ערפאַהרונג קאָן ניט געהן להיפך צו איהם. דער אַ־פּריאָרי'שער זאַץ איז דעריבער אַ ריין־שכל'דיגער זאַץ. קאַנט רופט איהם אָן פשוט אַ „ריינער" זאַץ, ד. ה. אַזאַ, וואָס האָט ניט קיין ברעקעל צוגאָב פון דער ערפאַהרונג.

דער צווייטער סימן פון אַן אַ־פּריאָרי'שען זאַץ איז זיין נויט־ווענדיגקייט. מיר קאָנען זיך דורכאויס ניט פאָרשטעלען, אַז זיין אמת זאָל ווען עס איז קאָנען אָבגעפרעגט ווערען און פער־ביטען ווערען דורך אַן אנדער אמת.

און דריטענס איז אַן אַ־פּריאָרישער זאַץ אַן אַלגעמיין־גילטיגער. יעדוועדע פערנינפטיגע בעשעפענים, וואָס קאָן נאָר אָנווענדען דעם שכל צו דענקען אַזאַ זאַץ, מוז איינזעהען זיין אמת, און דער אמת זיינער הענגט ניט אָב פון אומשטענדען, פון אַ בע־שטימטען אָרט אָדער אַ בעשטימטער צייט.

אַן אַ־פּריאָרישער זאַץ איז דעריבער אַזאַ, וואָס איז ריין פון ערפאַהרונג, אַלגעמיין־גילטיג און נויטווענדיג.

אַן אַ־פּאָסטעריאָרי׳שער זאַץ שטאַמט פון דער ערפאַהרונג, ווי צ. ב. דער זאַץ, אַז וואַרעמקייט פאַרגרעסערט דעם פערנעהם פון אַ קערפּער. על פּי שכל קאָן מען ניט איינזעהן, פאַר וואָס וואַרעמקייט זאָל מוזען אַלע מאָל פערגרעסערן אַ קערפּער׳ס פּערנעהם און ניט אומגעקעהרט: איינשרומפּפען איהם. ער איז דעריבער ניט קיין „ריינער“, נאָר אַן „עמפּירישער“ זאַץ און ניט קיין נויטווענדיגער. ער איז אָבער אויך ניט קיין אַלגעמיין־גילטיגער, זיין גילטיגקייט העענגט אָב פון דער ערפאַהרונג גופא און זיין אמת מוז זיך בייטען לויט דעם, וואָס עס זאָגט וועגען דעם די ערפאַהרונג.

וואָס איז אַן „אַנאַליטישער“ זאַץ? אַן אַנאַליטישער זאַץ איז אַזאַ, וואָס מאַכט קלאָהרער אונזער וויסען וועגען אַ וועלכען עס איז ענין, אָבער וואָס זאָגט אונז ניט אויס קיין ברעקעל נייעס וועגען איהם, ווייל דער אויסזאָג (דער „פּרעדיקאַט“) ליעגט שוין איינגעוויקעלט אין דעם ענין גופא (דעם „סוביעקט“). נעהמען מיר למשל דעם זאַץ: „יעדע מאַטעריע איז אויסגעשפּרייט“. דער ענין (דער „סוביעקט“) איז דאָ די מאַטעריע; אָבער אין דעם בעגריף פון מאַטעריע גופא ליעגט שוין איינגעוויקעלט דער אויסזאָג (דער „פּרעדיקאַט“) — אַז זי איז אויסגעשפּרייט, ווייל אַ ניט־אויסגעשפּרייטע מאַטעריע איז אַן אינווענינגסטער ווידערשפּרוך, אַ זאַך, וואָס איז אונמעגליך צו דענקען. דער זאַץ האָט נאָר קלאָהרער געמאַכט דעם בעגריף פון מאַטעריע, ד. ה. בעלויכטען אין בעוואוסטזיין איינעם פון יענע סמנים, וואָס געפינען זיך אין דעם בעגריף: מאַטעריע. דער זאַץ איז אַן אַ נ אַ ל י ט י ש ע ר.

זאָג איך אָבער: „יעדע מאַטעריע איז שווער“, ברענג איך שוין דאָ אַרוים אַן אויסזאָג, וואָס ליעגט ניט איינגעוויקעלט אין דעם ענין גופא. איך קאָן מיר גאַנץ גוט פאָרשטעלען אַ מאַטעריע, וואָס האָט קיין ברעקעל שווערקייט ניט (אַ סך געלערנטע ווילען האָבען, אַז אין דער וועלט געפינט זיך אַן אַרט מאַטעריע, וואָס האָט ניט קיין ברעקעל וואָג, די „ניט־וואָגיגע“ מאַטעריע). דער זאַץ: „יעדע מאַטעריע איז שווער“, אויב ער איז אמת, מאַכט ר י י כ ע ר אונזער וויסען וועגען דער מאַטעריע. דער אויסזאָג האָט אין זיך אַ סימן, וועלכען דער סוביעקט האָט ניט. דער זאַץ פערבינדט אין איינעם

דעם בעגריף מאַטריע מיט דעם בעגריף שווערקייט אין איין גע־ראַנקליכע איינהייט. ער איז דעריבער אַ ס י נ ט ע ט י ש ע ר זאַץ.

ס'איז קלאָר, אַז אַלע אַ־פּאָסטעריאָרי'שע אורטיילען, וואָס שטאַמען פון דער ערפאַהרונג, זענען סינטעטיש. זיי בעררייכערן אונ־זער וויסען ווען אפילו דאָס וויסען איז ניט זיכער. זענען אָבער צוריק אַלע אַ־פּריאָרי'שע זעלבסט־זיכערע אורטיילען בלויז אַנאַלי־טיש, בלויז דערקלעהרענד און ניט בעררייכערנד?

יום, וואָס האָט עהדער קאַנט כמעט מיט דערזעלביגער קלאָר־קייט איינגעזעהען דעם אונטערשיעד פון אַ־פּריאָרי און אַ־פּאָסטער־יאָרי, פון אַנאַליטיש און סינטעטיש, האָט זיך געמיהט צו בעווייזען, אַז אַלע אַ־פּריאָרי'שע, זעלבסט־זיכערע אורטיילען קאָנען נאָר קלאָרער מאַכען אונזער וויסען און ניט בעררייכערן עס, ד. ה., אַז זיי זענען בלויז אַנאַליטיש און אין קיין פאַל ניט סינטעטיש. צוריק, זענען אַלע ערפאַהרונגס־זאַצען, וואָס מיר האָבען אין דער נאַטור־וויסענשאַפט, געוויס סינטעטיש. אָבער בשום אופן ניט אַ־פּריאָרי.

אין דעם פּונקט געהט זיך קאַנט פאַנאַנדער מיט יום און אין דעם פּונקט ווערט געבוירען דער ק ר י ט י צ י ז ם, ווי אַ געגענזאַץ צו דעם סקעפּטיציזם. אַ זיכערע נאַטור־וויסענשאַפט איז דאָ. דאָס איז אַ פאַקט, וואָס קאָן ניט געלייקענט ווערען. די נאַטור־וויסענ־שאַפט ברענגט אַרויס געזעצען, וואָס בעררייכערן אונזער וויסען, ד. ה. זיי זענען סינטעטיש. און אין דערזעלביגער צייט זענען זיי אַל־געמיין־גילטיג און נויטווענדיג, ווי צ. ב. דער זאַץ, אַז אַלץ, וואָס פּאַסירט, מוז האָבען אַן אורזאַך. זיי האָבען אין זיך די סמנים פון אַן אַ־פּריאָרי, הייסט עס, אַז אין זיי האָבען מיר גאַנץ בעשטימט ס י נ ט ע ט י ש ע א ו ר ט י י ל ע ן אַ־ פ ּ ר י אָ ר י. ווי אַזוי איז דאָס מעגליך? דאָס איז די הויפּט־פראַגע, וואָס דאַרף אינטע־רעסירען די קריטיק פון דעם ריינעם שכל. אָבער פריהער מוז מען נאָך פערענטפערן די פראַגע וועגען דער מאַטעמאַטיק. איז דער סקעפּטיקער גערעכט, ווען ער זאָגט, אַז די אַ־פּריאָרישע אורטיילען אין דער מאַטעמאַטיק זענען בלויז אַנאַליטישע, און זייער זיכער־קייט שטאַמט מעהר נישט ווי דערפון, וואָס זיי מאַכען קלאָרער דעם ענין און בעררייכערן ניט זיין אינהאַלט?

לאָמיר זיך טיעפער אריינטראכטען אין דעם אַ־פּריאָרישען געאָמעטרישען זאַץ, אַז די גראַדע ליניע איז דער קירצסטע וועג צווישען צוויי פּונקטען. איז דער זאַץ אַן אַנאַליטישער אָדער אַ סינטעטישער? — אויב ער וואָלט געווען אַ אַנאַליטישער, וואָלט אין דעם בעגריף גופא פון אַ גראַדער ליניע שוין געלעגען איינגעשלאָסען דער סימן פון „זיין די קירצעסטע“. אָבער איהר קאָנט דעם בעגריף: „גראַדע ליניע“ אַנאַליזירען ווי טיעף איהר ווילט, איהר וועט אין איהם בשום אופן ניט געפינען אפילו קיין זכר פון דעם בעגריף „קורץ“. וואָלט דער בעגריף „קורץ“ געווען איינגעשלאָסען אין דעם בעגריף גראַד, יעמאָלט וואָלט דער בעגריף: „לאַנג“ געווען אַ היפך צו דעם בעגריף: “גראַד“. אָבער „גראַד“ און „לאַנג“ לאָזען זיך פערבינדען אין איין און דעם־זעלביגען בעגריף. כדי אויסצוגעפינען, אַז די גראַדע ליניע איז דער קירצעסטער וועג צווישען צוויי פּונקטען, איז דעריבער ניט גענוג פאַנאַנדער צו פּאַלמעסען דעם בגריף: „גראַד“. איהר מוזט אין אייער פראָשטעלונג מאַכען אַ מין עקספּערימענט. איהר מוזט קודם כל זיך פאָרשטעלען אַ רוים, אין וועלכען עס ווערען געצויגען פערשיעדענע ליניעס צווישען צוויי פּונקטען: גראַדע, קרומע און צובראָכענע. איהר מוזט פערגלייכען די גראַדע ליניע מיט די איבעריגע, כדי צו קאָנען איינזעהען, אַז, לויט דער טבע פון דעם רוים, מוז יעדע גראַדע ליניע זיין דער קירצעסטער וועג צווישען צוויי פּונקטען; איהר מוזט סינטעטיזירען פערשיעדענע פאָרשטעלונג אין איינעם, ערשט יעמאָלט געפינט איהר ארויס דעם אמת, און דער זאַץ, וואָס איז אַ פּועל־יוצא פון אייער סינטעטישער אַרבייט, איז ניט בלויז אַ דערקלערענדער, נאָר אַ דערווייטערנדער, אַ בערייכענדער. דער בעגריף פון אַ געראַדער ליניע ווערט פערבונדען, סינטעטיזירט, מיט אַ גאַנץ אַנדער בעגריף: „דער קירצעסטער וועג“, וואָס איז אין איהם ניט געלעגען. דער אונז אינטערעסירענדער געאָמעטרישער זאַץ איז דעריבער ניט קיין אַנאַליטישער, נאָר אַ סינטעטישער. און אַן אַ־פּריאָרי'שער איז ער דאָך אודאי: ער איז אַלגעמיין־גילטיג, נויטווענדיג און זיין אמת הענגט ניט אָב פון דער ערפאַהרונג. ממילא זעהען מיר, אַז דער ערשטער אַקסיאָם פון דער געאָמעטריע, דער זאַץ, אויף וועלכען עס ווערט אויפגעבויט

די גאַנצע געאָמעטריע, איז אַ סינטהעטישער אור־טייל אַ־פּריאָרי.

אויף דעם זעלביגען אופן בעווייזט קאַנט, אַז אויך די אריטמעטישע (און ממילא די אלגעבראישע אורטיילען), וואָס זענען אַלע אַ־פּריאָרי, זענען אין דער זעלביגער צייט ניט אַנאַליטיש, נאָר סינטעטיש.

נעהמט מען דעם אורטייל: „זיעבען און פינף זענען אין איינעם צוועלף" (12=5+7), קאָן מען אויך דאָ אויף דעם ערשטען בליק אריין פאַלען אין דעם טעות, וואָס יום האָט געמאַכט, און מיינען, אַז דער זאַץ איז אַן אַנאַליטישער, אַז אין דעם בעגריף „זיעבען און פינף" ליעגט שוין איינגעשלאָסען דער בעגריף „צוועלף". קוקט מען זיך אָבער נעהנטער צו, זעהט מען, אַז כדי פון זיעבען און פינף צו בעקומען צוועלף, דאַרף איך זיי סינטהעטיזירען, איך דאַרף פריהער אויפבויען אַ פאָרשטעלונג פון אַ גרופּע, וואָס האָט אין זיך זיעבען איינהייטען ((לאָז זיין זיעבען איינצעלנע פונקטען), און נאָך אַ פאָרשטעלונג פון אַ צווייטער גרופּע, וואָס האָט פינף פונקטען און דערנאָך ערשט איבערצעהלען די איינצעלנע פונקטען און ארויסברענגען די סינטהעטישע פאָרשטעלונג פון אַ סוממע. אויך דער פשוט'סטער אריטמעטישער זאַץ: „איינס און איינס איז צוויי" איז דעריבער, לויט קאַנט, ניט אַ דערקלערענדער, נאָר אַ בערייכערנדער זאַץ, און ממילא אַ סינטעטישער אורטייל אַ־פּריאָרי. נאָך לייכטער איז דאָס איינצוזעהן, ווען מען נעהמט צוויי גרויסע צאָהלען, וועמעס סומע עס לאָזט זיך ניט אַזוי לייכט אויסרעכענען אין אַ הרף־עין.

אין דער מאַטהעמאַטיק, זעהען מיר, זענען דאָ סינטעטישע אורטיילען אַ־פּריאָרי: אָבער אויך אין דער נאַטור־וויסענשאַפט זענען דאָ, ווי מיר וועלען נאָך שפּעטער זעהען, אַזעלכע אורטיילען. עס קאָן דעריבער ניט זיין די שאלה: צי איז אַ ריינע מאַטעמאַטיק און אַ ריינע נאַטור־וויסענשאַפט מעגליך, נאָר: וויאַזוי איז אַ ריינע מאַטעמאַטיק און אַ ריינע נאַטור־וויסענשאַפט מעגליך? מיט אַנדערע ווערטער: וואָס מאַכט, אַז די מענשליכע ערקענטניס זאָל קאָנען אין דער מאַטעמאַטיק און אין דער נאַטור־וויסענשאַפט ארויסברענגען סינטעטישע אורטיילען אַ־פּריאָרי?

די פראגע בנוגע דער מאטעמאטיק פערענטפערט קאנט אין זיין לעהרע וועגען דער ט ר א נ ס צ ע נ ד ע נ ט א ל ע ר ע ס ־ ט ה ע ט י ק.

§ 5. קאַנט׳ס טראנסצענדענטאלע עסטהעטיק.

דער בעסטער וועג אריין צו דרינגען אין קאנט׳ס טיעפע גע־ דאנקען וועגען דער טראנסצענדענטאלער עסטהעטיק איז — זעהען צו מאכען זיך וואס קלאָרער קאנט׳ס געדאנקען וועגען רוימם און צייט.

די גאנצע דרויסענדיגע וועלט, וואס מיר נעהמען אריין אין אונזער ערקענטניס, איז אונז ״געגעבען״ אין רוים און אין צייט. מיר דערקענען זי דורך אונזערע ז י נ ע ן. די גאנצע לעהרע פון דער זינליכער ערקענטניס רופט קאנט אָן: ע ס ט ע ט י ק. מען דארף דעריבער דאָ ניט צונויפמישען דאָס וואָרט מיט דער וויסענ־ שאַפט פון שעהנקייט, וואס טראגט איצט׳ער דעם זעלביגען נאָמען.

דזשאהן לאָקק האָט ווי מיר האָבען אויבען געזעהען צוריקגע־ פיהרט אלע אונזערע ערקענטניסען צו צוויי חושים: דעם דרויסענ־ דיגען און דעם אינוועניגסטען. פון דעם דויסענדיגען חוש שטאַמען אַלע יענע עמפפינדונגען, וואס זאָגען אונז עפּעס אויס וועגען דער דרויסענדיגער וועלט: רויט, גרין, שווער, הייס און אזוי ווייטער. איז אויך דער רוים אן ארט עמפפינדונג ווי שווער און רויט? שוין לאָקק האָט איינגעזעהען, אז רוים איז ניט עמפפינדונג. נאָך קלאָרער און זיכערער איז דער געדאנק פאר קאנט׳ן. די עמפפינדונג איז א פ ע ר ע נ ד ע ר ל י כ ע ר צושטאַנד אין דעם ערקענדען סוביעקט. אָט שפּיהרט ער הייס און אָט שפּיהרט ער קאַלט, אָדער גרין, אָדער רויט. דער רוים איז ניט קיין פארענדערליכער צושטאַנד אין דער ערקענטניס. אין דעם שטענדיגען בייטען זיך פון די דרוי־ סענדיגע עמפפינדונגען בלייבט איין זאך תמיד אונפערענדערט: דער פאקט, אז זיי פערנעהמען א וועלכען עס איז אָרט אין רוים. און דער רוים איז ניט עפּעס, וואס מיר זעהען שטעקען אין דיא עמפּ־ פינדונגען, נאָר אומגעקעהרט: די עמפפינדונגען זענען עפּעס, וואס ליעגען אין רוים. דערפון געווינען מיר דעם ערשטען כלל. אז דער רוים איז ניט קיין עמפפינדונג.

אָבער דער רוים איז אויך ניט קיין „צוזאַמענגעזעטצטע אידעע" און שטאַמט ניט פון די דרויסענדיגע עמפפינדונגען, ווי דאָס האָט געוואָלט האָבען דערזעלביגער לאָקק. וואָלט דער רוים געווען עפּעס אזוינס, וואס איז צונויפגעזעצט פון פערשיעדענע עמפפינדונגען (צ. ב. פון געזיכטס און טאַפּ־עמפפינדונגען, ווי דאס האָט גֿעמיינט לאָקק), יעמאָלט וואָלט ער געהאט אין זיך די טבע פון אלע אנדערע עמפפינדונגען, נאָר איין זאך קאָן איך ניט פערטילגען אין איהם— אָדער אין גאנצען פערשווינדען פון איהם. בעת איך שטעל מיר פאָר א וועלכע עס איז ערשיינונג פון דער דרויסענדיגער וועלט, קאָן איך גאנץ גוט מאכען פערשווינדען פון מיין בעוואוסטזיין אלע איהרע עמפפינדונגען, נאָר איין זאך קאָן איך ניט פערטילגען אין איהם — דעם רוים גופא. דערפון איז א ראיה, אז די פארשטעלונג פון דעם רוים שטאַמט ניט פון די עמפפינדונגען.

וואָס קאָן אָבער דער רוים אַזוינס זיין, אויב ער איז ניט עמפפינדונג, און אין וועלכער שיכות שטעהט ער צו די עמפפינדונגען? מיר האָבען שוין געזאגט, אז ער האָט אלע דרויסענדיגע עמפפינדונגען א י ן ז י ך, ער איז, ווי א כלי, וואס איז אנגעפילט מיט זייער אינהאַלט: ער איז די פ אָ ר ם, ווי אזוי די דרויסענדיגע עמפפינדונגען זענען פערבונדען אין אונזער זינליכען בעוואוסטזיין. ווען אויף אונזער זינליכען בעוואוסטזיין ווירקען אין איין און דעם זעלביגען צייט־מאָמענט עטליכע, לאָמיר זאגען, גרינגע עמפפינדונגען מיט א מאָל, ווערען זיי איינגעאָרדענט אין דער פ אָ ר ם פון זיין איינע נעבען די אנדערע, אין דער פארם פון א גרינגער א ו י ס ג ע ש פ ר י י ט ק י י ט. מיר קאָנען דעריבער אוועקשטעלען א צווייטען כלל פאר דעם רוים: ער איז א פערבינדונגס ־פ אָ ר ם פון די דרויסענדיגע עמפפינדונגען. מיר געפינען ווייטער אין דעם רוים אלע יענע סמנים, וועלכע מיר האָבען געגעבען פאר איטליכער אַפּריאָרישער ערקענטניס. דער רוים איז א נ ו י ט װ ע נ ד י ג ע פאָרשטעלונג און א ן א ל ג ע מ י י ן ־ ג י ל ט י ג ע, פון וועלכער קיין מענש קאָן זיך ניט בעפרייען. זי איז אבער אויך אונאָבהענגיג פון דער דרויסענדיגער ערפאהרונג. קיינער איז א רגע ניט מסופק אין דעם, אז אַלץ, וואס די דרויסענדיגע ערפאהרונג וועט איהם ווען עס איז ברענגען פאר זיינע אוי־

גען, וועט מוזען זיין רוימליך. דער מענש וויים דאס לכתחילה, אַפּריאָרי. דערפון איז געדרונגען דער דריטער כלל אז דער רוים איז אן אַפּריאָרישע פאָרם.

אויב אבער דער רוים איז אן אַפּריאָרישע פאָרם, איז שוין דערפון אַליין קלאָר, אַז ער קאָן ניט שטאַמען אין אונז פון דער ערפאַהרונג, ווייל אַלץ, וואָס שטאַמט פון דער ערפאַהרונג, קאָן ניט זיין נויטוועגדיג און אלגעמיין־גילטיג.

דער רוים, קאָנען מיר שוין איצטער זאגען, איז אן אַפּרי־אָרישע פאָרם אין אונזערע זינליכע ערקענטניס, א פּרינציפּ, לויט וועלכען א געוויסער פערשיעדענערער מאטעריאל ווערט פערבונדען, סינטעטיזירט אין אונזער בעוואוסטזיין צו איין איינציגער זאך.

אָבער וואס פאר אן ארט פאָרם איז דער רוים? וואָס דריקט אוים זיין פערבינדונגס־פּרינציפּ?

לייבניץ האָט געוואָלט האָבען, אז דער רוים איז ניט מעהר ווי א טונקעלער מטושטש'ער בעגריף: אַנשטאָט צו דענקען: „עס איז ייפּעם אין איינעם", זעהט דער כח־הדמיון: „עס איז עפּעס איינס נעבען דעם אַנדערן". קאַנט זאָגט זיך לגמרי אָב אָט פון דעם לייבניצ'שען געדאַנק. אויב דער רוים איז ניט מעהר ווי א טונקעלער בעגריף, א מטושטשער געדאנק, יעמאָלט פערלירט די גאנצע זינליכע וועלט און די נאטור־וויסענשאפטליכע ערפאהרונג, וואָס איז אויפגעבויט אויף איהר, איהר זין און איהר זעלבסט־שטענ־דיגקייט. די זינליכע ערקענטניס איז יעמאָלט ניט מעהר ווי א שלעכטער טייל פון דער ריין שכל'דיגער ערקענטניס און די גאנצע וועלט פון דער ערפאהרונג, וואס בערייכערט אונזער וויסען און טראָגט אויף זיך די שטאָלצע געבייען פון דער וויסענשאפט, — ניט מעהר ווי — א טעות אין פשט, א פאלשער פירוש אויף א וועלכען עס איז „ריינעם" געדאנק.

דער פעהלער, וועלכען לייבניץ האָט געמאכט, איז—וואָס ער האָט צונויפגעמישט צוויי זאכען, וואָס זענען ראדיקאל פערשיעדען איינע פון דער אנדערער: "בעגריף" און „אנשויאונג". אמת, ביידע זענען זיי סינטהעטישע פאָרמען, מעמהאָדען, ווי אזוי צו

פערבינדען פערשיעדענעם צו איין איינהייט אין געדאנק. אז איך האָב אין דער ערפאהרונג א סך איינצעל־בוימער, מאַך איך פון זיי א בעגריף: „בוים בכלל" און פערבינד זיי דורך דעם צו איין גע־דאַנקליכער אינהאַלט. אבער די אַרט פון פערבינדען איז ביי דעם בעגריף א גאנץ אנדערע, עהדער ביי דער אנשויאונג. די אלע איינצעל־בוימער, וועלכע דער בעגריף „בוים" נעהמט ארום, האָט ער ניט א י ן זיך, נאָר א ו נ ט ע ר זיך, ווי דער „העכערער" בעגריף „פלאנץ" האָט אונטער זיך דעם ניעדעריגערען בעגריף „בוים". אבער דער רוים האָט אלע טיילען, וועלכע ער נעהמט ארום, א י ן זיך. עס איז אייגענטליך ניטא קיין פיעל רוימען. זיי אלע זענען טיילען פון איין־איינציגען, אונענדליכען וועלטען־רוים און זיי ליעגען אין איהם. דער רוים איז א י י נ ע ר, דעריבער קאן ער ניט זיין קיין בעגריף. ער איז אן אָ נ ש ו י א ו נ ג, א גאנץ בעזונדערע אַרט פון מענשליכען בעוואוסטזיין, וואָס איז פערשידען סיי פון די עמפפינדונגען, סיי פון די בעגריפען. שעפען מיר אוים פון דער רוים־פאָרשטעלונג אלע עמפפינדונגען, בלייבט איבער אין בעוואוסטזיין די ריינע אנשויאונג פון דעם רוים, די אַ־פ ר י ־ אָ ר י ש ע פ אָ ר ם פון דער אנשויאונג.

אויך מיט דער נייער דעפיניציע פון „רוים" האָבען מיר זיך נאָך ניט אראָבגעלאזען ביז צו דער גאנצער מיעפקייט פון קאנט'ס לעהרע וועגען איהם. כדי נאָך ווייטער צו פערטיעפען זיך אין דעם ענין, וויל איך דערמאָנען דעם לעזער אָן ד ע ק א ר ט ' ס לעהרע פון די אידעען, פון וועלכער עס איז ארויסגעוואקסען דער גאנצער ראציאָנאַליזם. מיר האָבען, לערנט דעקאַרט, דריי ארטען פון אידעען: פון־דרויסען־אריין־געבראכטע, פון־אונז־גופא־געמאכטע און אין־אונז־איינגעבאָרענע. צו וועלכער פון די דריי אַרטען גע־הערט דער רוים? א פון־דרויסען־אריינגעבראכטע אידעע איז ער ניט, ווייל ער איז אַ־פריאָרי. ער איז ניט א פון־אונז־געמאכטע אידעע דעפאר, ווייל ער איז ניט א צונויפגיסונג פון עמפפינדונגען און אויך ניט קיין בעגריף. איז ער דעריבער אונז "איינגעבאָרען"? דעקארט האָט דערויף געענטפערט: יע, די אויסדעהנונג איז אַ קלאָרע און דייטליכע פארשטעלונג, א נויטווענדיגער „אַטריבוט" פון דער מאַטעריע, און דעריבער אן איינגעבאָרענע אידעע. אבער

קאַנט לייקענט אויך דאָס אָב. מען דאַרף זיך ניט פאַרשטעלען, אַז די אַ־פּריאָרי׳שע אַנשויאונגס־פאָרם ליעגט אין אונזער „גע־מיטה“ פאַרטיגערהייד, ווי אַ כלי, ווי אַ פורעם, אין וועלכען עס ווערען אריין געגאָסען די דרויסענדיגע עמפּפינדונגען. איין איינ־געבאָרענע פאָרם וואָלט איך פאַרגליכען מיט אַ ניגון, וואָס ליעגט פאַרטיגערהייד אין זכרון. אין אַ פאַרטיגען ניגון קאָנען מיר איינ־קליידען אַלע ווערטער, וועלכע עס געהען אריין אין בעוואוסטזיין. קאַנט׳ס אַ־פּריאָרי׳שע פאָרמע דאַרף מען בעסער פערגלייכען ניט מיט אַ פאַרטיגען ניגון, נאָר מיט יענע טענער, וואָס ליגען ב כ ח אין דעם בעשאַף פון אַ וועלכען עס איז מוזיקאַלישען אינסטרומענט. כל זמן מען ריהרט ניט אָן דעם אינסטרומענט, זענען אין איהם קיין טענער ניטאָ; ווי נאָר איהר הויבט אָן צו ו ו י ר ק ע ן אויף איהם אין אַ פּאַסענדער אַרט, אַזוי הויבט ער אָן ארויסצוברענגען יענע טענער, וואָס קאָנען פון איהם ארויס געבראַכט ווערען לויט זיין טבע. כל זמן אונזער געמיטה ליעגט רוהיג, פון קיין זאַך ניט געררייצט צו טהעטיגקייט, איז אין איהם קיין רוים ניטאָ. אָבער ווי נאָר אַ זאַך פון דרויסען וועקט אויף זיין טהעטיגקייט, אַזוי הויבט ער אָן ממילא ארויסברענגען פון זיך ר ו י ם, ד. ה., יענע אַ־פּריאָרי׳שע פאָרם, וואָס דריקט זיך אויס אין אויסגעשפּרייטקייט, אין אויסדעהונג. די אַ־פּריאָרי׳שע פאָרם איז דעריבער אַ געוויסע ט ה ע ט י ג ק י י ט ס ־ אַרט פון אונזער געמיטה, דורך וועלכער ער סינטעטיזירט, פערבינדעט, לויט זיין נאַטירליכען בעשאַף, דעם דרויסענדיגען פערשיעדען־אַרטיגען מאַטעריאַל צו איין איינהייט אין דער אַנשויאונג. דער רוים איז אַ סינטהעטישע טהעטיגקייט־אַרט אַ־פּריאָרי, אין וועלכער עס דריקט זיך אויס די טבע גופא פון אונזער „דרויסענדיגען“ חוש. אַ רוימליכע זאַך איז דעריבער אַ זאַך, וואָס בעשטעהט פון צ וו י י עלעמענטען: דעם מאַטעריאַל און די פאָרם. דעם מאַטעריאַל גיט די דרויסענדיגע זאַך, וואָס ווירקט אויף אונזער „געמיטה“, אָבער די ווירקונג איהרע זעהען מיר ניט. מיר זעהען זי ערשט יעמאָלט, ווען זי ערשיינט פאַר אונז, ארום געוועבט אין דער פ אָ ר ם פון רוימליכער אַנשויאונג.

ווי זעהט אָבער אויס די זאַך, עהדער זי ווערט ארום געשפּינט מיט רוימליכע אַנשויאונג? ווי זעהט אויס „די זאַך ווי זי איז?“

דאָס קאָנען מיר בשום אופן ניט וויסען, ווייל ווי נאָר מיר ווילען זעהען אדער זיך עפּעס פאָרשטעלען, אזוי מוזען מיר, לויט דער טבע פון אונזער דרויסענדיגען חוש, בעשאפען רוים־אנשויאונג. דורכרייסען די רוים־אנשויאונג וואלט געהייסען, ארויסשפּרינגען פון דער אייגענער טבע, וועלען ארוים שלעפּען פאַר די אייגענע האָר זיך אליין פון זומפּ. די רוימליכע אנשייאונג איז דעריבער די גרעניץ, הינטער וועלכער מיר קאָנען ניט אריין בליקען. אריינ־בליקען אין די זאַך ווי זי איז וואלט געהייסען זעהען אונזערע אייגענע אויגען, ניט אין א שפּיגעל, נאָר אין אונזערע אייגענע אויגען־לעכער, בעת זיי זענען פערנומען מיט דעם פּראצעס פון זעהען. מיר קאָנען נאָר וויסען איין זאַך, אז דער רוים ווערט בעשאפען פון אונזער דרויסענדיגען חוש, אז דרויסען פון איהם איז דעריבער ניטאָ קיין רוים, ווייל דער גאנצער „דרויסען" ווערט ערשט בעשאפען דורך די רוימליכע אנשויאונג.

אין דעם פּונקט איז קאַנט א פאלשטענדיגער אידעאליסט: די רוימליכע אנשויאונג איז א פּראדוקט פון דעם זינליכען בע־וואוסטזיין און ניט פון דער דרויסענדיגער וועלט. אבער זיין אידעאליזם איז דאָ פּרינציפּיעל פערשיעדען פון בערקליי'ס סוב־יעקטיווען אידעאליזם. פאַר בערקליי איז די רוימליכע זאַך מעהר נישט ווי א "שיין", פּשוט א דמיון אין אונז, הינטער וועלכער עס געפינט זיך קיין זאַך ניט דרויסען. ער לייקענט די רעאַ־ליטעט פון דער דרויסענדיגער וועלט. פאַר קאַנט'ן איז די רוימליכע זאַך ניט קיין שיין, נאָר אן ערשיינונג. זי איז רוימליך פאַר אונז, אבער הינטער איהר שטעקט פערבאָר־גען די רעאַלע זאַך, „ווי זי איז", דאָס פאַר אונז אייביג בעהאלטענע „דינג אן זיך".

אויב די רוימליכע אנשויאונג ווייזט אונז אָן אויף דעם גרע־ניץ פון אונזער ערקענטניס, וועלכען מיר קאָנען ניט אריבער־שפּרינגען, איז זי אבער אין דער זעלביגער צייט די נויטווענדיגסטע גרונד־לאַגע פון אונזער ערקענטניס: פאַר אונז איז די אויסערע ערפאַהרונג נאָר יעמאָלט מעגליך, ווען זי בעקומט די פאָרם פון רוימליכע אנשויאונג. ניטאָ קיין רוים — ניטאָ קיין ערפאַהרונג, ניטאָ קיין מאטעמאטישע נאַטור־וויסענשאפט. די אַ־פּריאָרי'שע

אנשויאונגס־פאָרם פון רוים איז די אַ־פּריאָרישע בעדינגונג, וואס מאַכט ערשט מעגליך, עס זאל זיין זינליכע ערפאהרונג. און ניט נאר מאַכט זי דאָס מעגליך, נאָר זי בעשאַפט אויך פאר אונזער בעוואוסטזיין די „רוימליכע זאך", דעם רעאַלען אָביעקט, וועלכען די מאטעמאטיק און די נאטור־וויסענשאפט שטודירען. אמת, שטאַמען — שטאַמט דער רוים ניט פון דער ערפאהרונג, אבער ער איז תמיד אין דער ערפאהרונג און די ערפאהרונג איז אונדענקבאר אָהן איהם.

אַזאַ זאַך, וואס שטאַמט פון דעם בעוואוסטזיין גופא, אבער וואָס געפינט זיך תמיד אין דער ערפאהרונג און מאכט ערשט מעגליך די ערפאהרונג, רופט קאַנט אָן טראנסצענדענטאַל.

דאס טראנסצענדענטאַלע איז פערשיעדען פון איין זייט פון דעם „עמפּירישען", וואס געפינט זיך אין דער ערפאהרונג און וואס שטאַמט פון דער ערפאהרונג. פון דער אנדער זייט איז דאס טראנסצענדענטאלע פערשיעדען פון דעם טראנסצענדענטען, ד. ה., אזוינס, וואס שטאַמט ניט פון דער ערפאהרונג און געפינט זיך אויך ניט אין איהר. די עמפּפינדונג איז עמפּיריש, ווייל זי שטאַמט נאָר פון דער ערפאהרונג. די פארשטעלונג פון א גאָט, אדער א נשמה איז טראנסצענדענט, ווייל זי געפינט זיך ניט אין אונזער ערפאהרונג און שטאַמט ניט פון איהר. אבער דער רוים איז טראנסצענדענטאל, ווייל ער שטאַמט ניט פון דער ערפאהרונג און געפינט זיך דאָך אין איהר. ער איז אריין געגאסען פון אונז אין איהר און איז איהר נויטוועגדיגסטער עלעמענט. דער רוים, קאָנען מיר איצטער געבען די ריכטיגע קאַנט'שע פאָרמעל, איז א טראַנסצענדענטאַלע אנשויאונגס־פאָרם פון דעם דרויסענדיגען חוש.

אזוי ווי אלץ, וואס געפינט זיך אין דער ערפאהרונג, איז רעאַל, און אלץ, וואָס שטאַמט פון דעם בעוואוסטזיין, איז אידעאל, מוזען מיר זאגען, אז דער רוים איז טראנסצענדענטאל אידעאל, אבער עמפּיריש רעאַל: ער איז אן אַ־פּריאָרי'שע אידעאַלע גרונדלאגע פאר דער רעאלער ווירקליכקייט. דאס גאנעצ קאַנט'שע סיס־

טעם איז אויפגעבויט אויף דעם בעוויז, אז אלע צווייגען פון דער מענשליכער ערקענטניס רוהען אויף א וועלכער עס איז טראנסצענדענטאל־אידעאלער גרונד־לאגע, און דערפאר רופט זיך זיין סיסטעם: דער סיסטעם פון דעם טראנסצענדענטאאלען אידעאליזם.

דער טראנסצענדענטאלער אידעאליזם ערקלערט אונז קודם כל די מעגליכקייט פון א „ריינער" געאָמעטריע. ד. ה., ווי אזוי אין איהר זענען מעגליך סינטעטישע אורטיילען אַ־פּריאָרי, וואס בעריייכרען אונזער ערקענטניס, ווי די ערפאהרונג. און וואָס זענען דאָך פעסט און זיכער און לאָזען ניט צו קיין ברעקעל צווייפעל. די געזעצען פון דעם רוים, וועלכע דער מאטעמאטיקער געפינט אויס, זענען דערפאר אלגעמיין־גילטיג און נויטווענדיג, ווייל דער רוים איז אן אַ־פּריאָרי׳שע אנשויאונגס־פאָרם, א טהעטיגקייטס־ארט פון אונזער זינליכען בעוואוסטזיין, וואס בלייבט און מוז בלייבען אלע מאָל טריי זיך אליין, ווייל אין יענע געזעצען דריקט זיך אויס זיין אייגענע, אונפערענדערליכע נאטור.

ווי דער רוים איז די טראנסצענדענטאלע, אַ־פּריאָרי׳שע אנשויאונגס־פאָרם פון דעם דרויסענדיגען זינן, אזוי איז די צ י י ט די טראנסצענדענטאלע אַ־פּריאָרי׳שע פאָרם פון דעם אינווענדיגסטען זין. אלץ, וואס קומט פאר אין אונזער אינעווענדיגסטער ערפאהרונג, ווערט תיכף, נאָך עהדער עס קומט צום בעוואוסטזיין, ארום געוועבט מיט דער אנשויאונגס־פאָרם פון צייט, און א זיין, וואס איז ניט צ י י ט ל י ך, קאָנען מיר זיך דעריבער ניט פארשטעלען אין דער ערפאהרונג.

מחמת דיזעלביגע טעמים, וואס דער רוים, איז אויך די צייט ניט קיין עמפפינדונג, ניט קיין בעגריף, נאָר אן אנשויאונג, איין איינציגע אונענדליכע „זאך", וואס האָט אלע איהרע טיילען ניט אונטער זיך, נאר אין זיך, אן אלגעמיין־גילטיגע און נויטווענדיגע פארשטעלונג, א אונבעוואוסטע טהעטיגקייטס ארט פון אונזער אינווענינסטען זין, וואס מאכט ערשט מעגליך, עס זאל זיין ערפאהרונג. זי שטאמט ניט פון דער "זאך ווי זי איז", דעם „דינג אן זיך", נאָר פון דעם מענשליכען געמיטה און געפינט זיך אין אלע ערשיינונגען. זי איז עמפּיריש רעאל, אבער טראנסצענדענטאל אידעאל.

דער אונטערשייד פון צייט ביז רוים איז ערשטענס אין דער

אַרט פון דער אַנשויאונג. די צייטליכע אַנשויאונג פערבינדט אַלע עמפּפינדונגען אין איין איינציגער אונענדליכער ליניע פון פער־גאַנגענהייט, געגענוואַרט און צוקונפט. די צייט האַלט אין אַן אייביגען פליעסען.

צווייטענס איז אויך איהר ראַליע אין דער ערקענטניס אַן אַנדערע, עהדער די, וועלכע דער רוים שפּיעלט. די צייט מאַכט מעגליך אַזעלכע בעגריפען ווי בעוועגונג, פערענדערונג און קאַנטי־נואיטעט, און איז דעריבער די וויכטיגסטע בעדינגונג ניט נאָר פאַר דער מאַטעמאַטיק, נאָר אויך פאַר אַלע נאַטור־וויסענשאַפטען.

אַ חוץ דעם איז דער רוים אַן אַנשויאונגס־פאָרם נאָר פאַר דעם דרויסענדיגען חוש; די צייט אַבער איז אַן אַנשויאונגס־פאָרם פאַר דער גאַנצער זינליכקייט; און בעת מיר קאָנען זיך פאָרשטע־לען אַ זינליכע ערפאַהרונג, וואָס איז ניט רוימליך (צ. ב. דעם געפיהל פון שמערץ), קאָנען מיר זיך קיין מאָל ניט פאָרשטעלען אַ וועלכע עס איז זינליכע ערפאַהרונג, וואָס זאָל ניט פערנעהמען אַ געוויסען מאָמענט פון דער צייט.

רוים און צייט זענען אַ־פּריאָרי'שע בעדינגונגען פון אונזער וויסענשאַפטליכער ערפאַהרונג. נעהמט אוועק רוים און צייט, און עס פערשווינדט די מעגליכקייט פון אַ וועלכער עס איז מאַטעמאַטיק און אַ וועלכער עס איז נאַטור־וויסענשאַפט. אַבער זיי אַליין זענען ניט גענוג צו דערקלעהרען די מעגליכקייט פון אַ געזיכערטער ער־קענטניס. זיי ערקלעהרען אונז נאָר, פאַר וואָס אונזער ערפאַה־רונג שפּיעלט זיך אָב אין ד'י פאָרמען פון אַנשויאונג. עפּעס אַנשויען דורך די חושים הייסט נאָך אַבער ניט עפּעס ערקענען. כדי צו ערקענען דאַרף מען ד ע נ ק ע ן. דאָס דענקען שטאַמט אַבער שוין ניט פון די חושים, נאָר פון דעם פ ע ר ש ט אַ נ ד. עס איז דעריבער די צווייטע אויפגאַבע פון דער קריטישער פילאָ־סאָפיע — אַרויסצוגעפינען יענע טראַנסצענדענטאַלע עלעמענטען אין אונזער פערשטאַנד, וואָס מאַכען מעגליך אַ געזיכערטען דענקען אין דער נאַטור־וויסענשאַפט.

מיט דער אויפגאַבע בעשעפטיגט זיך „די טראַנסצענדענטאַלע לאָגיק".

צוועלפטער קאפיטעל.

עמאנועל קאנט'ס קריטישע פילאסאפיע

ב) די טראנסצענדענטאלע לאגיק און די דיאלעקטיק פון דעם ריינעם שכל.

(די טראנסצענדענטאלע לאגיק. די עובדא פון דעם פערשטאנד. אנשויאונג און בעגריף. די טראנסצענדענטאלע איינהייט פון דער אפפערצעפציע. די קאטעגאריען־טאוועל. די סכעמען פון דער איינבילדונגס־קראפט. די ריינע גרונד־זאצען פון דער נאטור־ווי־סענשאפט. דער „קאפערניקאנישער" שטאנד־פונקט אין דער ער־קענטניס־טהעאריע. „די זאך, ווי זי איז". פענאמענען און נאאר־מענען. — די טראנסצענדענטאלע דיאלעקטיק. די עובדא פון דעם „ריינעם שכל". די אידעען. גלייכארטיגקייט, וואריעטעט און קרובה'שאפט. דער מאדערנער דארוויניזם — א פירוש אויף קאנט. קאנסטיטוטיווע בעגריפען. רעגולאטיווע און העאוריסטישע אידעען. די מעטאפיזיק. גאט, נשמה און וועלט. די קריטיק פון די גאט־בע־וויזען. די קריטיק פון דער נשמה־לעהרע. די אנטינאמיען פון דעם ריינעם שכל. דער איבערגאנג צו דער מאראל־פילאסאפיע.—)

§ 6. די טראנסצענדענטאלע לאגיק.

מיט דער מענשליכער ערקענטניס בעגעהט זיך קאנט אין זיין קריטיק, ווי א כעמיקער, וועמען מען גיט א צונויף־געזעצטען שטאף צו אונטערזוכען און מען פערלאנגט פון איהם, ער זאל אויסגעפי־נען, פון וועלכע עלעמענטען דער צונויפגעזעצטער שטאף בע־שטעהט און וואס זענען די פראצעסען, וואס האבען ארויסגעבראכט די פערבינדונג.

קאנט נעהמט א זיכערען פאקט פון דער ערקענטניס: די מאטעמאטישע נאטור־וויסענשאפטען, דעסטילירט ארויס יענע

יסודות, פון וועלכע זיי זענען צונויף־געזעצט, פאַרשט אויס זייער טבע און בעשטימט זייער געוויכט, אָדער זייער וויכטיגקייט פאַר דעם פּראָצעס פון דער ערפאַהרונג.

איינינע יסודות אַזוינע האָט שוין קאַנט אַרויס דעסטילירט אין זיין „טראַנסצענדענטאַלער עסטהעטיק". דאָרטען האָט ער אונז קלאָהר געמאַכט, ווי אַזוי געוויסע טהעטיגקייטס־אַרטען פון אונזער ערקענטניס מאַכען מעגליך, אַז אין דער ערפאַהרונג זאָלען זיך געפינען עלעמענטען, וועלכע שטאַמען ניט פון דער ערפאַהרונג, אָבער געפינען זיך פון דעסטוועגען אין איהר: דאָס זענען די טראַנסצענדענטאַלע פאָרמען פון דער אַנשויאונג: רוים און צייט. אַ דאַנק זיי, האָט די מענשליכע ערקענטניס די מעגליכקייט, אַרויס־צוברענגען פון זיך אַ־פּריאָרישע, ד. ה. אַלגעמיין־גילטיגע און נויטווענדיגע אמת'ען וועגען דער זינליכער ערפאַהרונג, — דער ערפאַהרונג, וואָס שפּיעלט זיך אָב אין רוים און אין צייט.

אָבער רוים און צייט זענען ניט די איינציגע בעדינגונגען, וואָס מאַכען מעגליך אַן אַלגעמיין־גילטיגע און נויטווענדיגע ערקענטניס אפילו אויף דעם פעלד פון דער מאַטעמאַטיק. אַנשויאונג אַליין איז נאָך ניט ערקענטניס. ווען איך האָב פאַר מיינע אויגען אַ גרופּע פון זיעבען ביימער און אַ גרופּע פון פינף ביימער, און איך טהו מעהר נישט, ווי אָנקוקען, אַנשויען זיי, וועט פון דעם רייינעם אָנגלאָטצען ניט אַרויס וואַקסען די ערקענטניס, אַז זייער סומע איז גליך צוועלף. ס'איז נויטיג אַז דער פּראָצעס פון אָנגלאָטצען, אַנשויען, זאָל זיך צונויפגיסען מיט אַן אַנדערער פּראָצעס, מיט אַן אַנדער טהעטיגקייטס־אַרט פון דעם ערקענענדען סוביעקט, כדי דערפון זאָל אַרויס וואַקסען ערקענטניס. דער אַנדער פּראָצעס איז דענקען. זיין אינטערעס און עובדא בעשטעהט ניט אין זעהען, אַנשויען, נאָר אין פערשטעהן דאָס, וואָס עס איז געגעבען אין דער אַנשויאונג. יענעם „כח", וועלכער ברענגט אַרויס פערשטענדעניס, אָדער ריכטיגער: יענעם גאַנצען סכום פון אייגענאַרטיגע טהעטיגקייטען, אין וועלכע עס דריקט זיך אויס דער פּראָצעס פון פערשטעהן, רופט קאַנט אָן „פערשטאַנד".

זינליכקייט און פערשטאַנד זענען דעריבער צוויי פערשיעדענע קוואַלען, פון וועלכע עס פליעסט די ערקענטניס. קאַנט לייקענט

ניט די מעגליכקייט, אַז די צוויי פערשיעדענע קוואַלען האָבען אפשר איין איינהייטליכען מקור אין דעם ערקעננענדען סוביעקט. אָבער זיין אויפגאַבע בעשטעהט ניט אַזוי אין דעם אויסגעפינען, פון וואַ־נען די קוואַלען שלאָגען, ווי אין דעם ריכטיגען אויספאָרשען, וואָס איז זייער ראָליע אין דער ערקענטניס, אין וואָס געהען זיי זיך פאַנאַנדער און ווי אַזוי ווערט דורך זיי בע־שאַפען די ערפאַהרונג.

כל זמן איך גלאָטץ נאָר אָן די גרופע פון זיעבען בוימער און די גרופע פון פינף, האָב איך נאָר אונבעוואוסטע געוואָהר־ווערונגען, פערצעפציעס. זיי ווערען בעוואוסטע געוואָהר־ווערונגען אָדער אפפערצעפציעס, ווען איך דענק דערביי, אַז „דאָס איז א גרופע פון זיעבען בוימער" און „דאָס איז אַ גרופע פון פינף". ערשט יעמאָלט האָב איך פערשטאַנען, וואָס איך האָב געזעהען. ווי אַזוי האָט דאָס פּאַסירט? אַנאַליזיר איך דעם אינ־האַלט פון מיין געדאַנק, געפין איך אין איהם וועניגסטענס איין עלעמענט, וואָס שטאַמט זיכער ניט פון דער אַנשויאונג: דאָס איז דער בעגריף „זיין". מיר שויען אָן מעהר ניט, ווי געוויסע עלע־מענטען פון דער זינליכקייט, אָבער מיר קאָנען קיין מאָל ניט אָנ־שויען זייער „זיין". איך זעה דעם בוים אָבער איך זעה ניט דאָס „זיין" פון דעם בוים: דאָס מוזען מיר שוין צו־טראַכטען. קוקען מיר זיך נעהענטער צו, געפינען מיר אַז אויך אַלע אנדערע עלעמענ־טען פון אונזער געדאַנק זענען בעצם ניט קיין אַנדער זאַך, ווי בע־גריפען. „דאָס" בכלל איז אַ בעגריף, „גרופע" בכלל איז א בעגריף, „זיעבען" בכלל איז אַ בעגריף און „בוים" בכלל איז אויך א בעגריף.

מיר האָבען שוין געזעהען אין דער טראַנסצענדענטאַלער עס־טהעטיק, אַז אויך דער בעגריף איז, ווי די אנשויאונג, א געוויסער סינטהעטישער ארבייטס־אופן פון אונזער ערקעננענדען סוביעקט, וואָס פערבינדט פערשיעדענע עלעמענטען צו איין איינהייט אין דעם בעוואוסטזיין. מיר האָבען אויך געזעהען אין וואָס עס בעשטעהט דער חלוק צווישען זיי. די אַנשויאונג האָט איהרע איינצעל־טיילען אין זיך, דער בעגריף האָט זיינע איינצעל־טיילען אונטער זיך. דער בוים אין דער אַנשויאונג האָט אַלע זיינע איינצעל־טייי־

לען אין זיך: זיין פאָרם, זיין גרויס, זיינע צווייגען, זיין שטאַם, זיין פאַרב א. אז. וו. דער בעגריף „בוים“ אָבער האָט אלע זיינע איינצעלטיילען אונטער זיך. ס׳איז א בוים ב כ ל ל, וואָס איז כולל אין זיך אַלערליי אַרטען בוימען: פּרוכט־און וואַלד־בוימער, גרויסע און קליינע. אין דעם פּראָצעס פון אנשויאונג האָבען מיר צו טהאָן דירעקט מיט דעם איינצעל־בוים, וואָס געפינט זיך פאַר אונזערע אויגען, אָדער מיט דער איינצעל־פ אָ ר ש ט ע ל ו נ ג פון א בוים, וואָס איז געבליעבען אין אונזער זכרון. אין דעם פּראָצעס פון דענקען האָבען מיר צו טהאָן ניט נאָר דירעקט מיט דעם איינ־צעל־בוים. צווישען איהם און דעם פערשטאַנד שטעהט דער ב ע־ג ר י ף „בוים“, וואָס איז כולל פריהער פאַר אלץ אלע אַרטען בוימער אין זיך און איז ממילא א י נ ד י ר ע ק ט כולל אויך דעם איינצעל־בוים, וואָס שטעהט פאַר אונזערע אויגען. דאָס דענ־קען רעכענט זיך קודם כל מיט דעם ב ע ג ר י ף, דעם פ ע ר־ט ר ע ט ע ר פון אלע בוימער בכלל. ערשט ווען איך דענק: „דאָס איז א בוים“, ד. ה. „דאָס געהערט צו דעם בעגריף בוים בכלל“ קומט אַרוים ערקענטניס. אין וואָס בעשטעהט דער תוך פון דער ערקענטניס? וואָס ווערט דערביי געטהאָן? עס ווערט דערביי אַן איינצעל־אנשויאונג אָדער אַן איינצעל־פאָרשטעלונג אַריין געאָר־דענט אין א וועלכען עס איז ב ע ג ר י ף. ביידע: די איינצעל־אנשויאונג און דער בעגריף זענען נויטיג, כדי עס זאָל אַרויסקור־מען ערקענטניס. בלייבט די ערקענטניס שטעהן בלויז ביי דער איינ־צעל־אנשויאונג איז זי „בלינד“, זי האָט פון איהר „קיין ברעקעל בעגריף ניט“. האַלט זי זיך בלויז ביי דעם בעגריף און פערליערט פון אויג די איינצעל־אנשויאונג, איז זי „ל ע ד י ג“. דאָס ווערט נאָך קלאָרער, ווען די ערקענטניס האָט צו טהאָן מיט אבסטראַקטע־רע בעגריפען. „אנשויאונגען אָהנע בעגריפע“, זאָגט קאַנט, „זינד בלינד. בעגריפע אָהנע אנשויאונגען זינד לעער“.

אָבער די אַריין־אָרדנונג פון דער איינצעל־אנשויאונג אין א בעגריף איז נאָך ניט גענוג, עס זאָל דערפון ווערען ערקענטניס. די ערקענטניס איז א פּראָצעס, וואָס שפּיעלט זיך אָב אין דער צייט, און די צייט איז, ווי מיר האָבען שוין געזעהען, א נויטווענדיגע בע־דינגונג פאַר דער ערפאַהרונג. די צייט פליעסט אָבער: ד. ה. אין

יעדעם הרף־עין פערשווינדט זי און ווערט געבוירען. ממילא פער־שווינדען און ווערען געבוירען אין איינעם מיט איהר אַלע ע ר־ק ע נ ט נ י ס־פּראָצעסען, וואָס קומען אין איהר פאָר. דער איינ־זעהען, אַז „דאָס איז אַ בוים“, וואָס איז געבוירען געוואָרען אין דער ערקענטניס מיט אַ הרף־עין צוריק, שטאַרבט אָב אין איינעם מיט דעם הרף־עין און ווערט ווידער געבוירען מיט דעם קומענ־דען. די ערקענטניס איז ניט איין מאָמענט, נאָר אַ גאַנצע רייהע פון איינצעלנע מאָמענטען, וואָס ווידערהאָלען אָפּט מאָל איין און דעמזעלביגען אינהאַלט. האָט איין מאָל די ערקענטניס פערשטאַנען, אַז „דאָס איז אַ בוים“, דאַרף זי ביי דעם אַנדער הרף־עין ניט נאָך אַ מאָל ווידערהאָלען דעם זעלביגען פּראָצעס. זי בענוגענט זיך מיט דער ווידערהאָלונג פון דעם פאַרטיגען רעזולטאַט. ווי אַזוי איז דאָס מעגליך? פון וואַנען ווייס די ערקענטניס אין דעם צוויי־טען הרף־עין, אַז די פערשוואונדענע ערקענטניס פון דעם פריהער־דיגען הרף־עין האָט אַ שייכות צו איהר? אַז זיי ביידע זענען נאָר מאָמענטען אין איין־און־דעם זעלביגען פּראָצעס פון ערקענענען?

די שאלה ווערט נאָך קלאָהרער, ווען מיר בעטראַכטען אַ בולט'ע־רען פאַל פון דענקען: דעם פּראָצעס פון צ ע ה ל ע ן, וואָס בע־שאַפט די ערקענטניס, אַז „דאָס איז אַ גרופּע פון זיעבען בוימער, און יענעם איז אַ גרופּע פון פינף“ און אַז „זיעבען און פינף זענען אין איינעם צוועלף“. דעם רעזולטאַט בעקומט מען דורך אַ סינטהע־טישען פּראָצעס פון ח ב ו ר, פון שטופען־ווייזען צעהלען: „איינס און איינס איז צוויי“, „צוויי און איינס איז דריי“ און אַזוי ווייטער. אָבער דער הרף־עין אין דער ערקענטניס, וואָס האָט בעשאַפען דעם זאַץ: „איינס און איינס איז צוויי“, איז פערשוואונדען. פון וואַ־נען נעהמט דער נעקסטער הרף־עין די זיכערהייט, מיט וועלכער ער הויבט אָן זיין צעהלען פון צ ו ו י און ניט נאָך אַ מאָל פון א י י נ ס? די נאַאיווע, אַלטעגליכע מיינונג האָט אויף דערויף אַ תירוץ: ס'איז דאָ אַן „א י ך“, וואָס צעהלט, וואָס איז איין־און־דערזעלביגער אין אַלע זיינע מאָמענטען, וואָס „גערענקט“, ד. ה., וואָס טראָגט אַריבער די רעזולטאַטען פון איין הרף־עין אין דעם אַנדערען. אָבער יום האָט דאָך בעוויעזען, אַז אַזאַ'ן „איך“ איז אין דער ערפאַהרונג ניטאָ. די ערפאַהרונג ווייס נאָר פון איינצעלנע

הרף־עין׳ם אין דער צייט. דער „איך" איז מעהר נישט ווי א מין ביהנע, אויף וועלכער עס שפּיעלט זיך אָב א פּראָצעס פון אידעען־פערבינדונגען... פון וואנען ווייסען דען די איינצעלנע אידעען פון ד ע ם הרף־עין וועגען יענע אידעען, וואָס זענען געווען פריהער און שוין פערשוואונדען געוואָרען אויף אייביג?

קאַנט ענטפערט ניט אויף אָט דער פראַגע און דערווייל איז דאָס גאָר ניט זיין אויפגאַבע. ער איז דערווייל בעשעפטיגט מיט דעם פּראָבלעם, ווי אזוי ווערט ערפאהרונג און וואָס איז דערצו נויטיג? און ער קאָנסטאַטירט, אז כדי עס זאָל מעגליך זיין אזא פשוטער געדאַנק, ווי: „דאָס איז א בוים" און ווי: „זיעבען און איינס איז אכט", „אכט און איינס איז נייען", מ ו ז אין יעדעם ערקענטניס־מאָמענט שטילערהייד מיטשפּיעלען דער געדאַנק: „איך דענק, אָדער איך בין מיר בעוואוסט, אז דאָס איז א בוים, אז זיעבען און איינס איז אכט". און אין יעדעם הרף־עין מ ו ז לעבען אין בעוואוסטזיין דער שטילער געדאַנק, אז ער, דער בעוואוסטזיין, איז דערזעלביגער אין אלע מאָמענטען פון זיין ערקענטניס־פּראָצעס; אז אלע יענע מאָמענטען בילדען איין־איינציגע איינהייט. אין יעדער אפּפּערצעפּציאָן, ד. ה. בעוואוסטער געוואָהרוועהרונג, אין יעדעם פּראָצעס, אין וועלכען דער בוים ווערט ו י ע־דער־דערקענט ווי א בוים בכלל, אין וועלכען די גרופּע צוויי ווערט ו י ע ד ע ר ־ דערקענט ווי א שוין אָבגעצעהלטע גרופּע, מוז לעבעדיג זיין דאָס בעוואוסטזיין פון יענער א י נ ה י י ט. אז ניט, אויב די איינהייט ווערט צושטערט, איז אוים מיט דעם ערקענטניס־פּראָצעס, אוים מיט דער ערפאַהרונג. יענע איינהייט פון דער אפּפּערצעפּציע קאָן אָבער נ י ט שטאַמען פ ו ן ד ע ר ז י נ ל י כ ק י י ט, וווייל אין דער עמפּירישער זינליכקייט, אין דער אנשויאונג, איז נאָר דאָ דער איינצעל־בוים, אָבער ניט די איינהייט פון דער גרופּע „צוויי בוימער" און ניט די געדאַנקליכע איינהייט פון דעם בעגריף „בוים־בכלל". פון דער אנדער זייט אָבער איז די איינהייט פון דער גרופּע און די איינהייט פון דעם בעגריף פאַרהאַן אין דער ערפאַהרונג און שפּיעלט דאָרטען די וויכטיגסטע ראָלע פון דער נויטווענדיגסטער בעדינגונג: אוים איינהייט פון דער אפּפּערצעפּציע, אוים ערפאַהרונג. מוז מען ממילא אָננעהמען, אז די

איינהייט פון דער אפּפּערצעפּציע איז ניט קיין עמפּירישע, נאָר א טראַנסצענדענטאַלע, און אז די טראַנסצענדענטאַלע איינהייט פון דער אפּפּערצעפּציע איז די נויטווענדיגסטע גרונדלאַגע, דער ערשטער בעדינג פאר דעם דענקען, פאר דעם פערשטעהן, אָהן וועלכען עס קאָן ניט געמאַלט זיין קיין ערפאַהרונג.

עס איז פון דעם געדאנקען־גאנג זעהר גרינג איינצוזעהען, וואָס אזוינס די טראַנסצענדענטאַלע איינהייט פון דער אפּפּערצעפּציע טהוט אויף פאר דעם ערפאַהרונגס־פּראָצעס. דער שטאַם און די צווייגען, און די בלעטער, און די פארבען פון דעם בוים זענען אין דער אנשויאונג צונויפ־געגאָסען מיט אלע אנדערע פארבען און ליניען פון דעם רוים. בעת דער אפּפּערצעפּציאָנס־פּראָצעס שניידט זיי ארויס פון אלע איבעריגע פארבען און ליניען און בינדט זיי צו־נויף אין איינעם אין איין איינצעל־אנשויאונג: „בוים!" ווערט ערשט בעשאפען יענע איינצעל־זאך, וועלכע די ערפאַהרונג פארשט אויס. דער טראַנסצענדענטאַלער דענק־פּראָצעס בעשאפט די „זאך", וועגען וועלכער ער דענקט. דער געדאנק בעשאפט דעם רעאַלען אָביעקט פאר דער ערפאַהרונג, אויף דעם זעלביגען שטייגער, ווי די טראַנס־צענדענטאַלע פאָרמען פון רוים און צייט בעשאפען די רעאַלע ווירק־ליכקייט פאר דער אָנשויאונג. ערשט ווען די „רעאַלע זאך" איז בע־שאפען געוואָרען פון דער טראַנסצענדענטאַלער אפּפּערצעפּציאָנס־איינהייט, קאָן זיך אָנהויבען דער ווייטערדיגער דענק־פּראָצעס, און די טראַנסצענדענטאַלע איינהייט בלייבט תמיד טהעטיג אין איהם.

די ערפאַהרונג און די נאַטור־וויסענשאַפטען בענוגענען זיך ניט מיט דעם, וואָס זיי אָרדענען איין די איינצעל־זאך אין א בעגריף. זיי ברענגען ארויס כללים און געזעצען, וואָס זענען אלגעמיין־גיל־טיג און נויטווענדיג. מיר האָבען שוין געזעהען אין דער טראַנס־צענדענטאַלער עסטעטיק, אז אין דער זיכליכקייט שטאַמען די אלגע־מיין־גילטיגקייט און נויטווענדיגקייט פון טראַנסצענדענטאַלע א־פּרי־אָרישע אנשויאונגס־פאָרמען, ד. ה. פון געוויסע טהעטיגקייטס־ארטען פון דער זינליכער ערקענטניס. מיר האָבען א רעכט צו ערוואַר־טען, אז אויך אין די נאַטור־וויסענשאַפטען, וואָס ווערען בעשאפען פון דעם פערשטאַנד, ווירקען געוויסע א־פּריאָרישע עלעמענטען טראַנסצענדענטאַלע יסודות, פון וועלכע עס פליעסט ארויס אלגע

האַרמאָניע, אַלץ אין איהר איז אָבגעשטימט און צוגעפּאַסט איינס צו דעם אַנדערען, הייסט עס אַז אויך די וועלט־האַרמאָניע שטאַמט פון דער צאָהל.

פּיטהאַגאָראַס איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט אָנגערופען די וועלט „קאָסמאָס" מחמת די שעהנקייט און האַרמאָניע וואָס הערשט אין איהר. די האַרמאָניע פון דער וועלט איז אָבער ניט אַ פּשוט'ע, נאָר אַזאַ, וואָס בעשטעהט פון קאָנטראַסטען. די צאָהל גופא טראָגט דעם פּרינציפּ פון געגענזעצליכע קאָנטראַסטען אין זיך. אַלע צאָהלען זענען אָדער „גראַד", אָדער „אום". די גראַד־צאָהל איז אַזאַ וואָס קען פאַנאַנדערפאַלען אויף צוויי טהיילען פון גלייכע, גאַנצע צאָהלען. לענען מיר אָבער צו צום גראַד אַן איינס, ווערט דער גראַד בעגרעניצט און בעפעסטיגט אַזוי אַז די צאָהל קאָן שוין מעהר ניט פאַנאַנדערפאַלען. דער גראַד איז דעריבער אַן אונבעגרע־ניצטע צאָהל, די „אום" אַ בעגרעניצטע און אַ גרענעץ זעצענדע. זי איז דעריבער אַ סך חשוב'ער, עהדער דער גראַד. זי איז דער פּרינציפּ פון גוטס אויף דער וועלט ווי דער גראַד איז דער פּרינציפּ פון בייז. אויף אַזאַ'ן אופן טראָגט די איינהייטליכע האַרמאָניע פון דער וועלט אַ פּרינציפּ פון צווייהייט, פון דואַליזם, פון קאַמפּף און פיינדשאַפט. דאָס קומט בעזאָנדערס קלאָר צום אויסדריק אין פּיטהאַגאָראַס לעהרע פון דער מענשליכער נשמה און איהר שיכות צו דעם מענשליכען גוף. גוף און נשמה זיינען צוויי פיינדליכע פּרינציפּען. ווי אין אַ תפיסה וואָהנט די נשמה אין דעם גוף, נאָכ'ן טויט פערלאָזט זי איהם און ווערט מגולגל אין אַנדערע קערפּערס,— אַ געדאַנק וועלכען ער האָט איבערגענומען פון עגיפּטען.

די פילאָסאָפיע פון פּיטהאַגאָראַס און זיינע תלמידים איז עד היום געבליבען דונקעל פאַר אונז. מיר ווייסען ניט אויף קלאָר ווי אַזוי ער האָט ערקלעהרט די איינצעל־ערשיינונגען פון דער וועלט מיט זיין גרונד פּרינציפּ, די צאָהל. זיינע שפּעטערע תלמידים האָבען זיך אריינגעלאָזען אין די וויסטעסטע פאַנטאַזיעס, וואָס האָבען געזאָלט צוריקפיהרען אַלע ערשיינונגען פון דער וועלט צו בעשטימטע צאָהלען און קאָמבינאַציעס פון צאָהלען. די גאַנצע שפּעטערדיגע קבלה מיט איהרע ספירות און גימטריאות איז אויס־געוואַקסען פון פּיטהאַגאָראַס גרונד־געדאַנק.

האָט אין זיך געוויסע א־פריאָרישע י ס ו ד ו ת, געוויסע ארבייטס אופנים, וועלכע ער ווענדט אָן אין זיין דענקען, מ ו ז ע ן זיי זיין ערגעץ וואו אויסגעדריקט אין די פאָרמען פון די אורטיילען. עס איז העריבער די אויפגאבע פון דער טראנסצענדענטאלער לאָגיק טיעפער אויסצושטודירען אלע אורטיילס־פאָרמען און ארויס צו דעסטילירען פון זיי יענע וואָרצעלדיגע בעגריפען, אין וועלכע עס דריקט זיך אויס דער בעשאַף פון דעם פערשטאנד, זיין ארט צו ארבייטען, בעת ער בעשאַפט יענע אורטיילס־פאָרמען.

דער שווערסטער טייל פון זיין ארבייט, זאָגט קאַנט, איז געווען די דורכפיהרונג פון דער אויפגאבע: ארויסדעסטילירען די גרונד בעגריפען פון די אורטיילס־פאָרמען וואָס זענען אויסגעשטודירט געוואָרען אין דער פאָרמאלער לאָגיק. אלע אורטיילס־פאָרמען טיילט קאַנט איין אין פיער קלאסען, און יעדען קלאַס ווידער אין דריי אבטיילונגען. פון די צוועלף אורטיילס־פאָרמען ברענגט קאַנט ארויס זיין „קאַטעגאָריען־טאָוועל“, וואָס נעהמט ארום אלע גרונד בעגריפען פון דעם פערשטאַנד.

קאַטעגאריען־טאָוועל.

1. קוואַנטיטעט.
איינהייט
פיעלהייט
אללהייט

2. קוואליטעט.
רעאליטעט
נעגאציאָן (אָבלייקענונג)
לימיטאציאָן (בעגרעניצונג)

3. רעלאַציאָן (שייכות)
סובסטאנציאַליטעט
קויזאַליטעט (אורזאַך און ווירקונג)
אויף־איינאנדער ווירקונג.

4. מאָדאַליטעט
מעגליכקייט—אונמעגליכקייט
דאָ־זיין — ניט־זיין
נויטווענדיגקייט—צופעליגקייט.

עס איז אינטערעסאנט צו בעמערקען, אז אין אלע דריי אָבטיילונגען פון יעדען קלאַס איז די ערשטע קאַטעגאָריע א ט ה ע ז י ס (א זעצונג), די צווייטע אן אנטי־טהעזיס (א געגענזאַץ צו דער ערשטער) און די דריטע קאַטעגאָריע א ס י נ ט ה ע ז י ס, (א צונויפזעצונג פון די צוויי פריהערדיגע), — אן איינטיילונג, וואָס האָט שפּעטער געשפּיעלט אזא בולט'ע ראָלע אין דער מעטאפיזיק פון פיכטע, שעללינג און העגעל.

די צוועלף קאטעגאָריען קאָן מען בשום אופן ניט ענטדעקען אין די עמפּפינדונגען; הייסט עס, אַז זיי זענען „ריינע“ בעגריפען און שטאמען ניט פון דער ערפאַהרונג. פון דער אנדער זייט זענען זיי אין דער ערפאַהרונג — הייסט עס, אַז זיי זענען, ווי רוים און צייט, טראַנסצענדענטאל אידעאל און עמפּירישׁ רעאל: זיי זע־נען סוביעקטיווע פאָרמען, וואָס מאַכען ערשט מעגליך די ערפאַהרונג. זאָל פון די איינצעל־זאַכען און פון די איינצעל־פּראָצעסען ווערען ערפאַהרונג, מוז זיי דער פערשטאנד פריהער איינאָרדנען אין זיי־נע בעגריפען פון קוואַנטיטעט, קוואַליטעט, רעלאַציאָן און מאָדאַ־ליטעט. צוויי פונט (קוואַנטיטעט) גאַזפאָרמיגען (קוואַליטעט) וואַסערשטאָף (סובסטאַנץ) און איין פונט (קוואַנטיטעט) גאַז־פאָרמיגען (קוואַליטעט) זויערשטאָף (סובסטאַנץ) גיעבען אלע מאָל אין איינעם (מאָדאַליטעט: נויטוועגדיגקייט) (אויפאַנאַנדער־ווירקונג) דריי פונט (קוואַנטיטעט) פליסיגע (קוואַליטעט) וואַסער (סובסטאַנץ).

די קאַטעגאָריען אַליין זענען אָבער ניט ביכולת אין גאַנצען צו בעשטימען די גרונד־געזעצען פון דער ערפאַהרונג, אפילו ווען מען זאָל צו זיי צוגעבען די אַנשויאונג. נאָך אַ דריטער קוואל, די איינבילדונגס־קראַפט, מוז צוטרעטען, וואָס שיקט אַ דריטען שטראָם אין דער ערקענטניס און פערבינדט די אַנשויאונג מיט דעם פערשטאַנד. די איינבילדונגס־קראַפט בעשאַפט „סכע־מען“, — ד. ה. אַזעלכע בילדער, דורך וועלכע די איינביל־דונגס־קראַפט וויל זיך פאָרשטעלען אַן אַבסטראַקטען בעגריף. אַקו־ראַט ווי עס זענען דאָ עמפּירישע בעגריפען (בוים, מענש א. ד. גל.) און ריינע בעגריפען (קוואַנטיטעט, קוואַליטעט א. אז. וו.), אַזוי זענען אויך דאָ עמפּירישע סכעמען (אַ מין מטושטש בילד פון אַ מענשען בכלל און אַ בוים בכלל), און ריינע סכעמען. די ריינע סכעמען ווערען בעשאַפען פון דער איינבילדונגס־קראַפט דורך דעם, וואָס זי פערבינדט יעדע ריינע קאַטעגאָריע מיט דער אַנשויאונגס־פאָרם פון דער צייט. פון דעם אַבסטראַקטען בעגריף: „סובסטאַנציאַלי־טעט“ מאַכט זי אַ סכעמע: סובסטאַנץ, אַ בילד פון עפּעס אַזוינס וואָס מוז תמיד פערבלייבען אין דער צייט. פון דעם בע־גריף אורזאַכליכקייט מאַכט די איינבילדונגס־קראַפט אַ סכעמע:

„אורזאך"; ד. ה. א זאך, וואָס רופט ארויס אין דער צייט אן אנדער זאך, לויט א געוויסען כלל, — א. ד. גל.

ערשט ווען עס ארבייטען אין איינעם אלע דריי קוואלען פון דער טהעאָרעטישער ערקענטניס: די זינליכקייט, דער פערשטאנד און דער כח הדמיון, וואָס פערבינדט זיי ביידען, — ערשט יע־מאָלט ווערט בעשאפען מענשליכע ערפאהרונג. ווי נאָר די דרויסען־וועלט הויבט אָן צו ווירקען אויף דעם ערקעננענדען סוביעקט, ווי נאָר די ווירקונג רופט אין איהם ארויס עמפפינדונגען, אזוי הויבען אָן צו ארבייטען די דריי הויפט אינסטרומענטען פון דער מענשליכער ערקענטניס און יעדער ברענגט ארויס זיינע טענער, אין וועלכע עס דריקט זיך אויס די טבע פון זיין שאפען: די זינליכקייט גיט איהר ריינע אנשויאונגס־פאָרמען, דער פערשטאנד — זיינע ריינע קאטעגאָריען, די איינבילדונגס־קראפט איהרע ריינע סכעמען, און די אלע שטראָמען גיעסען זיך צונויף און ברענגען ארויס די ריינע גרונד־זאצען פון דעם טהעאָרעטישען בעוואוסטזיין.

פון אלע גרונד־זאצען פון דעם ריינעם פערשטאנד, וועלכע קאנט האָט ארויסגעפונען, ברענגען מיר דאָ נאָר יענע, וועלכע ער האָט א נאָמען געגעבען: „אנאלאָגיען פון דער ערפאהרונג". זייער גרונדפרינציפ איז: ערפאהרונג איז מעגליך נאָר א דאנק דער פאָרשטעלונג, אז אלע געוואָהר־ווערונגען זענען נויטווענדיג פערבונדען איינע מיט די אנדערע. פון דעם פרינציפ פליעסען ארויס דריי גרונד־זאצען, וואָס אויף זיי רוהט די גאנצע נאטור־וויסענשאפט:

ערשטענס: „ווי די ערשיינונגען זאָלען זיך ניט בייטען, בלייבט תמיד די סובסטאנץ בעשטעהן און איהר סכום אין דער נאטור ווערט ניט פערמעהרט און ניט פערמינערט".

צווייטענס: „אלע פערענדערונגען קומען פאָר נאָך דעם גע־זעץ פון אורזאך און ווירקונג".

דריטענס: „אלע סובסטאנצען, אויף ווי וויט מען קאָן זיי געוואָהר־ווערן צו דערזעלביגער צייט אין דעם רוים, ווירקען כסדר איינע אויף די אנדערע".

עס איז גענוג אריינצוטראכטען זיך אין די אלע דריי גרונד־

זאַצען, כדי צו בעמערקען, אַז זיי בעשטעהען אַלע פון אַזעלכע בע־גריפען, אין וועלכע עס געפינט זיך ניט די קלענסטע שפור פון עמפּפינדונגען. זיי קאָנען דעריבער ניט שטאַמען פון יענע ווירקונגען, וועלכע די דרויסען־וועלט מאַכט אויף אונז. זיי אַלע זענען צונויף־געזעצט פון אַ־פּריאָרישע פאָרמען, קאַטעגאָריען און סכעמען, וועלכע דער ערקעננענדער סוביעקט מוז נויטווענדיג אַרוים ברענגען פון זיך גופא, ווען די דרויסען וועלט ווירקט אויף איהם איין. ווי די עלעמענטען, פון וועלכע זיי בעשטעהען, זענען אויך די גרונד־זאַצען טראַנסצענדענטאַל אידעאַל, אָבער עמפּיריש רעאַל. זיי געהען אריין פון דעם פערשטאַנד אין די וויסענשאַפטליכע ער־פאַהרונג און שרייבען איהר פאָר תנאים, וועלכע זי טאָהר ניט אַרי־בערטרעטען. קיין געלעהרנטער וועט ניט וואַרטען, ביז א ל ע פעל פון דער ערפאַהרונג וועלען פער'אמת'ען דעם גרונד־זאַץ, אַז דער סכום פון דער סובסטאַנץ פון דער נאַטור (אין דער גאַנצער נאַ־טור!) קאָן ניט פערמעהרט ווערען אָדער פערמינערט ווערן. ער ווייס דאָס לכתחילה, אַ־פּריאָרי, ניט ווי אַ מין גלויבען, נאָר ווי אַ זי־כערען, וויסענשאַפטליכען פאַקט. דאָס זעלבע איז אויך מיט דעם גרונד־זאַץ פון אורזאַך און ווירקונג. וואו און ווען עס איז נאָר מעגליך ערפאַהרונג, — מיט צוויי טויזענד יאָהר פריהער, ווי מיט צוויי טויזענד יאָהר שפּעטער; אויף דער ערד, אַזוי גוט ווי אויף דער פּלאַנעט מאַרס: אומעטום מ ו ז דער ריינער גרונד־זאַץ פון קויזאַליטעט זיך פער'אמת'ען אין איהר פשוט דערפאַר, ווייל דער פערשטאַנד בעשאַפט די ערפאַהרונג לויט זיין אייגענער טבע, פון וועלכער ער קאָן זיך קיין מאָל, אונטער קיינע אומשטענ־דען, ניט בעפרייען. ד י א ־ פ ר י א ָ ר י ש ע פ א ָ ר מ ע ן, ק א ַ ט ע ג א ָ ר י ע ן, ס כ ע מ ע ן א ו ן ג ר ו נ ד ז א ַ צ ע ן מ א ַ כ ע ן ע ר ש ט מ ע ג ל י ך ד י ג ע ז ע צ ע ן פ ו ן ד ע ר נ א ַ ט ו ר ־ ו ו י ס ע נ ש א ַ פ ט.

אָט דעם נייעם שטאַנדפּונקט זיינעם פערגלייכט קאַנט מיט קאָפּערניק'ס ענטדעקונג. ביז צו קאָפּערניק'ן האָט מען געמיינט, אַז די ערד שטעהט אין דעם צענטער פון דער וועלט, און די פּלאַ־נעטען און די שטערען דרעהען זיך אַרום איהר. דער פועל־יוצא איז געווען, אַז די אַסטראָנאָמיע האָט בשום אופן ניט געקאָנט

דערקלערען די נויטווענדיגקייט פון יענע פערענדערונגען, וואס קומען פאר אין דעם גאנג פון די הימעלשע קערפער. האט קאפערניק געזאגט: לאמיר אנהויבען צו דענקען פונקט פערקעהרט: אז די זונן שטעהט און מיר דרעהען זיך ארום איהר. און מיט אמאל איז אלץ געווארען קלאר און נויטווענדיג. ביז קאנט'ן האט מען געמיינט, אז די נאטור שטעהט און דער שכל דרעהט זיך ארום איהר און שפיגעלט אב איהרע געזעצען. דער פועל־יוצא איז געווען, אז דער שכל האט אויפגעהערט צו פערשטעהן, פאר וואס די געזעצען זענען נויטווענדיג. לאמיר אנהויבען צו דענקען פונקט פערקעהרט, זאגט קאנט:

ניט דער שכל דרעהט זיך ארום דער ערפאהרונג און שפיגעלט אב איהרע געזעצען, נאר די ערפאהרונג דרעהט זיך ארום דעם שכל, און איהרע געזעצען שפיגלען אב אונזער אייגענע טבע, דעם נויטווענדיגען אונפערענדערליכען בעשאף פון אונזער שכל. יעמאלט וועט אונז קלאר ווערען, פאר וואס אונז, מענשען, קומט אויס נויטוענדיג דאס, וואס איז בעשאפען געווארען פון אונזער טבע.

אבער אויב עס איז יא אזוי, — אויב אלע נאטור־געזעצען שטאמען פון אונזערע ערקענטניס־פראצעסען, אויב די עמפפינדונגען זענען אויך ניט קיין אנדער זאך, נאר ניט מעהר ווי אונזערע ענטפערס אויף די ווירקונגען פון דרויסען, היינט וואס קאנען מיר וויסען פון יענער דרויסענדיגער וועלט? ווי זעהט אויס דער אביעקט, „די זאך, ווי זי איז", ווען מיר רעכענען אראב אלץ, וואס עס ווערט אין איהר אריין געטראגען פון דעם סוביעקט? איז זי אן איינהייט אדער א פיעלהייט? האט זי א וועלכע עס איז קוואליטעט אדער ניט? הערשט אין איהר קויזאליטעט, אורזאך און ווירקונג, אדער זי איז פריי? איז אלץ אין איהר נויטווענדיג, און איהר עקזיסטענץ איז א זאך וואס קאן ניט אנדערש זיין, אדער איהר עקזיסטענץ איז א צופאל?

אויף די אלע פראגען, וואס אינטערעסירען דעם מעטאפיזיקער, קאן די וויסענשאפט ניט געבען קיין ענטפער, ווייל „די זאך, ווי זי איז" ליעגט הינטער די גרעניצען פון אונזער ערפאהרונג. מיר קענען נאר די זאך, ווי זי ערשיינט אונז. פאר אונז מענשען

מוז „די זאַך, ווי זי איז“ בלייבען אַן אייביג אונבעקאַנטעס, אַן א י ק ס. מען קאָן וועגען איהר אפילו דאָס ניט זאָגען אויף זיכער, אַז זי עקזיסטירט, ווייל „עקזיסטענץ“, „דאַ־זיין“ איז אַ קאַטעגאָריע פון אונזער פערשטאַנד, וואָס האָט, ווי יעדע קאַטעגאָריע, אַ זין נאָר יעמאָלט, ווען זי ווערט אָנגעווענדט אויף אַן ערשיי־נונג פון דער ערפאַהרונג און פערליערט יעדען זין און יעדען ווערטה, ווי נאָר מען שפּרייזט מיט איהר אריבער די גרענעצען פון דער ערשיינונגס־וועלט. אָבער „די זאַך, ווי זי איז“ איז פון דעסטוועגען אַ נויטווענדיגער בעגריף, וואָס מאַרקירט דעם גרעניץ פון אונזער ערפאַהרונג. דאָס איז אַ גרעניץ־בעגריף, יענער פּונקט, וואו אונ־זער שכל הערט אויף אַרוים צו ברענגען זיכערע וויסענשאַפטליכע ערקענטניס, וואו ער פערלאָזט דעם פעסטען באָדען אונטער זיינע פיס און הויבט אָן אַרום צו שוועבען אין די ספערען פון דער מעטאַפיזיק. ער טהוט דאָס דערפאַר, ווייל די גרעניץ גיט איהם די מעגליכקייט צו דענקען אַ „פון־יענער־זייט־גרעניץ“. און די מ ע ג ל י כ ק י י ט פון אַ „יענער־זייט־גרעניץ“ קאָן בשום אופן ניט אָבגעפערגט ווערן. אויב עס זענען דאַ ע ר ש י י נ ו נ ג ע ן „פענאָמענען“, וואָס מוזען דורכגעהן דורך אונזערע חושים, כדי זיי זאָלען ווערן ערפאַהרונג, מוז מען אויך צוגעבען, אַז עס קאָן אפשר זיין אַ ניט־זינליכע עקזיסטענץ, אַ זיין, וועגען וועמען מען קאָן נאָר דענקען מיט שכל, אַ „נ אָ ו מ ע נ אָ ן“, וואָס רופט אין אונז אַרוים יענע פענאָמענען. דער בעגריף פון „אַ זאַך, ווי זי איז“, פון אַ „דינג אַן זיך“ איז אַזאַ „נאָאומענאָן“, אַ געדאַנקען־דינג, וואָס מיר קאָנען קיין מאָל ניט אָנטרעפען אין דער זינליכער ערפאַהרונג. מיט אַזעלכע „געדאַנקען־דינגען“ דעם „נאָומענאָן“, בעשעפטיגט זיך די מעטאַפיזיק. א י ז אָבער אַ ריינע זיכערע מעטאַפיזיק מעגליך? — דאָס איז די דריטע פראַגע פון קאַנט׳ס קריטיק, וועלכע ער זוכט צו פערענטפערען אין זיין „טראַנסצענ־דענטאַלער דיאַלעקטיק“.

§ 7. די טראַנסצענדענטאַלע דיאַלעקטיק.

מיט דעם אויפבוי פון דער ערפאַהרונג און דעם אויספאָרשען פון יענע נויטווענדיגקייטען, וואָס הערשען אין דער ערפאַהרונגס־וועלט, שעפּען זיך ניט אויס די אינטערעסען פון דער טהעאָרעטישער

ערקענטניס. דאָס טהעאָרעטישע בעוואוסטזיין אינטערעסירט זיך ניט נאָר אין אַ געזיכערטען איינצעל־וויסען. ער וויל האָבען אַ געאָרדענטען ס י ס ט ע ם פון ערפאהרונגס־געזעצען, פערבונדען צו איין־איינציגער געדאנקליכער איינהייט. דערינען דריקט זיך אויס דער זעלביגער כאראקטער־שטריך פון דעם מענשליכען שכל איבערהויפט, מיט וועלכען מיר זענען שוין בעקאַנט געוואָרען פריהער: דאָס שטרעבען צו ס י נ ט ה ע ט י ז י ר ע ן, די עובדא, צו פעראייניגען פערשיידענעס אין איין גאַנצעס.

די זינליכע אַנשויאונג פעראייניגט דורך די פאָרמען פון רוים און צייט די פערשיעדענע עמפּירישע עמפּפינדונגען צו רוימליך־צייטליכע איינהייטען. דער פערשטאַנד און די איינבילדונגס־קראַפט פעראייניגען, דורך די קאַטעגאָריען, סכעמען און גרונד־זאַצען, די פערשיעדענע איינצעל־אַנשויאונגען צו בעגריפען און געזעצען. די טהעאָרעטישע ערקענטניס פערלאַנגט ווייטער, אַז די איינצעלנע געזעצען זאָלען איינגעאָרדענט ווערן אין די איינהייט פון אַ סיסטעם.

דעם „כח" (אָדער ריכטיגער: דעם סכום פון בעוואוסטזיינס־פּראָצעסען), וואָס בעזאָרגט די דאָזיגע סיסטעמאַטישע איינהייט פון אונזער וויסען, רופט קאַנט אָן: דער „ריינער שכל", און די מיטלען, די געצייג, דורך וועלכע ער פיהרט דאָס דורך, זענען די א י ד ע ע ן פון דעם ריינעם שכל. אויך די אידעען, ווי די פאָרמען און די קאַטעגאָריען, זענען ניט איינגעבאָרענע פאַרטיגע פורעמס, אין וועלכע עס גיעסט זיך אריין דאָס וויסענשאַפטליכע מאַטעריאַל, נאָר נאַטירליכע טהעטיגקייטס־ארטען, ארבייטס־מעטהאָדען, וועלכע נעהמען ארום דאָס מאַטעריאַל און בעארבייטען עס אויף אַ בעשטימטען שטייגער. דער פּראָדוקט, וואָס מען בעקומט פון אַזאַ מין ארבייט פון די שכל־אידעען, איז שוין ניט וויסענשאַפט, נאָר מעטאַפיזיק.

אַ שכל־אידעע איז, צום ביישפיעל, די אידעע פון ג ל י י כ ־ א ר ט י ג ק י י ט און מאָניזם. בעטראַכט מען די ערפאהרונגס־טהאַטזאַכען פון דער וויסענשאַפט, ווילט זיך דעם שכל איינאָרדנען זיי, לויט זייער ע ה נ ל י כ ק י י ט, פריהער אין ארטען, דערנאָך די ארטען אין העכערע גאַטונגען, און עס טרייבט איהם צו

דערגרייכט אין זיין ארבייט ביז צו יענער איינציגער העכסטער גאַטונג, דעם גרעסטען קרייז, וואָס נעהמט אַרום און איז כולל אין זיך אַלע אַנדערע. אין דעם דריקט זיך אויס דער אינטערעס פון אונזער שכל צו גלייכ־אַרטיגקייט.

אָבער דערזעלביגער שכל האָט אין דעם זעלביגען פּרט, נאָך אַן אַנדערן, פּונקט דעם אומגעקעהרטען אינטערעס, וואָס דריקט זיך אויס אין דער אידעע פון פ ע ר ש י ע ד ע נ ק י י ט, וואַריעטעט, ספּעציפיקאַציאָן, וואָס איז דער אַנטיטעזיס פון גלייכאַרטיגקייט. האָט מען פאַר זיך אַ וועלכע עס איז אַרט (צ. ב. עפּעל־בוימער), ווילט זיך דעם שכל איינטיילען זי אין אונטער־אַרטען, די אונטער־אַרטען אין נאָך ספּעציעלערע וואַריעטעטען, אַלץ קלענערע און קלענערע קרייזען, ביז מען קומט צו אַן איינצעל־פּונקט, צו דעם אינדיווידואום, דעם איינצעל־אָביעקט פון דער וויסענשאַפט.

ווערט די אידעע פון ספּעציפיקאַציאָן געטריבען ביז צו איהר לאָגישען סוף, מוז מען זיך פאָרשטעלען, אַז די גאַנצע ערפאַהרונגס־וועלט איז יעמאָלט איינגעטיילט אין גאָר די קלענסטע קרייזען, כמעט פּונקטען, וואָס שיידען זיך אָב איינע פון די אַנדערע מיט גאָר דעם קלענסטען אונטערשיעד, — ווי, לאָמיר זאָגען, איין סאָרט ראַנעט־עפּעל שיידט זיך אָב פון אַן אַנדער סאָרט ראַנעט־עפּעל. און אַזוי פערשווינדט ביסלעך־ווייז דער שטח צווישען די קרייזען אויף אַזאַ'ן אופן, אַז מען קאָן דורך אונמערקליכע שטופען איבער־געהן פון איין קרייז צו דעם אַנדערן, פון די ניעדעריגערע דורך די העכערע, ביז צו דער העכסטער איינהייט.

אין דעם מאָמענט ווערט געבוירען און הויבט אָן אַרבייטען אויף איהר אַרט אַ דריטע שכל־אידעע, וואָס איז דער סינטעז פון די צוויי פריהערדיגע: די אידעע פון נ י ט ־ א י ב ע ר ג ע ר י ־ ס ע נ ק י י ט (קאָנטינואיטעט) און ק ר ו ב ה ' ש א פ ט (אַפיניטעט). די גאַנצע ערשיינונגס־וועלט איז יעמאָלט אַ סיס־טעם פון ניט־איבערגעריסענע צונויפגעגאָסענע קרייזען, אין וועלכע יעדער קרייז געפינט זיך מיט דעם אַנדערן אין אַ געוויסען, נעהענ־טערען אָדער ווייטערען גראַד פון קרובה'שאַפט. די אינטערעסען פון דער גלייך־אַרטיגקייט גיעסען זיך צונויף מיט די אינטערעסען פון דער פערשיעדען־אַרטיגקייט אין איין איינציגען מאָניסטישען סיסטעם.

וואלט קאנט דערלעבט דעם מאדערנעם דארוויניזם, וואלט ער געמוזט דערבליקען אין איהם דעם גלענצענדסטען פירוש און דעם בולט'סטען בעוויז אויף זיינע געדאנקען וועגען די טראנסצענדענטאלע אידעען פון דעם שכל. די אינטערעסען פון דער סיסטעמאטישער ערקענטניס, וואס דריקען זיך אויס אין די אידעען פון גלייך־ארטיגקייט, ווארייעטעט און קאנטינואירליכע קרובה'שאפט, האבען בעשאפען יענע היפאטהעזע אין דער ביאלאגיע, לויט וועלכער אלע ארטען, אונטערארטען און וואריעטעטען פון פלאנצען און חיות שטאמען אב פון איין־איינציגער אורארט און געפינען זיך „דעריבער" אין א ניט איבערגעריסענער קרובה'שאפט צווישען זיך.

ווי אלע אנדערע א־פריארישע יסודות פון דער מענשליכער ערקענטניס, זענען אויך די שכל־אידעען ניט א פראדוקט פון דער ערפאהרונג. זיי מאכען ערשט מעגליך א סיסטעמאטישע וויסענשאפט וועגען איהר. און ווי ביי אלע אנדערע א־פריארישע יסודות, פאלט אויך דא די מענשליכע ערקענטניס אריין אין דעם „פאר־קאפערניקאנישען" טעות בעת ער מיינט, אז דאס, וואס די אידעען ענטהאלטען אין זיך, געפינט זיך דרויסען און שטאמט אויך פון דרויסען.

עס איז אבער אין דעם פונקט פאראן א געוואלטיגער אונטערשיעד צווישען די פארמען און קאטעגאריען, וואס בעשאפען ערפאהרונג, און די אידעען, וואס סיסטעמאטיזירען און פעראיינהייטליכען זי. די פארמען, די קאטעגאריען און אלץ וואס פליעסט מיט זיי און פון זיי, שפיעלען א קאנסטיטוטיווע, בעשאפענדע ראליע אין דער ערפאהרונג. בעת דער פערשטאנד טראגט אריין די קאטעגאריע פון אורזאך און ווירקונג, אדער די קאטעגאריע פון סובסטאנץ און צושטאנד אין די ערפאהרונג, בעשאפט ער א נייעם טייל פון איהר, וואס איז פריהער אין איהר ניט געוועזן און אהן וועלכען זי קאן ניט אויסקומען. דעריבער מוזען די וויסענשאפטליכע רעזולטאטען, וועלכע דער פערשטאנד ברענגט ארויס, זיין אלגעמיין־גילטיג און נויטווענדיג, ווייל די ערפאהרונג, וואס שפיגעלט אב זיין אייגענע טבע, שטעלט זיך אוועק אנטקעגען דעם פערשטאנד, ווי א פרעמדע זאך, און צווינגט איהם אנצונעהמען אלע איהרע טיילען.

אָבער די אידעען פון דעם שכל שפּיעלען ניט קיין קאָנסטיטוטיווע, בעשאַפענדע, נאָר אַ רעגולאַטיווע, אָרדענדע ראָליע אין דער ערפאַהרונג. זיי גיעבען ניט צו צו איהר קיין איין איינציגען נייעם טייל, אין וועלכען זי זאָל זיך נויטיגען. אַלץ, וואָס די ערפאַהרונג קאָן אונז לעהרנען וועגען יענעם בוים, וואָס ברענגט אַרוים די פּרימאַ־סאָרט ראַנעט־עפּעל, געפין איך אין דעם בוים גופא. קיין איין איינציגע ערפאַהרונגס־טהאַטזאַכע ווערט ניט בעשאַפען דורך דעם, וואָס מען טיילט מיר מיט, אַז ער געפינט זיך אין אַ געוויסער קרובה'שאַפט צו די איבעריגע ראַנעט־עפּעל־בוימער, צו די בוימער בכלל, צו די לעבעדיגע ברואים בכלל און צו די אַנדערע וועלט־געשעהעניסען איבערהויפּט. די אידעע איז ניט אַ טייל פון דער ערפאַהרונג, ווי די קוויזאַליטעט, נאָר מעהר נישט אַ געזיכטס־פּונקט, ווי צו סיסטעמאַטיזירען די ערפאַהרונג, וואָס צו דענקען וועגען איהר. אמת, די רעגולאַטיווע, אָרדענדע ראָליע פון דער אידעע געהט איבער און זאָל איבערגעהן אין אַ הערויסטישע, אַן אַרויסברענגענדע ראָליע. אַ דאַנק דעם, וואָס איך ווייס, אַז דער מענש ווייזט אויף סמנים פון נאָהענטע קרובה'שאַפט צו דעם אַפּ, (איך נעהם אַ דאַרוויניסטישען ביישפּיעל) וועל איך אין דער ערפאַהרונג וועגען דעם מענשען גופא איצטער בעמערקען אַזעלכע ערפאַהרונגס־טהאַטזאַכען, וועלכע איך וואָלט פריהער ניט בעמערקט, און וועל זוכען נייע טהאַטזאַכען, וועלכע איך וואָלט גאָר פריהער ניט געזוכט. דער דאַרוויניזם האָט טאַקי בערייכערט די וויסענשאַפט מיט אַן אונגעהייערער מאַסע פון נייע אונטערזוכונגען און שטרענג וויסענשאַפטליכע רעזולטאַטען, וואָס וואָלטען פריהער אפשר גאָר ניט אַרויף געקומען אויפ'ן זין. ער האָט פאַר איהר געשטעלט אויפגאַבען, פון וועלכע זי האָט פריהער ניט געוואוסט. אָבער די נייע פאַקטען האָבען פאָרט ניט אין זיך קיין איין ברעקעל פון דער שכל'דיגער אידעע. זי געהט ניט אַריין אין זיי, זי ווערט ניט אַ טייל פון זיי. ווען מען אַנאַליזירט יעדען נייעם איינצעל־פאַקט בעזונדער, בעקומט מען נאָר די עמפּירישע עמפּפינדונגען, די קאַטעגאָריען פון דעם פערשטאַנד און די פאָרמען פון דער אַנשויאונג, אָבער ניט די אידעען פון דעם שכל. מען מוז אָבער

שטרענג פאנאנדערשיידען צווישען דעם, וואָס ליעגט אין דער ערפאהרונג, און דעם, וואָס שוועבט דרויסען איבער איהר. דער מאָניזם, די אַלגעמיינע ענטוויקלונגס־לעהרע און די אָבשטאַמונגס־טהעאָריע ליעגען ניט אין דער ערפאהרונג, נאָר שוועבען ארום איהר. ווי וויכטיג זייער מעטהאָדישע ראָליע זאָל ניט זיין אין דעם וואַקסטום'ס פּראָצעס פון דער וויסענשאַפט, טאָהר מען זיי, לויט דעם זין פון קאַנט'ס קריטיציזם, ניט צושרייבען צו דער וויסענשאַפטליכער ערפאהרונג גופא. די זעלביגע פאקטען, וואָס מיר ענטדעקען, א דאַנק אָט די בעשטימטע אידעען, וואָלטען מיר אפשר ענטדעקט, א דאַנק א וועלכער עס איז אַנדער אידעע. מיר וואָלטען יעמאָלט געהאַט דעם זעלביגען סכום וויסענשאַפטליכע ערפאהרונג, אָבער אַנדערש סיסטעמאַטיזירט; אין אַנדער סיסטעמאַטיזירונגס־פּרינציפּ וואָלט זיי אַוועק געשטעלט אין אַן אַנדער ליכט, געמאַכט אויף זיי אַן אַנדער פירוש, געגעבען אַן אַנדער אויסטייטשונג. אָבער די ערפאהרונג וואָלט געבליבען דיזעלביגע. אין דערינען ליעגט דער אונגעהויערער אונטערשיעד צווישען די אידעען און די פריהערדיגע אַ־פּריאָרישע פאָרמען. די פאָרמען פון רוים און צייט, די קאַטעגאָריען פון קוואַנטיטעט, קוואַליטעט, רע־לאַציאָן און מאָדאַליטעט, וואָס געהען אריין אין די ערפאהרונג, לאָזען ניט צו קיין אַנדער פירוש, א חוץ זייער אייגענעם זין. די אידעען אָבער, וואָס בלייבען דרויסען פון דער ערפאהרונג און שוועבען איבער איהרע גרענעצען, האָבען ניט קיין וואָרצלען אין איהר און קאָנען געטריעבען ווערען, ווי וואָלקענס, אהין און אהער. די פאָרמען און קאַטעגאָריען זענען טראַנסצענדענטאַל אידעאַל, אָבער עמפּיריש רעאַל. זיי געהערען צו דעם רעאַלען אָביעקט פון דער וויסענשאַפט. די אידעען אָבער זענען עמפּיריש ניט רעאַל. דעריבער זענען זיי אייגענטליך שוין ניט טראַנסצענדענטאַל, נאָר טראַנסצענדענט: ניט פון דער ערפאהרונג שטאַמענד און די ערפאהרונג אריבערשטייגענד.

דער טעות, וואָס די ניט קריטישע ערקענטניס מאַכט בנוגע צו די אידעען, קאָן לייכט איינגעזעהען און אָבגעשאַפט ווערן. שאַפט מען אָב דעם טעות, קאָן נאָך קלאָרער ארויסטרעטען זייער באמת בעגליקענדע ראָליע אין דעם פּראָצעס פון דער וויסענשאַפטליכער־

ערקענטנים. אזעלכע אידעען, ווי די, מיט יועלכע מיר זענען בע־קאַנט געוואָרען, זענען אידעאַלען פון דער וויסענשאַפט, אויפגאַבען, וועלכע דער שכל שטעלט אוועק פאַר דעם וויסענשאַפטליכען פאָרשען, — אויפגאַבען, וועלכע די וויסענשאַפט וועט אמת קיין מאָל ניט פערווירקליכען, אָבער צו וועלכע זי וועט אין איהר אונענדליכען פּראָצעס תמיד שטרעבען. א דאַנק דעם שטרעבען צו דעם אידעאַל, וועט זי אַלץ מעהר און מעהר בערייכערן איהר אוצר פון געזיכערטען וויסען.

פערגעסט מען אָבער אויף דער ריכטיגער ראָליע פון די אי־דעען (צו זיין אידעאַלען פון דער מענשליכער פערנונפט) און מען מאַכט פון זיי רעאַליטעטען, ווירקליכע זאַכען און ער־שיינונגען, יעמאָלט הויבט מען אָן שפּינען מעטאַפיזישע נעצען, אין וועלכע דער שכל פערפּלאָנטערט זיך אליין.

דאָס זעהט מען קלאָהרער פאַר אַלץ אין דעם אַנאַליז פון יענע דריי שכל־אידעען: נשמה, וועלט, גאָט, וואָס האָבען ארויס־געבראַכט די דריי מעטאַפיזישע כלומרשט „וויסענשאַפטען“, די ליעבלינגס־וויסענשאַפטען פון די ראַציאָנאַליסטען: די ראַציאָנאַלע פּסיכאָלאָגיע, די ראַציאָנאַלע קאָסמאָלאָגיע און די ראַציאָנאַלע טהע־אָלאָגיע.

נשמה, וועלט, גאָט זענען ניט מעהר, ווי אידעען פון דעם ריינעם שכל, וואָס זענען ארויס געבראַכט געוואָרען אויס דעמזעל־ביגען גרונד און צוליעב דעמזעלביגען צוועק, ווי אַלע אַנדערע שכל־אידעען. אַלע טהאַטזאַכען פון דער דרויסענדיגער ערפאַהרונג ווערען ארום גענומען אין איין אידעע: וועלט. אַלע טהאַטזאַכען פון דער אינווענייגסטער, פּסיכישער ערפאַהרונג ווערען ארום גענומען אין איין אידעע: נשמה. און ווענדט דער שכל אָן די קאַטעגאָריען פון סובסטאַנץ, אורזאַכע און נויטווענדיגקייט אויף ביידע ערפאַה־רונגס־קרייזען, שפּרינגט ארויס די אידעע: גאָט. דער מענשלי־כער שכל אין זיין פאַר־קריטישער פעריאָדע האָט אָבער ניט פער־שטאַנען די בעדייטונג און דעם מקור פון די דריי אידעען אין דער טבע און די אינטערעסען פון אונזער טהעאָרעטישען שכל. ער האָט געמאַכט פון זיי רעאַליטעטען, עפּעס אזוינס, וואָס זאָל עקזיסטירען באמת מחוץ פון דער מענשליכער ערפאַהרונג. און

אָט די כלומרשט׳דיגע רעאַליטעטען האָט דער שכל געוואָלט שטודירען, אַנווענדענדיג דיזעלביגע קאַטעגאָריען, וועלכע ער ווענדט אָן אין דער וויסענשאַפט. ער האָט אָבער נאָך ניט געוואוסט, אַז די קאַטעגאָריען פון דעם פערשטאַנד טויגען נאָר פאר דער ערפאהרונג, אַז ווי נאָר מען שפּרייזט אַריבער איהרע גרעניצען, אַזוי פערליערען די קאַטעגאָריען יעדען זין.

דער מעטאַפיזיק האָט זיך, אמת, אויסגעדוכט, און זי לעבט אין דעם זיסען גלויבען, אַז זי ברענגט אַרויס אַלגעמיין־גילטיגע און נויטווענדיגע אמת׳ען. דאָס איז דערפאר, ווייל זי האָט אָנגעווענדעט די קאַטעגאָריען פון דעם פערשטאַנד, וואָס זענען אַלגעמיין־גילטיג און נויטוועדיג. אָבער ווײלע זי האָט זיי אָנגעווענדעט אויף אַן עניין, וואָס קאָן בשום אופן ניט אָנגעטראָפען ווערן אין דער ערפאהרונג, האָט איהר אַלגעמיין־גילטיגקייט קיין ברעקעל ממשות ניט. מיט דער ריינער לאָגישער נויטווענדיגקייט קאָן מען בנוגע צו אַ סך פראַגען אין דער מעטאַפיזיק קומען צו פונקט ענטגעגען־געזעטצטע רעזולטאַטען און בנוגע צו אַנדערע פראַגען — פערפּלאָנטערן זיך אין כלומרשט־בעווייזען, אין אַ מין פערבלענדענעם פון דעם שכל, ווען ער דערבליקט אין דעם נעץ פון זיינע אייגענע חכמות שטרענג־וויסענשאַפטליכע אַרגומענטען.

אָט די פעהיגקייט פון דעם מענשליכען שכל אַרויס צו ברענגען כלומרשט־בעווייזען, אַנשטאָט אמת׳ע, און אינגוועניגסטע סתירות, וועלכע ער בעמערקט ניט, רופט קאַנט אָן די *דיאַלעקטיק פון דעם מענשליכען שכל*. ער ווידמעט דעם גרעסטען טייל פון זיין קריטיק, דעם פאַנאַנדערפּלאָנטערן פון יענע נעצען, אין וועלכע דער מעטאַפיזישער געדאַנק האָט זיך אַליין געפאַנגען.

אין דער אידעע: גאָט, האָט דער טהעאָרעטישער שכל געוואָלט אויסדריקען ניט מעהר ווי דעם *אידעאַל* פון אַ כסדרדיגער געזעצמעסיגקייט, אָרדנונג און איינהייט אין אַלץ, וואָס פאַסירט אין דער וועלט. די מעטאַפיזיק האָט אָבער פון דעם *אידעאַל* געמאַכט אַן אַללער־רעאַל׳סטען און אַללער־פּאָלקאָמענסטען וועזען, פון וועלכען עס הענגט אַלץ אָב אין דער נאַטור, און האָט אויפגעבויט די כלומרשט׳דיגע טהעאָלאָגישע וויסענשאַפט, וואָס וויל, על פי לאָגישער נויטווענדיגקייט, בעווייזען די עקזיסטענץ

פון אזא װעזן. קאַנט צופּליקט אויף פּיצלעך אַלע טהעאָלאָגישע גאָט־בעװייזען און דעקט אויף זייער ערקענטניס־טהעאָרעטישע נישטיגקייט. דער „אָנטאָלאָגישער“ גאָט־בעװייז, צ. ב., װאָס האָט אַרום געריטען אויף דעם אין פלוג־זיכערען גערדאַנק, אַז צו די סמנים פון אַן אַלער־פאָלקאָמענסטען װעזען מוז מען צורע־כענען אויך די עקזיסטענץ (װייל פון צװיי פאָלקאָמענסטע װעזען װעט דער עקזיסטירענדער זיין דער מעהר פאָלקאָמענער און דורך דעם גופא דער אַלער־פאָלקאָמענסטער), — אָט דער אָנטאָלאָגישער גאָט־בעװייז האָט געמאַכט נאָר דעם פעהלער, װאָס ער רעכענט די עקזיסטענץ צו די סמנים פון אַ בעגריף. אָבער די עקזיסטענץ קאָן ניט געהערען צו די סמנים פון אַ בעגריף. דער בעגריף פון הונדערט טאָלער בלייבט דערזעלביגער, אַלץ איינס, צי מיר האָבען זיי װירקליך אין דער טאַש, אָדער נאָר אין דער איינבילדונג. דערפון איז געדרונגען, אַז אַן עקזיסטירענדער גאָט װאָלט דורך די עקזיסטענץ ניט געקאָנט זיין מעהר פאָלקאָמען עהדער דער אידעאַל, װאָס ליעגט אין דעם בעגריף פון אַלער־פאָלקאָמענהייט. דערפון איז אָבער צוריק געדרונגען, אַז דער בעגריף פון פאָלקאָמענהייט שליסט אין זיך ניט איין די נויטװענדיגע עקזיסטענץ פון אַזאַ פאָלקאָמענעם װעזען.

דער רעזולטאַט, צו װעלכען קאַנט קומט אין זיין קריטיק פון אַלע טהעאָלאָגישע גאָט־בעװייזען, איז, אַז דער שכל קאָן בשום אופן ניט מחייב זיין די עקזיסטענץ פון אַ װעלכען עס איז גאָט. פון דער אַנדער זייט אָבער קאָן ער אויך בשום אופן ניט בעװייזען, אַז אַזאַ װעזען איז ניטאָ. דער ענין שפּרייזט אַריבער די גרענעצען פון דער ערפאַהרונג, און דער קריטיש־דיסציפּלינירטער שכל מוז זיך אָב־זאָגען אַרויסצובריינגען אַ װעלכען עס איז ענטפער אויף דער גאָט־פראַגע. זעהט ער נאָך דערצו איין, װי אַזוי די גאָט־פראַגע איז אַרויסגעװאַקסען פון די שכל'דיגע אידעען און אידעאַלען, פערליערט יעמאָלט דאָס פראָבלעם אין גאַנצען זיין מעטאַפיזישע בעדייטונג.

אויף דער אידעע פון דער מענשליכער נשמה, אָדער דעם „איך“ איז אויפגעבויט די ראַציאָנאַלע פסיכאָלאָגיע. זי בעװייזט, אַז די נשמה איז ניט קיין גשמיות'דיגע זאַך, אַז זי איז אַ סוב־סטאַנץ, װאָס בלייבט אייביג בעשטעהן, אַז זי איז איינפאַך (ניט

קיין „מורכב", קיין צוזאמענגעזעטצטע זאַך) און אז זי איז א „זעלבסט", אַן „איך". אין דער אמת'ען, ווייסען מיר אויס דער ערפאהרונג נאָר איין זאַך: אז עס איז דאָ א „טראַנסצענדענטאַלע איינהייט פון דעם בעוואוסטזיין", ווייל אַז ניט, וואָלט ניט מעגליך געווען קיין ערפאַהרונג. אָבער צי איז דאָ אזאַ „טרעגער" פון דער טראַנסצענדענטאַלער איינהייט, וואָס ער איז אזוינס, מאַטעריע אָדער גייסט, וואָס טהוט זיך מיט איהם, ווען דער פּראָצעס פון דער ערפאַהרונג איז צו ענד (ד. ה. נאָכ'ן טויט), — דאָס קאָן קיין מענשליכער שכל ניט ווייסען. און אַלע בלומרשט'דיגע בעווייזען זענען ניט מעהר ווי פּאראלאָגיזמען, פעהלערהאַפטע שלוסען, ווי קאַנט בעווייזט דאָס באריכות.

נאָך אינטערעסאַנטער איז דער שיקזאַל פון דעם מענשליכען, ניט קריטישען שכל אויף יענעם פעלד פון דער מעטאַפיזישער „ערקענטניס", וואָס איז ארויס געבראכט געוואָרען דורך די שכל־אידעע: „וועלט", און וואָס רופט זיך אָן ראַציאָנאַלע אָדער ריינע קאָסמאָלאָגיע. שפּרייזט דער שכל אריבער די גרענעצען פון דער ערפאַהרונג, פערוויקעלט ער זיך דאָ אין „אַנטינאָמיען": אויף איין־און דיזעלביגע פראַגע מוז דער שכל מיט א גלייך־שטאַרקער בעווייז־קראַפט געבען צוויי ענטפערס, וואָס זענען סותר איינער דעם אַנדערן.

געטריבען דורך די קאַטעגאָריע פון „קוואַנטיטעט", וויל דער שכל ווייסען, צי די וועלט האָט א גרענעץ אין רוים און אַן אָנהויב אין צייט. קאַנט בעווייזט מיט צווינגענדע ארגומענטען אויף איין בלעטעל דעם טהעזיס: אז „די וועלט האָט אַן אָנהויב אין דער צייט און איז אויך בנוגע צו דעם רוים איינגעשלאָסען אין גרע־נעצען", און אויף דעם אַנדער בלעטעל מיט אקוראַט אזעלכע צווינ־גענדע ארגומענטען — דעם אַנטי־טהעזיס, אז: „די וועלט האָט ניט קיין אָנהויב און קיין גרענעצען אין רוים, נאָר איז אונענדליך בנוגע צו צייט און רוים".

די קאַטעגאָריע פון קוואַליטעט האָט ארויסגעבראכט אזאַ „אַנטינאָמיע": טהעזיס: אַלץ אין דער וועלט איז איינפאַך, אָדער בעשטעהט פון איינפאַכע טיילען (אַטאָמען, מאָנאַ־דען, קראַפט־צענטרען).

אַ נ ט י ט ה ע ז י ס : קיין זאַך אין דער װעלט איז ניט איינפאַך און ניט צוזאַמענגעזעצט פון איינפאַכע טיילען.

די קאַטעגאָריע פון רעלאַציאָן האָט איהר אַנטינאָמיע :

ט ה ע ז י ס : עס איז דאָ פרייהייט אין דער װעלט (ד. ה. די מעגליכקייט אַנצוהויבען פון זיך גופא אַ נייע רייהע פון קויזאַל בעדינגטע ערשיינונגען).

אַ נ ט י ־ ט ה ע ז י ס : עס איז ניטאָ קיין אבסאָלוט נויט־װעלט. אַלץ קומט אין איהר פאָר, לויט נאַטור געזעצען.

די ק אַ ט ע ג אָ ר י ע פון מאָדאַליטעט :

ט ה ע ז י ס : עס מוז אין דער װעלט זיין אַן אבסאָלוט נויט־װענדיגעס װעזען, װאָס איז די אורזאַך פון דער װעלט.

אַ נ ט י ־ ט ה ע ז י ס : עס איז ניטאָ קיין אבסאָלוט נויט־װענדיגעס װעזען אין דער װעלט. אַלץ אין איהר איז צופעליג.

װי פערענטפערן די מעטאַפיזיקער אָט די אַנטינאָמיען ? זיי פערענטפערן זיי ניט. פשוט, יעדער כאַפּט זיך אָן אָן דער טהעזיס אָדער אָן דער אַנטיטהעזיס און יעדער איינער ענטװיקעלט זיינע בעװייזע, פאַר װאָס ער מוז זיין גערעכט און פאַר װאָס דער געגנער מ ו ז זיין אונגערעכט. זייער סכסוך קאָן קיין מאָל ניט ענדיגען, כל זמן זיי װעלען גלויבען, אַז זיי האָבען דאָ צו טהאָן מיט רעאַלע ענינים. ערשט, װען מען זעהט איין, אַז די גאַנצע „װעלט“, איז ניט מעהר װי אַ שׂכל־אידעע ; אַז אין דער װירקליכקייט האָבען מיר נאָר איינצעל ־ ע ר ש י י נ ו נ ג ע ן ; אַז רוים, צייט, קויזאַליטעט און נויטװענדיגקייט, זענען ניט ז אַ כ ע ן, װאָס מיר האָבען אריינגענומען פון דרויסען אין אונז, נאָר פאָרמען, װאָס מיר האָבען ארויס געטראָגען פון אונז אין דרויסען, כדי צו בעשאַפען ערפאַהרונג, — ערשט יעמאָלט קאָן מען פערענטפערן די אַנטינאָמיען אין אזא זין, װאָס זאָל אונז העלפען װייטער אויסבויען דאָס פעלד פון דער װיסענשאַפטליכער ערפאַהרונג. בנוגע צו דער אונענדליכקייטס־פראַגע מוז מען זיך שטעלען אויף דער זייט פון דער אַ נ ט י ־ ט ה ע ז י ס. מען מוז אין דער װיסענשאַפט פאָרגעהן אזוי, אַ ק ו ר אַ ט װ י „די װעלט“ װאָלט געװען אונענדליך אין רוים און צייט.

דאָס איינענע איי אויך מיט דעם קויזאַליטעטס־פּראָבלעם.

אלע ערשיינונגען, און אויך די מענשליכע ווילענס־האנדלונגען, כל זמן מיר בעטראכטען זיי טהעאָרעטיש, מוזען מיר זיי בעטראכטען אקוראט אזוי, ווי אלץ אין דער וועלט וואָלט געווען כסדר קויזאל־בעדינגט, און וואָלט ניט געהאט קיין איין סמן פון פרייהייט אין זיך. דאָס ליעגט אין די אינטערעסען פון דעם טהעאָרעטישען שכל און ווערט געפאָדערט פון זיי.

א גאנץ אנדער שטעלונג מוזען מיר נעהמען צו די אידעען פון „פרייהייט", „גאָט" און „אונשטערבליכקייט", ווען מיר געהען אי־בער צו דעם „פראקטישען" שכל און זיינע אינטערעסען. אויך ער ברענגט ארויס די זעלביגע דריי אידעען. אָבער דאָרטען בעווייזען זיי זיך שוין אין א גאנץ נייעם ליכט, וואָס פערלאנגט א גאנץ אנדער ענטפער. אָבער יענער ענטפער קאָן ארויסגעבראכט ווערען ערשט יעמאָלט, ווען מיר וועלען קריטיש דורכמוסטערן דעם גאנצען „פראקטישען שכל", וואָס האָט בע־שאפען דאָס פעלד פון זיטליכע האנדלונגען.

ד ר י י צ ע ה נ ט ע ר   ק א פ י ט ע ל

עמאנועל קאנט'ס קריטישע פילאסאפיע

ג. קאנט'ס עטהיק און עסטהעטיק.

(קאנט'ס קריטיק פון'ם פראקטישען שכל. — דער טעארעטי־שער און דער פראקטישער שכל. זינליכע טריעבען און זיטליכע האנדלונגען. די פרייהייט און דאס „זאלען“ — די זינליכע און אי־בערזינליכע אדער גערונקליכע וועלט. קויזאליטעט און התחיבות. זינליכקייט און שכל. די מענשהייט. מאקסימען (כללים) און אימ־פעראטיווען. דער קאטעגארישער אימפעראטיוו. אכטונג און פליכט. די פאסטולאטען פון דעם פראקטישען שכל, די זיטליכקייטס־לעהרע. די רעכטס־רעליגיאנס און געשיכטס־פילאזאפיע. דער אייביגער פריעדען. קריטיק פון דער אורטיילסקראפט. צוועק און צוועקמע־סיגקייט. דאס שעהנע און ערהאבענע. די צוועקמעסיגקייט אין דער נאטור. די מאראלישע וועלט־ענטוויקלונג. קריטישע מעטאפיזיק).

§ 8. קאנט'ס מאראל־פילאזאפיע.

קאנט'ס מאראל־פילאזאפיע, וואס איז בעגרינדעט דער עיקר אין דער „קריטיק פון דער פראקטישער פערנונפט“, איז דער העכסטער און דער שווערסטער פונקט פון זיין גאנץ סיסטעם. מען האט איהם אויך וועניגער פערשטאנען, עהדער די איבעריגע טייל'ען פון קאנט'ס לעהרע. די שווערקייט ליעגט אין דעם, וואס קאנט איז געווען ניט נור א קריטישער פארשער פון דעם מאראלי־שען פראבלעם, נאר אויך א טיעף־זיטליכע נאטור, וואס איז געווען פעראינטערעסירט אין דעם נצחון פון געוויסע מאראלישע אי־דעען. אויף א סך דענקער האט קאנט'ס „קריטיק פון דער פראק־טישער פערנונפט“ דעריבער געמאכט דעם איינדרוק פון א מאראל־

פּרעדיגט, אַרום געריינגעלט מיט געוויסע מעטאַפיזישע פּער־ציערונגען.

געוויס, איז די „מאָראַל־פּרעדיגט" ניט קיין ביי־זאַך אין קאַנט'ס סיסטעם, אָבער זי איז אויך ניט די הויפּט־זאַך. קאַנט איז, אמת, פּעראַינטערעסירט. מענשען זאָלען זיין זיטליך און זאָ־לען האָבען די זיטליכע בעגריפען, וועלכע ער האַלט פאַר די העכ־סטע. אָבער ער איז, ווי אַ קריטישער פילאָסאָף, נאָך מעהר פּעראַינטערעסירט אַרויסצוגעפינען דעם תוך פון יעדער זיטליכער גרשיינונג און דערגראָבען זיך ביז צו יענעם קוואַל, פון וואַנען די זיטליכקייט שלאָגט, אויף דעם זעלביגען אופן, ווי ער האָט געמיהט צו דערגראָבען זיך ביז צו יענע פערבאָרגענע קוואַלען, פון וועלכע עס שלאָגען די זיכערע נאַטור־וויסענשאַפטען.

אויך אויף דעם געביעט פון זיטליכקייט איז מעגליך אַ דאָגמאַטישער, סקעפּטישער און קריטישער שטאַנדפּונקט. „דו זאָלסט ניט גנב'ענען", צ. ב., איז אַ מאָראַלישער געבאָט. דער דאָגמאַטיקער וועט על פּי שכל זוכען צו בעווייזען, אַז גניבה איז אַ גרויסע עולה, אַן אונגערעכטיגקייט, אַ שאָדען דער געזעלשאַפט א. אז. וו. דער סקעפּטיקער וואָס וויל האָבען אַן אַבסאָלוטע זיכערהייט אין יעדען אורטייל, וועט אויך דאָ אַוועקשטעלען זיין אייביגען: „פאַר וואָס?", אויף וועלכען דער דאָגמאַטיקער קאָן ניט געבען קיין ענטפער. פאַר וואָס זאָל איך ניט גנב'ענען? איז גניבה באמת אַן עולה? פאַר וואָס זאָל איך ניט בעגעהן קיין עולה? וואָס אַרט מיך, אז זי איז אַן אונגערעכטיגקייט? פאַר וואָס זאָל איך דאגה'ן פאַר דעם אַנדערן און פאַר דער געזעלשאַפט?

דער קריטיקער לאָזט קודם כל אַלע אַזוינע שאלות אָן אַ זייט. ער רעכענט זיך מיט יענעם אַבסאָלוט זיכערען פאַקט, אַז די מענשהייט האָט אַרויסגעבראַכט די איינטיילונג פון מענשליכע האַנדלונגען אין יושר און עולות, אין זיטליכע און אונזיטליכע; אַז י ע ד ע ר מענש (אָהן אַ אויסנאַהם) וועגדט אָן אַ וועלכען עס איז זיטליכען מאַסשטאַב אין זיין לעבען; און אויב ער אַליין אפילו איז איהם ניט טריי, פערלאַנגט ער פאַרט פון די אַנדערע מענשען, זיי זאָלען זיך בענעהמען „ווי דער סדר איז". דאָס בעוואוסטזיין פון דער מענשהייט האָט אַרויס געבראַכט אַ בעזונדער

צווייג פון זיין טהעטיגקייט, וואָס רופט זיך אָן זיטליכע קולטור. זי איז דאָס רוב פערבונדען מיט יענעם צווייג, וואָס רופט זיך אָן רעליגיאָן. די שאלות, וואָס אינטערעסירען דערביי דעם קריטיקער זענען: אין וואָס בעשטעהט די איינגענאַרטיגקייט פון אָט דעם צווייג פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין? אין וואָס בעשטעהט דער חלוק צווישען דער עובדא, דער אַרבייט פון דעם מאָראַלישען בעוואוסטזיין און דער עובדא, דער ארבייט פון דעם וויסענשאפטליכען, וועלכער דער קריטיקער האָט שוין אויסגעפאָרשט? דער מאָראַלישער בעוואוסטזיין ברענגט ארויס פון זיך זיטליכע ערשיינונגען, ווי דער טעאָרעטישער בעוואוסטזיין ברענגט ארויס פון זיך געזיכערטע וויסענשאפטליכע ערפאהרונג. ווי דאָרטען, מוזען מיר אויך דאָ פרעגען: וואָס זענען יענע בעדינגונגען אין'ם בעוואוסטזיין, וואָס מאכען מעגליך, אז פון איהם זאָל ארויספליסען אַ זיטליכע ערשיינונג? ווי בעשאפט ער זי?

ערשט ווען מיר פערענטפערען אָט די פראגען, קאָנען מיר קלאָר ווערן אין דעם מהות פון דער זיטליכקייט (ווי מיר זענען קלאָר געוואָרען אין דעם מהות פון דער ערפאהרונג) און ערשט יעמאָלט קאָנען מיר אָבשעצען, אויף וויפיעל איז זיכער איהר פונדאמענט. אויב די זיטליכקייט האָט אַ זיכערען פונדאמענט, ליעגט ער בלי ספק אין געוויסע אַ־פריאָרישע מעטהאָדען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין, אין וועלכע עס דריקט זיך אוים זיין טבע און פון וועלכע עס פליעסען, מחמת דעם גופא, אַלגעמיין־גילטיגקייט אין נויטווענדיגקייט. וואָס זענען די אַ־פריאָרישע עלעמענטען פון דער זיטליכקייט? ווי זענען זיי בעשאַפען? פון וועלכע טראַנסצענדענטאַלע בעוואוסטזיינ'ס פראָצעסען ווערען זיי ארויסגעבראַכט?

אָט דאָס זענען די גרונד־פראַגען, מיט וועלכע עס בעשעפטיגט זיך קאַנט'ס עטהיק.

מיר האָבען שוין פריהער געזעהן, אז פאר יעדען נייעם שטראַל פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין, פאר יעדער בעזונדערער ארט פון זיין טהעטיגקייט זוכט קאַנט אַ בעזונדער „כח". עס איז איהם ניט פרעמד דער געדאַנק, וועלכען לאָקק האָט שוין איינגעזעהן קלאָר, אַז דער „כח" איז בעצם ניט מעהר ווי אַ וואָרט, וואָס

דריקט אויס אַ גאַנצען סכום פון געוויסע איינגענאַרטיגע פּראָצעסען פון׳ם בעוואוסטזיין. קאַנט איז אָבער דאָך נוטה אָנצוּוענדען דעם בעגריף: „כח“, ווי אַ בעזונדער מין זיין, וועניגסטענס, ווי אַן „אידעע“, וואָס בעהעפּט ווי מיט אַ צעמענט אין איינעם אַלע איינצעלנע אָבגעזונדערטע פּראָצעסען פון איין און דערזעלביגער אַרט. מיר האָבען אויך געזעהען, אַז דער „כח“ האָט אין זיך נידעריגערע און העכערע עלעמענטען. די נידעריגערע זענען צונויפגעבונדען מיט דער זינליכקייט, די העכערע — מיט דעם „ריינעם“ בעוואוסטזיין. דער כח פון דער זינליכער ערקענטניס ברענגט אַרויס עמפּפינדונגען און ריינע אַנשויאונגס־פאָרמען. דער פערשטאַנד — עמפּירישע בעגריפען און ריינע קאַטעגאָריען. די איינבילדונגס־קראַפט ברענגט אַרויס מטושטש׳ע בעגריפען־בילדער און ריינע סכעמען. די פערנונפט האָט כלומרשט־וויסענשאַפטליכע אידעען און ריינע מעטאַפיזישע אידעען.

דער „כח“ פון׳ם בעוואוסטזיין, וואָס בעשאַפט זיטליכקייט, ווערט פון קאַנט אָנגערופען: „די מאַכט צו בעגעהרען“ (בעגעהונגס־פערמעגען) און אויך ער האָט אין זיך אַ זינליכען און אַ „ריינעם“ טייל. דער זינליכער טייל בעשטעהט אין יענע וועלטישען און געלוסטען, וואָס שטאַמען פון אונזערע חושים; זיי זענען תמיד דיריגירט דורך די מאָמענטאַנע געפיהלען פון לוסט און אונלוסט. דער העכערער טייל ווערט אָנגערופען דער „פּראַקטישער שכל“, און ער שטעלט זיך העכער פאַר די מאָמענטאַנע געפיהלען פון לוסט און אונלוסט; ווענט זיי אָב, שעצט זיי אָב און ברענגט אַרויס כללים פאַר דעם ווילען, פאַר זיין בעוואוסטזיניגען, שכל׳דיגען, פּראַקטישען האַנדלען.

ווי די געזעצען פון׳ם פערשטאַנד זענען יענע סינטהעטישע איינהייטען, וואָס מאַכען פון די כאַאָטישע עמפּפינדונג גערעגעלטע נאַטור־ערשיינונגען, אַזוי זענען די כללים פון דעם פּראַקטישען שכל יענע סינטהעטישע איינהייטען, וואָס מאַכען פון דעם כאַאָס פון איינצעלנע וועלטישען און געלוסטען גערעגעלטע ווילענס־בעוועגונגען און פּראַקטישע האַנדלונגען.

עס איז אָבער דאָ אַ פּונקט, אין וועלכען דער פּראַקטישער שכל געהט זיך ראַדיקאַל פאַנאַנדער מיט דעם טהעאָרעטישען.

אָדער דעם „ספּעקולאַטיווען“ (אַנשויענדען), ווי קאַנט רופט איהם אויך אָן. יעדער „כח“ בעשאַפט זייַנע פּראָדוקטען, אין וועלכע עס דריקט זיך אויס זיין טבע. דער פּראַקטישער שכל בעשאַפט, לויט זיין טבע, אַזוינע פּראָדוקטען, וועלכע דער טהעאָרעטישער שכל איז ניט „בכח“ צו בעשאַפען. דער פּראָדוקט פון דעם טהעאָרעטישען שכל איז אַ „נאַטור־ערשיינונג“, אַ זאַך וואָס „איז“, וואָס פערנעהמט אַ געוויסען פּלאַץ אין רוים און צייט. אפילו די ערשיינונג, וואָס איז נאָך ניטאָ, אָבער וואָס וועט זיין, לויט טהעאָרעטישער אויסרעכענונג, איז אַ „זיין“, אַן „איז“ פאַר דער צוקונפט. דאָס וואָס דער פּראַקטישער שכל בעשאַפט איז ניט קיין „איז“ אין דעם טהעאָרעטישען זין פון דעם וואָרט: ס'איז אַ פּראַקטישע האַנדלונג. עס איז אַ ציעל, וואָס שטעהט פאַר די אויגען פון דעם שכל, עפּעס אַזוינס, וואָס איז נאָך ניטאָ, אָבער וואָס זאָל ערשט ווערען דורך די אָנשטרענגונג פון מיין ווילען, וואָס זאָל איהם אַרויסברענגען אין דער ווירקליכקייט. דער פּראַקטישער שכל בעשאַפט ציעלען, צוועקען. ער ענטפערט ניט אויף דער שאלה „פאַר וואָס?“, נאָר אויף דער שאלה: „צו ליעב וואָס?“. צווישען די צוויי פראַגען ליעגט דער אָבגרונד, וואָס שיידעט אָב דעם טהעאָרעטישען שכל פון דעם פּראַקטישען. אַז איך זעה, ווי עס ברענט אַ הויז, זוך איך מיר צו דערקלעהרען, פאַר וואָס עס ברענט, און דערמיט בעפריעדיג איך די אינטערעסען פון דעם טהעאָרעטישען שכל. זעה איך אָבער, ווי אַ מענש קריכט אין פייער, פרעג איך: צו ליעב וואָס טהוט ער עס? און בעפרידיג דערמיט די אינטערעסען פון דעם „פּראַקטישען“ שכל. דער מענש קריעכט אין פייער, „כדי צו“, דאָס איז דער טייטש: כדי ער זאָל עפּעס דערמיט דערגרייכען. דער פּראַקטישער שכל בעשאַפט בעוואוסטע ציעלען און דערמיט גופא פערשיעדענע אַרטען פון „זאָלען“.

פיעלע עטהיקער (איבערהויפּט ניעטצשע), וואָס וואָלטען וועלען אין גאַנצען אַרויסוואַרפען דעם „זאָלען“ פון מענשליכע בעוואוסטע האַנדלונגען, האָבען זיך מיט אַ בעזונדערער מאַכט

פאָלעמיש אַ וואָרף געטהאָן גראָד אויף דעם פּונקט פון קאַנט'ס אַרגומענטען. לויט זייער אויסטייטשונג פון קאַנט'ס לעהרע, קומט באַלד אויס, אַז קאַנט האָט מיט זיין מאָראַל־פילאָסאָפיע געוואָלט אַרויס ברענגען ניט מעהר ווי דאָס, אַז יעדער מענש „זאָל" זיין גוט און פרום און „זאָל" פאָלגען „וואָס טאַטע־מאַמע הייסט און וואָס אַלע גוטע, פרומע לייט הייסען אונז צו־גוטען־טהאָן". מיר וועלען ווייטער אונטען זעהען, ווי ווייט קאַנט'ס געדאַנקען זענען להיפך צו דעם, אַז מיר זאָלען פאָלגען, וואָס ווער עס איז, אַ חוץ אונזער פּראַקטישער שכל גופא, וועט אונז „הייסען" „צו־גוטען־טהאָן". אָבער יענע פּאָלעמיק מאַכט שוין דעם גרונד־פעהלער, ווען זי מיינט, אַז נאָר **זיטליכע** האַנדלונגען זענען, לויט קאַנט, אויפגעבויט אויף דעם „זאָלען". קאַנט'ס געדאַנק איז, אַז **יעדע** **פּראַקטישע האַנדלונג, וואָס האָט נאָר אַ וועלכען עס איז ציעל אין אויג, האָט אין זיך אַ „זאָל"**, **אָדער ריכטיגער, איז אַ פאָרקערפּערונג פון אַ וועלכען עס איז „זאָל".** **אָבער — גוט פערשטעהן! אַ פאָרקערפּערונג נאָר יעמאָלט, ווען מען בעטראַכט זי אין דעם ליכט פון דעם פּראַקטישען שכל.**

עס געהט אַ מענש אין וואַלד, האַקט האָלץ, פיהרט עס אין שטאָדט און פערקויפט עס פאַר געלד. דאָס איז אַ קליינער אויסשניט פון דעם אַלגעמיינעם וועלט־געשעהען. בעגיעס איך דעם אויסשניט מיט דעם ליכט־שטראָם פון מיין טהעאָרעטישען בעוואוסטזיין, אַזוי זעה איך אין דעם אויסשניט ניט מעהר ווי אַ שפּיעל פון אורזאַכען און ווירקונגען. טהו איך אַ דרעה דעם שטראָם אויף די פערגאַנגענהייט, דערבליק איך אין איהם אויך ניט מעהר ווי אַ לאַנגע שורה פון טהאַטזאַכען, וואָס האָבען קויזאַל בעדינגט די האַנדלונג פון דעם האָלץ־העקער. דאָס אייגענע קומט פאָר, ווען איך וויל מיט די טהעאָרעטישע ליכט־שטראַהלען בעליכטען די צוקונפט. דער טהוענדער מענש, ווי אַ שטיק פון דער וויסענשאַפטליכער ערפאַהרונג, קאָן מאַטעמאַטיש־נאַטור־וויסענשאַפטליך אויסגערעכענט ווערען, ווי יעדער אַנדער שטיק. זענען מיר אַלע מאָמענטען וואָס שפּיעלען אין קאָן בעקאַנט, קאָן איך אויסרעכענען אַלע זיינע קינפטיגע האַנדלונגען, ווי דער אסטראָנאָם רעכענט אויס דעם גאַנג פון אַ שטערען.

קוים אָבער הויב איך אָן צו קוקען אויף דעם האַלץ־האַקער ווי אויף אַ שכל'דיגען מענשען, וואָס שטעלט זיך ציעלען, און איך הויב אָן דענקען וועגען דעם „צוליעב־וואָס“ פון זיינע האַנדלונגען, אַזוי ווערען אַלע שטראַהלען פון דעם טהעאָרעטישען שטראָם אויסגעלאָשען. די ערשיינונג ווערט בעגאָסען מיט אַן אַנדער שטראָם פון בעוואוסטזיין, דעם „פּראַקטישען“, און זיינע שטראַהלען ברענגען אַרויס אַנדערע עפעקטען, עהדער די טהעאָרעטישע. אויס אורזאַכען און ווירקונגען! איך זעה „מאָטיווען“, „ציעלען“, איך שעץ זיי אָב לויט זייער „פּראַקטישקייט“, „עהרליכקייט“, „ניצליכקייט“, — קורץ, פון דעם שטאַנדפּונקט פון אַנדערע *ציעלען*. דער האָלץ־האַקער האָט *געזאָלט* אָדער *ניט געזאָלט* האַקען דאָס האָלץ, מחמת דעם אָדער יענעם *טעם*, און איך פערגעס גאָר אין גאַנצען דעם פאַקט, אַז די פערקעיטעלונג פון דעם קויזאַלען וועלט־געשעהען האָט *סאַי ווי סאַי* אַרויסגעבראַכט זיין טהאָן האַקען מחמת דער אָדער יענער אורזאַך. שטעל איך ווידער אָב דעם ליכט־שטראָם פון דעם פּראַקטישען שכל, אַזוי פערשווינדען פּלוצלונג די שטראַהלען פון „טעמים“ און „ציעלען“. לאָז איך אויפ'ס ניי אַרויס דעם טהעאָרעטישען שכל, הויבען ווידער אָן שפּיעלען די שטראַהלען פון אורזאַך און ווירקונג, וואָס בעשאַפען וויסענשאַפטליכע ערפאַהרונג.

אין דער ווירקליכקייט בעדיענט זיך דער מענש מיטביידע שטראָמען פון'ם בעוואוסטזיין, געמישט איינעם נאָך דעם אַנדערען: אָט זעה איך אין דעם מענשען אורזאַכען און ווירקונגען, אָט — טעמים און ציעלען און אָט — אַ פערקעיטעלונג פון די ביידע אַרטען בעוואוסטזיין. סיידען יעמאָלט, ווען איך זעה פאַר מיר אַ *גייסטיג־קראַנקען*, אַן אידיאָט, ביי וועמען דער עלעמענט פון בעוואוסטען שכל פאַלט אין גאַנצען אַרויס, הערט אויך דער פּראַקטישער שכל אויף צו בעגיעסען איהם מיט זיינע שטראַהלען און לאָזט איבער דאָס פעלד דעם טהעאָרעטישען שכל אַליין. מיינען מיר אָבער, אַז דער גייסטיג־קראַנקער האָט נאָך אַ פונק פון מענשליכען שכל אין זיך, אַזוי הויבט ווידער אָן דאָס געמישטע שפּיעל פון די צוויי שטראָמען, וואָס ברענגען אַרויס אַזוינע צוויי פערשיעדענע פּראָדוקטען: אורזאַכען און ווירקונגע־

דער קריטיקער אָבער מוז זעהען פאַנאַנדערצושיידען אין זיין פאָרשונג אָט די ביידע שטראָמען. ער מוז דעם פּראַקטישען שכל אויסשטודירען אין זיין ריינקייט, אין זיין אָבגעזונדערטקייט פון אַלע אַנדערע מיטשפּיעלענדע אַרטען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין. און דאָ מוז מען קודם־כל קאָנסטאַטירען, אַז דער פּראַקטישער שכל איז אַזאַ מין בעוואוסטזיין, וואָס בעשאַפט ציעלע און טעמים, אין וועלכע עס ליעגט איינגעוויקעלט דער גרונד־געדאַנק פון „זאָלען".

דער געדאַנק פון „זאָלען" איז אָבער ענג פערבונדען מיט דעם געדאַנק פון „פרייהייט". נאָר יעמאָלט זענען ציעלען און מאָטיווען ווירקליך ציעלען און מאָטיווען און ניט אורזאכען און ווירקונגען, ווען איך בעטראַכט זיי ווי אַ פּראָדוקט פון מיין „פרייען ווילען". „פרייהייט" איז דער טייטש: „ניט קויזאַל־בעדינגט". ווען איך זאָג: „די ציעלען און מאָטיווען פון דעם מענשען זענען פריי", קאָנסטאַטיר איך דערמיט ע ר ש ט ע נ ס יענעם אונצווייפעלהאַפטען פאַקט, אַז די בעלייכטונג פון בעוואוסטזיין וואָס פאַלט אויף זיי, האָט קיין ברעקעל שייכות ניט צו קויזאַלער בעדינגהייט, ווייל קויזאַלע בעדינגהייט ליעגט אין אַ גאַנץ אַנדער שטח פון מענשליכען דענקען, וואָס ווערען אין דעם פאַל ניט אָנגעווענדט. דאָס איז דער ערקענטנים־טהעאָרעטישע טייטש פון פּראַקטישער פ ר י י ה י י ט. ער זאָגט דערמיט ברעקעל ניט אויס, צי עס קאָן געמאָלט זיין „פרייהייט" פון ווילע אָדער ניט. ער פערשוויינט די פראַגע. אָדער ריכטיגער, ער זאָגט וועסטו אָנהויבען קוקען אויפ'ן מענשליכען ווילען לויט די אי טערעסען פון דעם טהעאָרעטישען שכל, וועסטו מיט דעם נופ בעשאַפען אין איהם קויזאַליטעט. ווי ער איז דרויסען פון אונזע בעוואוסטזיין, ווייס קיינער ניט. קוקסטו אויף איהם אין דעם ליכ פון דעם פּראַקטישען שכל, איז ער „פריי", ד. ה. זיינע פּר דוקטען זענען נ י ט - קויזאַליטעט און האָבען קיין ברעקעל שייכו ניט צו קויזאַליטעט. און אַלץ וואָס פליסט פון איהם: אי זיינע בעוואוסטע האַנדלונגען, מאָטיוועןֿ, ציעלען, אינטערעס אידעאַלען א. ז. וו. טראָגען אויף זיך דעם זעלביגען שטעמפּ פון ערקענטנים־טהעאָרעטישער פרייהייט: לויט זייער אינהאַ

אין יענער אַרט ערקענטניס, וועלכע דער פּראַקטישער שכל ברענגט אַרויס, האָבען זיי אַלע קיין ברעקעל שייכות ניט צו קויזאַליטעט. דער טהעאָרעטישער שכל האָט דאָ ניט פון וואָס אויפגערעגט צו ווערען.

אָבער די אידעע פון פרייהייט האָט ביי דעם „פּראַקטישען״ שכל גאָך אַן אַנדער טייטש, וואָס רייסט זיך שוין טיעפער אַריין אין דעם רשות פון׳ם טהעאָרעטישען שכל און געהט דירעקט להיפך צו איהם... עפּעס *זאָל* פערווירקליכט ווערען דורך די אָנשטרענגונג פון מיין ווילען. איך *זאָל* מאַכען פייער. דאָס קאָן פערווירקליכט ווערען דורך דעם שפּיעל פון קויזאַליטעט, פון געוויסע כעמישע און פיזישע געזעצען, וואָס שטעקען אין דעם האָלץ, אין דער שוועבעלע, אין די בעוועגונגען פון מיינע מוסקולען. אָבער אויב איך *זאָל* דאָס מאַכען, הייסט דאָס, אַז איך זאָל דורך די אָנשטרענגונג פון מיין ווילען, פון מיר גופא, ווערען *אַן אָנהויב* פון *אַ נייער* שורה קויזאַל בעדינגטע ערשיינונגען. דער פאָדים פון וועלטליכער קויזאַליטעט מוז ערגעץ־וואו זיך איבעררייסען, כדי מיין ווילען זאָל קאָנען גאַנץ פריי, פון זיך אַליין, אָנהויבען שפּינען אַ נייעם פאָדים. אָט דאָס און ניט קיין אַנדער זאַך זאָגט דער פּראַקטישער שכל דורך דעם גופא, וואָס ער זאָגט: איך בין פּראַקטיש, איך שטעל מיר ציעלען, וועלכע איך *זאָל* דערגרייכען. די אידעע פון פרייהייט מאַכט ערשט מעגליך אַ וועלכע עס איז פּראַקטישע, בעוואוסט ציעל־שטרעבענדע ערשיינונג. כל זמן מיר געפינען זיך אין גאַנצען אונטער דער שליטה פון דעם פּראַקטישען שכל, קוקען מיר מיט זיינע אויגען, מיר פרעגען ניט קיין שאלות און זענען שטילערהייד מסכים, אַז מיר זענען פריי. דער קריטיקער אָבער, וואָס אונטערזוכט די עטהיק, קאָן זיך ניט בעגנוגענען בלויז מיט דעם קאָנסטאַטירען פון דעם פאַקט, אַז עס איז דאָ אַ פּראַקטישער שכל, וואָס ברענגט אַרויס זיינע פּראָדוקטען מיט דעם אויסדריקליכען תנאי, אַז זיי זאָלען אויפגעפאַסט ווערען ווי פּראָדוקטען פון פרייהייט. דער קריטיקער מוז זיך פרעגען, *ווי אַזוי איז דאָס מעגליך*? ווי קאָן איין שטראָם פון בעוואוסטזיין געהן להיפך צו דעם אַנדער שטראָם? און דאָ מוז ער זיך שוין ווידער צוריק־

קעהרען צו יענע רעזולטאַטען, וועלכע ער האָט אויסגעפונען אין דער קריטיק פון דעם טהעאָרעטישען שכל.

אלץ וואָס דער טהעאָרעטישער שכל בעשאַפט, אַלע זיינע פאָרמען און קאַטעגאָריען — ובתוכם די קוויזאַליטעט — שטאַמען פון איהם גופא און קאָנען האָבען אַן אָנווענדונג ניט מעהר, ווי אויף די זינליכע ערפאַהרונג. דורך די קוויזאַליטעט און די איבעריגע קאַטעגאָריען בעשאַפט ער אַ ז י נ ל י כ ע וועלט, אַ „מונדוס סענסיבילים“. וואָס טהוט זיך אָבער פון יענער זייט זינליכער וועלט, מיט דער „זאַך, ווי זי איז“? דאָס קאָן ער ניט וויסען, ווייל עס ליעגט ניט אין זיינע גרענעצען. האַרט ביי זיינע גרענעצען שטעהט אַ שומר, וואָס לאָזט ניט די וויסענשאַפטליכע ערקענטניס מאַכען אַ וועלכען עס איז וויטערען שריט. דער שומר איז — „די זאַך, ווי זי איז“. מיר זעהען זי ניט, מיר זענען אפילו ניט זיכער, צי זי איז דאָ (ווייל „דאָ־זיין“ איז אַ קאַטעגאָריע פון׳ם פערשטאַנד). דער געדאַנק פון אַ „דינג אַן זיך“ אָבער איז אַ נויטיגער שכל׳דיגער גרענעץ־בעגריעף, וואָס טהיילט אָב די זינליכע וועלט פון אַן אַנדער וועלט. אויב ס׳איז דאָ אַזאַ אַנדערע וועלט (און מען קאָן ניט בעווייזען, אַז זי איז ניטאָ), איז דאָס שוין ניט קיין זינליכע, נאָר אַן איבער־זינליכע, פאַר אונז מענשען אַ בלויז געדאַנקליכע, שכל׳דיגע וועלט, — אַ „מונדוס אינטעלליגיבילים“. די קאַטעגאָריע פון קוויזאַליטעט, קאָן זיין, האָט קיין ברעקעל שליטה ניט אויף יענער אינטעלליגיבעלער וועלט. אָבער אויב אַזאַ ריין שכל׳דיגע וועלט, וואָס איז פריי פון קוויזאַליטעט, קען געמאָלט זיין (און דאָס קאָן זי, ווייל קוויזאַליטעט איז נאָר אַ קאַטעגאָריע פון אונזער שכל און ניט פון דעם „דינג אַן זיך“), יעמאָלט מוז מען אויך אָננעהמען, אַז דער מענש איז אויך אַ טהייל פון יענער פרייער וועלט, און אַז ער איז, ווי אַ טהייל פון דער אינטעלליגיבעלער וועלט, גאָר ניט אונטערגעטהאָן אונטער דער שליטה פון קוויזאַליטעט. דאָס איז בלויז אַ סברה, וואָס קאָן פון דער טהעאָריע ניט אָבגעלייקענט ווערען.

טראַכטען מיר זיך אָבער אַריין אין דעם פאַקט פון דער מענש־
׳יכער ציעל־בעוואוסטער פראַקסיס, געפינען מיר, אַז דער פראַק־
׳ר שכל טהוט אלץ וואָס ער טהוט אַ ק ו ר א ט אַ ז ו י,

ווי ער וואלט זיכער געוואוסט, אז ער איז א טהייל פון דער אינטעלליגיבעלער, איבער־זינליכער וועלט, וואס האט ניט אויף זיך די שליטה פון קויזאליטעט און איז דעריבער בפועל ממש פריי. עס איז אקוראט, ווי דער פראקטישער שכל וואלט געזאגט: איך בין א טהייל פון יענער איבערזינליכער, שכל'דיגער מאכט, וואס האט בעשאפען קויזאליטעט צ ו ל י ע ב א טהעארעטישען צוועק, כדי אויפצובויען א מלוכה פון זיכערע ערפאהרונג, און וואס שאפט זי ווידער אב צוליעב אן אנדער צוועק, כדי אויפצובויען אן אנדער מלוכה: פון מאטיווען, ציעלען און אידעאלען. און אזוי ווי דער פראקטישער שכל איז ו ו י כ ט י ג ע ר פאר דעם מענשען, עהדער דער טהעארעטישער, אזוי ווי מיר מוזען צוגעבען, אז דער פראקטישער שכל האט א „פרימאט", אן ערשטלינגסרעכט איבער דעם טהעארעטישען, טאר די טהעארעטישע פערנונפט ניט פראטעסטירען, ווען דער פראקטישער שכל ווענדעט אן די אידעע פרייהייט, וועלכע קאן טהעארעטיש ניט בעוויזען ווערען אבער וואס קאן אויך ניט אבגעפרעגט ווערען.

ווי די מעשה איז, דער פאקט בלייבט, אז דער פראקטישער שכל בויט אויף דעם פונדאמענט פון א ווילענס־פרייהייט זיין וועלט פון „ציעלען" און „זאלען", — א וועלט, וואס קאן בשום אופן ניט אבגעלייקענט ווערן. ער טוט עס, אקוראט ווי ער וואלט בעטראכטען דעם מענשען, ווי א „בירגער פון צוויי וועלטען", — פון א זינליכער און אן איבערזינליכער. ווי א זינליכע בעשעפענים, א שטיקנאטור, איז ער א שפיעל־באל אין די הענד פון זינליכע לוסטען און אונלוסטען. אבער ווי אן איבערזינליכע בעשעפענים, ווי א בירגער פון א געדאנקליכער וועלט, טרעט ער ארויס ענטגעגען זיינע אייגענע חושים, כדי צו רעגעלען זייער כאאס דורך די אידעען פון אלץ העכערע און העכערע צוועקען. אין די ניעדעריגערע ספערע איז דער „זאל" נאך אן עמפירישער, וואס האט א שיכות צו דעם זינליכען לעבען. דאס איז די פשוט'ע לעבענס־פראקטיק, וואס קאן פערגליכען ווערען מיט דער ניט וויסענשאפטליכער בעאבאכטונג אויף דעם טהעארעטישען פעלד. אבער אקוראט ווי דארטען איז דא א ריינע נאטור־וויסענשאפט, אזוי איז אויך דא, ביי דער פראקטישען שכל, פארהאן א העכערע ספערע: דאס איז ד

זיטליכע פּראַקטיק, דאָס מאָראַלישע זאָלע דאַרטען ווערט דער כאַאָס פון די איינצעל־ערשיינונגען צונויפגעגנומען אין איינעם דורך דעם געדאַנק פון קויזאַלע פערבונדענקייט; דאָ ווערען די איינצעל־ציעלען צונויפגענומען אין איינעם און גערעגעלט דורך דעם געדאַנק פון מאָראַלע פערבינדליכקייט. די מאָראַלע פערבינדליכקייטען, די התחיבות'ען זענען אויך אַ מין געזעצמעסיגקייט פון דעם פּראַקטישען שכל, אַ געזעצמעסיגקייט פון פרייהייט.

די עובדא פון דעם פּראַקטישען שכל איז דעריבער גליין צו דער עובדא פון דעם טהעאָרעטישען שכל: אריינצוברענגע אין דער זינליכער אָרדנונג אַן איינהייטליכקייט. זיין מאַטעריאַ אָבער זענען האַנדלונגען, דעריבער זענען די אָרדנונגס־פּרינציפּע אַלע מאָל אין דער פאָרם פון אַ בעפעהל: פון אַ מצות־עשה און אַ לא־תעשה, פון אַ „דו זאָלסט" און אַ „דו זאָלסט ניט". די פּראַקטישע פערנונפט בעשאַפט פערשיעדענע ארטען פון בעפעהלען, וואָס האָבען אַ פערשיעדענעם גראַד פון התחיבות, אַ פערשיידען שטאַרקע פערבינדליכקייט. מאַך איך מיר צום ביישפּיעל אַ כלל: „קיין מאָל ביי קיינעם גאָר נישט ניט לייהען", פיהל איך אַליין אַז די פערבינדליכקייט, וואָס איך האָב דאָ געשאַפען, האָט נאָר אַ קראַפט פאַר מיר גופא און קאָן ניט פערלאַנגט ווערען פון אַנדערע. דאָס איז אַ פשוטע „מאַקסימע". גאַנץ אַנדערש טרעטען ארויס יענע בעפעהלען, וועלכע מיין פּראַקטישער שכל בעשאַפט מיט דעם פולען בעוואוסטזיין, אַז זייער פערבינדליכקייט איז ניט נאָר פאַר מיר, נאָר אויך אַ חוב פאַר אַלע מענשען: יענע בעפעהלען רופט קאַנט אָן „אימפּעראַטיווען". איז דער אימפּעראַטיוו אַזאַ וואָס קאָן אַריבערגעטראָגען ווערען אונטער געוויסע אומשטענדען, איז ער יעמאָלט אַ היפּאָטהעטישער. איז ער אָבער אַזאַ וואָס מוז פון אַלע מענשען אָבגעהיט ווערען אונטער אַלע אומשטענדען, איז ער יעמאָלט אַ קאַטעגאָרישער.

דורך די אימפּעראַטיווען ווענדט זיך די פּראַקטישע פערנונפט צו דעם זינליכען מענשען ניט אין די אינטערעסען פון זיינע אינדיווידועלע וועלענישען, נאָר אין דעם נאָמען און די אינטערעסען

פון דער אידעע „מענש“ בכלל, אָדער, ווי קאנט דריקט זיך אויס: פון דער אידעע „מענשהייט“. „ווייל דו ביזט א מ ע נ ש, זאָלסטו אָבהיטען יענע אימפעראטיוועז“.

עס איז קלאָר, אז אויב אין דער וועלט פון דער זיטליכקייט איז דאָ א וועלכער עס איז זיכערער פונקט, וואס זאָל זיין אַל־געמיין־גילטיג און נויטוועגדיג, מוז דאָס זיין דער קאטעגאָרישער אימפעראטיוו, און זיין אינהאלט מוז זיין אזא, וואס זאָל זיין קלאָר פאר יעדען מענשען אונטער אַלע אומשטענדען אזוי, אז ווי נאָר איינער האָט איהם פערשטאנען, זאָל ער גלייך איינזעהן זיין נויטוועגדיגע פערבינדליכקייט, ווי יעדער איינער זעהט איין א מאטעמאטישען זאץ, ווען ער האָט איהם נאָר פערשטאנען. וואס קאָן דאָס זיין פאר אן אינהאלט?

דאָ טרעט ארוים פאר קאנט׳ן א נייע אויפגאבע, מיט וועלכער ער האָט זיך ניט געהאט צו רעכענען אין דער קריטיק פון דעם טהעאָרעטישען שכל. די נאטור־וויסענשאפטען און די מאטעמאטיק זענען שוין געווען אין זיין צייט אויסגעוואקסענע וויסענשאפטען. ער האָט ניט געדארפט ערשט אויספאָרשען, אין וואס עס בע־שטעהען זייערע גרונדלעהרען, כדי צו אנאליזירען זיי און ארויס־געפינען זייערע טראנסצענדענטאלע גרונדלאגען, יענע אַ־פּריאָרישע פאָרמען, וואס האבען זיי בעשאפען. אין דער עטהיק איז פאר איהם די זאך געלעגען א סך אנדערש. די עטהישע וויסענשאפט איז נאָך ניט אזוי קלאָר אויסגעארבייט, ווי די מאטעמאטיק אָדער די נאטור־וויסענשאפט. ער האָט אויסגעפונען די אַ־פּריאָרישע פאָרם, נאָך עהדער ער האָט געקאָנט האָבען יענעם זאץ, אין וועל־כען עס זאָל זיך אויסדריקען דער בעשטימטער אינהאלט פון א קאטעגאָרישען פערנונפט־בעפעהל. קאנט האָט דעריבער געמוזט רעדוקטיוו ארויסברענגען פון דער אַ־פּריאָרישער פאָרם יענעם אינהאלט, וועלכען די פאָרם גופא בעשאפט.

צוויי געדאנקען האָט ער דערביי געמוזט האָבען אין אויג.

ערשטענס, אז דאָס מוז זיין א געזעצמעסיגקייט אין פ ר י י־ה י י ט. דאָס הייסט, אז אויב יענער קאטעגאָרישער בעפעהל וויל בעשטימען אונזער ווילען, ער זאָל עפּעס טהאָן, אָדער עפּעס ניט טהאָן, קען ער פאר איהם ניט אוועקשטעלען א מאָטיוו, וואס

ליעגט דרויסען פון דעם מענשליכער ווילען. דער קאַטעגאָרישער אימפּעראַטיוו מוז אויסדריקען די פאַלשטענדיגע מענשליכע פרייהייט, זיין אונאַבהענגיגקייט פון אַלץ, וואָס ליעגט דרויסען פון איהם, זיין אַבסאָלוטע א ו י ט אָ נ אָ מ י ע. דערפון זענען ממילא אויסגעשלאָסען אַלע מאָטיווען, וואָס שטאַמען כלומרשט פון אַ וועלכער עס איז געטליכער מאַכט, אַלע קירכליכע געבאָטען און פערבאָטען; אַלע „געזעצליכע“ בעשטימונגען און אַלץ, וואָס גוטע און פרומע לייט ה י י ס ע ן אונז צו־גוטען־טהאָן“. אויב אונזער שכל שטימט ניט איין מיט זיי, אויב זיי זענען ניט דער אויסדרוק פון א ו נ ז ע ר פרייען ווילען, גרייפען זיי אָן אונזער אויטאָנאָמיע און מאַכען פון איהר אַ העטעראָנאָמיע, אַ פרעמדע געזעצליכקייט. אָבער פון דעם קאַטעגאָרישען אימפּעראַטיוו מו־זען אויסגעשלאָסען ווערען אויך אַלע יענע בעשטימונגען פאַר אונ־זער ווילען, וואָס שטאַמען פון אונזער אייגענער ג ל י ק ז ע ל י ג־ק י י ט, פון אונזער שטרעבען צו גליק. גליקזעליגקייט, זאָגט קאַנט, „דאָס איז דער בעוואוסטזיין, וואָס אַ שכל׳דיגער וועזען האָט פון דער הנאה פון לעבען, וואָס בעגלייט איהם כסדר דורך זיין גאַנצע עקזיסטענץ אויף דער וועלט“. הנאה איז אָבער אַ זאַך, וואָס שטאַמט פון די ח ו ש י ם. און די חושים זענען פערבונדען מיט יענע פּראָצעסען, וואָס שפּיעלען זיך אָב אין דער נאַטור. הייסט עס אַז די גליקזעליגקייט דיקטירט דעם שכל, ווי צו פיהרען זיך, אַזוי אָדער אַנדערש פּשוט דערפאַר, ווייל אין דער נאַטור, ד. ה., דרויסען פון דעם פּראַקטישען שכל, שפּיעלען זיך אָב אַזוינע און ניט קיין אַנדערע פּראָצעסען. דאָס וואָלט אויך געוועזן ניט ווייניגער ווי אַן אָנגריף אויף די אַבסאָלוטע אויטאָנאָמיע פון דעם מאָראַלישען בעוואוסטזיין. דער פּרינציפּ פון גליקזעליגקייט קאָן אַרויס־ברענגען כללים פאַר אַ קלוגע ווילענס־האַנדלונג, וואָס האָט די עגאָאיסטישע אינטערעסען פון זעלבסט־ליעבע אין זינען. גליק־זעליגקייט קאָן אָבער ניט אַרויסברענגען קיין כללים פאַר אַ מאָ־ראַלישען האַנדלען, וואָס דאַרף בעפרידיגען די אויטאָנאָמיע פון דעם פּראַקטישען שכל.

שוין דער פּשוט׳ער מאָראַלישער בעוואוסטזיין פון יעדען מענשען זעהט איין, אַז אַ מאָראַלישע האַנדלונג קאָן גאָר נישט ניט

האָבען בשותפות מיט אַ שטרעבען צו גליקזעליגקייט, וואָס ווערט אין דער לעצטער שורה צוריקגעפיהרט צו לוסט און אונלוסט.

שטעלט אייך פאָר, זאָגט קאַנט, אַז אייערער אַ פריינד פערענט־פערט זיך פאַר אייך, פאַר וואָס ער האָט געזאָגט פאַלשע עדות, ריט דער „הייליגער פליכט" פון דער אייגענער גליקזעליגקייט. ער דערצעהלט אייך, וויפיעל ער האָט געוואונען דורך דעם, ווי קלוג ער האָט דאָס געמאַכט, אַז קיינער זאָל דאָס ניט קאָנען ארויסגע־פינען, און דעריבער דערצעהלט ער דאָס אייך אויך נאָר אונטער פיער אויגען, כדי ער זאָל דאָס צו יעדער צייט קאָנען אָבלייקענען. און צום סוף וואָלט ער אויסגעלאָזען, אַז דאָס אַלץ האָט ער געטהאָן אין די אינטערעסען פון זיין גליקזעליגקייט און דעריבער האָט ער ערפילט אַ הייליגען מאָראַלישען חוב... אָדער זייט אייך משער, איי־נער רעקאָמענדירט אייך זעהר אַן עהרליכען מאַן פאַר אַ הויז־האַל־טער, אויף וועמען איהר קאָנט זיך בלינד פערלאָזען און אַלע אייערע עסקים איבערגעבען איהם. דערביי וואָלט ער געלויבט אין הימעל אריין זיין קלוגקייט, זיין ענערגיע, זיין פיינע בילדונג, זיינע שעהנע נדבות, וואָס ער גיט אויס רחמנות צו די אָרימע, זיין ליעבע צו בילדונג, אָבער אויך זיין גלייכגילטיגקייט צו די מיטלען, ווי אַזוי צו בעקומען געלד: אויב ער איז נאָר זיכער, אַז מען וועט איהם ניט כאַפּען (ווייל דאָס וואָלט שטערען זיין גליק) איז ביי איהם פרעמדע געלד אַלץ איינס, ווי אייגענע... געוויס וועט איהר גלויבען, אַז דער וואָס רעקאָמענדירט אייך דעם עהרליכען מענשען, וואָס לעבט צוליעב אייגענער גליקזעליגקייט, לאַכט פון אייך, אָדער ער איז אַ משוגענער. — „די גרענעצען צווישען זיטליכקייט און זעלבסט־ליעבע", זאָגט קאַנט, „זענען אַזוי שאַרף צוגעשניטען, אַז אפילו אַ פשוט אויג וועט ניט מאַכען קיין פעהלער אין דעם אונטערשיידען צי עפּעס געהערט צו איינער אָדער צו דער אנדערער".

די מאַקסימע פון זעלבסט־ליעבע קאָן אונז נאָר געבען עצות. דער מאָראַלישער געזעץ בעפעהלט.

צווייטענס אָבער מוז מען האָבען אין אויג, אַז דאָס מוז זיין אַ בעפעהל, וואָס ווענדעט זיך צו אַ ל ע מענשען אונטער אַ ל ע אומשטענדען.

אַט די אַלע בעטראַכטונגען האָבען געפיהרט קאַנט'ן צו דעם רעזולטאַט, אַז דער אינהאַלט פון דעם קאַטעגאָרישען אימפעראַטיוו קאָן ניט בעשטעהן אין אַ וועלכער עס איז ב ע ש ט י מ ט ע ר האַנדלונג, וואָס איהר מאָראַלישער ווערטה קאָן פערמינערט ווערען אָדער דורך דעם, וואָס זי שטאַמט ניט דירעקט פון דעם פראַקטישען שכל אַליין, אָדער דורך דעם, וואָס זי קאָן ניט אָנ־האַלטען איהר בעפעהל פאַר אַלע צייטען און דורות. קאַנט האָט דעריבער געמוזט בעשאַפען אַזאַ פאָרמעל, וואָס זאָל כולל זיין אין זיך אַלע מאָראַלישע האַנדלונגען, וואָס זאָל אויסדריקען דעם אינ־טערעס פון דעם פראַקטישען שכל אין אַבסאָלוטע אויטאָנאָמיע און וואָס זאָל פּאַסטען פאַר אַלע מענשען און אַלע צייטען.

די אַלע בעדינגונגען האָט ער געפונען אין דער פאָלגענדער פאָרמעל: „אַלץ, וואָס דו טהוסט, טהו אַזוי, אַקוראַט ווי די מאַקסימע פון דיין האַנדלונג וואָלט דורך דיין ווילען געוואָרען אַ נאַטור־געזעץ“. וואָס בעטייט דאָס? דאָס בעטייט, אַז נאָר יעמאָלט איז דיין האַנדלונג אַ זיטליכע, ווען דער פּרינציפּ, וועל־כען זי דריקט אויס, געפינט חן אין דיינע אויגען דערפאַר, ווייל דו געפינסט, אַז ער איז אַבסאָלוט גוט, אַז ניט נאָר דו, נאָר אַלע מענשען זאָלען אַלע מאָל האַנדלען נאָך דעם זעלביגען פּרינציפּ. און ניט נאָר אַלע מענשען זאָלען האַנדלען אַזוי, נאָר, אויב דו וואָלסט געווען אַ גאָט, וואָלסטו אויך די נאַטור בעשאַפען אַזוי, אַז דער דאָזיגער פּרינציפּ זאָל זיין איינער פון איהרע אייביגע געזעצען.

עס פערשטעהט זיך, אַז דאָס מוז איבערגעלאָזען ווערען צו יעדען איינצעלנעם מענשען, צו זיין אייגענעם ריינעם געוויסען צו בעשטימען, לויט ז י י ן יושר און פערשטאַנד, וואָס פאַר אַ פּרינציפּ דאָס זאָל זיין. אָבער אַלע מאָל, ווען דער מענש זעהט קלאָר איין, אַז דער פּרינציפּ פון זיין האַנדלונג פערדיענט צו ווערען אַ נאַטור־געזעץ, קאָן ער זיין זיכער, אַז זיין האַנדלונג איז אַ זיטליכע.

אין דעם קאַטעגאָרישען אימפעראַטיוו, ווי קאַנט פאָרמולירט איהם, דריקט זיך אויס דער געדאַנק, אַז דער מענשליכער שכל וואָלט וועלען ווערען דער געזעצגעבער פון דער גאַנצער נאַטור, ניט צוליעב איינענע פּניות, נאָר ווײַלע „עס זאָל זיין אַזוי“, ווייל דורך

דעם ווערט פערווירקליכט דער העכסטער אידעאַל, וואָס דער מענש איז נאָר בכח זיך פאָרצושטעלען. דעריבער ליעגט אין איהם איינגעשלאָסען דער געדאַנק, אַז דער מענש בכלל, אָדער די „מענשהייט“ אין דעם מענשען, איז אַזאַ הויכע און חשוב'ע זאַך, אויב זיין ווילען איז ריין און לויטער, אַז ער קאָן שיער ניט אַוועקגעשטעלט ווערען אויף דערזעלביגער מדרגה ווי אַ גאָט. דעם קאַטעגאָרישען אימפעראַטיוו קאָן בעשאַפען נאָר אַזאַ וועזען, וואָס האָט אַליין אַן אַבסאָלוטען ווערטה, וואָס עקזיסטירט ניט צוליעב אַן אַנדער זאַך, נאָר צוליעב זיך גופא. אין איהם דריקט זיך אויס דער אידעאַל פון מענשליכע חשיבות, פרייוויליג, פון זיך אַליין צו דיקטירען די אייגענע חושים אַזעלכע געזעצען, וואָס זאָלען פערדיענען צו ווערען די יסודות פון אַ וועלטליכען זיין, ווען אַפילו זיי געהען אין גאַנצען להיפך צו די לוסט־געפיהלען פון די אייגענע חושים און די אינטערעסען פון דער אייגענער זעלבסט־ליעבע.

דער געדאַנק פון דער מענשליכער חשיבות, פון דעם מענשען'ס אויטאָנאָמיע, ברענגט אַרויס נאָך אַ ספּעציעלערע אויסטייטשונג פון דעם קאַטעגאָרישען אימפעראַטיוו: „אַלץ, וואָס דו טהוסט, טהו אַזוי, אַז די מענשהייט, סיי אין דיין פערזאָן, סיי אין דער פערזאָן פון יעדען אַנדערן, זאָלסטו קיין מאָל ניט ברויכען בלויז ווי אַ מיטעל, נאָר אַלע מאָל ווי אַ צוועק“.

די פרייוויליגע התחיבות צו דעם אייגענעם געוויסען, וואָס ווערט געפיהרט פון דעם אידעאַל פון דער העכסטער מענשליכער חשיבות, ווי איינער פערשטעהט איהם, — אין דערינען דריקט זיך אויס דער עצם פון זיטליכקייט, דער אַלגעמיינער מאָראַלישער געזעץ. וואָס טרייבט דעם אַבסאָלוט זיטליכען מענשען צו פאָלגען דעם מאָראַלישען געזעץ? אויב ער וואָלט איהם געבראַכט אַ וועלכע עס איז זינליכע הנאה, וואָלט דאָס געזעץ דורך דעם גופא פערלוירען זיין מאָראַלישען ווערטה און אַראָבפאַלען צו דער מדרגה פון פראַקטישע קלוגהייט. פון דער אַנדער זייט ווערען אַלע מענשליכע האַנדלונגען, אויך די זיטליכע, אין דער ווירקליכקייט אויסגעפיהרט אונטער דעם דרוק פון אַ וועלכען עס איז געפיהל. עס מוז דעריבער זיין אַ חוץ דעם קאַטעגאָרישען

אימפּעראַטיװ נאָך אַ װאָסער עס איז געפיהל, װאָס האָט אין זיך קײן ברעקעל זינליכקײט ניט און װאָס העלפט דעם מענשען אָנצוטהאָן אויף זיך דעם יאָך פון דעם מאָראַלישען געזעץ. אַזאַ געפיהל איז דאַ. דאָס איז די אַ כ ט ו נ ג, דער אינװעניגסטער דרך־ארץ, װאָס מיר האָבען פאַר דעם מאָראַלישען געזעץ גופא. די אַכטונג דריקט זיך אויס אין דעם פליכט־געפיהל, אין דער אינװעניגסטער שטים, װאָס מאַכט פערשטומען אַלע זינליכע נײגונגען פון דעם מענשען, זײן ליעבע און זײן האַס, װאָס שפּאַרנט אָן אַלע כחות פון דער מענשליכער נשמה, און יעמאָלט װען די כחות פערלאָזען דעם מענשען, װען איהם דוכט זיך, אַז ער קאָן ניט מעהר פאָלגען װאָס זײן מאָראַלישער בעװאוסטזײן הײסט איהם, — יעמאָלט שרײט איהם די פליכט דעם אויפמונטערענדען צורוף: „דו קאָנסט, װײל דו זאָלסט!“ ערשט יעמאָלט, װען דער מענש האָט אָנגעװענדעט זײן גאַנצע גבורה צו טהאָן נאָר דאָס, װאָס זײן פליכט הײסט איהם, און נאָר דערפאַר, װײל דאָס איז זײן פליכט, ערשט יעמאָלט דערגרײכט דער מענש צו דער מדרגה פון ה י י ל י ג ק י י ט, איז ער װערטה צו טראָגען דעם נאָמען מענש. דער מאָראַלישער בעװאוסטזײן פערלאַנגט פון יעדען מענשען ה ע ר אָ א י ז ם, אַ פרײען אָבער אונבעדינגטען אונטערגעבען זיך צו זײנע בעפעהלען. און מען קאָן ניט לײקענען, אַז דאָס, װאָס קאַנט שילדערט װי דעם תוך פון זיטליכקײט, איז ניט אָן אויסגעטראַכטע זאַך פון איהם, ניט אָן אידעאַל, אויסגעזױגען אין קאַבינעט, נאָר אַ װ י ר קל י כ ק י י ט, װאָס שפּיעלט זיך אָב פאַר אונזערע אויגען אין דעם לעבען פון די מאָראַלישע העלדען. זײ װאָלטען ניט ג עק אָ נ ט דורכפיהרען זײערע העלדען־טהאַטען, ניט געקאָנט פרײדיג אַװעקגעבען דעם לעבען פאַר זײער אידעאַל, אויב די פליכט װאָלט זײ אַלע װײלע ניט דערמאָהנט: „דו קאָנסט, װײל דו זאָלסט!“ ק אַ נ ט׳ ס ע ט ה י ק א י ז ד י ע ט ה י ק פ ו ן אַ ר ע װ אָ ל ו צ י אָ נ ע ר, און דאָס לעבען פון די בעסטע רעװאָלוציאָנערען איז אַ פּירוש און אַ בעװײז פאַר קאַנט׳ס עטהיק.

אָבער דער פליכט־געפיהל איז אַ געפיהל, װאָס לעבט ניט נאָר בײ די מאָראַלישע העלדען. זײן שטים שװײגט ניט אפילו בײ

דעם פשוטען מענשען, אפילו ביי דעם שפּל'סטען. נאָר ביי דעם לעצטערען ווערט זי אין גאַנצען פערטויבט דורך די שטימען פון דער זינליכער לוסט און פון דער אייגען־ליעבע. אָבער אויך ביי זיי לעבט דער געפיהל פון אַ כ ט ו נ ג צו דעם מאָראַלישען געזעץ אין דער אינווענינסטער פערעהרונג, וועלכע זיי האָבען אין די טיעפעניישען פון זייער הארצען פאַר דעם אמת זיטליכען מענשען. זיי וואָלטען גרייליך געוואָלט „קאָנען, ווי זיי זאָלען". דעם העכסטען גראַד פון הייליגקייט קאָן געווים קיין מענש ניט דערגרייכען, אָבער יעדער קאָן זעהן צו פערפאָלקאָמענען זיך, אויף וויפיעל דאָס ליעגט אין זיינע קרעפטען, זעהן ארויפצושטייגען אויף אַלע העכערע און העכערע מאָראַלישע מדרגות.

דער פּראַקטישער שכל בעשאַפט דורך זיינע מאַקסימען, אימ־פּעראַטיווען, צוועק־פאָרשטעלונגען און דעם פליכט־געפיהל אַ נייע וועלט, וואָס שטייגט אריבער יענע ערפאַהרונגס־וועלט, וועלכע ווערט אויסגעשטודירט אין דער נאַטור־וויסענשאַפט. אַ חוץ דעם איז דער מאָראַלישער בעוואוסטזיין דער באָדען, פון וועלכען עס וואַקסען ווידער ארויס און בליהען אויף יענע מעטאַפיזישע אידעען, וואָס האָבען קיין ברעקעל ווערטה ניט פאַר דעם טהעאָרעטישען שכל. דאָס זענען די אידעען: פרייהייט און אונשטערבליכקייט פון דער מענשליכער נשמה און די אידעע: גאָט.

אמת, אויך דאָ וואַקסען זיי אַרויס ניט ווי געזיכערטע רע־זולטאַטען פון דער ערקענטניס, נאָר ניט מעהר ווי פּראָדוקטען פון אַ ג ל ו י ב ע ן, וואָס ווערט פערלאַנגט פון דעם מאָראַ־לישען בעוואוסטזיין: זיי זיינען „פּאָסטולאַטען פון דער פּראַק־טישער פערנונפט", אזעלכע געדאַנקען, וועלכע דער טהעאָרעטישער שכל קאָן ניט בעווייזען, אָבער אויך ניט אין גאַנצען אָבלייקענען זייער מעגליכקייט, און אין וועלכע דער פּראַקטישער שכל נויטיגט זיך.

מיר האָבען שוין געזעהן, אז אַלע פּראַקטישע האַנדלונגען, אַלע בעוואוסטע שטרעבונגען צו אַ וועלכען עס איז ציעל קאָן מען נאָר יעמאָלט פערשטעהן, ווען מען נעהמט אָן, אז דער מענש איז פריי. די פרייהייט פון דעם מענשליכען ווילען איז דעריבער אַ פּאָסטולאַט, אַ פאָדערונג פון דעם פּראַקטישען שכל, אַ ג ל ו י־ב ע ן, וואָס ליעגט אין זיינע אינטערעסען.

דעם גלויבען אין דער אונשטערבליכקייט פערלאַנגט דער פּראַקטישער שכל דערפאַר, ווייל דער מענש קאָן קיין מאָל ניט דערגרייכען דעם העכסטען אידעאַל פון מאָראַלישער פערפאָלקאָמענ־הייט, נאָר זיך אַלץ מעהר און מעהר דערנעהנטערען צו איהם. דערצו נויטיגט ער זיך אין אַן אייביגען לעבען.

אָבער אויך די גאָט־אידעע איז אַ פּאָסטולאַט פון דער פּראַק־טישער פערנונפט! די זיטליכקייט איז, אמת, פערשיעדען פון גליק־זעליגקייט, און ניט צוליעב דעם גליק ווערט זי בעשאַפען. אָבער זי פערדיענט גליק. אַזוי ווי זי האָט עס ניט און קאָן עס ניט האָבען אויף דער וועלט, בעשאַפט די פּראַקטישע פערנונפט די אידעע פון אַ געטליכען ריכטער, וואָס וועט אויף יענער וועלט צוטהיילען גליקזעליגקייט יעדען לויט זיין פערדיענסט.

דער פּועל־יוצא דערפון איז, אַז די רעליגיעזע אידעען זענען אַרויסגעבראַכט געוואָרען פון דער מענשהייט ניט צוליעב טהעאָ־רעטישע, נאָר צוליעב ריין מאָראַלישע מאָטיווען. און די גאַנצע רעליגיאָן האָט נור אויף אַזוי פיעל ווערטה און זין, אויף וויפיעל זי דיענט ריין עטהישע ציעלען. דעם גרונד־געדאַנק זעהט קאַנט נאָך מעהר צו דערקלעהרען און בעווייזען אין זיין ווערק: „די רע־ליגיאָן אין די גרעניצען בלויז פון דער ריינער פערנונפט“, וואו ער שילדערט זיינע רעליגיאָנס־פילאָסאָפישע געדאַנקען. אונטער קריסטוס פערשטעהט ער דאָרטען די אידעע פון דער מענשהייט, אָדער ריכטיגער, די אידעע פון דער מענשליכער חשיבות. קריסטוס איז ניט קיין געשיכטליכע פערזאָן, נאָר ניט מעהר ווי אַן אידעאַ־לישע געשטאַלט, וועלכע די מענשהייט האָט אַרויסגעבראַכט, כדי קלאָר אויסצומאָלען דעם אידעאַל פון אַ זיטליכען העלד. קריסטוס אין הארצען האָט יעדער איינער, וואָס קאָן זיך פערלאָזען אויף דעם אייגענעם ווילען און זיכער זיין, אַז ער וועט צוליעב זיין אידעאַל נעהמען אויף זיך אַלע יסורים, ווי קריסטוס האָט זיי גע־נומען צוליעב זיין גלויבען. נאָר אויף אַזאַ מענשען קאָן מען זאָגען, אַז ער האָט חן אין די אויגען פון גאָט.

די קירכע — דאָס איז, אָדער ריכטיגער: זאָל זיין אַ פעראייניגונג פון זיטליכע מענשען, כדי צו העלפען איינער דעם

אנדערען אין זיטליכע פערפאלקאמענונג און כדי אריינצופיהרען די מלכות־שמים אויף ד ע ר וועלט.

אלע קירכליכע דאגמען, אנטפלעקונגס־גלויבונגען און גלויבען אין וואונדער מוזען ארויסגעטריבען ווערען פון דער רעליגיאן. אויך די תפילות און דער גאטעס־דיענסט. די איינציגע תפילות, וואס קאנען, לויט דער מאראלישער גאט־אידעע, האבען חן אין די אויגען פון גאט, זענען זיטליכע געפיהלען און האנדלונגען. אלע אנדערע זאכען זענען אבערגלויבען און גאט־לעסטערונג.

מיט דערזעלביגער עטהישער גרונד־אידעע זענען דורכגעדרונגען קאנט׳ס רעכטס־פילאסאפיע און געשיכטס־פילאסאפיע.

די מענשליכע געזעלשאפט דארף בעשאפען א מלוכה פון זיטליכקייט, געגרינדעט אויף דער מענשליכער פרייהייט. דער שטאאט מוז אבמעסטען יענע גרענעצען, וועלכע דער מענש טאר ניט אריבערטרעטען, כדי ניט אנצוריהרען די פרייהייט פון דעם אנדערן. — די זיטליכקייט פערלאנגט פון יעדעם איינעם, ער זאל אבהיטען זיינע רעכט און ניט לאזען, זיי זאלען געטראטען ווערען מיט די פיס. ווער עס מאכט זיך פאר א ווארם, טאר קיין פעראיבעל ניט האבען, ווען ער ווערט צוטראטען. די שטאאטליכע שטראף איז בעגרינדעט אויף דעם געדאנק, אז די עולה, וואס איינער טהוט דעם אנדערען, טהוט ער דאס זיך אליין: טויט ער וועמען, טויט ער דערמיט גופא זיך. — פון די און אויך פון א סך אנדערע פונקטען קאן מען זעהן, אז אין זיין רעכטס־פילאסאפיע האט זיך קאנט ניט געקאנט אויפהעבען א סך העכער, עהדער די פארטגעשריטענע ליבעראלע בעגריפען פון זיין צייט.

דעם געשיכטליכען ענטוויקלונגס־גאנג פון דער מענשהייט בעטראכט קאנט אין דעם שיין פון דיזעלביגע גרונד־אידעען, פון וועלכע עס שפראצט ארויס זיין עטיק און די צווייגען, וואס זענען ארויסגעוואקסען פון איהר: פרייהייט און בעוואוסטע צוועקמעסיגקייט. די געשיכטע איז די ענטוויקעלונג פון דער גאנצער מענשהייט, וואס געהט פון נאטור צו קולטור, פון בלינדער אונטערוואַרפענקייט אונטער די געזעצען פון דער דרויסענדיגער וועלט צום בעוואוסטזיניגען איבערארבייטען די נאטור צוליעב מענשליכע פרייהייטס־ציעלען. די מענשהייט הויבט אן מיט א נאטור־צו־

שטאַנד, וואָס שיידט זיך ניט פיעל אָב פון אַ טיערישען. ערשט ביסלעך־וויז שטאַרקט זיך אין איהר דער „פּראַקטישער שכל“, מיט זיינע ציעלען, פּריוואַט־אינטערעסען, פּרייהייטס־אידעען און זיטליכע אידעאַלען, אין וועלכע עס דריקט זיך אויס דער מהות פון דער מענשהייט. און ביסלעך־וויז פערשווינדעט אויך דער „נאַטור־צושטאַנד“ אין דעם געשיכטליכען לעבען. דער „קריעג פון אַלע אנטגעגען אַלע“ ווערט פערביטען אויף אַ צושטאַנד פון פערברידערונג, וואָס וואַקסט אַרויס פון דער אַלגעמיין־גילטיגער און נויטווענדיגער אידעע פון דער מענשהייט“. אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען שטרעבט די מענשהייט צו לעבענספאָרמען, אין וועלכע עס זאָל הערשען די אבסאָלוטע גערעכטיגקייט. אין די בעציהונגען פון פאָלק צו פאָלק ווערט דער געשיכטליכער ענטוויקלונגס־אידעאַל בעשטימט דורך די אידעע „פון דעם אייביגען פריעדען“. אמת, דאָס איז נאָך ניט די ווירקליכקייט פון דעם געשיכטליכען לעבען. אָבער אַן אידעאַל ווערט בעשאַפען פון דער מענשליכער פערנונפט, כדי זיך שטענדיג צו דערנעהענטערען צו איהם אַלץ מעהר און מעהר. ער דריקט אויס דעם געדאַנק פון „זאָלען“ אין דער וועלט־געשיכטע. אַ רעפּובליקאַנישע פערבינדונג פון אַלע מדינות אין איין איינציגען בונד פון שטאַאַטען איז, קאָן מען זאָגען, דער קאַטעגאָרישער אימפּעראַטיוו פון׳ם געשיכטליכען לעבען, וואָס „זאָל“ מקויים ווערען, ווייל דאָס ווערט געפאָדערט פון דעם מענשליכען „פּראַקטישען“, ד. ה. זיטליכען שכל.

אין דער געשיכטליכער ענטוויקעלונג און אין דער קולטור בעשאַפט דער פּראַקטישער שכל דורך זיינע אידעען ז י י ן רעאַלע וועלט, אַקוראַט אַזוי, ווי דער טהעאָרעטישער שכל בעשאַפט דורך זיינע אַ־פּריאָרישע פאָרמען און קאַטעגאָריען זיין רעאַלע וועלט, די נאַטור. ביי די ביידע אַרטען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין האָבען מיר בעגעגענט אַ ניעדעריגערען עלעמענט, וואָס ווערט בעהערשט און גערעגעלט פון אַ העכערען. פאַר דעם טהעאָרעטישען שכל זענען דאָס די עמפּפינדונגען, וואָס שטאַמען אין דער לעצטער שורה פון יענע איינווירקונגען, וועלכע די דרויסענדיגע „זאַך, ווי זי איז“ מאַכט אויף אונז. פאַר דעם פּראַקטישען שכל בעשטעהט דאָס ניעדעריגערע און עמפּירישע אין יענע זינליכע ט ר י ע ב ע ן, יועלענישען און געלוסטען, וואָס ווערען אַרויסגעבראַכט פון דעם

„בח צו בעגעהרען“ און ווערען בעהערשט פון די העכערע סינטעטי־שע פאָרמען: די מאַקסימען און די אימפעראַטיווען. אויף דעם גרונד פון די וועלענישען ליעגען אָבער, ווי מיר האָבען שוין בעמערקט, געפיהלען פון לוסט און אונלוסט. זיי זענען אויך עמפּיריש און כאַאָטיש. זיי נויטיגען זיך אויך אין העכערע איינהייטען, וואָס האָבען זייערע וואָרצלען אין אַ בעזונדער אַרט פון דעם מענש־ליכען בעוואוסטזיין. ווי די עמפפינדונגען ווערען פון דער טהעאָ־רעטישער פערנונפט פערבונדען דורך געזעצען צו דער נאַטור־ווי־סענשאַפט; ווי די וועלענישען ווערען דורך התחיבות'ען פערבונדען צו זיטליכקייט, אַזוי ווערען די געפיהלען דורך אַ דריטען כח פערבונדען צו אַ העכערער איינהייט: דעם עסטעטישען געשמאַק, וואָס ברענגט אַרויס די קונסט, דעם דריטען גרויסען הויפּט־פעלד פון דער מענשליכער קולטור. דער דריטער כח איז די אורטהיילס־קראַפט, און די אַ־פּריאָרישע פאָרם, וועלכע זי ברענגט אַרויס און דורך וועלכע זי בעשאַפט קונסט, איז צוועק־מעסיגקייט.

§ 9. די קריטיק פון דער אורטהיילס־קראַפט.

מיט דער אידעע פון צוועקמעסיגקייט, — וואָס קאָן גאַנץ גע־ווים ניט שטאַמען פון דער ערפאַהרונג, ווייל אין דער ערפאַהרונג זענען גיטאָ קיין צוועקען, — זענען מיר שוין בעקאַנט געוואָרען אין דער קריטיק פון דעם פּראַקטישען שכל. עס האָט געקאָנט אויס־דוכטען, אַז די דאָזיגע אידעע ווערט אַרויסגעבראַכט פון איהם. די „פרייהייט“, — די גרונד־אידעע פון דעם פּראַקטישען שכל מיט זיין „זאָלען“, — איז תמיד געגאַנגען האַנד אין האַנד מיט דעם געדאַנק פון בעוואוסטע ציעלען. דער „זאָל“ — און דערמיט אויך די „פרייהייט“ — איז אַ בעפעהל: עס זאָל פערווירקליכט ווערען אַ בעשטימטער ציעל. דאָס איז אויך ריכטיג. אָבער טראַכט מען זיך אַריין טיעפער, זעהט מען, אַז „פרייהייט“ און „צוועקמעסיגקייט“ זענען צוויי פערשיעדענע אידעען. דאָס בע־וואוסטע שטרעבען צו אַ צוועק איז אונמעגליך צו דענקען, אָהן דער אידעע פון „פרייהייט“; אָבער די אידעע פון „פרייהייט“ קאָן איך מיר גאַנץ גוט דענקען אָהן דער אידעע פון אַ וועלכען עס איז צוועק. אמת, דער „זאָל“, וואָס ליעגט אין דעם פּראַקטישען שכל, קאָן ניט

אבגעשניטען ווערען פון דער צוועק־פארשטעלונג. אבער צי די ארויס־געבראכטע זאך איז טאקי צוגעפאסט צום צוועק, צי זי איז טאקי דאס וואס איך האב געוואלט ארויסברענגען, — דאס ליעגט ניט אין דעם פראקטישען שכל גופא, וואס טרייבט נאר אן אונזער ווילען צו האנדלונגען איבערהויפט, צו צוועקען איבערהויפט. ארויסצוגעפי־נען, צי די האנדלונגען און דער רעזולטאט זענען צוועקמעסיג, ד. ה. אנגעפאסט צום צוועק, קאן אויך ניט זיין די עובדא פון דעם טהעא־רעטישען שכל, וואס קאנסטאטירט נאר, אז דאס, וואס איז ארויס־געקומען, איז א נויטווענדיגע ווירקונג פון בעשטימטע אורזאכען. עס מוז זיין א דריטער בעוואוסטזיין'ס פראצעס וואס בעאורטהיילט, שעצט אב די האנדלונגען און דעם רעזולטאט, לויט דער אידעע פון צוועקמעסיגקייט. די דריטע ארט פון בעוואוסטזיינס־טהעטיג־קייט — די „אורטהיילס־קראפט" — איז אן איבערגאנגס־פראצעס פון דעם טהעארעטישען בעוואוסטזיין צו דעם פראקטישען און פערבינדט זיי ביידע אויף דעם זעלביגען שטייגער, ווי די איינביל־דונגס־קראפט פערבינדט די זינליכקייט מיט דעם פערשטאנד. ער איז א ס י נ ט ע ז פון דעם טהעארעטישען שכל, וואס בעשאפט ק ו י ז א ל י ט ע ט, אורזאכליכקייט, און דעם פראקטישען שכל, וואס בעשאפט דעם היפך פון קויזאליטעט: פרייהייט. שוין די פשוט'ע מ ע כ א נ י ש ע קונסט קאן ניט אויסקומען אהן דער אידעע פון צוועק־מעסיגקייט און איז א פראדוקט פון איהר. ווען איך שנייד, זעג און העבלע האלץ, כדי צו מאכען א טיש, איז דאס ערשטענס אן אויסדרוק פון מיין פ ר י י ה י י ט ס ־ בעוואוסט־זיין, פון מיין קאנען ווערען פון זיך גופא די אורזאך פון פערשיעדענע פערענדערונגען אין דער נאטור („פראקטישער שכל"). ס'איז צוויי־טענס אן אויסדרוק פון מיין בעקאנטשאפט מיט די נאטירליכע איי־גענשאפטען פון דעם האלץ, פון די מעכאנישע געזעצען, וואס הער־שען אין איהם („טהעארעטישער שכל"). אבער דריטענס איז עס אויך אן אויסדרוק פון מיין אורטהיילס־קראפט, וואס שעצט אלע ווייל אב, צי עס זענען ר י כ ט י ג א נ ג ע ו ו ע נ ד ט געווא־רען די נ א ט ו ר ג ע ז ע צ ע ן, כדי אויסצופיהרען דעם פערלאנג פון דער „פרייהייט". אומעדום, וואו דער מענש דארף וואס עס איז אנשאצען, צי עפעס ט ו י ג אדער ט ו י ג ניט צוליעב א בעשטימ־

טען ציעל, מוז דערביי שפּיעלען אַ ראָלע די אורטהיילס־קראַפט, מיט איהר גרונד־אידעע: די צוועקמעסיגקייט.

די פּשוטע מעכאַנישע אָדער כעמישע קונסט (דאָס צוגרייטען שפּייז, צ. ב.), וואָס וויל בעפריעדיגען געוויסע בעדערפניסע פון דעם ריין זינליכען לעבען, ווענדעט אָן די אידעע פון צוועקמעסיגקייט דער עיקר אויף דעם מ א ט ע ר י א ל, וואָס דאַרף שטילען די בעדערפענים. די פאָרם פון דער זאַך, וואָס דאַרף בעפריעדיגען די בעדערפעניס (צ. ב. שטילען דעם הונגער) איז פאַר איהר גלייכגילטיג. דער געפיהל פון לוסט, וואָס די פּאַרטיג געוואָרענע זאַך רופט אין אונז ארויס, שטאַמט ניט פון איהר פ אָ ר ם, נאָר פון דער נ י צ ל י כ ק י י ט, וואָס איהר מאַטעריאל האָט פאַר אונז. אויף אַ העכערער שטופע פון דעם מענשעל טהעטיגקייט געפינען מיר שוין אַ פ אָ ר מ א ל ע צוועקמעסיגקייט, אַ צוועקמעסיגקייט, וואָס ליעגט אין דער אויסערער פאָרם פון דער זאַך. ווען אַ מאַטהעמאַטיקער בעטראַכט אַ געאָמעטרישע פיגור און זעהט איין, אַז זי קאָן איהם דיענען צו דערקלעהרען אַ סך מאַטהעמאַטישע געזעצען, האָט ער אַ פרייד פון דער פ אָ ר ם, וואָס די פיגור שטעלט פאַר, פון איהר צוועקמעסיגקייט. אָבער די פרייד איז נאָך ניט קיין ריין פאָרמאַלע. די צוועקמעסיגקייט ליעגט דאָ פאַר איהם ניט אין דער פאָרם גופא פון דער פיגור, נאָר אין איהר טויגליכקייט און ניצליכקייט פאַר די ריין וויסענשאַפטליכע ציעלען.

עס איז אָבער דאָ אַן ארט פרייד, וואָס מיר האָבען פון דער צוועקמעסיגקייט פון דער פאָרם, און וואָס שטאַמט נאָר פון דער פאָרם אליין, דאָס איז ווען מיר געפינען אַז די פאָרם איז „ש ע ה ן“. יענע ארט צוועקמעסיגקייט, וואָס דריקט זיך אויס אין דעם וואָרט „שעהן“ און אין דער פרייד, וואָס שעהנקייט ברענגט ארויס, איז אַ זעלבסטשטענדיגער אופן פון אונזער בעוואוסטזיין׳ס טהעטיגקייט, וואָס איז ראַדיקאַל פערשיידען פון יענע אינטערעסען, וועלכע דריקען זיך אויס אין דעם שאַפען פון׳ם טהעאָרעטישען און דעם פּראַקטישען שכל. זייביידע זענען פּעראינטערעסירט אין דער דרויסענדיגער ווירקליכקייט פון אַ וועלכער עס איז זאַך. דער טהעאָרעטישער שכל דאַרף זי האָבען, כדי זי אויסצופאָרשען. דער פּראַקטישער שכל וויל זי פ ע ר ו ו י ר ק ל י כ ע ן אין לעבען. יענע בע־

וואוסטזיינס־אַרט אָבער, וואָס ברענגט אַרויס „שעהנקייט“, איז ניט פעראינטערעסירט אין ווירקליכקייטען. די רעאַלע עקזיסטענץ פון דער שעהנער זאַך, איז איהם בעצם גלייכגילטיג. צי דאָס שעהנע בילד, וואָס איך זעה אויף דער וואַנד, הענגט ראָמען באמת, אָדער דאָס דוכט זיך מיר נאָר אויס, אויב נאָר די פאָרם זיינע, וואָס איך זעה, געפעלט מיר, האָב איך דערביי אַן עסטהעטישע פרייד פון איהר שעהנקייט. דאָס אייגענע איז מיט אַ מעלאָדיע. עס איז אַלץ איינס, צי איך הער זי פון אַ לעבעדיגען, ווירקליכען זינגער, אָדער פון אַ גראַמאָפאָן, אָדער זי זינגט זיך אינוועניג אין מיין בעוואוסטזיין, — אויב איהר פאָרם געפעלט מיר, איז דאָס גענוג, עס זאָל אַרויסרופען דעם פריידיגען געפיהל פון שעהנקייט. דער ריין עסטהעטישער שטאַנדפונקט איז ניט פעראינטערעסירט אין דער עקזיסטענץ פון דער זאַך גופא, איהם אינטערעסירען ניט די געזעצען, וואָס האָבען זי אַרויסגעבראַכט, ער איז קאַלט צו דעם, ווי אַזוי זי קאָן פון אונז אויסגענוצט ווערען: איהר צוועקמעסיגקייט דריקט זיך פון דעם עסטהעטישען שטאַנדפונקט אויס נאָר אין איי איינציגען פּרט: אונז צו געפעלען, דורך די פאָרשטעלונג פון איהר פאָרם אַרויסרופען אין אונז אַן עסטהעטישע פרייד. מישען זיך אַריין אַנדערע צוועקען אין דער שעהנער זאַך, בעטראַכט איך זי פון דעם טהעאָרעטישען אָדער אַ וועלכען עס איז פּראַקטישען שטאַנדפונקט, איז שוין די עסטהעטישע פרייד געמישט און געשטערט דורך אַנדערע, ניט ריין עסטהעטישע אינטערעסען, וואָס פערלאַנגען, אַז ניט די פאָרם פון דער זאַך, נאָר די זאַך גופא זאָל צוליעב וואָסערע עס איז פּניות עקזיסטירען.

די עסטהעטישע צוועקמעסיגקייט האָט ניט קיין בעשטימטע יינצעל־צוועקען, וועלכע זי זאָל דאַרפען בעפריעדיגען. מען קאָן י דעריבער אָנרופען „אַ צוועקמעסיגקייט אָהן אַ צוועק“. זי איז אַ זעלבסט־צוועק. און אין דעם פונקט איז זי אַ גלייכען צו דער מענשליכער מאָראַלישער אויטאָנאָמיע, וואָס איז אויך אַ זעלבסט־צוועק. מען קאָן דעריבער זאָגען, אַז די עסטהעטישע שעהנקייט איז אַ סימבאָל פון דער פרייער, אויטאָנאָמער זיטליכקייט. ווי אין ־ער מאָראַל, אַזוי אויך אין דער הנאה פון ריינער שעהנקייט, זען מיר פריי פון וועלכע עס איז ניעדעריג זינליכע אינטערעסען.

„שעהנקייט“ איז דעריבער אַן אונאינטערעסירטע פרייד פון דער „צוועקלאָז צוועקמעסיגער“ פאָרם. און ווײַלע אין דעם עסטהעטישען בעוואוסטזיין ווערט די פאָרם אָבגעטהיילט פון דעם אינהאלט, קאָן ער אַרויסברענגען אַ קונסט, וואָס האָט צום צוועק מעהר נישט ווי אַרויסצוברענגען שעהנע פאָרמען.

ווי אַזוי קאָן אָבער אַ צוועקלאָז צוועקמעסיגע פאָרם אַרויסברענגען אַ פרייד, וואָס האָט קיין ברעקעל אינטערעס ניט, ניט קיין טהעאָרעטישען, ניט קיין פראַקטישען? קאַנט גיט דערויף אַן ענטפער, וואָס איז טיעף און שעהן צו דערזעלביגער צייט. דער עסטהעטישער בעוואוסטזיין ווערט געבוירען יעמאָלט, זאָגט קאַנט, ווען דער טהעאָרעטישער און דער פראַקטישער בעוואוסטזיין גיסען זיך, שפּיעלענדיג מיט זייערע אייגענע קרעפטען, צונויף אין איין שטראָם. דער טהעאָרעטישער שכל בעשאַפט אין ערנסט אַן אמת'ע נאַטור, אין שפּיעל אָבער, און אין דעם קינסטלערישען שאַפען — אַ כמו־נאַטור, נאַטור'ס אַ גלייכען, אַ שפּיעל־צייג פאַר זיין נאַטור־שאַפענדער קראַפט. דער פּראַקטישער שכל טרייבט אָן אין ערנסט דעם ווילען צו בעשאַפען ווירקליכקייטען, וואָס זאָלען זיין, לויט די פאָרדערונגען פון דער פליכט. אין שפּיעל אָבער טרייבט ער אויך דעם ווילען צו בעשאַפען ווירקליכקייטען, אָבער ריין פרייע, אָהן וועלכע עס איז ציעל־ווירקליכקייטען, אין וועלכע עס זאָל זיך אויסדריקען מעהר נישט ווי די פרייקייט פון זיין שאַפען גופא. די ניט־אינטערעסירטע כמו־נאַטור פון דער קונסט איז אַ סימבאָל פון דעם גאַנצען מענשען, דעם טהעאָרעטישען און פּראַקטישען אין איינעם, אַן אַרויסשפּריצען פון זיינע צוויי גרונד־קרעפטען, וואָס פרייען זיך מיט זייער אייגענעם שאַפען און זיין.

ניט נאָר אין דעם בעשאַפען פון שעהנקייט, נאָר אויך אין דעם געניסען פון שעהנקייט אין דער קונסט און אין דער נאַטור, שפּיעלען זיך אונבעוואוסט די צוויי גרונד־קרעפטען מיט זייער אייגענעם שאַפען. דער אמת געניסענדער איז אין תוך אַדיין אַ שאַפענדער און בעת ער האָט הנאה פון אַ שעהנעם פייזאַזש, צ. ב., איז פאַר איהם דער פייזאַזש ניט די רעאַל עקזיסטירענדע נאַטור, נאָר אַ כמו־נאַטור, וואָס עקזיסטירט אין איהר ריינער פאָרם,

וועלכע ער בעשאַפט אין זיך, גענימענדיג זי. שפּיעלט דערביי מעהר דער פערשטאַנד מיט זיינע בעגריפען, איז יעמאָלט די פאָרם „שעהן", מישט זיך אָבער דערביי אריין דער שכל מיט זיינע „אידעען", ווערט די פאָרם „ערהאבען". די שטימונג, וואָס אַ ווילד פאַנאַנדערגעבּרויזטער ים דערוועקט אין אונז, איז „ערהאבען", ווייל זי ציהט אונז אָב פון דער זינליכ־קייט און וועקט די טהעטיגקייט פון דעם שכל מיט זיינע ערנסטע אידעען. דער מיסטישער זיווג פון דער טהעאָרעטישער און דער פּראַקטישער פערנונפט קומט פאָר אין דעם פאַר אונז פערבאָרגענעם „דינג אַן זיך", וואָס ליעגט פון יענער זייט ערפאַהרונג. פון דעם זיווג ווערען געבוירען עסטהעטישע אידעען, וואָס ווע־רען פערווירקליכט אין דער קונסט און וואָס זענען אַלע מאָל סימ־באָלען פון דעם טהעאָרעטישען און דעם מאָראַלישען בעוואוסטזיין אין זייער פרייען, פון קיין זאך ניט פּראַאינטערעסירטען שפּיעלען זיך. ארויסברענגען זיי קאָן נאָר דער גענִיאַלער קינסטלער.

די איבעריגע אינטערעסאַנטע און טיעפע איינצעלהייטען פון קאַנט'ס שעהנהייטס־לעהרע געהערען אין די ספּעציעלע וויסענ־שאַפט: די עסטהעטיק.

די אורטהיילס־קראַפט, וואָס ברענגט ארויס די אידעע פון צוועק־מעסיגקייט, ווענדט זי אָן ניט נאָר אין דער עסטהעטיק און אויף דעם פעלד פון פּראַקטישע טהעטיגקייט, נאָר אויך אין דער נ אַ ט ו ר־ב ע ט ר אַ כ ט ו נ ג. דער עיקר אין דער בעשרייבונג פון לעבע־דיגע אָרגאַניזמען. ריין טהעאָרעטיש זענען די אָרגאַניזמען ניט מעהר ווי אַ בינטעל פון אורזאַכען און ווירקונגען. נאָר די אור־טהיילס־קראַפט בענוגענט זיך ניט מיט דעם רעזולטאַט. דאָס, וואָס זי געפינט אין זיך, טראָגט זי ארויס אין דרויסען, אין די בעלעבטע וועלט. אַן אָרגאַניזם איז פאַר איהר ניט נור אַ בינטעל פון אור־זאַכען און ווירקונגען, נאָר אויך אַ בינטעל פון מיטלען און צוועקען וואו דאָס גאַנצע און זיינע טהיילען זענען צוועקמעסיג צונויפגעבונ־דען אַזוי, אַז יעדער טהייל איז יעדען אַנדער טהייל אין דערזעלבי־גער צייט אי אַ מיטעל, אי אַ צוועק. דאָס גאַנצע דיענט די טהיילען און די טהיילען דיענען דעם גאַנצען. ביי דער געלעגענהייט זאָגט קאַנט ארויס אַ געדאַנק, וועלכען ער כאַראַקטעריזירט ווי אַ „געוואַג־טע אוואַנטיורע פון דעם שכל", א ז א ל ע אָ ר ג אַ נ י ש ע פ אָ ר מ ע ן ש ט אַ מ ע ן א פ ש ר אָ ב פ ו ן א י י ן

איינציגער אור־פארם! דאס איז ארויסגעזאגט געווארען א סך פריהער, עהדער לאמארק האט זיך ערנסטער גענומען פאר דער „געוואגטער אוואנטיורע“, וועלכע איז גליקליך דורכגעפיהרט געווארען ערשט פון דארווינען און וואלעס'ן.

עס פערשטעהט זיך, אז די בעטראכטונג פון דער נאטור אין דעם ליכט פון צוועקמעסיגקייט איז, נאך קאנט'ן, ניט קיין *וויסענשאפטליכע*. צוועקמעסיגקייט איז אן *אידעע*, וואס רעגולירט ערפאהרונג, אבער בעשאפט זי ניט.

די צוועקמעסיגקייטס־אידעע בלייבט אבער ניט שטעהן ביי דער בעטראכטונג פון איינצעלנע ארגאנישע ערשיינונגען. זי שטעלט אוועק די פראגע וועגען דער צוועקמעסיגקייט פון דעם גאנצען זיין פון דער וועלט. וואס איז דער תכלית פון דעם גאנצען וועלט־געשעהען? פרעגט די אורטייהלס־קראפט, געטריעבען דורך איהר אייגענער טבע, אומעדום צו זוכען צוועקען. וואס איז דער ענד־צוועק פון דער גאנצער וועלט־בעשאפונג? קאנט זוכט אויך אויף דער פראגע צו געבען אן ענטפער, וואס זאל פאסען צו דעם אינהאלט פון זיין קריטישער פילאסאפיע און וואס זאל זי אבשליעסען. דער מענש קאן בעטראכטעט פאר אן ענד־צוועק פון דער נאטור נאר דעם *מענשען*, ווי א מאראלישע אויטאנאם־פרייע פערזאן. די נאטור איז בעשאפען געווארען פון א גאט, פון א פאלקאמענסט אינטעליגענטען וועזען, *כדי* פון איהר זאל זיך ארויסענטוויקלען דער מענש מיט דער העכסטער און חשוב'סטער פעהיגקייט, וואס מען קאן זיך נאר דענקען: דער פעהיגקייט צו שטעלען פאר זיך מאראלישע אידעאלען, אוים א ריינעם בעוואוסטזיין פון פרייער אויטאנאמער פליכט; דער פעהיגהקייט גובר צו זיין אין זיך די גאנצע נאטור, כדי צו פערווירקליכען יענע אידעאלען, וואס האבען קיין אנדער צוועק ניט, א חוץ דעם ריינעם אויטאנאמען בעפעהל פון דעם מענשענ'ס שכל גופא.

דא טרעפען מיר זיך צום דריטען מאל מיט דער גאט־אידעע. אין דער „קריטיק פון דער ריינער פערנונפט“ איז בעוויזען געווארען איהר אונבעווייזליכקייט און זי איז אויף אייביג ארויסגעטריעבען געווארען פון דער וויסענשאפט. אין דער „קריטיק פון דער פראקטישער פערנונפט„ איז אויפגעדעקט געווארען איהר ווארצעל אין די פאדערונגען פון דעם מאראלישען בעוואוסטזיין. גאט דארף זיין, אז ניט — וואלט געוועען אן עולה. אין דער „קריטיק

פון דער אורטייהלס-קראַפט" ווערט ער אויסגענוצט צו אַ מעטאַפיזי־שען וועלט-בילד, וואָס זאָל בעפריעדיגען דאָס אייביגע מעטאַפיזי־שע בעדערפענים פון דער מענשליכער נשמה.

דער שלום-שטיין פון קאַנט'ס געבוי, וואָס מען קאָן איהם אַ נאָמען געבען „דאָס סיסטעם פון דער מאָראַלישער וועלט-ענטוויק־קעלונג" איז שוין ריינע מעטאַפיזיק. אָבער זי איז קריטישע מעטאַפיזיק. זי זאָגט ניט, ווי דער דאָגמאַטיקער, אַז עס איז אַזוי אין דער ווירקליכקייט, אין דרויסען פון דעם שכל. זי זאָגט קריטיש: ווי באַלד דער שכל איז מחיים די סברא, וועט דער שכל אין איהר גלויבען; אָבער ער מוז איינזעהן, אַז ער האָט ניט און קאָן ניט האָבען קיין בעווייזען פאַר אַ גלויבען, אין וועלכען עס דריקט זיך אויס נאָר זיין נאַטור, און ניט די דרויסענדיגע נאַטור פון דער וועלט. צווישען דעם שכל און דעם „אמת'ען אמת" שטעהט „דאָס דינג אַן זיך", דער „אונזיכטבאַרער שומר פון די גרעניצען", ווי מען קאָן איהם אָנרופען, וואָס דערלאָזט ניט, אַז מיר זאָלען די פּראָדוק־טען פון אונזער שכל אַרויספיהרען מחוץ פון זיין מדינה, און וואָס דערלאָזט ניט פון דער אַנדער זייט, אַז דער דאָגמאַטישער „אמת'ער אמת" זאָל זיך ווידער אַריינרייסען אין די פילאָסאָפיע. „דאָס דינג אַן זיך", „די זאַך ווי זי איז" בלייבט אונז אייביג אונבע־קאַנט. אַלץ וואָס מיר ווייסען, ווערט בעשאַפען פון אונז, און אויך די מעטאַפיזיק, וואָס מיר בעשאַפען, לויט אונזערע אידעאַלען, איז נאָר אַ מעטאַפיזיק פאַר אונז, מענשען.

דאָס איז קריטישע מעטאַפיזיק. אָבער דאָס איז מעטאַפיזיק. און ווי נאָר די ווייטערדיגע ענטוויקעלונג פון דעם פילאָסאָפישען גע־דאַנק, דער עיקר ביי שלמה מימון, האָט אָבגעשאַפט „די זאַך ווי זי איז", האָט גובר געווען דעם שומר פון די גרעניצען, אַזוי האָט דער דאָגמאַטישער „אמת'ער אמת" זיך ווידער געמוזט אַריינרייסען און פערפלייצען די פעלדער פון דער פילאָסאָפיע.

קאַנט האָט דער מעטאַפיזיק געגעבען אַ פינגער. פיכטע, שעללינג און העגעל האָבען שוין אין גאַנצען פערשריעבען איהר זייער נשמה.

פיערצעהנטער קאַפּיטעל

די ספּעקולאַטיווע מעטאַפיזיק אין דייטשלאַנד.

א) פיכטע און זיינע פאָרלויפער.

(אינהאַלט. צווישען קאַנט און פיכטע. — פריעדריך שיללער. די וועקען אין דער געשיכטע. דער עמפּירישער און דער אידעאַלי־שער מענש. פליכט און נייגונג. זיטליכע חשיבות און זיטליכע חן. דער עטהישער ווערטה פון דער עסטהעטישער ערציעהונג. — די וויעדערבעלעבונג פון דעם ספּינאָזיזם דורך יאַקאָבי און הערדער. הערדער'ס עוואָלוציאָנס־פילאָסאָפיע. — מימון'ס סקעפּטיציזם און די אָבשאַפונג פון דער „זאַך אין זיך". ריינהאָלד'ס מאָניזם. — פיכ־טע. זיין ערקענטניס־טהעאָריע. דער אידעאַליזם. דער אנאַליז פון דעם זאַץ: „איך בין איך", — די ספּעקוליאַטיווע מעטהאָדע און דער פּאָזיטיוויזם. — פיכטע'ס מעטאַפיזיק. די זיטליכע וועלט אָרדנונג. פיכטע — דער סאָציאַליסט.)

§ 10. צווישען קאַנט און פיכטע.

ביז צו קאַנט'ס צייטען איז די פילאָסאָפיע, ווי די שטרענגע וויסענשאַפט, געווען, קאָן מען זאָגען, א מין „פּריוואַט־זאַך" פאַר אייניצעלנע געלעהרנטע און פאַר יענעם זעהר ענגען קרייז געבילדעטע מענשען, וואָס האָבען זיך אינטערעסירט מיט דעם פאָרטשריט פון דעם פאָרשענדען גייסט. די פּאָפּולער־פילאָסאָפיע און די פילאָסאָפישע אויפקלעהרונגס־בעוועגונג אין דייטשלאַנד און פראַנקרייך האָבען יענעם קרייז מענשען שטאַרק פערגרעסערט. אָבער צו קאַנט'ס צייטען האָבען ניט נאָר מעהר מענשען זיך גענומען אינטערעסירען מיט ריין פילאָסאָפישע פּראָבלעמען; מען האָט גענומען לעגען אויף דער פילאָסאָפיע א סך מעהר געוויכט, עהדער פריהער. מען האָט גענומען ערוואַרטען פון איהר אַן ענטפער ניט נאָר אויף די

אויביגע פראַגען, וואָס פלאָגען תמיד דעם מענשליכען שכל, נאָר אויך אויף די ברענענדיגע פראַגען פון דער שטאַרק אויפגערודערטער צייט.

קאַנט׳ס „קריטיקען״ האָבען נאָך שטאַרקער פערמעהרט דעם געוויכט פון דער פילאָסאָפיע אין דעם עפענטליכען בעוואוסטזיין. מען האָט געפיהלט, אַז קאַנט׳ס נייע אַרט פילאָסאָפירען טראָגט אין זיך אַן איבערקעהרעניס פון אַלע ביזאַהעריגע דענק־און פאָרשונגס־מעטהאָדען און אויך אַ רעוואָלוציאָן אין די רעזולטאַטען פון דעם דענקען און פאָרשען, וואָס מוז זיך אָברופען אויף אלע פעל־דער פון דעם מענשליכען וויסען און דעם געזעלשאפטליכען לעבען. על כל פנים איז יעדען דענקענדען געווען קלאָהר, אַז קאַנט האָט אוועקגעשטעלט דעם פילאָסאָפישען געדאַנק די פאָרדערונג אראָב צו טרעטען פון׳ם וועג, אויף וועלכען ער איז געגאַנגען ביז אַהער, און אַ פרוב טהאָן זיין מזל אין אַ נייער ריכטונג, פאַר וועלכע קאַנט האָט אויסגעאַרבייט די וויכטיגסטע הויפט־ליניען.

י שווער ס׳איז ניט געווען אריין צואַרבייטען זיך אין קאַנט׳ס סיסטעם, האָבען זיך דאָך באַלד געפונען גענוג בעגייסטערטע אָנ־הענגער, וואָס האָבען זיך געמיהט קלעהרער אויסצודריקען די קאַנ־טישע געדאַנקען און געווינען פאַר זיי דעם גרעסערען געבילדעטען זעולם. די זעלבסטשטענדיגערע פון זיי האָבען דערביי אריבער גע־טרעטען די גרענעצען פון קאַנט׳ס פילאָסאָפיע און האָבען דער־מיט אָנגעצייגט פערשיעדענע וועגען פאַר איהר ווייטערדיגער ענט־וויקעלונג.

§ 11. פריעדריך שיללער. (1759—1805).

פאַר דעם אריינדרינגען פון קאַנט׳ס געדאַנקען אין דעם גרע־סערען געבילדעטען עולם האָט מעהר פון אַלעמען אויפגעטהאָן דער בעריהמטער פאָעט און געשיכטס־פאָרשער פ ר י ע ד ר י ך ש י ־ ל ל ע ר. פריהער אַ בעגייסטערטער אָנהענגער פון רוססאָ, ווערט ער אַלץ מעהר און מעהר אַריין געצויגען אין דעם קאַנט׳שען געדאַנקען־קרייז, דערהויפט דורך יענע טיילען פון דעם סיסטעם, וואו עס ווערט גערעדט וועגען דעם מענשען, זיינע אידעאַלען און זיין געשיכטליכע ענטוויקעלונג. קאַנט׳ס געשיכטס־פילאָסאָפיע, זיין עטהיק און עסטהע־טיק האָבען געפונען אין שיללער׳ן דעם ערשטען טאַלענט־פולען קאָ־

מענטאטאר און ווייטער־בויער. פון קאנט'ן האט זיך שיללער דער־וואוסט וועגען דאס כשר'ע טהעארעטישע רעכט צו בעטראכטען די מענשליכע געשיכטע, ניט נאר ווי א רעזולטאט פון בלינדע צונויפ־שטויסונגען צווישען מענש און מענש, נאר אויך ווי א פראצעס, אין וועלכען עס ווערן רעאליזירט העכערע צוועקען פון דער גאנצער מענשהייט, — צוועקען, וואס ליגען הינטער דעם בעוואוסטזיין פון יעדען איינצעלנעם, וואס בעהערשען אבער סוף־כל־סוף אלע מענש־ליכע מעשים.

מיט קאנט'ן האט שיללער אויך איינגעזעהען, אז דער מקור פון אלע אידעאלען און העכסטע אידעען, — גאט, פרייהייט, אונשטערב־ליכקייט, שעהנקייט און גוטס, — וועלכען פלאטאן האט אוועקגע־זעצט ווייט הינטער אלע הימלען, אין א „אידעען־וועלט“, ליעגט אין דעם מענשען גופא און אז דער פאקט פערמינערט ניט א ברעקעל זייער חשיבות און גרויס. פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין שלאגט דער אויביגער קוואל פון אידעאלען און פאר דעם מענשען זענען זיי אקוראט אזוי ווירקליך און רעאל, ווי די גאנצע דרויסענ־דיגע געזעצמעסיגע ערפאהרונג, וואס שטאמט פון דעם זעלביגען מקור. „עס איסט דעננאך דאס שעהנע, דאס וואהרע!“ רופט ער בעגייסטערט אויס. „עס איסט ניכט דרויסען, — דא זוכט עס דער טהאר. עס איסט אין דיר; דו ברינגסט עס עוויג הערפאר“ („דאס שעהנע און וואהרע עקזיסטירט פארט. עס איז ניט דרויסען; דאר־טען זוכט עס דער פתי. עס איז אין דיר, דו ברענגסט עס אייביג ארויס“). דערהויפט האט געווירקט אויף שיללער'ן קאנט'ס גדאנק וועגען דער נפקא מינה, וועלכע עקזיסטירט צווישען דעם „עמפירי־שען“ מענשען, ווי א געוויסען אויסשניט פון דער נאטור, אויף וועל־כען עס הערשען אלע יענע געזעצען, וואס ווערען בעשאפען פון דעם טהעארעטישען שכל, און דעם „אידעאלישען“ מענשען, אדער ריכטיגער דעם זיטליכען אידעאל פון א מענשען, וואס ווערט ארויס־געבראכט פון דעם זיטליכען בעוואוסטזיין (דעם „פראקטישען שכל“). אין דער ערשטער צייט פון זיין קאנטיאניזם איז שיללער געפאלען כורעים פאר דער גרויס פון יענעם אידעאל פון זיטליכע חשיבות, וואס פערלאנגט, אז דער מענש זאל אין זיינע זיטליכע האנדלונגען זיך אין גאנצען אבזאגען פון א ל ע זיינע נייגונגען און האבען

דרך־ארץ נאָר פאַר אַזעלכע מאָטיווען, וואָס שטאַמען פון דעם ריי־נעם פליכט־געפיהל. קוים מישט זיך צו צו דעם פליכט־געפיהל אַ וועלכע עס איז נייגונג, — עס מעג זיין די העכסטע און עדעלסטע, — אַזוי ווערט דער ריינער קוואַל פון זיטליכקייט שוין פעראומרייניגט. שפּעטער האָט שיללער איינגעזעהען די איינזייטיגקייט פון אָט דעם שטאַנדפּונקט. אייגענטליך, איז די איינזייטיגקייט גאָר ניט קיין „מוז" פאַר דעם קאַנטישען סיסטעם גופא. קאַנט האָט מייסטער־האַפט ארויסגעדעסטילירט די אַפּריאָרישע עלעמענטען פון דעם ריי־נעם זיטליכען בעוואוסטזיין. ער האָט איהם געפונען אין דער אי־דעע פון דער מענשליכער אויטאָנאָמיע, דער „פרייהייט" פון אַלע נאַטורגעזעצען און פון די אייגענע נאַטירליכע נייגונגען. ער האָט אין דער מענשליכער נשמה אויך אויסגעפונען אַ מין געפיהל, — די זיטליכע פליכט, — וואָס דריקט אויס אויף איהר לשון דעם זעל־ביגען אידעאַל פון דעם פרייען „דו זאָלסט". אָבער מיט די א־פּריאָרישע עלעמענטען פון דעם „פּראַקטישען שכל" האָט קאַנט זיך געמאָגט בעגעהן, ווי ער האָט זיך בעגאַנגען מיט די א־פּריאָרישע עלעמענטען פון דעם טהעאָרעטישען שכל. דאָרטען האָט ער קלאָהר געזעהען, אַז די ערפאַהרונגס־מעסיגע ווירקליכקייט בעשטעהט ניט נאָר פון די א־פּריאָרישע פאָרמען (די קאַטעגאָריען, סכעמען און גרונדזעצען), נאָר אויך פון אַ געוויסען זינליכען עלעמענט, וואָס ווערט אריין געאַרבייט אין זיי. מיט דעם זעלביגען רעכט וואָלט קאַנט געמאָגט אויך פאַר דער ז י ט ל י כ ע ר ווירקליכקייט צו־לאָזען אַ וואָסער עס איז זינליכען עלעמענט, ניט ווערענדיג אונטריי צו די גרונד־ליניען פון זיין פילאָסאָפישען בנין. אָבער קאַנט האָט פאַר דעם אידעאַל פון זיטליכקייט ניט געוואָלט וויסען פון קיין זינ־ליכער צומישונג, אפילו פון דער עדעלסטער און שעהנסטער. ער איז דאָ אין דעם פּונקט, ווי אין איינינע אַנדערע, אריין געפאַלען אין דעם פעהלער פון דעם גראַדליניגען ראַדיקאַלען געדאַנק, וואָס טראָגט זיך מיט איין אימפּעט אין איין גלייכער ליניע צו דעם לאָגיש מעג־ליכען סוף, לויט דער פאָרמעל: „וואָס מעהר, אַלץ מעהר". ער פער־לאָזט דאָ דעריבער דאָס פעלד פון קריטיק און ווערט כמעט אַ ראַ־ציאָנאַליסטישער דאָגמאַטיקער.

שיללער בעקעמפפט אָבער קאַנט'ס פעהלער ניט דורך די מע־

טהאָדען פון קאַנט׳ס סיסטעם גופא. ער פערלאָזט פּשוט דאָס סיס־טעם, אָדער ריכטיגער, ער ברענגט אין איהם אריין פּאָלעמיש א פער־בעסערונג. ער מאַכט אַן אונטערשייד צווישען זיטליכע חשיבות און זיטליכען חן (אנמוטה). זיטליכע חשיבות בעקומען מיר יע־מאָלט, ווען דער אידעאַלישער מענש איז אין גאַנצען גובר די נאַ־טור אין זיך און רעבענט זיך ניט מיט איהר, ווי ערדעל און פיין זי זאָל ניט זיין. זיטליכער חן וויזט זיך ארויס יעמאָלט, ווען די מענשליכע נאַטור איז אזוי ערדעל, אז צווישען איהרע נייגונגען און די פאָרדערונגען פון דער העכסטער זיטליכער פליכט הערשט א שטענדיגע האַרמאָניע.

מיט דעם בעגריף פון זיטליכען חן לאָזט שיללער אריין פליע־סען אן עסטהעטישען שטראָם אין קאַנט׳ס עטהיק. און בכלל ווע־רען ביי איהם די צוויי העכערע פעלדער פון דער מענשליכער קולטור שטאַרק דערנעהענטערט איינס צו דעם אַנדערן. ער בויט ווייטער אויס קאַנט׳ס געדאַנק, אז שעהנקייט און קונסט זענען א פּראָדוקט פון דעם אונבעוואוסטען מענשליכען שפּיעלען מיט זיינע אייגענע בע־שאַפענדע קרעפטען. פאַר שיללער׳ן איז דאָס שפּיעלען שוין ניט נאָר דער אונבעוואוסטער מקור, פון וואַנען שעהנקייט און קונסט פליעסען ארויס, נאָר דער אייגענטליכער תוך, דאָס גאַנצע וועזען פון דער קונסט. דער מענש איז גאַנץ מענש ערשט יעמאָלט, ווען ער שאַפט „שפּיעלענדיג“, ד. ה. ווען זיין שאַפען איז פאַר זיך אליין א צוועק און האָט ניט קיין אַנדער צוועק ערגעץ וואו דרויסען פון זיך. אין דע־רינען ליעגט אָבער אויך די גרויסע עטהישע בעדייטונג פון דער קונסט און דער עסטהעטישער ערציהונג. זי לערנט דעם מענ־שען צו האָבען אונאינטערעסירטע פריידען, צו לעבען ניט צוליעב א וועלכען עס איז מאַטעריעלען תכלית; זי מאַכט דעם מענשען אידעאַליסטיש און לערנט איהם אויף אזאַ אופן צו קעמפּפען אַנטגעגען זיין אייגענעם „עמפּירישען“ „איך“. זי מאַכט איהם פעהיג אוועק צו שטעלען זיך די אויפגאַבע — פער־ווירקליכען אין דעם אייגענעם לעבען יענעם אידעאַל פון מענשליכע חשיבות, וואָס שטאַמט פון דעם „אידעאַלישען“ מענשען אין אונז.

§ 12. ענעזידעמוס שולצע, (1761—1833).

נאָך מעהר עהדער אָנהעגגער, האָט קאַנט אין דער ערשטער

צייט געהאַט געגנער פון פערשיידענער אַרט. אַ גרויסער טייל פון זיי האָט אָנגעגריפען די נייע פילאָסאָפיע אין דעם נאָמען פון די אַלטע פאָר־קאַנטישע סיסטעמען. לאָקק, לייבניץ און יום האָבען דער־ביי געהאַט מעהר מזל, עהדער אַלע אַנדערע דענקער: אין זייער נאָמען איז געפיהרט געוואָרען דער קאַמפף אַנטגעגען דעם קריטי־ציזם. דער וויכטיגסטער פון דער אַרט געגנער איז געווען דער סקעפטיקער גאָטלאָב ערנסט שולצע, וואָס איז שפּעטער בעקאַנט געוואָרען אונטער דעם נאָמען ע נ ע ז י ד ע מ ו ס־שולצע (ווייל „ענעזידעמוס" האָט זיך גערופען איינס פון זיינע ווערק). ער ברענגט אַרויס זעהר אַ הארבע און טיעפע טענה אַנט־געגען דעם יסוד פון דעם גאַנצען קאַנטישען בנין: דער לעהרע פון דער „זאַך, ווי זי איז". קאַנט נעהמט אָן, אַז דרויסען פון'ם בע־וואוסטזיין איז דאָ אַ „זאַך ווי זי איז", וואָס ווירקט אויף אונז און רופט אין אונז אַרויס עמפּפינדונגען. די „זאַך ווי זי איז" איז די אורזאַך און די עמפּפינדונגען זענען איהרע אַ ווירקונג. אָבער די פאָרשטעלונג פון אורזאַך און ווירקונג לערנט אונז קאַנט אין אַן אַנדער אָרט, איז ניט מעהר ווי אַן אַ־פּריאָרישע קאַ־טעגאָריע פון אונזער פערשטאַנד, וואָס קאָן אָנגעווענדעט ווערן נאָר אויף ערשיינונגען. ווי אַזוי זשע ווענדעט זי קאַנט אָן אויף „דער זאַך ווי זי איז"?

אָבער אויך די אינוועניגסטע סתירה, וועלכע שולצע דעקט אויף אין קאַנט'ס סיסטעם, איז שוין אַרויסגעזאָגט געוואָרען פאַר שולצען, פון אַן אַנדער דענקער, וואָס געהערט צו אַן אַנדער אַרט קאַנטישע געגנער: דאָס זענען געווען געגנער, וואָס האָבען אַ סך געלערנט פון קאַנט'ן גופא, זענען טיעף אריין געדרונגען אין זיין סיסטעם און זענען געווען אונצופריעדען מיט איהם ניט דערפאַר, ווייל ער האָט צושטערט די אַלטער יענע פילאָסאָפישע טראַדיציע.

§ 13. די ווידערבעלעבונג פון'ם ספּינאָזיזם: יאַקאָבי (1743—1819) און הערדער (1744—1803).

דער אינטערעסאַנטעסטער פון דעם קלאַס געגנער איז געווען פריעדריך היינריך י א ק אָ ב י. קאַנט'ס געדאַנק, אַז עס זענען דאָ צוויי אַרטען פון ערקענטניס: די טהעאָרעטישע און די פּראַק־טישע, אַז ביידע אַרטען אַרבייטען מיט פערשיעדענע מעטהאָדען און

קומען צו גאנץ פערשיעדענע רעזולטאטען, וואס געהען אפטמאל להיפך איינע צו די אנדערע, שפיעלט, אין א ביסעל א פערענדער־טער פארם, די הויפט ראליע אין יאקאבי׳ס פילאסאפירען. אנשטאט דעם פראקטישען שכל שטעלט ער אוועק יענע אונמיטעלבארע ער־קענטניס, וואס שטאמט פון דעם „הארצען“, פון דעם געפיהל, פון דעם „גלויבען“. און גלויבען הייסט ביי יאקאבי ניט א מין שוואכערע ערקענטניס, וואס האט ניט אין זיך דעם זעלביגען גראד פון געוויסהייט, ווי „וויסען אויף זיכער“. ניין, גלויבען הייסט וויסען, זיין זיכער און פעסט, אז עס איז אזוי, ווי מען גלויבט, אז אנדערש קאן דאס ניט זיין. אבער די זיכערקייט שטאמט ניט פון דעם שכל, נאר פון דעם געפיהל. מיר ווייסען אויף זיכער, אז דרויסען פון דעם בעוואוסטזיין זענען דא ז א כ ע ן, זאכען ווי זיי זענען, און ניט ווי זיי ערשיינען. מיט׳ן שכל קאן מען בשום אופן ניט בע־ווייזען, אז זיי זענען דא און אז זיי ווירקען אויף אונז. אבער קיין מענש קאן אין דעם ניט צווייפלען אויף אן אמת. זייער עקזיס־טענץ איז אונמיטעלבאר, אהן א שום בעוויז געוויס פאר אונזער געפיהל. אבער אקוראט אזוי זיכער איז פאר אונזער הארצען די עקזיסטענץ פון אנדערע זאכען, וועלכע מיר קאנען ניט משיג זיין ניט מיט אונזערע חושים, ניט מיט אונזער שכל: די פרייהייט פון אונזער ווילען, די אונשטערבליכקייט פון אונזער נשמה, די עק־זיסטענץ פון אן איבערנאטירליכען גאט. דיביידע ארטען פון ערקענטניס, — די וואס פון שכל און די וואס פון געפיהל, — געהען איינע להיפך צו דער אנדערער; צווישען זיי הערשט א תהום און עס איז ניטא קיין בריק, וואס זאל זיי פערבינדען. קאנט׳ס פאר־שלאג, מען זאל ביידע וועלטען, — די טהעארעטישע ערפאהרונגס־וועלט און די עטהיש־רעליגיעזע אידעאלע וועלט, — בעהאנדלען קריטיש, קוקען אויף זיי, ווי אויף פערשיעדענע פראדוקטען פון איין און דעם זעלביגען מענשליכען בעוואוסטזיין, וואס האבען ביידע קיין ברעקעל רעאליטעט ניט דרויסען פון דער מענשליכער ערקענטניס, קאן ניט בעפריעדיגען ניט די ערקענטניס פון׳ם שכל, ניט די ער־קענטניס פון׳ם הארצען. אויף ביידע פעלדער מוז דער מענש זיין ד א ג מ א ט י ש. בעטראכט ער די וועלט מיט׳ן שכל, מוז ער אננעהמען באמונה שלימה, אז אין איהר הערשען אייזערנע אוי־

ביגע געזעצען, וואָס לאָזען קיין ברעקעל פּלאַץ ניט צו — ניט פאַר דער פרייהייט פון דער מענשליכער נשמה, ניט פאַר איהר אונ־שטערבליכקייט, ניט פאַר אן אויסערוועלטליכען גאָט. בעזעהט מען אָבער די וועלט מיט דעם ליכט, וואָס לייכט אין אונזער הארצען, מוז פאַר אונז אויך ווערען קלאָהר ווי דער טאָג, אז די אלע אידעא־לען זענען ניט קיין פאנטאזיעס פון אונזער בעוואוסטזיין, נאָר אמת'ע רעאלע ווירקליכקייט. פאָרמולירען מיר קלאָהר, וואָס אונז זאָגט אונזער הארץ, קומען מיר צו דעם אמת, וואָס ליעגט אין דער קריסטליכער רעליגיע. טראָג איך אָבער דאָס ליכט, וואָס לייכט אין הארצען, אריין אין מוח, אזוי ווערט עס אויפ'ן שטעל אויסגעלאָ־שען. דאָס, וואָס אונז זאָגט אונזער שכל, איז יענער אמת, וואָס ליעגט אין ספינאָזאָס פילאָסאָפיע. מיט מיין הארצען, זאָגט יאַקאָבי, בין איך א גלויביגער קריסט, מיט מיין מוח אָבער א קאָנסעקווענטער ס פּ י נ אָ ז י ס ט. און אקוראט ווי ביי קאַנט'ן האָט דער פראַק־טישער שכל די אויבערהאַנד איבער דער טהעאָרעטישער, אזוי גלויבט אויך יאַקאָבי, אז אין דעם „ויתרוצצו" צווישען דעם פרומען יעקב, — דעם אמת פון דעם הארצען, — און דעם רשע עשו, — דעם אמת פון דעם שכל, — קומט סוף־כל־סוף די בכורה דעם פרומען יעקב.

יאַקאָבי'ס וויכטיגקייט פאַר די ווייטערדיגע ענטוויקעלונג פון דעם פילאָסאָפישען געדאַנק איז אָבער געלעגען ניט אין זיין „יעקב", נאָר אין זיין „עשו", — אין זיין ספּינאָזיזם. ביז צו יאַקאָבי האָט מען ספּינאָזאַ אין דער פילאָסאָפיע בעהאַנדעלט „ווי א טויטען הונד". ערשט יאַקאָבי האָט געהאַט דעם קוראַזש ארויסצוטרעטען, ווי א פערטהיידיגער פון ספּינאָזא און בעווייזען דער דענקענדער וועלט, אז די פילאָסאָפיע פון דעם פערשאָלטענעם אידען איז דער איינציג מעגליכער פילאָסאָפישער שטאַנדפונקט, ווי נאָר מען וויל איבערהויפּט פילאָסאָפירען און פערלאָזען זיך אויף דעם מענשליכען שכל. באַלד נאָך לעסינגס טויט האָט ער אויסגעזאָגט דעם סוד, אז אויך יענער פאָטער פון דער דייטשער השכלה האָט זיך פאַר איהם מודה געווען, אז סוף־כל־סוף איז דער אַלטער ספּינאָזא געווען גע־רעכט. מענדעלסאָהן האָט זיך געפיהלט געצוואונגען ארויסצוטרע־טען אנטגעגען יאַקאָבי'ן און אראָב וואַשען דעם שאַנד־פלעק, וועל־

כען יאקאבי האט ארויסגעווארפען אויף דעם נאמען פון זיין פער־שטארבענעם פריינד. דאס האט אבער ניט געהאלפען. די פאלע־מיק האט ווידערבעלעבט ספינאזא׳ס גייסט און האט אוועקגע־שטעלט זיין פילאסאפיע אויף דער טאגעס ארדנונג. ניט נאר האט מען איינגעזעהען איהר היסטארישע וויכטיגקייט; ניט נאר איז אראבגענומען געווארען דער לאנג־יעהריגער חרם פון איהר; ניט נאר האט מען גענומען גערעכטער דענקען וועגען דעם מאן און זיין פילאסאפישע טהאט, — נאר מען האט אויך גענומען איינזעהען, אז אהן איהם קאן מען זיך ניט בעגעהן אין דעם וויטערדיגען פילאסא־פירען. עס איז אויסגעוואקסען די אויפגאבע צונויפצוואוועבען קאנט׳ן אין איינעם מיט ספינאזאן, און כמעט אלע גרעסערע דענ־קער פון דער שפעטערער צייט זענען געווען — דורך קאנט דורכ־גענאנגענע ספינאזיסטען. ספינאזא האט אויך ארויף געלעגט זיין שטעמפעל אויף די שעהנע ליטעראטור פון יענער צייט, אויף הער־דערן און געטהע׳ן.

געטהע׳ס פילאסאפישע געדאנקען געהערען ניט אין די רעהם פון אונזער ארבייט, ווייל זיי האבען דירעקט ניט געווירקט אויף די פילאסאפישע ענטוויקלונג. אבער הערדער׳ן מוזען מיר דא דערמאהנען, ווייל ער געהערט צו יענעם קלאס געגנער פון קאנט׳ן, וואס האבען פיעל פון איהם געלערנט, און האבען אויך געזוכט צו פערבינדען זיינע געדאנקען מיט דער ספינאזיסטישער פילאסאפיע.

הערדער׳ס בוך „מעטאקריטיק“, א פאלעמישער ענטפער אויף קאנט׳ס קריטיק פון דעם ריינעם שכל איז ניט אריגינעל און ניט טיעף.

ניי און טיעף איז הערדער דארטען, וואו ער שמעלצט צונויף קאנטישע געדאנקען אין איינעם מיט ספינאזא׳ס פאנטהעאיזם. הערדער איז געווען קאנט׳ס א תלמיד אין זיין נ א ט ו ר - פ י - ל א ס א פ י ע און צוגעצויגען האט איהם קאנט׳ס עהרליכע, מען קאן זאגען, בעגייסטערטע איבערגעבענהייט צו די נאטור־וויסענ־שאפטען. מעהר פאר אלעם אבער האט געווירקט אויף איהם דער ענטוויקלונגס־געדאנק, וואס האט בעהערשט קאנט׳ס גאנצען נאטור וויסענשאפטליכע דענקען. אט דעם עוואלוציאנס־פרינציפ גיסט הערדער צונויף מיט ספינאזא׳ס גרונד־געדאנק, און דער

ספינאָזיזם בעקומט אויפ'ן שטעל א גאַנץ נייע געשטאַלט. פאַר ספינאָזא'ן זענען אַלע איינצעל־פּאַסירונגען און ערשיינונגען פון דער וועלט געווען טענער פון איין־איינציגער וועלט־סימפאָניע, וועמעס זין עס איז געווען קלאָהר נאָר פאַר גאָט־נאַטור'ס אונ־ענדליכען אינטעללעקט. ספּינאָזא אַליין האָט זיך ווייניג וואָס געקימערט וועגען דעם אינהאַלט פון דער וועלט־סימפאָניע. איהם האָבען אינטערעסירט די פילאָסאָפישע גרונדלאַגען פון דעם וועלט־געשעהן און איין איינציגער קלייגער אויסשניט פון איהם, דער מענשליכער שכל. אָבער אויך דער אויסשניט — נאָר אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל דאָס האָט איהם געהאָלפען ארויסצוגעפינען די בעדינגונגען פון זיין „קנעכטשאַפט“ און זיין „פרייהייט“, כדי צו ענטפלעקען דאָס העכסטע מענשליכע גליק און די העכסטע טו־גענד: די אינטעלעקטועלע ליעבע צו גאָט. דער וועלט־פּראָצעס גופא איז פאַר איהם געווען אַ ברויזען פון אַן אונענדליכען ים, פון דער געטליכער, אויסגעשפּרייט־דענקענדער וועלט־סובסטאַנץ, פון וועלכען אַלע איינצעל־פּאַסירונגען זענען נאָר קליינע וועללען. פאַר הערדער'ן דעם עוואָלוציאָניסט, איז דער וועלט־פּראָצעס ניט קיין ים, נאָר אַ שטראָם, — אַ שטראָם, וואָס טראָגט זיך אַלץ פאָרווערטס און פאָרווערטס. עס וואַקסט דעריבער פאַר איהם אויס די אויפ־גאַבע צו פערשטעהן דעם שכל, וואָס שטעקט אין דעם גאַנצען וועלטליכען שטראָם, אויסגעפינען די ריכטונג, וואוהין ער טראָגט זיך, און דאָס ציעל, צו וועלכען ער שטרעבט. אָט די בערוישענדע אויפגאַבע איז פאַר איהם, ווי אויך פאַר די שפּעטערע דענקער, געווען אַ צו שטאַרקער כשוף, ער זאָל זיך קאָנען רוהיג איינהערען צו קאַנט'ס פאָרזיכטיגען מוסר, אַז מען פערלאָזט דערביי די גרענעצען פון דער ערפאַהרונג און מען טראָגט זיך אַרום מיט די וואָלקענס פון דער ריינער מעטאַפיזיק; אַז יענע וואָלקענס מעגען נאָר יעמאָלט אריין גענומען ווערן אין דאָס סיסטעם פון דער פי־לאָסאָפיע, ווען מען וויים לכתחילה, אַז זיי זענען נאָר מענשליכע אידעען, וואָס האָבען אַ חוץ דעם מענשליכען בעוואוסטזיין קיין ברעקעל רעאַליטעט ניט. פאַר קאַנט'ן איז די גאַנצע אונז בע־קאַנטע וועלט מיט אַלע איהרע אויביגע געזעצען געווען ניט מעהר ווי אַן אויסשניט פון אונזער בעוואוסטזיין. פאַר הערדער'ן, ווי פאַר ספינאָזא'ן, איז דער גאַנצער מענשליכער בעוואוסטזיין געווען ניט

מעהר ווי אן אויסשניט פון דער וועלט, א בעשטימטע פאזע אין איהר ענטוויקלונג. ער האט איינגעזעהען, אז דאס בעוואוסטזיין, דאס העכערע דענקען, איז ענג פערבונדען מיט דער מענשליכער ש פ ר א ך. די מענשליכע שפראך אבער איז געבוירען געווארען אין א בעשטימטער צייט און האט זיך ענטוויקעלט ביז צו איהר איצטיגער מדרגה. און הערדער נעהמט אויף זיך די ארבייט, אויס־צוגעפינען דעם אנהויב און די ענטוויקלונג פון דער מענשליכער שפראך. אבער אויך דאס גאנצע מענשליכע בעוואוסטזיין, די גאנצע קולטור, וואס איז בעשאפען געווארען דורך איהם, דארף מען בעטראכטען ווי אן עוואלוציאנס־פראצעס, וואס האט זיך פאנאנ־דערגעוואקסען פון גאר קליינע אנהויבען. די ערד און איהר לעבען איז די מוטער פון אלץ, וואס קומט אויף איהר פאר. זי האט נאך אויבינע געזעצען ארויסגעבראכט פון זיך די פלאנצען, די חיות (דעם מענשען'ס „עלטערע ברידער“), דעם מענשען און זיין גע־שיכטליכען לעבען, וואס שפיעלען זיך אב נאך דיזעלביגע אויבינע נאטור־געזעצען. די ענטוויקעלונג אין דער נאטור איז די גרונד־לאגע פאר דער ענטוויקעלונג פון דער געזעלשאפט. דער זין פון דער מענשליכער געשיכטע קאן אויסגעפארשט ווערן, ווען מיר פערגלייכען אלץ, וואס די פעלקער האבען בעשאפען אין זייער ליטעראטור און קונסט, רעליגיאן און מיטהאלאגיע. אין די אלע פראדוקטען אפילו פון די ניעדעריגסטע פעלקער רעדט צו אונז איין און דערזעלביגער מענשליכער גייסט, וואס שטרעבט צו איין און דעמזעלביגען ציעל — צו מענשליכקייט, הומאניטעט.

הערדער'ס „אידעען צור פילאסאפיע דער געשיכטע דער מענש־הייט“ איז די ערשטע ערנסטע ארבייט אין דער מאדערנער גע־שיכטס־פילאסאפיע. אויך זיינע אנדערע שריפטען זענען עד היום נאך א רייכער אוצר, אין וועלכען דער קולטור־פילאסאף, דער גע־שיכטס־פילאסאף און דער פאלק־לאריסט קאנען געפינען פרוכטבארע געדאנקען.

§ 14. די פארלויפער פון פיכטע: שלמה מימון (1754—1800) און קארל ריינהאלד (1758—1823).

שלמה מימון געהערט צו די זעהר וועניגע קאנט־קריטיקער, אויף וועמען קאנט אליין האט עדות געזאגט, אז זיי זענען מיט גרויס

שאַרפזין אריינגעדרונגען אין די טיעפסטע געדאַנקען פון זיין סיסטעם. אייגענטליך איז מימון מעהר אַן אַנהענגער עהדער אַ קריטיקער קאַנט׳ס. ער פילאָסאָפירט דורך און דורך אין קאַנט׳ס גייסט, מיט קאַנט׳ס מעטהאָדען, מעהר נישט ער קומט אין אַ סך פונקטען צו גאַנץ אַנדערע רעזולטאַטען.

קודם כל האָט איהם קאַנט ניט איבערציינט, אַז דער נייער וועג, דער קריטיציזם, קאָן אונז בעפרייען פון דעם סקעפּטיציזם בנוגע צו דער נאַטור־וויסענשאַפטליכער ערקענטניס. אמת, להיפּך צו יום׳ען איז ער מודה קאַנט׳ן אַז די קאַטעגאָריען, וועלכע מיר ווענדען אָן אין דער ערפאַהרונג (אורזאַך און ווירקונג, דאַזיין, ניט־זיין, סובסטאַנץ און אַקצידענץ א. אז. וו.) זענען אַ־פּריאָרי: זיי שטאַמען ניט פון דער ערפאַהרונג, נאָר פון דעם ערקענענדען סוביעקט, פון׳ם „איך“, און זענען אַלגעמיין־גילטיג און נויטווענדיג. יעדעם מענשליכע „איך“ מוז דענקען קויזאַל. אָבער, זאָגט ער, מיט וואָס פאַר אַ רעכט דער מענש ווענדט אָן די אַ־פּריאָרישע קאַטעגאָריען פון זיין שכל אויף די ערשיינונגען פון זיין זינליכקייט, דאָס בלייבט ניט דערקלעהרט. פאַר וואָס איך נעהם אָן, אַז איין גרופּע פון עמפּפינדונגען (למשל, דער פייער אונטער׳ן טאָפּ) איז די אורזאַך און די אַנדער גרופּע פון עמפּפינדונגען (דאָס זיעדען פון׳ם וואַסער) איז די ווירקונג פון דער אורזאַך,— דאָס קאָן מען פון דער קאַטעגאָריע: „קויזאַליטעט בכלל“ בשום אופן ניט ארויס ברענגען. מענשען, וואָס האָבען לחלוטין פאַלשע פאָרשטעלונגען וועגען אורזאַך און ווירקונג (ווי צ. ב. אָבשפּרעכען עין הרע ווי אַן אורזאַך, וואָס מאַכט פערשווינדען אַ געוויסע חלאת) דענקען אויך קויזאַל. זייער וויסען ווערט אָבער דערפון בשום אופן ניט זיכער. די ריכטיגע קויזאַלע אויסטייטשונג פון ערשיינונגען הענגט אָב ניט פון די קאַטעגאָריען אַליין, נאָר פון די זינליכע עלעמענטען, די עמפּפינדונגען, וואָס ווערען אריין גענומען אין דער ערפאַהרונג. פאַר וואָס אָבער די עמפּפינדונגען גרופּירען זיך אַזוי און ניט אַנדערס, פאַר וואָס פון די בעשטימטע ערשיינונגען מוזען ארויסוואַקסען בעשטימטע אַנדערע ערשיינונגען, — דאָס קאָן מען מיט דעם פערשטאַנד בשום אופן ניט פערשטעהן. די קאָנקרעטע אַנווענדונג פון דער קויזאַליטעט אויף די ערשיינונגען

קאָן דעריבער ניט זיין אַלגעמיין־גילטיג און נויטווענדיג. אפילו די וויסענשאַפט אַליין בייט אָפּט איהרע מיינונגען, און וואָס ביי איין פאָרשער שפּיעלט די ראָליע פון אַ אורזאַך, שפּיעלט ביי דעם אַנ־דערן די ראָליע פון אַ ווירקונג. פאַר דער וויסענשאַפט בלייבט נאָר די עמפּירישע בעאָבאַכטונג, וואָס טראָגט ניט אין זיך די עלעמענטען פון נויטווענדיגקייט פאַר אַלע מוחות און צייטען. און ממילא בלייבט יום׳ס סקעפּטיציזם, ווען אפילו אין אַ ביסעל אַן אַנדער פאָרם, דערווייליע דער איינציג ריכטיגער פילאָסאָפישער שטאַנדפּונקט.

קאַנט האָט זיך, לויט מימון, איבערהויפּט צו ווייניג אָבגעגע־בען מיט דעם פּראָבלעם פון די ע מ פ פ י נ ד ו נ ג ע ן, פון וועל־כע עס בעשטעהט דער גאַנצער אינהאַלט פון אונזער ערפאַהרונג. פון וואַנען שטאַמען זיי? וואָס בעדייטען זיי? קאַנט ענטפערט דערויף: זיי שטאַמען פון אונזער געמיטה און זענען אַן ענטפער אויף יענע איינווירקונגען, וועלכע דאָס דרויסענדיגע „דינג אַן זיך“, „די זאַך, ווי זי איז אין זיך“, (אָדער, ווי מיר וועלען זי פון איצטער אָן קורץ אָנרופען אין אידיש: „די זאַך אין זיך“) מאַכט אויף אונזער געמיטה. אָבער דער גאַנצער געדאַנק פון אַ „זאַך אין זיך“ האַלט ניט אויס קיין קריטיק און איז פול פון ווידערשפּרוכען. יעדע זאַך איז אַ סכום פון אייגענשאַפטען. וועלכע אייגענשאַפטען האָט „די זאַך אין זיך“? קאַנט מוז ענטפערן דערויף, אַז זי האָט גאָר קיין אייגענשאַפטען ניט, ווייל יעדע אייגענשאַפט איז שוין אַן ערשיי־נונג, עפּעס אַזוינס וואָס איז דורכגעגאַנגען דורך אונזער ערקענט־ניס און קאָן דעריבער ניט געהערען צו דער „זאַך אין זיך“. אָבער אַ זאַך, וואָס האָט ניט קיין אייגענשאַפטען איז איבערהויפּט אַ — גאָר נישט. אַ חוץ דעם, טאָהר מען, לויט קאַנט׳ן גופא, בשום אופן ניט זאָגען, אַז עס איז דאָ אַ „זאַך אין זיך“, ווייל דער בעגריף: „דאָ זיין“ איז אַן אַ־פּריאָרישע קאַטעגאָריע פון אונזער פערשטאַנד, וואָס קאָן אָנגעווענדט ווערען נאָר אויף ערשיינונגען, אָבער ניט אויף „אַ זאַך אין זיך“.

וואָרפען מיר אָבער אַרויס דעם געדאַנק פון אַ „זאַך אין זיך“ פון קאַנט׳ס סיסטעם, — וואָס בלייבט יעמאָלט? עס בלייבט נאָר איין איינציגער מקור פון אַלע מענשליכע ערקענטניסען, דער ער־קענענדער „איך“, גופא, פון וועלכען עס שטאַמען סיי די אַ־פּריאָרי־

שע פאָרמען פון דער ערקענטניס, סיי די עמפפינדונגען, וואָס ווערען אַריינגעאַרבייט אין די פאָרמען. דאָס „איך" שאַפט די עמפפינדונגען „רויט, גרין א. אז. וו." אונבעוואוסטערהייט, ווי ער שאַפט אונבעוואוסט די פאָרמען פון רוים און צייט. אָבער בעת די פאָרמען פון רוים און צייט, וואָס ווערען, לויט מימון, ארויס־געבראכט פון דער איינבילדונגס־קראפט, קאָנען נאָך האָבען א וועל־כען עס איז ראַציאָנאַלען זין (דער רוים איז דער טייטש „זיין איינס נעבען דעם אנדערן", די צייט קאָן ראַציאָנאַל אויסגעדריקט ווע־רען אין דעם געדאַנק: „זיין איינס נ אָ ך דעם אנדערן"), זענען די עמפפינדונגען דורך און דורך איראַציאָנאַל, א זאַך, וואָס מען קאָן בשום אופן ניט פערשטעהן מיט'ן שכל. מען מוז אָבער צוגע־בען, אז עס איז דאָ אין אונזער „איך" גופא אָט דער איראַציאָנאַ־לער עלעמענט, וואָס שטאַמט פון דעם זעלביגען טיעף פערבאָרגע־נעם אונבעוואוסטען וואָרצעל, פון וועלכען עס וואַקסען ארויס אויך אונזערע קלאָרע, ראַציאָנאַלע פאָרשטעלונגען, קאַטעגאָריען און אי־דעען. קאַנט'ס דואליזם פון זינליכקייט און פערשטאַנד, פון „זאַך אין זיך" און „ערשיינונג פאַר אונז" ווערען דאָ ביי מימון פער־וואַנדעלט אין א מאָניזם: ער שלאָגט פאָר איין־איינציגעס פרינ־ציפּ, — דאָס „איך", — אויס וועלכען מיר זאָלען דערקלעהרען אַלע עלעמענטען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין. ס'פערשטעהט זיך, אז מיט דעם „איך" מיינט מימון ניט יענעם בעוואוסטזיניגען טייל פון אונזער נשמה, וועלכען מען רופט געוועהנליך אָן מיט דעם נאָמען. ער מיינט יענע אונבעוואוסטע גרונדלאַגע פון דעם מענש־ליכען פסיכישען לעבען, וואָס ברענגט ארויס אַלע פאָרמען און דעם גאַנצען אינהאַלט פון דער מענשליכער ערקענטניס. אָט אין דעם אונבעוואוסטען „איך", זאָגט מימון, מוזען מיר זיך פערטיעפען, כדי בהדרגה צו דערגעהן צו זיין לעצטען וואָרצעל און פערשטעהן זיינע וועגען פון שאַפען, דעם שכל פון זיין דענקען. מען דאַרף לכתחילה צוגעבען, אז די אַרט פון דענקען, וואָס יענער פערבאָרגענער „איך" ווענדט אָן, איז אפשר אין גאַנצען פערשיעדען פון יענער אַרט דענ־קען, מיט וועלכען עס בעדיענט זיך אונזער קלאָהרער פערשטאַנד. אַלע כללים פון דעם פערשטאַנד'ס לאָגיק, וואָס העננען אויף דעם זאַץ פון דעם ווידערשפּרוך (אַז צוויי היפכים קאָנען ניט זיין אין

איין און דערזעלביגער צייט אין איין און דער זעלביגער זאך), זעגען אפשר גאר ניט קיין מוז פאר דעם טיעפער ליעגענדען „איך“, און דאס „איך“ איז אין שטאנד צו דענקען א ווידערשפרוך.

מיט דעם געדאנקען מימון׳ס, וואס ער האט ארויסגעזאגט ניט מעהר ווי אין דער פארם פון א סברה, איז אריין געפיהרט געווארען אין די נייע פילאסאפיע די „ווידערשפרוכס־לאגיק“, אדער „די דיאלעקטישע לאגיק“, וואס לערנט, אז אלץ אין דער וועלט איז פול פון ווידערשפרוכען, אז דער ווידערשפרוך איז די וויכטיגסטע אייגענשאפט פון אלץ, וואס עקזיסטירט, ווען אפילו אונזער פערשטאנד קאן אזא זאך ניט תופס זיין. פון פיכטען אן ביז צו מארקס, ענגעלס און זייערע פילאסאפישע תלמידים (מיט דער אויסנאהם פון פייערבאך׳ן) האט געהערשט דער דאזיגער גלויבען אין די „דיאלעקטישע לאגיק“.

ניט אזוי טיעף, ווי מימון, אבער מיט נאך א גרעסערער בעגייסטערונג פאר קאנט׳ס טהאט האט אויפגענומען דעם קריטיציזם קארל לעאנהארד ריינהאלד. די אויפגאבע פון דער פילאסאפיע ערבליקט ער אין אן איינהייטליכען סיסטעם, וואס זאל ארומנעהמען אלע צווייגען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין און זאל זיי ארויסברענגען פון איין איינציגען אויבערשטען פרינציפ. אין קאנט געפינט ער אלע עלעמענטען דערצו. וואס ביי קאנט פעהלט, איז זייער מאניסטישער אויפבוי. דער דואליזם הערשט בולט און שארף אין אלע טיילען פון קאנט׳ס סיסטעם: א דואליזם פון אינהאלט און פארם, פון סוביעקט און אביעקט, פון זינליכקייט און פערשטאנד, פון טהעארעטישען שכל און פראקטישען שכל. מען מוז אויסגעפינען דעם אויבערזאץ, אין וועלכען די אלע צווייהייטען גיעסען זיך צונויף און פון וועלכען זיי קאנען ווידער לאגיש ארויסגעבראכט ווערען. דעם איינהייטליכען אויבער־זאץ געפינט ער אין קאנט׳ס געדאנק פון „דער טראנסצענדענטאלער איינהייט פון דעם בעוואוסטזיין“. ארויסגעהענדיג פון דעם געדאנק, קומט ער צו אן אייגענער פארמעל, וועלכע ער רופט אן „דעם זאץ פון בעוואוסטזיין“: „אין דעם בעוואוסטזיין“, אזוי הייסט עס אין זיין פארמעל, „ווערט די פארשטעלונג פאנאנדערגעשיידען פון דעם פארשטעלענדען און דעם פארגעשטעלטען און אין בעציעהונג געבראכט צו ביידע“.

ער וויל דערמיט זאָגען, אז די איינענטליכע ארבייט פון דעם בעוואוסטזיין איז „פאָרשטעלען זיך“, און אז אין יעדען אַקט פון דעם בעוואוסטזיין זענען צונויפגעשמאָלצען דריי זאכען וואָס זענען איינס: ערשטענס, דאָס בעוואוסטזיין פון דער פאָרשטעללונג גופא, לאָמיר זאָגען: א בוים. צווייטענס, דאָס בעוואוסטזיין, אַז די פאָרשטעללונג פון דעם בוים, איז מ י י ן פאָרשטעללונג פון איהם, ווערט בעשאפען אין מיר; און דריטענס, דאָס בעוואוסטזיין, אז דאָס איז א פאָרשטעלונג פון עפעס א זאך, וואָס רופט אין מיר ארויס די פאָרשטעללונג. „סוביעקט“ און „אָביעקט“ זענען דעריבער ניט צוויי קוואַלען, וואָס פליעסען בעזונדערן און גיעסען זיך ערשט צונויף אין דער ערקענטניס, נאָר א דאָפפעלטקייט וואָס ליעגט אין איהר גופא און וואָס פליעסט ארויס גלייכצייטיג מיט יעדער פאָרשטעלונג.

פון דעם איבער־זאַץ פון דעם בעוואוסטזיין וויל רייזהאָלד ארויסברענגען מיט קליינע פערענדערונגען אלע יסודות פון אַלע צווייגען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין, וועלכע קאַנט האָט אונטערזוכט. זיינע ארבייטען זענען אָבער באַלד אָפגעשטופט געוואָרען אָן א זייט דורך די ארבייטען פון פיכטע, וואָס האָבען געהאַט כמעט דאָס זעלביגע ציעל אין אויג, נאָר האָבען עס דורכגעפיהרט דורך גאַנץ אַנדערע מעטהאָדען און זענען געקומען צו אָריגינעלערע, פילאָסאָפיש בעדייטענדערע רעזולטאַטען.

מימאָן און רייזהאָלד האָבען אויפגעהויבען דעם פילאָסאָפישען געדאַנק פון דער צייט צו יענער הויך, פון וועלכער פיכטע האָט געקאָנט פאַנאַנדער שפּרייטען זיינע פליגלען און אָנהויבען זיין מעטאַפיזישען אָדלער־פלוג.

§ 15. יאָהאַן גאָטליעב פיכטע. (1762—1814).

די לאַגע פון דעם פילאָסאָפישען געדאַנק, בעת פיכטע האָט איהם איבערגענומען פון מימאָן'ען און רייזהאָלד'ען, איז געווען אזא:

אַלע פעסטע יסודות פון דער וועלט, וואָס מען האָט גערעכענט, אז זיי זענען דרויסען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין און אויף וועלכע דער מענש האָט געמאַטערט זיין מוח, כדי אריין צו דרינגען אין זייער מהות, האָבען זיך ארויסגעוויזען ווי פּראָדוקטען פון דעם מענשען גופא. ניט נאָר די עמפפינדונגען, פון וועלכע דער

מאטעריאליסט דעמאקריט האט שוין געוואוסט, אז זיי שטאמען פון אונז און ניט פון דער דרויסענדיגער וועלט; ניט נאר די איבערנאטירליכע וועלט פון מענשליכע אידעאלען, ווי גאט, נשמה א. אז. וו., וואס וועגען זיי האבען די ראדיקאלע דענקער שוין לאנג געזאגט, אז זיי האבען דרויסען פון דעם מענשליכען געדאנק קיין ברעקעל ממשות ניט, — אפילו די גרויסע נאטור אליין, מיט איהר אונענדליכען רוים און איהר אונענדליכער צייט, מיט איהרע אויבינע געזעצען זענען אויך ניט מעהר, ווי א בעשאפונג פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין. אלע זאכען פון דער וועלט זענען נאר אין דעם בעוואוסטזיין און זיי עקזיסטירען נאר אויף אזוי פיעל און אזוי לאנג, אויף וויפיעל דער בעוואוסטזיין בעשאפט זיי. טאמער האט קאנט נאך געלאזען א מעגליכקייט, אז דרויסען פון דעם בעוואוסטזיין איז דא א „זאך אין זיך“ (און ניט אין דעם בעוואוסטזיין) וואס ריר קאנען זי ניט משיג זיין מיט אונזער שכל, זענען געקומען יאקאבי, שולטצע און, דער עיקר, מימון און האבען בעוויזען די אונמעגליכקייט און די ווידערשפרוכען פון אזא געדאנק. דער קריטיציזם איז אריבער אין א ריינעם אידעאליזם, פאר וועמען יעדעם „זיין“ איז ניט מעהר, ווי א פראדוקט פון דעם „בעוואוסטזיין“, די „זאך“ — א פועל יוצא פון דער אידעע. האט אפשר די גאנצע פילאסאפיע געהאט א טעות? ביז אהער איז די ערקענטניס געווען א קלייניגקער טהייל פון דעם וועלט-געשעהען, וואס האט געוואלט ניט מעהר ווי ריכטיג אבשפיעגלען די דרויסענדיגע וועלט. איז געקומט קאנט, האט אוועק געשטעלט די גאנצע פילאסאפיע אויפ'ן קאפ און האט געמאכט די וועלט פאר א קלייניגקען טהייל פון די מענשליכע ערקענטניס-פראצעסען. איז אפשר דער טעות געלעגען אין דעם, וואס ער האט אנגעהויבען צו פילאסאפירען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין, און ניט פון דער וועלטליכען רוימליך-צייטליכען, מאטעריעלען זיין? וועלכער וועג איז דער ריכטיגער? דער, וואס הויבט אן פון דעם „זיין“, אדער דער וואס הויבט אן פון דעם בעוואוסטזיין?

§ 16. פיכטע'ס ערקענטניס-טהעאריע.

פיכטע איז מודה, אז על פי ריינע לאגיק קאן מען ניט ארויסצווינגען אויפ'ן שכל, וועלכען וועג ער זאל אויסקלייבען. דאס מוז

מען איבערלאָזען צו דעם פרייען אויסקלייב פון יעדען איינצעלנעם דענקער. „וואָס פאַר אַ מענש מען איז“, זאָגט פיכטע, „אַזאַ פילאָסאָפיע קלייבט מען זיך אויס“. מען קאָן אַרויסגעהן פון דעם וועלט־זיין, און יעמאָלט קומט מען צו דעם מאַטעריאַליזם. מען קאָן אַרויסגעהן פון דעם בעוואוסטזיין, און מען ווערט, על פּי לאָגישער נויטווענדיגקייט, אַן אידעאַליסט. ער, פיכטע, פערלאָזט זיך אויף דעם צווייטען וועג, ווייל ער, דער וועג, איז פון אַ גרעסערער מאָראַלישער חשיבות. אַ חוץ דעם האָט דער וועג אויך אייניגע זעהר וויכטיגע טהעאָרעטישע מעלות: ערשטענס, קאָן מען פון דעם „זיין“ ניט קומען צו דעם „בעוואוסטזיין“. דער פאַקט פון אַ בעוואוסטזיניגען דענקען קאָן בשום אופן ניט דערקלעהרט ווערען דורך אַ וועלכע עס איז קאָמבינאַציע פון ריין מאַטעריעלע פּראָצעסען. בעת פון דעם „בעוואוסטזיין“ קאָנען מיר גאַנץ גוט דערקלעהרען דאָס „זיין“. צווייטענס, איז אָננעהמען די עקזיסטענץ פון אַ וועלכען עס איז „זיין“, וואָס איז ניט אין אונזער בעוואוסטזיין, אַן אַקט פון אַ בלינדען דאָגמאַטישען גלויבען, ווייל פון קיין זיין אין דער וועלט קאָן איך גאָר נישט ניט וויסען, אַוואו עס געהט ניט דורך דורך מיין בעוואוסטזיין. דאָס „זיין“ איז אַ השערה; דאָס בעוואוסטזיין איז אַ פ אַ ק ט, דער זיכערסטער פון אַלע פאַקטען. דער קריטיציזם הויבט אָן מיט דעם פאַקט פון דעם בעוואוסטזיין און דעריבער איז זיין שטאַנדפּונקט פילאָסאָפיש מעהר בערעכטיגט, עהדער דער דאָגמאַטיזם.

פערשטעהט זיך, אַז דאָס איז אמת נאָר פאַר דער פילאָסאָפיע, וואָס ענטפּלעקט די פערבאָרגענע יסודות פון דער מענשליכער ערקענטניס. די איינצעל־וויסענשאַפט מאָג זיך בעגעהן מיט איהרע ענינים, אַקוראַט ווי זיי וואָלטען געווען וועלט־געשעהעניסען, וואָס האָבען קיין ברעקעל שיכות ניט צו דעם מענשליכען בעוואוסטזיין. די פילאָסאָפיע איז אָבער ניט קיין איינצעל־וויסענשאַפט, נאָר די אויבער וויסענשאַפט, די טהעאָריע פון אַלע אַנדערע וויסענשאַפטען, די „וויסענשאַפטס־לעהרע“, — ווי פיכטע רופט אָן זיין סיסטעם, — ווייל זי דאַרף דערקלעהרען, ווי אַזוי די אַלע אַנדערע איינצעל־וויסענשאַפטען זענען אַרויסגעוואַקסען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין.

און דערקלעהרען דאַרף מען דאָס גרינדליך, וויסענשאַפטליך

דורך דאָס פּערטיעפּען זיך אין דעם בעוואוסטזיין גופא, יענער איינציגער „זאַך אין זיך“, וואָס איז נאָך געבליעבען אין דער פילאָסאָפיע. מען מוז זיך דערגראָבען ביז צו יענעם טיעף פערבאָרגענעם מקור, פון וועלכען עס פליעסט סיי די טהעאָרעטישע ערקענטניס, סיי די פּראַקטישע. אָנהויבען גראָבען מוז מען פון יענע פאַקטען, וועלכע יעדער איינער געפינט אין זיין אייגענעם בעוואוסטזיין און אין וועלכע קיינער איז ניט אין ספק. שוין קאַנט איז געגאַנגען מיט דעם וועג. ער האָט גענומען די אורטיילען, וואָס זענען שוין אונטערזוכט יעוואָרען אין דער פאָרמאַלער לאָגיק, און האָט זיך געפרעגט: מיט וועלכע מיטלען אָדער אַ־פּריאָרישע קאַטעגאָריען דאַרף אַרבייטען דער פערשטאַנד, כדי ארויסצוברענגען יענע אורטיילס־פאָרמען. פיכטע נעהמט אַנשטאָט די לאָגישע אורטיילס־פאָרמען, וואָס זענען שוין אונטערזוכט געוואָרען פון אַריסטאָטעלן, יענע דריי גרונד־געזעטצען, וועלכע לייבניץ האָט אויסגעפונען און אויף וועלכע עס קאָן צוריקגעפיהרט ווערען די גאַנצע ערקענטניס: ערשטענס, דעם זאַץ פון *אידענטיטעט*, וואָס זאָגט, אַז יעדע זאַך איז גלייך צו זיך זעלבסט, אַז „אַ איז אַ“; צווייטענס, דעם זאַץ פון *ווידערשפּרוך*, וואָס זאָגט, אַז יעדע זאַך איז פערשיידען פון דעם, וואָס איז ניט זי, אַז „אַ איז ניט ניט־אַ“ און, דריטענס, דעם זאַץ פון דעם *גענוגענדיגען גרונד*, אָדער דעם זאַץ פון קויזאַליטעט, וואָס זאָגט, אַז יעדע זאַך האָט אַ גרונד, פאַר וואָס זי איז, ווי זי איז.

לאָמיר נעהמען דעם זאַץ פון אידענטיטעט: „אַ איז אַ“. קיינער וועט ניט לייקענען אַז אַזאַ זאַץ איז דאָ אין אונזער בעוואוסטזיין און אַז ער איז אַבסאָלוט זיכער און פעסט. פון וואַנען שטאַמט אָבער זיין זיכערקייט? דער זאַץ זאָגט אונז נאָר, אַז *אויב* עס איז דאָ אַן „אַ“, איז עס גלייך צו זיך אַליין, איז עס „אַ“. אָבער דאָ ווערט דאָך מיט זיכערקייט אַרויסגעזאָגט ניט נאָר אַ שייכות צווישען זאַכען וואָס קאָנען עקזיסטירען, נאָר עס ווערט שטילערהייט צוגעגעבען אַז עפּעס *איז*, אַז עפּעס עקזיסטירט. פון וואַנען ווייסען מיר, אַז עס איז איבערהויפּט דאָ עפּעס, אַז עפּעס עקזיסטירט אַבסאָלוט?

פּערטיעפּען מיר זיך אין אונזער בעוואוסטזיין, געפינען מיר

זאָגט פיכטע, אז דאָרטען איז דאָ עפּעס אַזוינס, אין וועמעס עקזיס־טענץ מיר קאָנען בשום אופן ניט צווייפלען. דאָס איז, ווי דעקאַרט האָט שוין ארויסגעפונען, דאָס „איך". „איך בין", — דאָס איז דער ערשטער, טיעפסטער און זיכערסטער אַקט פון דעם בעוואוסטזיין. אַט וועגען דעם „איך" דענקט דאָס בעוואוסטזיין, אז עס עקזיסטירט און אז עס איז גלייך צו זיך אליין: „איך בין איך". דאָס „א = א" איז ניט מעהר ווי אַן אבסטראַקציע פון „איך = איך".

לאָמיר זיך דעריבער טיעפער אריין טראַכטען, וואָס דענקט דאָס בעוואוסטזיין און וואָס בעשאַפט עס, ווען עס דענקט „איך בין איך".

דער זאַץ „איך בין איך" זאָגט אונז ניט, ווי דער זאַץ „א איז א", אז אויב איך בין, בין איך יעמאָלט גלייך צו זיך אליין. ער זאָגט פשוט און אבסאָלוט: „איך ב י ן". איך בין, ווייל איך בין און איך בין אזוי, ווי איך בין. קיין טיעפערערע ערקלעהרונג לאָזט ער ניט צו. דאָס „איך" שטעלט זיך אליין אַוועק, ווי אַן אבסאָלוטע זאַך, וואָס העננט פון קיין אַנדער זאַך ניט אָב און וואָס ווערט פון קיין זאַך ניט בעגרעניצט. „איך בין איך", אַן אונענדליכעס, אונ־בעגרעניצטעס בעוואוסטזיין. דאָס איז דער זאַץ פון דעם א י ד ע־א ל י ז ם : אַלץ, וואָס עס איז דאָ, איז עס נאָר דאָ דערפאַר, ווייל עס איז „איך". און נאָר דורך דעם, וואָס עס איז „איך", א טייל פון מיין בעוואוסטזיין, איז עס דאָ. „איך" איז דורך און דורך בע־וואוסטזיין, דאָס איז דער ערשטער וואָרצעלהאַפטער ט ע ז י ס פון דעם „איך'ס" שאַפען. אָבער לאָזט מען זיך אראָב נאָך טיעפער אין דעם טהעזיס, געפינט מען באלד, אז אין איהם גופא ליעגט פער־באָרגען זיין היפך, זיין אַנטי־טעזיס.

„איך בין איך". איך מאַך דאָ אַ ן א ו נ ט ע ר ש י ע ד צווישען דעם „איך" וואָס דענקט, און דעם „איך", וועגען וועלכען עס דענקט. עס קומט פאָר דורך דעם גופא, וואָס איך דענק וועגען מיר א צ ו ש פ א ל ט ו נ ג אין דעם „איך", א פאַנאַנדערגעהן אין אַן „איך"־סוביעקט און אַן „איך"־אָביעקט. סוביעקט און אָביעקט זענען פערשיעדען. אויב דאָס ערשטע „איך" איז „איך", איז דאָס צווייטע שוין „ניט־איך", און דער זאַץ „איך בין איך" פערוואַנדעלט זיך אין זיין היפך: „איך בין א ניט־איך". וואָס בע־

טייט דער זאץ? ער בעטייט, אז דאס „איך“ שטעלט אין דעם אונבעגרעניצטען „איך“ גופא אוועק אנטגעגען זיך אן אונבעגרעניצטען „ניט־איך“. דאס איז דער זאץ פון דעם רעאליזם. אלע זאכען, וואס עקזיסטירען, און אויך „איך“ בתוכם, זענען „אביעקטען“, זאכען, אן אונענדליכע וועלט וואס עקזיסטירט דרויסען פון דעם בעוואוסטזיין.

אבער כדי צוויי אונבעגרעניצטע וועלטען, די אונענדליכע איגוועניגסטע וועלט פון דעם איך־בעוואוסטזיין און די אונענדליכע דרויסענדיגע וועלט פון דעם „ניט־איך“, זאלען קאנען ביידע עקזיסטירען אין דעם „איך“, מוזען זיי איינע די אנדערע בעגרעניצען. איין וועלט מוז אבשניידען א שטיק ממשלה פון דער אנדערער, ד. ה. זיי מוזען ווירקען איינע אויף דער אנדערער. דאס „איך“ בעשאפט א סינטעז פון זיינע פריהערדיגע אוועק־שטעלונגען, — א סינטעז, וואס דארף אויסגעדריקט ווערען אזוי: „דאס „איך“ שטעלט אוועק אין דעם „איך“ א בעגרעניצטען „ניט־איך“ אנטגעגען א בעגרעניצטען „איך“.

דער ערשטער קרייז פון דעם אונבעוואוסטען דענקען, וואס ליעגט אין דער פארמעל „איך בין איך“, איז איצטער געשלאסען. דאס איך האט זיך צוריקגעקעהרט צו זיך אליין. וואס קומט מיך דער קרייז צו לאזען הערען? זעהר פיעל, לויט פיכטע!

ערשטענס, קאנסטאטירען מיר אז דער „ניט איך“ שטאמט אב אין א גייסטיגען פראצעס פון דעם „איך“. די גאנצע וועלט איז א פראדוקט פון דעם בעוואוסטזיין.

צווייטענס, זעהען מיר, אז דאס „איך“ איז ניט עפעס א ממשות'דיגע זאך, נאר א פראצעס פון בעוואוסטזיין, „ניט קיין טהאט־זאך, נאר א טהאט־האנדלונג“. דאס „איך“ איז א גייסטיגער שאפען, א טהאן, אן ארבייטען. און אזוי ווי אלץ, וואס עקזיסטירט, דער גאנצער „ניט איך“, שטאמט פון דעם „איך“, הייסט, אז אלץ אין דער וועלט איז א פראדוקט פון דעם אויביג שאפענדען בעוואוסטזיין.

דריטענס: דאס „איך“ דענקט באמת א ווידערשפרוך, בעשאפט דעם ווידערשפרוך אין זיך גופא און פערענטפערט איהם אין דעם פראצעס פון טהעזיס, אנטי טהעזיס און סינטהעזיס, אין די דריי

דענק־מאָמענטען, וואָס געהערען צו איין און דעם זעלביגען געדאַנק.

פערטענס, דורך דעם טהעזים פון דעם „איך“'ס דענקען ווערט בעשאַפען דער זאַץ פון אידענטיטעט (אַ איז אַ) און די ריינע קאַטעגאָריע פון רעאַליטעט (איך „בין“!). דער אַנטי־טעזים בעשאַפט דעם זאַץ פון ווידערשפּרוך און די ריינע קאַטעגאָריע פון נעגאַציאָן. אין דעם סינטעזים ווערט געבאָרען דער זאַץ פון דעם גענוגענדיגען גרונד און די קאַטעגאָריע פון לימיטאַציאָן.

אָבער דאָס איז נאָך ניט אַלץ! אין דעם סינטעז געפינען מיר יענעם פּונקט, אין וועלכען דאָס בעוואוסטזיין שפּאַלט זיך פאַנאַנדער אין זיינע צוויי הויפּט־צווייגען; דעם טהעאָרעטישען שכל און דעם פּראַקטישען. אין דער אמת'ן. דער סינטעז בעשטעהט פון צוויי זאַצען: אַ) דאָס „ניט־איך“ בעגרעניצט דאָס „איך“, ד. ה. ווירקט אויף איהם. דאָס איז די גרונדלאַגע פון דעם טהעאָרעטישען שכל. אין אַלע אונזערע טהעאָרעטישע בעטראַכטונגען נעהמען מיר אָן, אַז „די דרויסענדיגע וועלט ווירקט אויף אונז, און די טהעאָרעטישע בעטראַכטונג איז אַן ענטפער אָט אויף די ווירקונג. ב) דאָס „איך“ בעגרעניצט דאָס „ניט־איך“, — דאָס איז די גרונדלאַגע פון דעם פּראַקטישען שכל. אין יעדער פּראַקטישער טהעטיגקייט רייסט זיך אריין דאָס „איך“ אין דער ממשלה פון דעם ניט־איך“, ווירקט אויף דאָס און פערענדערט דאָס.

מיט דערזעלביגער מעטהאָדע, אויסצוטייטשען אַלע געדאַנקען, וואָס ליגען פערבאָרגען אין דעם זאַץ: „איך בין איך“, מיהט זיך פיכטע ארויסצוברענגען אַלע יענע אַ־פּריאָרישע עלעמענטען פון דער וויסענשאַפט, וועלכע קאַנט האָט אויסגעפונען אין זיינע קריטיקען. עס ווערט דערקלעהרט, ווי אזוי דאָס „איך“ בעשאַפט רוים און צייט, די קאַטעגאָריען פון'ם פערשטאַנד און אויך דעם איינהאַלט פון אונזער ערקענטניס — די עמפּפינדונגען.

אויף אַזאַ'ן אופן פיהרט פיכטע אויס די אויפגאַבע, וועלכע מימון האָט אוועק געשטעלט דער פילאָסאָפישער פאָרשונג: דערגראָבען זיך ביז צו יענע טיעפעניש[ען] אין דעם „איך“, פון וואַנען עס שפּראָצט ארויס די עמפּפינדונג. און אויך ריינהאָלדס אויפגאַבע: צוריק־פיהרען אַלע עלעמענטען פון דער ערקענטניס צו איין

איינציגען פרינציפ — איז אויף א טיעפערען און גלענצענדערען אופן דורכגעפיהרט געוואָרען פון פיכטען.

בעטראכט מען אָט די רעזולטאטען פון פיכטעס פאָרשען נאָר אויבערפלעכליך, האָבען מיר דאָ, אין זיינע געדאַנקען פאַר אונז, ניט מעהר, ווי א סיסטעמאטישע ע ר ק ע נ ט נ י ס - ט ה ע א ר י ע, וואָס וויל פערענטפערן די ריין וויסענשאפטליכע שאלה: ווי אזוי אין דעם מענשליכען גייסט ווערט געבוירען די ערקענטניס. ווי אויס׳געקליגעלט, אויסגע׳פלפול׳ט פיכטע׳ס דעדוקציאָנען זאָלען ניט זיין, האָבען זיי דאָך אויפגעדעקט א סך פערבאָרגענע פראָצעסען אין דעם „איך", מיט וועלכע שפּעטערדיגע ריין וויסענשאפטליכע פאָרשער אויף דעם פעלד פון דער פיזיאָלאָגישער פסיכאָלאָגיע האָבען זיך דאנקבאר גערעכענט. אפילו יענער ענטשיידענדער פונקט, וואָס זאָגט אונז, אז דאָס „ניט-איך", די גאַנצע דרויסענדיגע וועלט, ווערט בעשאפען פון דעם בעוואוסטזיין, האָט אויך נאָך ניט אין זיך קיין ברעקעל מעטאפיזיק: דאָס מוז דאָך אפילו דער שטרענגסטער מאטעריאליסט צוגעבען, אז די ע ר ק ע נ ט נ י ס פון דער דרויסענדיגער וועלט ווערט בעשאפען פון דעם ערקענענדען „איך" און אז פריהער מוז אין איהם בעשאפען ווערען די איבערצייגונג, אז סאיז דאָ א דרויסענדיגע וועלט; די ערקענטניס מוז פריהער „אוועק שטעלען" אין זיך אָט דעם „ניט-איך", עהדער זי קאָן טראכטען וועגען איהם און שטודירען איהם.

אָבער אין פיכטע׳ס פילאָסאָפישע געדאנקען ליעגט איינגעשלאָסען א סך מעהר עהדער אַן ערקענטניס-טהעאָריע און א „וויססענשאפטס-לעהרע": זיי גיעבען אונז א נייע מעטהאָדע פון פילאָסאָפישען פאָרשען און א נייע מעטאפיזיק.

§ 16. די ספעקוליאטיווע מעטהאָדע און די מעטאפיזיק.

ביז אהער איז די פילאָזאָפישע מעטהאָדע ניט געווען אָבגעטיילט פון דעם איינפאכען לאָגישען דענקען און פון יענע גרונדזאצען פון דעם מענשליכען שכל, וועלכע ער ווענדט אָן אין דער וויסענשאפטליכער פאָרשונג. איז דער געדאנק געקומען צו א וועלכען עס׳ז ו ו י ד ע ר ש פ ר ו ך, צו אַן אָפענער, קלאָהרער סתירה צו זיך גופא, האָט ער זיך תיכף אָבגעשטעלט און געזעהען קודם כל אויסצומיידען דעם ווידערשפרוך. די הויפּט-קראפט פון דער פאָר-

שונג איז געווען אויסצוגעפינען די אורזאכען פון דעם געשעהען, ארויסצוגעפינען אין אלץ דעם פאַרוואָס. די הויפּט־ראָליע אין דעם דענקען האָט געשפּיעלט די פאָרשטעללונג פון וועלכע עס איז סובסטאַנצען, אויביגע ממשות'ען, — גייסטיגע אָדער מאַטעריעלע. דאָס אויסשטודירען פון זייער טבע און זייער ווירקונג האָט אונז געדאַרפט געבען דעם ענטפער אויף דעם „פאַר־וואָס" פון דער וועלט.

פיכטע טרעט ארויס אין זיין מעטהאָדע אויף א וועג, וואָס ברעכט אין גאַנצען אָב מיט די דאָזיגע טראַדיציעס פון דעם „געזונ־דען מענשליכען פערשטאַנד". דער פערשטאַנד מיט זיין לאָגיק און מיט זיינע קאַטעגאָריען פון אורזאַך און ווירקונג, פון סובסטאַנץ און אקצידענץ איז ניט די לעצטע אינסטאַנץ, ניט דער ריכטיגסטער פּרוביר־שטיין פון דער אמת'ער ערקענטניס. ער ווערט אליין ערשט ארויסגעבראכט, בעשאַפען פון א העכערען ארט דענקען, וואָס רע־כענט זיך ניט מיט זיינע געזעצען. ספּינאָזאָ'ס „שכל'דיגער זעהען" („אינטעלעקטועלע אנשויאונג") ווערט ווידער געבוירען אין פיכטעס ערקענטניס־טהעאָריע. דער שכל'דיגער זעהען הויבט זיך אויף העכער פאַר דעם פערשטאַנד, אָדער ריכטיגער: ער לאָזט זיך אראָב טיעפער פון איהם. ער קוקט און זעהט, וואָס דאָס „איך" טהוט, ווי ער בויט זיינע וועלטען און — פרעגט ניט קיין שאלות: ווי איז דאָס מעגליך? פאַר וואָס טהוט ער אזוי און ניט אנדערש? די שאלות פון „מעגליך" און „אונמעגליך" די שאלות פון „פאַרוואָס" שטאַמען דאָך פון דעם פערשטאַנדס קאַטע־גאָריען, וועגען וועלכע קאַנט האָט שוין בעוויזען, אז זיי האָבען ניט קיין אבסאָלוטען ווערטה פאַר דער וועלט, אז זיי זענען ניט מעהר ווי רעלאַטיווע געצייג, בעשאַפען נאָר צוליעב דעם, כדי ארויס צוברענגען מענשליכע ערפאַהרונג. געפינען מיר, בעת'ן צוקוקען־זיך צו די פערבאָרגענע פּראָצעסען פון דעם אונבעוואוסט־שאַפענדען „איך", אז ער פּאַטשט אין פּנים אלע געזעצען פון דער לאָגיק, דאַרף מען ניט נתפּעל ווערען דערפון. אויף אלע שאלות: פאַר וואָס איז עס אזוי? ווי אזוי קאָן דאָס געמאָלט זיין? גיט אונז פיכטע איין ענטפער: „עס איז, ווייל עס איז און עס איז אזוי, ווי עס איז". דאָס „איך" דענקט א ווידערשפּרוך, עס האָט גאָר ניט

קיין פאר וואס; ער איז *אבסאלוט* ניט קיין ממשות, נאר אן אויביגער גייסטיגער שאפען, און אונזער אויפגאבע איז ניט מעהר, ווי צו צוקוקען זיך צו דעם, וואס דאס „איך" טהוט. דאס איז די הויפט־רעגעל פון דער „*ספעקוליאטיווער*", דער צושויענדער מעטהאדע.

די ספעקוליאטיווע מעטהאדע איז א געוואלטיגע רעוואלוציע אין דעם מענשליכען דענקען, — א רעוואלוציע, וואס האט געקעמפפט אין דעם גאנצען נייגצעהנטען יאהר הונדערט, האט געוואונען גרויסע זיעגען, און קעמפפט נאך עד היום פאר איהר ממשלה. איינער פון איהרע גרעסטע נצחונות איז דער *פאזיטיוויזם*, אדער ריכטיגער, דער פאזיטיוויסטישער גייסט אין דער פארשונג. דער פאזיטיוויזם איז אויך א *צושויענדע* מעטהאדע. ער פרעגט ניט קיין „פארוואס?", ער פרעגט נאר „ווי אזוי?" ניט *דערקלעהרען* וויל דער פאזיטיוויזם די וועלט, נאר *בעשרייבען*, — אקוראט ווי דאס פערלאנגט פיכטע. דער פאזיטיוויזם ווערט בעטראכט אין דער געשיכטע (און מיט רעכט) ווי דער שארפסטער געגענזאץ צו דער ספעקוליאטיווער מעטהאדע. אבער אויך דא (ווי אין א סך פונקטען) בלייבט גערעכט דער דיאלעקטישער דענקען, וואס האט שוין צו ברונא'ס צייטען ארויסגעזאגט דעם געדאנק, אז די „געגענזאצען פאלען צונויף אין איינעם", אדער ווי פיכטע זאגט: עס איז ניטא קיין צוויי ענגענזאצליכע עניגים, וואס זאלען ניט האבען וועלכען עס איז בשותפות'ען פונקט. די ספעקוליאטיווע מעטהאדע איז א מין פאזיטיוויזם, וועלכער ווערט אנגעוונדט אויף א מאטעריאל, וואס ליעגט מיט זיין גרעסטען טייל ווייט הינטער די גרעניצען פון דער מענשליכער שכל'דיגער זעהענס־קראפט, און דעריבער פאלט זי אפט מאל אריין אין האללוצינאציעס, און פאנטאסמען פון דער אייגענער פאנטאזיע, וועלכע זי נעהמט אן פארווירקליכע פראצעסען. איהר פערבלענדענעם בעפעסטיגט זיך אלץ מעהר און מעהר, וואס מעהר איהר דענקען ווערט איינגעקליידט אין דער פארם פון לאגיש נויטווענדיגע דעדוקציאנען.

פעסט איינגעגלויבט אין דעם אמת פון דער ספעקוליאטיווער מעטהאדע, זיך א ברעקעל ניט גערעכענט מיט די געבאטען פון דעם

פערשטאנד, דורך און דורך ארום גענומען מיט קאנטישע איינצעל־געדאנקען, ברענגט פיכטע ארויס א מעטאפיזיק, וואָס לייקענט לגמרי אָב די יסודות פון קאַנט'ס פילאָסאָפיע.

קאַנט גלויבט אין צוויי וועלטען: די וועלט פון ערשיינונגען און די וועלט פון דער „זאַך אין זיך", וואָס ליעגט הינטער די ערשיינונגען. אין איהר קאָנען מיר ניט ארייַנדרינגען מיט אונזער שכל. פאַר פיכטען איז „די זאַך אין זיך" דער „איך בין איך". די ספעקוליאטיווע מעטהאָדע דרינגט אין איהר אריין. פון צוויי וועלטען ווערט איינע, די וועלט פון דעם בעוואוסטזיין. נאָר די איין וועלט איז דאָ, קיין אַנדערע איז ניטאָ און מיר געפינען אויס איהרע פערבאָרגענע סודות. די וועלט איז אַן „איך" און דאָס „איך" איז א גייסטיגעס שאַפען, א פרייעס אוועקשטעלען פון ציעלען, וואָס זאָלען פערווירקליכט ווערען, א ריינער „זאָל". קאַנט'ס פראַקטישער מענשליכער שכל ווערט דערהויבען צו דער מדרגה פון א וועלט־פרינציפּ. אויב די גאַנצע וועלט איז דאָס „איך"; אויב דאָס גאַנצע וועזען פון דעם „איך" איז פרייע פערווירקליכונג פון ציעלען, ד. ה. זיטליכקייט, איז יעמאָלט די זיטליכקייט, די פליכט, דער תוך פון דער גאַנצער וועלט.

כדי זיטליך צו זיין, כדי צו שאַפען, מוז מען האָבען א ווידערשטאנד, וועלכען מען זאָל קאָנען גובר זיין. דאָס „איך" בעשאַפט אין זיך גופא א גאַנצע וועלט, א „ניט־איך", כדי דאָס צו בעהערשען, צו איבעראנדערשען, לויט זיין אידעאַל. דאָס „ניט־איך" איז ניט נאָר די דרויסענדיגע נאַטור, נאָר אויך די זינליכע נאַטור פון דעם מענשען גופא, אויף וועלכע מיר מוזען זיך מתגבר זיין און אריין שפאַנען זי אין דעם יאָך פון דעם „איך'ס" פליכט־בעוואוסטזיין. אָבער א זיטליכער אידעאַל מוז פערווירקליכט ווערען ניט פון איין מענשען, נאָר פון א געזעלשאַפט פון זיטליכע פערזאָנען. דאָס „איך" שפּאַלט זיך צוליעב דעם פאַנאַנדער אָדער ריכטיגער ער פערפיעלפאַכט זיך אין איינצעל־מענשען, מיט איינצעל־בעוואוסטזיין'ס, אָבער אין יעדעם איינצעל־מענשען בלייבט ער אין זיין גאַנצקייט... דערפאַר קאָן יעדער מענש אויסגעפינען אין זיין אייגענעם „איך" דעם תוך פון דער וועלט.

דער פונקט איז דער וויכטיגסטער אין דער גאַנצער פילאָסאָפיע פון פיכטע. ביז אַהער האָבען מיר אַלץ געהאַט צו טהאָן מיט דעם „איך“ און מיר האָבען געמאָנט מיינען אַז דאָס רעדט זיך וועגען מ י י ן „איך“, דעם עמפּירישען מענשען, וועלכען איך קאָן מיט די הענד אָנטאַפּען. אַלע אנדערע „איך׳ס“ זענען דאָך שוין אייגענט־ליך ניט „איך׳ס“ נאָר „ער׳ס“, טיילען פון דער דרויסענדיגער וועלט, וואָס ווערען בעשאַפען אין „מיר“. איצטער זעהען מיר איין, אז ביז צו אַ געווּיסען גראַד איז דאָס טאקי ריכטיג, אָבער נאָר ביז צו אַ געוויסען גראַד. די „ער׳ס“ ווערען בעשאַפען אין מיר, אָבער אויך די פאָרשטעלונג פון מיין עמפּירישען „איך“, וואָס איז פערשיעדען פון די „ער׳ס“ ווערט דאָך אויך בעשאַפען אין „מיר“. הייסט דאָס, אַז דאָס „איך“, וואָס בעשאַפט זיי, איז אַ העכערע זאַך, וואָס איז כולל אונז אַלעמען אין איינעם מיט דער נאַטור. דער מעטאַפיזי־שער, אָדער ריינער, אונענדליכער „איך“, וועלכען איך געפין אין מיר, איז דערזעלביגער, וועלכען יעדער איינער קאָן אויף דעם זעל־ביגען ספעקולאַטיווען וועג געפינען אין זיך. דאָס הייסט ווידער, אַז ער, דער אונענדליכער „איך“ איז פערשיעדען פון דעם ענדלי־כען, עמפּירישען „איך“. מיר, די עמפּירישע „איך׳ס“, זענען ניט מעהר ווי מאָמענטען פון זיין שאַפען. אויב מיר ווילען דעם אונ־ענדליכען „איך“ פערגלייכען מיט אַ ים, יעמאָלט זענען מיר זיינע וואַלען, וועלכע ער לאָזט אַרויס פון זיך און ציעהט זיי ווידער אין זיך אַריין...

אויף אַזאַ׳ן אופן, פערוואַנדעלט זיך קאַנט׳ס פילאָסאָפיע, דורכ־געטריעבען דורך יאַקאָבי, הערדער, מימון און ריינהאָלד, אין אַ נייעם אַרט ס פּ י נ אָ ז י ז ם. אין דעם נייען ספינאָזיזם אָבער שפּיעלט דער איינצעל־מענש, דאָס עמפּירישע „איך“ אַ פיעל גרעסערע, בכבוד׳ערע ראָליע, עהדער ביי ספינאָזאַ. דער וועלט־„איך“ לעבט אין איהם גאַנץ, ער בעשאַפט אין איהם, אין יעדעם איינצעלנעם בע־זונדער, אַ גאַנצע דרויסען־וועלט, און ער, יעדער איינצעלנער, איז דער טרעגער פון דעם וועלט־„איך׳ס“ זיטליכען שאַפענס־דראַנג.

פיכטעס ספינאָזיזם איז אויך אַ סך מ י ס ט י ש ע ר, עהדער ספינאָזאַ׳ס. ער איז דורך און דורך מיסטיק. דער אונענדליכער „איך“, דער יסוד פון דער וועלט לעבט אין אונז, און וואָס טיעפער

מיר דרינגען אריין אין אונז גופא, אין די געהיימניסען פון אונזער נשמה, אלץ טיעפער גיעסען מיר זיך צונויף מיט דעם וועלטען־גרונד, אלץ קלאָהרער ווערט אונז דער זין פון דעם גאַנצען זיין אויף דער וועלט, אלץ בולט'ער טרעט ארויס איהר פערבאָרגענער שכל און ציעל: די בעשאפונג פון א זיטליכער וועלט־אָרדנונג, און אלץ מעהר אינטערעסירט אונז אונזער אייגענע ראָליע אין דער פערווירקליכונג פון יענער זיטליכער וועלט־אָרדנונג. די אידעע פון דער זיטליכער וועלט־אָרדנונג, — דאָס איז גאָט, דאָס איז דער תוך פון דעם אונענדליכען „איך". גאָט און וועלט איז איין און די זעלביגע זאך. דער וועג צו דער ערקענטנים פון גאָט איז די פערטיעפונג אין דעם אייגענעם „איך". די דורכפיהרונג פון גאָט'ס ווילען איז די געמיינזאמע ארבייט פון פערשיעדענע „איך'ס" אין דער מענשליכער געזעלשאפט.

פיכטע'ס מעטאפיזיק שליעסט זיך גאַנץ נאַטירליך אָב מיט א סאָציאַליסטישען געזעלשאפט־סיסטעם. אויב דער גאַנצער זין פון דער וועלט איז שאפען, ארויסברענגען בעוואוסטזיין, פערווירקליכען אין דעם „ניט־איך", אין דער נאַטור, גייסטיגע ציעלען, איז די ארבייט די העכסטע און הייליגסטע זאך אין דעם מענשליכען לעבען. און ווען די ארבייט איז די העכסטע טוגענד, איז לעדיג געהן, גאָר נישט ניט טהאָן, די גרעסטע עבירה. פיכטע שלאָגט פאָר פלענער, ווי איינצואָרדנען די געזעלשאפט אזוי, אז יעדער איינער זאָל האָבען די מעגליכקייט צו ארבייטען, לויט זיין פליכט־געפיהל און זאָל קאָנען פערווירקליכען יענע זיטליכע ציעלען, וועלכע דאָס אונענדליכע וועלט־„איך" וויל דורך איהם דורכפיהרען.

און דאָס אלץ ווערט ארויסגעוויקעלט פון דער אונשולדיגער פאָרמעל: „איך בין איך!"

פיכטע, זאָגט העגעל מיט בעגייסטערונג, לאָזט ארויס געהן די וועלט פון דעם „איך", ווי עס געהט ארויס פון איין קערענדעל זריעה דער גאַנצער בוים מיט זיינע וואָרצלען, דער שטאַם, די צווייגען, בלעטער און בלומען.

פיכטע, זאָגט מיט ווניגער בעגייסטערונג פריעדריך אלבערט לאַנגע, האָט ארויסגע'כשופ'ט די וועלט פון דעם „איך", ווי פון א לעבעדיגער גוס...

פופצעהנטער קאַפּיטעל.

ספּעקולאַטיווע מעטאַפיזיק אין דייטשלאַנד

ב) שעללינג און העגעל.

(אינהאַלט: די געבורט פון דער ראָמאַנטיק. רעוואָלוציאָנערע און רעאַקציאָנערע שטימונגען אין דער ראָמאַנטיק. שלעגעל. נאָוואַליס. שלייערמאַכער. — יאָזעף שעללינג, זיין ספּינאָזיזם. דער שכל־דיגער זעהען. די וועלט־נשמה און די נאַטור־פילאָסאָפיע. דער „אבסאָלוט“ און די אידענטיטעט פון נאַטור און גייסט. דער עסטעטישער פּאַנטהעאיזם. די רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע.—העגעל. זיין קריטיק פון קאַנט'ן, פיכטע'ן און שעללינג'ן. — דאָס דיאַלעקטישע דענקען און די דיאַלעקטישע מעטהאָדע. דער קאָנקרעטער בעגריף מיט די אינוועניגסטע סתירות. העגעל און פּלאַטאָן. די טריאַדע.— העגעל'ס סיסטעם. די לאָגיק. ערשיינונג און ווירקליכקייט. די אַבסאָלוטע אידעע. די נאַטור־פילאָסאָפיע. די גייסט־פילאָסאָפיע. דער סוביעקטיווער גייסט. דער אביעקטיווער גייסט. דער אבסאָלוטער גייסט. קונסט, רעליגיאָן און פילאָסאָפיע. העגעל'ס לאָגישער פּאַנטהעאיזם).

17. די געבורט פון דער ראָמאַנטיק.

די דענקער, וואָס צווישען קאַנט און פיכטע, און פיכטע אַליין, האָבען אריין געגאָסען נייע שטראָמען פון גייסטיגער ענערגיע אין די געדאַנקען־וועלט פון זייער צייט. זיי האָבען געמאַכט אויפּבּרויזען דאָס עפּענטליכע בעוואוסטזיין פון דער געבילדעטער וועלט אין דייטשלאַנד, וועלכע איז שוין א בלויז געוועזן אויפגערודערט פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן, וואָס האָט צושטערט די אַלטע געטער

אין לעבען, און פון קאנט'ס פילאסאפיע, וואס האט זיי פערטריבען פון דעם טהעארעטישען הימעל.

אין פינטע'ס מעטאפיזיק, וואו די גאנצע וועלט איז געווען אנגע'שכור'ט מיט דעם ענדציעל — צו בעשאפען שטערונגען, ווידערשטאנדען, כדי צו בעקעמפפען זיי; בעקעמפפען זיי, כדי צו פערווירקליכען א בעסערע וועלט פון אויביגע זיטליכע אידעאלען — אין אט דער מעטאפיזיק האט אבגעהילכט דער העלדען-געזאנג פון דער רעוואלוציאן. דאס שאפענדע, צושטערענדע און ווידער בויענדע „איך“ איז געווען ווי א סימבאל פון יענעם רעוואלוציאנס־העלד, וואס רייסט זיך צו געוואלטיגע, הימעל־שטורעמדיגע טהאטען. אין דייטשלאנד איז אבער דאס פאליטישע און סאציאלע לעבען נאך ניט רייף געווען פאר א רעוואלוציאן, און דער פראטעסטירענדער רעוואלוציאנערער גייסט האט זיך א ווארף געטהאן אויף די קריטיק פון יענעם אויבערפלעכליכען, זיס־זויערן ליבעראליזם, וואס האט געהערשט ביי דער געבילדעטער וועלט, א דאנק דער פאר־קאנטישער השכלה־פילאסאפיע. די קריטיק פון די רעליגיעזע, זיטליכע און סאציאלע אנשויאונגען, וואס האט פערלאנגט א פערטיעפונג אין די דאזיגע פראבלעמען, א דורכרייסען פון דעם געוועהנליכען שכל־הישר'דיגען שאבלאן, האט ארויסגעבראכט א גייסטעס־שטרעמונג אין דער שעהנער ליטעראטור און אין דער פילאסאפיע, וואס איז בעקאנט געווארען אונטער דעם נאמען: „די ראמאנטיק“. דאס רעוואלוציאנערע אין דער ראמאנטיק איז ניט געלעגען אין דער בעשטרעבונג צו פערווירקליכען געוויסע פריידענקערישע פראגראמען אין רעליגיאן און פאליטיק. פערקעהרט, אייניגע פון איהרע פאדערונגען זענען געווען בטבע מעהר רעאקציאנער, עהדער פראגרעסיוו, און אנדערע האבען וועניגסטענס אזוי אויסגעזעהן. דאס רעוואלוציאנערע איז אבער געלעגען אין דעם ברוך מיט דער געגענווארט, אין דעם רייסען זיך צו נייע הימלען, אין דעם קאמפף אנטקעגען דאס געוועהנליכע און מיטעלמעסיגע.

פריעדריך שלעגעל (1772 — 1829) און פריעדריך פאן הארדענבערג (נאוואליס; 1772 — 1801) זענען געווען די ערשטע ווארט־פיהרער פון דער נייער ריכטונג אין דער פילאסאפיע און אין דער פאעזיע. אויף ביידען האט בעשטימט געווירקט פיכטע'ס

הערָאָישע „איך״־לעהרע פון איין זייט און שיללער׳ם עסטהעטיק פון דער אַנדער זייט, וואָס האָט אין דער קונסט, אין דעם „שפּיעלענדען״ שאַפען, דערבליקט די העכסטע מדרגה פון דער מענשליכער פאָלקאָמענהייט. די צונויפגיעסונג פון דעם הערָאָישען „איך״ וואָס ברעכט אַלע ווידערשטאַנדען, מיט דעם „שפּיעלענדען״ שאַפען האָט אַרויסגעבראַכט ביי שלעגעל׳ן זיין טהעאָריע פון דער „געניאַלער אינדיווידואַליטעט״ און זיין קולט פון׳ם זשעני. דער זיטליכער מענש צוברעכט די ווידערשטאַנדען פון דער נאַטור צוליעב דער פליכט, צוליעב געהייליגטע זיטליכע נאָרמען, וואָס שטאַמען פון דעם געוויסען; דער געניאַלער מענש, וואָס פערווירקליכט אין לעבען נור זיין אייגענע אויטאָנאָמיע (קאַנט!), צוברעכט די געהייליגטע זיטליכע נאָרמען צוליעב דער שעהנקייט פון זיין פסיכישען לעבען, צוליעב קינסטלערישע און עסטהעטישע אידעאַלען. אָבער אויך דיעזע אידעאַלען זיינע, צו וועלכע ער גיט זיך איבער מיט לייב און זעעל, שפּרייזט ער אַריבער אין זיין „איראָניע״, אין דער זעלבסט־בעשפּאָטונג און זעלבסט־בעלוסטיגונג. דאָס, וואָס איז איהם קינסטלעריש געוועזן הייליג און ערנסט, ווערט פאַר איהם ניט מעהר ווי אַ שפּיעל, מיט וועלכען ער בעשעפטיגט זיך צוליעב דעם שפּיעלען גופא, צוליעב דעם שאַפען און דעם צושטערען פון אַלץ נייע און ווידער נייע געטער. אָבשאַפענדיג אַלע מענשליכע גרעניצען פון גוט און שלעכט, שעהן און העסליך, אמת און פאַלש, גיעסט ער זיך אין גייסט סוף כל סוף צונויף מיט יענעם אַבסאָלוטען אור־גרונד פון דער וועלט, אין וועלכען עס זענען ניטאָ אָט די אַלע מענשליכע פאַנאַנדערטיילען. — עהנליכע געדאַנקען האָט אויך האַרדענבערג ענטוויקעלט.

די ראָמאַנטישע פילאָסאָפיע האָט געהאַט איהר ווירקונג אויך אויף די פּאָעטישע בעהאַנדלונג פון דער נאַטור. די נאַטירליכע נייגונג פון דער פּאָעזיע — אריינצוטראָגען מ ע נ ש ל י כ ע ן לעבען אין די נאַטור־ערשיינונגען — איז פערשטאַרקט געוואָרען דורך דעם געדאַנק, אַז די גאַנצע דרויסענדיגע וועלט איז אַ פּראָדוקט פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין, — אַ געדאַנק, וואָס האָט שטאַרק געהאָלפען דער אויסאַרבייטונג און דער ענטוויקלונג פון דער שעלינג׳שער נאַטור־פילאָסאָפיע.

צו די ראָמאַנטיקער מוז מען אויך צורעכענען דעם טיעפען רע־

ליגיאָנס־פילאָזאָף, פריעדריך דניאל שלייערמאַכער (1768 — 1834), וועמעס דענק־ליניע עס ציעהט זיך פון יאַקאָבי. ווי אַלע ראָמאַנטיקער שטעלט ער אַוועק דעם געפיהל העכער פאַר'ן שכל און פאַר'ן ווילען. פון אַלע געפיהלען איז פאַר איהם דאָס טיעפ־סטע און וויכטיגסטע דאָס רעליגיעזע. אויף קיין פעלד פון דער מענשליכער קולטור געפינט דאָס מענשליכע הארץ ניט קיין אמת'ע בערוהיגונג, אחוץ אין דער רעליגיאָן. אין דער וויסענשאַפט שטויסען מיר זיך אָן אָן אויביגע גרענעצען, וועלכע דער מענשליכער שכל וועט קיין מאָל ניט קענען אריבערשפּרייזען; אויף דעם פעלד פון זיטליכע אידעאַלען און האנדלונגען הערשט אַ שטענדיגער קאַמפּף צווישען פליכט און נייגונג. נאָר אין דעם רעליגיעזען גע־פיהל פון צונויפגיעסונג מיט דער געטליכקייט און ווערן־איינס מיט איהר געפינט די נשמה איהר העכסטע בעפריעדיגונג.

שוין אין שלייערמאַכער'ס פילאָסאָפיע קלינגען גענוג גלאָקען פון דער אַלטער קריסטליכער פערגאַנגענהייט. זיי האָבען גענומען נאָך שטאַרקער און פער'עקשן'טער קלינגען אין דער גאַנצער ראָמאַנ־טישער בעוועגונג. דאָס פאַלען פון דער פראַנצויזישער רעוואָ־לוציאָן; נאַפּאָלעאָן'ס מלחמות, אין וועלכע די נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ פון דייטשלאַנד איז געשטאַנען אויפ'ן שפּיעל; דער באַנקראָט פון דעם קלאָהרען ראציאָנאַליזם אין דער פילאָסאָפיע; די פּאָליטישע און קירכליכע רעאַקציע אינ'ם לעבען פון כמעט אַלע אייראָפּעאישע פעלקער, — דאָס אַלץ האָט אָנגעזאָפּט די גייסטיגע אַטמאָספערע מיט אַ בענקשאַפטס־פּסיכאָלאָגיע, וואָס איז אַזוי כאַ־ראַקטעריסטיש פאַר יעדער עפּאָכע נאָך אַ געפאַלענער רעוואָלוציאָן: אַ גאָט־זוכעניש, אַ ווילען פערזונקען ווערען אין אַן איבערנאַטירלי־כע וועלט, אין וועלכער דאָס איינענע „איך“ זאָל אין גאַנצען צוגעהן און זיך צונויפגיעסען מיט אַ העכערען זיין. אַ סך שטורעם־גייסטער, וואָס האָבען אין דעם נאָמען פון'ם אייגענעם „איך“ געוואָלט אַלע הימלען איינגעהמען, האָבען געענדיגט מיט אַ מעהר אָדער ווייניגער ערנסט געמיינטען קאַטאָליציזם.

דאָס איז אויך געווען דער לעצטער סוף פון אַ גרויסען, געניאַ־לען דענקער פון יענער צייט, וואָס האָט אין זיך אריין גענומען אַלע שטראַהלען פון דער ראָמאַנטיק. מיר מיינען דאָ יאָזעף שעל־

ל י נ ג. זיין בעדייטונג פאר דער ענטוויקלונג פון דעם פילאָסאָפישען געדאנק איז אָבער געלעגען ניט אין זיין קאטוילישען שלוס־אקאָרד, נאָר אין די פריהערדיגע פאזען פון זיין פילאָסאָפירען.

§ 18. יאָזעף שעללינג (1775 — 1854).

פילאָסאָפיש איז שעללינג געווען פיכטע'ס א תלמיד. די גאנצע וועלט איז א פראָדוקט פון א וועלט־„איך", וואָס ברענגט ארויס אלע ערשיינונגען פון דעם „ניט־איך" דורך א שכל'דיגע טהעטיג־קייט, כדי דורך־צופיהרען געוויסע זיטליכע ציעלען. אין אָנהויב האָט שעללינג ניט געהאט פאר זיינע אויגען קיין אנדער ציעל, ווי ארויסצוברענגען דורך די נאטור־וויסענשאפטען גופא, אז די נאטור, דאָס „ניט־איך", איז א פראָדוקט פון דעם גייסט, פון דעם „איך". די פיכטע'שע פילאָסאָפיע האָט בעדארפט ווערן פאר איהם דער פונדאמענט פון א נייער נאטור־וויסענשאפט, וואָס זאָל בעווייזען, אז די נאטור איז אין תוך אריין א „גייסטיגע" זאך, ווען אפילו אן אונבעוואוסטע, — א „פערשטיינערטע אינטעליגענץ". דאָס איז אויך געבליעבען דער גרונד־געדאנק פון שעללינג'ס נאטור־פילאָסאָ־פיע. אָבער וואָס מעהר ער האָט זיך גענומען פערטיעפען אין די בעטראכטונג פון די נאטור־ערשיינונגען, אלץ מעהר האָט ער זיך געמוזט דערווייטערן פון יענעם געדאנק פיכטע'ס, וואָס זאָגט, אז די נאטור איז ניט מעהר ווי א „ווידערשטאנד", בעשאפען פון דעם בעוואוסטזיין, כדי איהם צו בעהערשען. עס איז איהם געוואָרען קלאָהר אז די אונענדליכע וועלט־ערשיינונגען זענען צו זעלבסט־שטענדיג, פיהרען א צו־רייכען אייגענעם לעבען, מען זאָל זיי קענען דערקלעהרען נאָר דורך די זיטליכע אויפגאבען פון דעם וועלט־„איך". די נאטור קאָן ניט זיין עפעס אזוינס, וואָס איז בעשאפען געוואָרען נאָר כדי עס זאָל פ ע ר נ י כ ט ע ט ווערן אין'ם בעוואוסטזיין. זי איז עפעס, וואָס געהערט צו דעם עצם פון דעם וועלט־„איך" גופא. ספינאָזא איז געווען גערעכט, ווען ער האָט געלעהרנט, אז נאטור און גייסט, „אויסדעהנונג" און „דענקען" זענען צוויי, גלייך נויט־ווענדיגע אטריבוטען אין דער וועלט־סובסטאנץ.

עס איז דעריבער, לויט שעללינג, ניט ריכטיג צו קוקען אויף דעם אור־גרונד פון דער וועלט ווי אויף אן „איך", וואָס בעדייט א ריינעם בעוואוסטזיין; עס איז ניט ריכטיג אז דאָס ר י י נ ע ב ע־

ו ו א ו ס ט ז י י ן בעשאַפט ערשט אין זיך אַ ניט־בעוואוסטע וועלט, אַ פֿאָלשטענדיגען היפך צו זיך גופא, עפּעס אַזוינס, וואָס איז איהם לחלוטין פרעמד און פיינדליך. דאָס „ניט איך“ איז אַקוראַט אַזוי געטליך, ווי דאָס „איך“ ניט נאָר אין זיין אורשפּרונג, נאָר אין זיין עצם. „איך“ און „ניט־איך“ זענען דעריבער גאָר קיין פּאַסענדע נעמען פאַר יענע צוויי גרונד־געגענזעצען, פון וועלכע די גאַנצע וועלט בעשטעהט. ס'איז ריכטיגער צו רעדען וועגען „גייסט“ און „נאַטור“, וועגען דאָס „אידעאַלע“ און דאָס „רעאַלע“.

אָבער ווען שעללינג נויגט זיך דאָ אין די געדאַנקען שטאַרק צו ספּינאָזאַ, פאַלט דאָך ניט צונויף זיין פילאָסאָפיע מיט דעם ריי־נעם ספּינאָזיזם. ספּינאָזאַ איז אַ דענקער פון דער פאַר־קריטישער פּעריאָדע. ווי הויך ער זאָל זיך ניט אויפהויבען אין זיינע געדאַנקען איבער דעם „שכל הישר“ פון דעם פּשוט'ען בשר ודם, ווי פיעל ער זאָל ניט האַלטען פון דעם „שכל'דיגען זעהען“, וואָס בעוויזט אונז אַ גאַנץ אַנדער וועלט, עהדער דאָס געפינט אויס דער געוועהנליכער פערשטאַנד, — שטעקט ער דאָך נאָך אין גאַנצען אין יענע דענק־פאָרמען, וואָס שטאַמען פון דעם געוועהנליכען פערשטענדיגען דענ־קען און זיינע קאַטעגאָריען. סובסטאַנץ, קוואַליטעט און נויטווענ־דיגקייט, — דאָס זענען די הויפּט־בעגריפען, מיט וועלכע ספּינאָזאַ אַרבייט און וועלכע ער היט אָב. נאָך קאַנט'ן און פיכטע'ן קאָן מען זיך מיט די פערשטאַנדעס בעגריפען ניט בעגעהן אַזוי נאַאיוו גלויביג, ווי דאָס טהוט ספּינאָזאַ. דער פערשטאַנד איז אַ ניעדעריגערער אַרט פון דענקען. דער „שכל'דיגער זעהען“ ווענדט אָן אַנדערע פּרינציפּען, אַנדערע געצייג אין זיין דענקען. אַנשטאַט „סובסטאַנץ“, ד. ה. אָן אויביגען, פערגליווערטען, זיך זעלבסט גלייכען „זיין“, געפינט דאָס „שכל'דיגע זעהען“ אומעדום אַ שטענדיגען ו ו ע ר ן, אַ גייסטיגען רוהע־לאָזען שאַפען. אַנשטאָט קוואַליטעט — אַ פרייען שפּיעל פון די אייגענע קרעפטען, וואָס בעשאַפען ערשט „קוואַליטעט“, ווי אַ בעשטימטען קליינעם מאָמענט אין זייער שפּיעלען, און אַנשטאָט „נויטווענדיגקייט“ — אַ צ ו ו ע ק מ ע ס י ג ק י י ט, וואָס נעהמט דורך אַלץ, וואָס עס איז נאָר דאָ אויף דער וועלט.

מיט וואָס פאַר אַ רעכט זאָגט זיך אָב דער שכל'דיגער זעהען,— די העכערע, ספּעקוליאַטיווע אַרט צו פילאָסאָפירען, — פון יענע

געזעצען, וואס דער פערשטאנד האט אוועקגעשטעלט פאר אלע נאטור־ערשיינונגען? מיט וואס בעווייזט ער, אז זיין דענקען איז העכער און אמת'ער, ווי דער דאס דענקען פון'ם נאטור־וויסענשאפט־ליכען פערשטאנד? ער „בעווייזט“ גאר ניט, זאגט שעללינג. פאדערן בעווייזען איז אויך ניט מעהר, ווי א נידעריגער ארט פון דענקען, וואס שטאמט ווייעדער פון דעם פערשטאנד און ניט פון דעם העכערען שכל. דער העכערער שכל זעהט. קוים איז ער ביכולת זיך צו בעפרייען פון דעם פערשטאנדס־געצען, אזוי זעהט ער אין איין געניאלען בליק דעם גאנצען תוך פון דער וועלט. אין דעם געניאלען בליק ווערט געבוירען דער אבסאלוטער אמת און די אויפגאבע פון דעם פילאסאף איז ניט מעהר ווי צו בעשרייבען, צו פאנאנדער גליעדערן און צו דערקלעהרען, וואס דער געניאלער בליק נעהמט ארום, ווען ער דערהויבט זיך צו דער מדרגה פון דעם שכל'דיגען זעהען.

דאס פילאסאפישע וועלט־בילד איז אויף אזא'ן אופן ניט א רעזולטאט פון מעטהאדישען, פארזיכטיגען שטודירען, טראכטען און איבערטראכטען. אין די סודות פון דער וועלט דרינגט אריין נאר דער זשעני, און וואס ער זעהט דארטען, אנטפלעקט ער דער וועלט ווי א נביא.

וואס האט שעללינג'ס זשעני דערבליקט אין דער וועלט?

צו פערשיידענע צייטען האט שעללינג'ס זשעני געזעהען פער־שיידענע בילדער. אבער זיי אלע האבען זיך געדרעהט ארום איין איינציגען פונקט: ארום דעם אבסאלוטען וועלט־שכל, וואס ענט־וויקעלט פון זיך אליין ארויס די נאטור און דעם גייסט. צוערשט האט זיך איהם דער וועלט־שכל אנטפלעקט, ווי א וועלט־נשמה, וואס בעלעבט און בינדט צוזוף אלע טיילען פון דער וועלט, וועלכע שטאמען פון איהר אב. זי ווירקט אין איהר, ווי א לעבעדיגע קראפט, וואס מאכט פון אלע וועלט־טיילען איין איינציגען ארגאניזם. אלץ אין דער נאטור איז צוזעקמעסיג, אלץ איז צוגעפאסט צו דעם לעבען פונ'ם גאנצען. דאס איז דער גרונד־געדאנק פון שעללינג'ס פילאסאפיע. די אורזאכען און ווירקונגען האבען מיר אויסצופארשען נאר צוליעב דעם, כדי צו פערשטעהן די וועלט־צוועקען, וואס ווערען דערגרייכט דורך זיי. און נאר אין דעם ליכט פון די וועלט־צוועקען

פערשטעהען מיר דעם פערבאָרגענעם זין פון די אורזאכען און וויר־קונגען. וואָס איז דער צוועק פון דער וועלט? די וועלט־נשמה איז לויט איהר טבע שכל, אָבער א ו נ ב ע ו ו א ו ס ט ע ר שכל. זי האָט אַ טריעב צו זעלבסט־ענטוויקלונג, צו ווערן ב ע ו ו א ו ס ט ע ר שכל, צו קומען צו זיך אליין. זי לאָזט ארויס פון זיך אלץ העכערע און העכערע געשטאַלטען, אין וועלכע עס דריקט זיך אויס אלץ מעהר און מעהר בעוואוסטער שכל. איהר מעטאָדע ביי דעם שאַפען איז אַ קאַמפף־מעטהאָדע. זי בעשאַפט געגענזעצען, פערבינדט זיי, צואיינט זיי, לאָזט ארויס פון דער פעראייניגטער געשטאַלט אַ נייעם העכערען געגענזאַץ, פערבינדט איהם ווידער און אזוי ווייטער. איבעראל אין דער נאַטור ווי אין גייסט הערשט דאָס געזעץ פון גע־גענזעצליכקייט, פון פ אָ ל א ר י ט ע ט, ווי אין דער עלעקטריע. דער פאָזיטיווער פאָל און דער נעגאַטיווער ציעהען צו איינער דעם אנדערן. פערשיידענע נאַטור־פאָרמען ברענגט זי אויף אַזאַ'ן אופן ארויס, אין וועלכע עס ווערט פערווירקליכט אלץ מעהר און מעהר גייסט. פלאַנצען, חיות און מענשליכע „איך'ס" ווערען בעשאַפען, ביז די וועלט־נשמה דערגרייכט די העכסטע מדרגה פון בעוואוסטזיין אין דעם זיטליכען מענשליכען שכל, וואָס שטעלט זיך קלאָהרע, בע־וואוסטע, פרייע ציעלען פאר זיינע אויגען.

דאָ, אויף דער העכסטער מדרגה פונ'ם בעוואוסטזיין, געפינט זיך די וועלט־נשמה אין דער טיעפסטער אָבגעריסענקייט פון דער נאַטור, ד. ה. פון זיך גופא. עס דערוועקט זיך אין איהר א ווייטערער, א העכערער שטרעבען צונויף־צוגיעסען דעם גאַנץ בעוואוסט געוואָ־רענעם שכל מיט דער נאַטור, צו בעשאַפען אַ נייע איינהייט אויף א העכערער באזיס, עהדער דאָס איז געשעהען אין דער וועלט־ענט־וויקעלונג. און דער בעוואוסטער גייסט הויבט אָן צוריק צו קעהרען זיך צו דער נאַטור. גייסט און נאַטור זאָלען זיך צונויפגיעסען אין דעם בעוואוסטען גייסט. דאָס קומט פאַר ערשטענס אין דער טהעאָ־רעטישער וויסענשאַפט און אין דער פילאָסאָפיע. דער גייסט ווערט פעראינטערעסירט מיט דער נאַטור, ער אַרבייט זי אריין אין אַ פערגייסטיגטען צושטאַנד אין זיך. ער שטודירט זי און פערליערט זיך אין איהר וויסענשאַפטליכער פאָרשונג, אָבער ער פערליערט זיך דאָ נים גאַנץ. ער איז נאָך זעלבסט־שטענדיג און פיהלט זיין

זעלבסטשטענדיגקייט, זיין פערשיעדענקייט פון דער נאטור. עס ווערט דעריבער בעשאפען א נאך העכערע מדרגה פון גייסטיגען זיין: די פאעזיע און די קונסט. דא שפיעלט שוין די נאטור נאך א גרעסערע ראָליע. דער גייסט פערליערט זיך אין גאנצען אין איהר. ער גיעסט זיך מיט איהר צונויף אין א העכערער איינהייט אין וועלכער עס ווערט אין גאנצען פערלארען דער היפך פון נאטור און גייסט. דאס אידעאלע ווערט רעאל, דאס רעאלע ווערט אידעאל. קונסט און פאעזיע זענען דעריבער די העכסטע פראָדוקטען פון דער וועלט־נשמה, דער ענד־צוועק פון דער גאנצער אלוועלטליכער ענטוויקעלונג. אין דער שעהנהייטס־הארמאָניע פון גייסט און נאטור ענטפלעקט זיך ענדליך דער תוך פון דער וועלט.

אויב פיכטע'ס סיסטעם קאָן אנגערופען ווערען „עטהישער פאנטהעאיזם“, מוז מען שעללינג'ס סיסטעם אָנרופען „עסטהעטישער פאנטהעאיזם“: גאָט און די וועלט איז איין און דיזעלביגע זאך, אָבער די העכסטע מדרגה פון זייער ענטוויקעלונג, וואס דריקט אויס זייער פערבאָרגענעם תוך, איז ניט די זיטליכע האנדלונג, נאָר די עסטהעטישע אָנשויאונג.

שפעטער האָט זיך אָבער שעללינג געפיהלט ניט אין גאנצען צופריעדען מיט זיין וועלט־בילד. דער סוף איז ריכטיג, אָבער דער אָנהויב און דער וועג? אויב די וועלט־נשמה איז ריינער, וועו אפילו אונבעוואוסטער גייסט, ווי קומט אהינצו די נאטור? און אויב די נאטור ווערט בעשאפען, ווי א געגענזאץ צו זיך גופא, כדי אין קאמפף מיט איהם צו דערגרייכען די העכסטע מדרגה פון בעוואוסטזיין, — היינט צו וואס אומקעהרען זיך צוריק צו דער נאטור, ווען אפילו אין א פערגייסטיגטער פאָרם? ניין! די נאטור איז אין שעללינג'ס נאטור־פילאָסאָפיע נאך ניט אין גאנצען געקומען צו איהר רעכט, זי ווערט נאָך בעהאנדעלט, אויב ניט ווי א שקלאווין א לא פיכטע, איז דאך כמעט ווי א שטיעף־קינד.

און א נייע זעהונג בעצויבערט שעללינג'ס „שכל'דיגען זעהען“. דער וועלטען־גרונד איז די וועלט־סובסטאנץ: „דער „אבסאָלוט“. אין איהם זענען נאטור און גייסט אזוי צונויפגעגאָסען אין איינעם, אז צווישען זיי איז קיין שמץ פון א חלוק ניטא. שעללינג רופט איצטער זיין פילאָסאָפיע אָן די פילאָסאָפיע פון דעם אבסאָלוט

אָדער די אידענטיטעט'ס פילאָסאָפיע. אין דער וועלט־סובסטאַנץ זענען דאָס רעאַלע (דער אָביעקט) און דאָס אידעאַלע (דער סוביעקט) אבסאָלוט אידענטיש. דער אבסאָלוט שטעהט העכער פאַר דעם היפך פון גייסט און נאַטור. ערשט אין דער וועלט־ענטוויקעלונג געהען זיך פאַנאַנדער די ביידע פרינציפּען. אָבער זיי ווערען דאָך ניט אין גאַנצען פערשיידען איינע פון די אַנדערע. די נאַטור בלייבט גייסט און גייסט בלייבט נאַטור. דער אונטערשייד צווישען ביידען איז ניט קיין קוואַליטאַטיווער, נאָר אַ קוואַנטיטאַטיווער: אין דעם רעאַלען איז מעהר נאַטור עהדער גייסט (עס איז דאָס אָביעקט־סוביעקט); אין דעם אידעאַלען איז מעהר גייסט, עהדער נאַטור (עס איז דאָס סוביעקט־אָביעקט).ביידע עלעמענטען ענטוויקלען זיך פון מדרגה צו מדרגה און יעדע מדרגה געהט אַריבער אין אַ העכערער דורך דעם, וואָס זי כפל'ט זיך אויף זיך גופא. און אַזוי איז די גאַנצע ענטוויקלונג אַ שורה פון „פּאָטענצען". די נאַטור איז דאָס אונבעוואוסטע און בלינד־נויטווענדיגע, דער גייסט — דאָס בעוואוסטע און פרייע. אַן אויביגער קאַמפּף קומט פאָר צווישען זיי, וואָס טרעט אַם בולט־סטען אַרויס אין דער געשיכטליכער ענטוויקלונג פון דער מענשהייט. אין אָנהויב איז דאָס אונבעוואוסטע דער אויבערהאַר איבער דעם בעוואוסטען, — דעם צושטאַנד רופט שעללינג אָן די הערשאַפט פון'ם שיקזאַל. דאָס שעהנסטע און ערהאַבענסטע ווערט צובראָכען און צו נישט געמאַכט דורך די ברוטאַלע מאַכט. דערנאָך געהט דער „שיקזאַל" אַריבער אין „נאַטור". אַנשטאָט דער בלינדער געוואַלט און דעם אכזריות'שען ווילד־ווילען הויבט אָן אין דעם געשיכטליכען לעבען צו הערשען געזעצמעסיגקייט און אָרדנונג. די פעלקער הויבען זיך אָן צו פערבינדען איינס מיט דעם אַנדערן און עס וואַקסט אויס אַן אַלגעמיין־מענשליכע גייסטיגע אַטמאָספערע. די עפּאָכע פון דער „נאַטור", אין וועלכער מיר געפינען זיך איצטער, וועט איבערגעהן צו נאָך אַ העכערער מדרגה, דער מדרגה פון דער „השגחה", ווען אַלע צוועקען פון דעם וועלט־סובסטאַנץ וועלען ווערען קלאָהר פאַר אַלע מענשען, און זיי וועלען פרייוויליג אויספיהרען די געבאָטען פון דעם וועלט־שכל.

אויך אין אָט דעם וועלטען־בילד שעללינג'ס שפּיעלט די קונסט זעהר אַ הויכע ראָליע, אָבער שוין ניט די העכסטע. העכער פאַר

איהר, אויף דעם שפּיץ פון דעם גאנצען סיסטעם שטעהט די פילאָ־פישע בעטראַכטונג פון דער קונסט. אין דער קונסט־פילאָסאָפיע ליעגט דאָס העכסטע ציעל פון יעדען פילאָסאָפיערען.

אָבער אויך ביי דעם שטאַנדפּונקט פון דער „אידענטעטס־פי־לאָסאָפיע“ איז שעללינג ניט געבליבען שטעהן. זיין אויביג־שאַפענ־דער גייסט האָט געזוכט אַלץ נייע און נייע וועגען, ווי אַזוי אריינ־צודרינגען אין דעם סוד פון דער וועלט און ריכטיג אָבצושפּיעגלען דעם תוך און די ענטוויקעלונגס־וועגען פון דער געטליכער וועלט־סובסטאַנץ. א לאַנגע צייט אָבער האָט זיך שעללינג ניט אריין גע־מישט אין דעם גאַנג פון דער פילאָסאָפישער ענטוויקעלונג. זיין פריינד, מיטאַרבייטער און תלמיד, העגעל, איז אין דעם יאָהר 1806 ארוים מיט זיין ערשטען גרויסען פילאָסאָפישען ווערק, אין וועלכען ער האָט אָנגעהויבען בויען אויף שעללינג'ס פונדאַמענט זיין אײ־גענעם קאָלאָסאַלען פילאָסאָפישען בנין. פּערהילכט איז די וועלט געוואָרען דורך דעם רוהם פון העגעל'ס פילאָסאָפיע, און שעללינג איז אין גאַנצען אָבגעשטופּט געוואָרען אַן א זייט. ערשט, אַז העגעל איז געשטאָרבען און די יונג־העגעליאַנער האָבען גענומען מיט זיין דיאַלעקטיק אונטערגראָבען די יסודות פון רעליגיאָן און שטאַאַט, ערשט יעמאָלט האָט די פּרייסישע רעגיערונג ווידער ארויסגערופען שעללינג'ען פון זיין בעהאַלטענקייט, ער זאָל מיט זיין פילאָסאָפיע, וואָס איז געוואָרען מיסטיש און רעליגיעז, בעשאַפען א געגען־גיפט צו דעם ראַדיקאַלען יונג־העגעליאַניזם. שעללינג'ס נייעסטע און לעצטע פילאָסאָפיע הויבט ווידער אָן מיט דער אבסאָלוטער סוב־סטאַנץ, וואָס האָט אָבער אין זיך נאָך וועניגער קלאָהרען בעוואוסט־זיין, עהדער פריהער. איהר תוך איז עפּעס אַזוינס, וואָס קאָן קיין מאָל מיט'ן שכל ניט פערשטאַנען ווערען, און וואָס ענטפּלעקט זיך אָם קלאָהרסטען — אויף וויפיעל עס קאָן ווערן איבערהויפּט קלאָהר —ערשט אין דער ענטוויקעלונג פון מיטהאָלאָגיע און פון דער רע־ליגיאָן. דער העכסטער צווייג פון דער מענשליכער קולטור איז שוין דעריבער ניט די קונסט, נאָר די רעליגיאָן, און די העכסטע מדרגה פון דער רעליגיאָן איז דאָס קריסטענטום.

די נייע און לעצטע פילאָסאָפיע שעללינג'ס, ווי רייך זי איז ניט געווען אין איינצעלנע געדאַנקען, האָט אָבער קיין ברעקעל רושם

ניט געמאַכט אויף דעם פילאָסאָפישען בעוואוסטזיין פון דער צייט. זי האָט ניט געקענט נושא־חן־זיין ביי א דור, וואָס איז אויפגעצויגען געוואָרען אויף העגעל'ס פילאָסאָפישען סיסטעם, ביי וועמען וויסענשאַפט, שכל און דער קולט פון דעם ערנסטען דענקען איז געשטאַנען העכער פאר אלץ אין דער וועלט.

שעללינג'ס פילאָסאָפיע האָט אין איהרע ערשטע יוגענד־פאָרמען געווירקט ניט נאָר אויף די ווייטער־ענטוויקעלונג פון דעם ריין־פילאָסאָפישען געדאנק, נאָר אויך אויף די פערטיעפונג פון די נאַטור־וויסענשאַפטליכע פּראָבלעמען, דער עיקר אין דער ביאָלאָגיע. די ווירקונג איז געווען א צווייפאַכע: א שעדליכע און א ניצליכע. שעדליך איז זי געווען, ווייל זי האָט זיך ניט געוואָלט פערלאָזען אויף די עמפּירישע בעאָבאַכטונגען און האָט צו פיעל פאַנטאַזירט וועגען דער נאַטור. פון דער אַנדער זייט האָט זי געלעהרנט צו קוקען אויף די נאַטור, ווי אויף איין גרויסע איינהייט, וואָס האַלט אין א שטענדיגען ענטוויקלען זיך און האָט דורך דעם צוגעגרייט דעם באָדען פאר דער שפּעטערדיגער עוואָלוציאָנס־טהעאָריע.

§ 19. העגעל (1770 — 1831).

געאָרג פריעדריך ווילהעלם העגעל איז אין זיינע גרונד־פּרינציפּען א דירעקטער יורש פון שעללינגען. אָבער אין דער געשיכטע פון דער פילאָסאָפיע איז נאָך ניט געווען אזא דענקער ווי ער, וואָס אַז אריינאַרבייטען אין זיין סיסטעם אזוי פיעל געדאַנקען פון א ל ע זיינע פאָרלויפער, ביז אויף פּיטהאַגאָראַס אַרויף. קיין מעהר אָדער וועניגער וויכטיגער פילאָסאָפישער געדאנק, וואָס איז אַרויסגעזאָגט געוואָרען אין דעם גאַנצען משך פון דער גאַנצער היסטאָרישער ענטוויקעלונג, איז ניט געבליעבען אום־בענוצט פון העגעל'ן. ערגעץ־וואו איז ער אריין געשטעלט געוואָרען ווי א ציעגעל אין זיין געוואַלטיגען מאָנומענטאַלען בנין. און פון דעסטוועגען איז זיין געביי אַרויס איינהייטליך און פון דער שטרענגסטער סיסטעמאַטישער אַרכיטעקטור. געהאָלפען האָט איהם זיין גרונד־געדאַנק, אז דער אמת ליעגט ניט אין דעם שלוס־וואָרט פון א וועלכער עס איז ענטוויקעלונג אַליין, נאָר אין דער גאַנצער ענטוויקעלונגס־קעיט, פון איהר אָנהויב־ריגג ביז צו איהר שלוס־רינג. די פילאָסאָפיע פון איהר ערשטען בעגינען אָן ביז צו איהר שלוס־שטיין, ביז צו זיין

אייגענער, העגעל׳שער, פילאָסאָפיע, איז איין איינציגער געדאנק, וואָס ווערט קאָנצענטרירט אין דעם לעצטען וואָרט, מיט וועלכען די גאנצע פילאָסאָפישע ענטוויקעלונג ווערט אויף אויביג געשלאָסען.

מעהר פאר אלעמען האָט אָבער העגעל צו פערדאנקען זיין אייגענעם רבי׳ן, שעללינג׳ן, און די צוויי גרעסטע פאנטהעאיסטען: ספינאָזא מיט זיין אויביגען זיין און די אויביגע געזעצען פון דער סובסטאנץ, און העראקליט, מיט זיין אויביגען „ווערן“ פון דעם פייערדיגען וועלט־שכל. מען קאָן ניט ריכטיג פילאָסאָפירען, מיינט העגעל, וואו מען לאָזט ניט אפריהער אויסבאָדען זיין גייסט אין דעם ריינעם עטהער פון ספינאָזא׳ס סובסטאנץ; און וועגען דעם צווייטען פאנטהעאיסט זאָגט ער, אז עס איז ניטאָ קיין איינציגער זאץ העראקליט׳ס, וועלכען ער, העגעל, זאָל ניט האָבען אריינגעארבייט אין זיין פילאָסאָפישען סיסטעם. דער פונדאמענט אָבער, אויף וועלכען ער בויט, איז שעללינג׳ס אידענטיטעטס׳פילאָסאָפיע, — דער געדאנק, אז נאטור און גייסט זענען ניט צוויי אטריבוטען פון דער וועלט־סובסטאנץ, ווי דאָס וואָלט אויסגעקומען על פי ספינאָזא, נאָר פשוט איין און דיזעלביגע זאך אין דעם אבסאָלוטען וועלט־שכל. העגעל דריינגט ארויס דערפון קודם־כל דעם ערקענטניס־טהעאָרעטישען גרונד־געדאנק, אז וויבאלד די גאנצע וועלט איז שכל און אונזער שכל איז א טייל פון דער גאנצער וועלט, איז דעריבער קיין חדוש ניט, נאָר אדרבה, זעהר נאטירליך, וואָס דער שכל אין אונז איז ביכולת אריין צו דרינגען אין דעם שכל פון דער וועלט. קאנט׳ס פאָדערונג, מען זאָל פריהער אויספאָרשען די כחות און די גרעניצען פון דעם מענשליכען שכל, עהדער מען געהט איבער צו דער ערקענטניס גופא, זעהט אויס פאר העגעל׳ן אקוראט אזוי, ווי מען וואָלט פערלאנגען, מען זאָל זיך פריהער גוט אויסלערנען שווימען, עהדער מען וואָרפט זיך אריין אין וואסער. אויך די אנטינאָמיען און די אינווענינגע ווידערשפּרוכען, וועלכע קאנט האָט געפונען אין דעם שכל, ווען ער שפּרייזט אריבער די גרעניצען פון דער ערפאהרונג, האָבען איהם ניט געזאָלט אָבשרעקען. אויב דער שכל פערוויקעלט זיך אין אינווענינגע סתירות, איז דאָס א סמן, אז די ווידערשפּרוכען געהערען צו זיין אייגענער נאטור און אזוי ווי אויך די וועלט איז שכל, געהערען די ווידערשפּרוכען צו דעם תוך פון דער וועלט. בכלל בעגעהט

זיך קאָנט מיט דעם שכל, ווי מיט עפּעס אַ צופעליגער זאַך אין דער וועלט. סאַרקאַסטיש בעמערקט העגעל, אַז קאַנט טאַפּט בלינד אַרום אין דער מענשליכער ערקענטניס ווי אין אַ זאַק, פון וועלכען ער שלעפּט אַרויס די פערשיעדענע פאָרמען און כחות. אַ גליק, וואָס ער האָט אין דעם זאַק אָנגעטאַפּט אויך דעם שכל. דאָס איז אַ פּשוט'ער צופאַל. די ערקענטניס האָט אפשר געקאָנט אויסקומען גאָר אָהן איהם... פיכטע האָט שוין ניט פערשטאַנען די צענטראַלע ראָליע פון דעם מענשליכען שכל, אַז ער איז אייגענטליך דער אַלץ־אין־אַלץ פון דער וועלט, אַז איהר תוך איז אַ געדאַנקען־געוועב פון דעם שכל, און אַז דעריבער איז דאָס אידעאַליזם דער איינציג־ריכטיגער פילאָסאָפישער שטאַנדפּונקט. אָבער ביי פיכטען איז דער אידעאַליזם נאָך דורך און דורך סוביעקטיוו. ער זעהט נאָר די זייט פון'ם שכל, וואָס דריקט זיך אויס אין אונזער סוביעקט און זעהט ניט די זייט זיינע, וואָס הערשט אין דעם וועלטליכען אָביעקט. ערשט אין שעל־לינג'ם סיסטעם איז דער פילאָסאָפישער געדאַנק געקומען צו זיין אייגענעם אמת: דעם אָביעקטיווען אידעאַליזם, וואָס לערנט, אַז דער שכל איז די סובסטאַנץ פון דער וועלט, דער אַבסאָלוט, וואָס ענטוויקעלט זיך אין איהר.

שעללינג'ם סיסטעם ליידט אָבער פון אַ סך חסרונות. ערשטענס איז עס ניט וויסענשאַפטליך. שעללינג בעווייזט ניט, פאַר וואָס מיר מוזען אָננעהמען זיין וועלט פּרינציפּ. זיין אַבסאָלוטע סובסטאַנץ שיסט ער אויס, ווי פון אַ פּיסטויל. דערנאָך בעווייזט ער ניט ווי אַזוי און פאַרוואָס די וועלט האָט זיך געמוזט אַרויסוויקלען פון איהר אויף אַזאַ'ן אופן און ניט אויף אַן אַנדערן, פאַרוואָס די סובסטאַנץ האָט געמוזט אַרויסברענגען דווקא די געשטאַלטען און ניט קיין אַנדערע. אָבער מעהר פאַר אַלץ זינדיגט שעללינג אין דעם, ווי ער פאַסט אויף דעם מהות פון דער סובסטאַנץ. ביי שעללינג'ן איז זי ניט גייסט און ניט נאַטור. אַלע בעשטימטהייטען פערשווינדען אין איהר. זי איז ווי די פינסטערע נאַכט, אין וועלכער אַלע קיה זעהען אויס שוואַרץ.

מען מוז פריהער פאַר אַלץ קלאָהר ווערן אין דעם מהות פון דער סובסטאַנץ. אין אָט דעם פּראַצעס גופא פון אָט דעם קלאָר ווערן מוז זיך אונז ענטפּלעקען די איינציגע וויסענשאַפטליכע מעטהאָדע,

דורך וועלכע עס קאָן ארויסגעבראכט ווערן דער אינהאלט פון איהר ענטוויקעלונג. אָנווענדענדיג די מעטהאָדע וועלען מיר בעקו־מען דעם ריכטיגען סיסטעם פון דער וועלט, יענעם אבסאָלוטען אמת, נאָך וועלכען עס יאָגט זיך די פילאָסאָפיע.

§ 20. דאָס דיאלעקטישע דענקען און די דיאלעקטישע מעטהאָדע.

דער וויסענשאפטליכער שכל וויל קודם כל אויסגעפינען דעם תוך פון יעדער זאַך. ער פערלאָזט זיך פון אָנהויב אויף זיינע חושים, וואָס דערצעהלען איהם וועגען די זאכען אין רוים און צייט, וועגען דעם „איצט“ און דעם „דאָ“. וואָס איז איצט? „איצט איז טאָג“, ענט־פערט איהם די זינליכקייט. אָבער באלד מוז ער בעמערקען, אז די זינליכקייט האָט איהם אָבגענאַרט: „איצט“ איז אין א ווײַלע ארום גאָר געוואָרען נאכט. ערשט יעמאָלט זעהט דער שכל איין, אז דער תוך פון דעם „איצט“ איז ניט עפּעס אזוינס, וואָס קאָן אויסגעדריקט ווערן אין די דאטען פון די חושים, ווײַל אלץ, וואָס די זינליכקייט ברענגט, האָט ניט קיין בעשטאנד און לייקענט זיך אליין אָב. דער „איצט“ איז א ג ע ד א נ ק, א ב ע ג ר י ף, וואָס האָט אין זיך אי דעם מאָמענט פון טאָג, אי דעם מאָמענט פון נאכט. דאָס זעלביגע געפינען מיר, ווען מיר אונטערזוכען יעדע אנדער זאַך. וואָס איז א בוים? די חושים ענטפערן מיר, אז דער בוים איז „איצטער“ און „דאָ“ אן עפּעל־בוים. אָבער אין אן אנדער „איצטער“ און אין אן אנדער „דאָ“ איז גאָר דער בוים א בארען־בוים. וואָס איז אָבער דער בוים אלעמאָל און אומעדום, ניט דוקא איצטער אוי דאָ? א ג ע ד א נ ק, א ב ע ג ר י ף. הייסט עס, אז דער תוך פון דעם בוים איז דער בעגריף פון דעם בוים. און בכלל: ווילען מיר פ ע ר ש ט ע ה ן דאָס וואָס מיר זעהען, מוזען מיר דאָס דענקען אין ווערטער. יעדעס וואָרט אָבער איז א בעגריף, עפּעס, וואָס איז כולל אין זיך א סך זאכען, ווײַל די איינצעל־עמפּפינדונג, וואָס די חושים בעווייזען אונז קאָן גאָר ניט אויסגעדריקט ווערן אין די ווערטער, ווי דאָס האָבען שוין געוואוסט די סאָפיסטען.

ווי שטעלט זיך העגעל פאָר די טבע פון דעם בעגריף? דאָס מוז מען פריהער פאר אלץ קלאָהר מאכען, כדי אריין צו דרינגען אין זיין געדאנקען־גאנג. דער פשוט׳ער פערשטאנד מיינט, אז דער בע־

גריף איז אַן אַ ב ס ט ר אַ ק ט ע ר געדאַנק, עפּעס אַזוינס, וואָס בלייבט איבעריג, ווען מיר וואַרפען אַראָב פון חשבון אַלע יענע סמנים, אין וועלכע די איינצעל־זאַכען, וואָס ער איז כולל אין זיך, שיידען זיך אָב איינע פון די אַנדערע. דער דריי־עק צ. ב. נעהמט אַרום אַלע אַרטען פון דריי־עקען: שאַרף־ווינקעלדיגע, שטומפּף־ווינ־קעלדיגע און רעכט־ווינקעלדיגע. ער אַליין אָבער איז ניט דאָס און ניט יענס. אַזוי מיינט דער פּשוט'ער פערשטאַנד. אָבער שוין בערקליי האָט בעוויזען, אַז אַזאַ אַבסטראַקטער דריי־עק, וואָס זאָל ניט האָבען ניט קיין שאַרפע ווינקעל, ניט קיין שטומפּע, ניט קיין רעכטע, געפינט זיך גאָר ניט אין אונזער שכל, ווייל עס איז שוין גאָר קיין דריי־עק ניט. דער דריי־עק, וועלכען מיר דענקען, איז אַ בעשטימ־טער דריי־עק. העגעל שטימט צו אין דעם קריטישען טייל צו בערקליי און די נאָמינאַליסטען בכלל. אָבער דער תוך פון דער זאַך איז דאָך פאַרט דער בעגריף. הייסט עס, אַז מען מוז אַנדערש פערשטעהן זיין טבע. דער בעגריף איז ניט אַ ב ס ט ר אַ ק ט, נאָר ק אָ נ ק ר ע ט. דער „איצט“ איז ניט עפּעס אַזוינס, וואָס איז ניט נאַכט און ניט טאָג, נאָר עפּעס אַזוינס, וואָס איז אי טאָג אי נאַכט. דער בוים איז עפּעס אַזוינס, וואָס איז אי אַן עפּעלבוים, אי אַ באַרענ־בוים; ד. ה. דער בעגריף איז אַלע מאָל עפּעס אַזוינס, וואָס האָט אינוועניגסטע סתירות אין זיך.

אויף פערשיידענע וועגען קומט העגעל אַלץ צו דעם זעלביגען רעזולטאַט, אַז יעדער בעגריף האָט אין זיך אינוועניגסטע סתירות. יעדער בעגריף איז גלייך צו זיך אַליין און איז פערשיידען פון אַלע אַנדערע בעגריפען. דורך דעם, וואָס בעת ער בעשטימט זיך אַליין, לייקענט ער אָב אַלע אַנדערע זאַכען, וואָס זענען ניט ער, ווי ספּינאָזאַ האָט שוין געזאָגט: „אָמניס דעטערמינאַציאָן עסט נעגאַציאָ“ (יעדע בעשטימונג איז אַן אָבלייקענונג). דאָס הייסט אָבער, אַז דער בע־גריף האָט די גלייכהייט און די פערשיידענקייט, די בעשטימונג און די אָבלייקענונג אין זיך גופא. ער איז דאָס, וואָס ער איז און אין דער זעלביגער צייט עפּעס אַזוינס, וואָס געהט להיפך צו איהם.

אויב דער תוך פון יעדער זאַך איז דער בעגריף, יעמאָלט איז דער תוך פון אַלע זאַכען, אָדער דער תוך פון דער גאַנצער וועלט — די סומע פון אַלע בעגריפען, וואָס זענען לאָגיש

צונויפגעבונדענע צווישען זיך. די גאַנצע סומע פון אַלע לאָגיש צונויפגעבונדענע בעגריפען אין איינעם איז אָבער דער ו ו ע ל ט ־ ש כ ל; ממילא איז דער וועלט־שכל — דער פערבאָרגענער תוך פון דער גאַנצער וועלט; און די אַבסאָלוטע וועלט־סובסטאַנץ, צו וועלכער שעללינג האָט זיך דערטראַכט, איז ניט עפּעס אַזוינס, וואו גייסט און נאַטור פערלירען זייערע בעזונדערע אייגענשאַפטען, ניט קיין פינסטערע נאַכט, נאָר אַ קלאָהרעס דענקען, אַ ריינער גייסט, וואָס בעשטעהט דורך און דורך פון לאָגישע בעגריפען און אידעען. דעריבער דאַרף העגעל׳ס סיסטעם אָנגערופען ווערן דאָס סיסטעם פ ו ן ד ע ם אַ ב ס אָ ל ו ט ע ן א י ד ע אַ ־ ל י ז ם.

ביז איצטער זענען מיר דערגאַנגען ביז צו אַ פּונקט, וואו העגעל׳ס דענקען פאַלט צונויף מיט דעם הויפּט־רעזולטאַט פון פּלאַטאָן׳ס פילאָסאָפיע: דער תוך פון דער זאַך איז די אידעע (דער בעגריף) און די אידעען זענען פערבונדען צווישען זיך אין איין לאָגישען סיסטעם, וואָס קאָן אָנגערופען ווערן די „אידעען־וועלט“.

אָבער צווישען דעם פּלאַטאָנישען אידעאַליזם און דעם העגעלשען הערשט אַ געוואַלטיגער אונטערשייד: א) פּלאַטאָן׳ס אידעע איז אַלע מאָל זיך זעלבסט גלייך און געפינט זיך אין אַן אויביגער רוה. זיין אידעען־וועלט איז אַ פערגליווערטע. העגעל׳ס בעגריף טראָגט אין זיך גופא די פערשיידענקייט פון זיך אַליין, דעם ווידערשפּרוך צו זיך. דעריבער קאָן ער ניט רוהען, ער מוז זיך גערזאַנקליך ב ע ו ו ע ג ע ן, ער מוז תמיד אַריבערגעהן אין זיין אייגענעם היפּך, אויפהערען צו זיין דאָס וואָס ער איז און אין דער זעלביגער צייט ניט ווערן אונטריי זיין טבע. דער וועלט־שכל איז דעריבער אַ געדאַנקליכער פּ ר אָ צ ע ס, וואָס מ ו ז זיך ענטוויקלען, וואָס מוז אַרויסברענגען אַלץ נייע פאָרמען פון זיך. ב) פּלאַטאָן׳ס אידעאַליזם איז דואַליסטיש. אַחוץ דער אידעען־וועלט איז נאָך דאָ אַ „מאַטעריע“, וואָס וויל פערווירקליכען אין זיך די אידעע און קאָן עס ניט. העגעל׳ס אידעאַליזם איז מ אָ נ י ס ט י ש. אַחוץ דעם וועלט־שכל איז גאָר נישט ניטאָ. אַלץ, וואָס עקזיסטירט, איז אַ מאָמענט אין דעם ענטוויקלונגס־פּראָצעס פון דעם וועלט־שכל. ג) פּלאַטאָן׳ס אידעאַליסטישער שטאַנדפּונקט איז אַ ט ר אַ נ ס צ ע נ ד ע נ ט ע ר: די

אידעען זענען דרויסען פון די מאַטעריעלע זאַכען. העגעל'ס שטאַנד־פּונקט איז אַן א י מ מ אַ נ ע נ ט ע ר. דער וועלט־שכל איז אין דער וועלט; אָדער ריכטיגער ער און די וועלט איז איין און דיזעלביגע זאַך. די וועלט איז די ענטוויקעלונג פון דעם וועלט־שכל און די אויפגאַבע פון דער פילאָסאָפיע בעשטעהט אין דעם פערשטעהן און דעם ריכטיגען בעשרייבען פון דעם גייסטיגען ענטוויקעלונגס־פּראָצעס.

כדי דאָס ארויסצוברענגען דאַרף מען האָבען נאָר צוטרוי צו דעם אייגענעם דענקען. מען דאַרף ארויסגעפינען דעם ריכטיגען אויסגאַנגס־פּונקט און לאָזען די געדאַנקען ארבייטען אַליין, ניט שטערען זייער ארבייט מיט שאלות און סוביעקטיווע טענות, וואָס שטאַמען פון דעם פּערשטאַנד. דער פערשטאַנד דאַרף אַנשטומט ווערן פאַר דער שטים פונ'ם העכערען דענקען, וואָס וועט שוין אַליין ארויסברענגען פון זיך אַלץ וואָס עס איז דאָ אין דעם וועלט־שכל.

אויף אין דעם פּונקט קלינגט העגעל'ס געדאַנק שטאַרק פּלאַטאָניש. די ערקענטניס, האָט פּלאַטאָן געלעהרנט, איז אַ ד ע ר מ אָ ה נ ע ן ־ ז י ך פון יענע אידעען, וואָס די מענשליכע נשמה האָט געזעהען פאַר דער געבורט אין דער אידעען־וועלט. פאַר העגעל'ן איז די אבסאָלוטע וויסענשאַפטליכע ערקענטניס אויך אַ מין דערמאָהנען זיך. עס איז דער וועלט־שכל גופא, וואָס ענטפּלעקט זיך אין דעם מענשליכען פילאָסאָפישען געדאַנק און דענקט איבער נאָך אַ מאָל אין דער פאָרם פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין, דאָס וואָס ער האָט געטראַכט אין דער פאָרם פון דעם וועלטליכען שאַפען. אין העגעל'ס פילאָסאָפישען ווידער־אויפבוי פון דער וועלט שרייבט דער וועלט־שכל — אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקען — זיין אויטאָ־ביאָגראַפיע פון זיין ערשטען אָנהויב ביז צו דעם לעצטען סוף. ער דערצעהלט איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַלע זיינע סודות און ענטפּלעקט דער מענשהייט דעם אבסאָלוטען אמת. דערביי ווערט אויך קלאָהר די מ ע ט ה אָ ד ע, מיט וועלכער דער וועלט־שכל ארבייט, די גרונד־געזעצען פון זיין דיאַלעקטישער (ד. ה. ווידערשפּרוך־פולער) ענטוויקעלונג. אָט די מעטהאָדע דאַרף ווערן די איינציג ריכטיגע, אבסאָלוט וויסענשאַפטליכע פאַר יעדעם פאָרשען, ווייל זי קאָפּירט אין דעם בעוואוסטזיין דאָס, וואָס עס קומט פאָר אין דעם זיין פון דער וועלט.

די דיאלעקטישע מעטהאָדע הויבט אָן פון דעם בעגריף פון דער זאַך, וועלכע זי אונטערזוכט. זי קוקט זיך צו, ווי דער בעגריף פער־וואַנדעלט זיך אין זיין היפך, ווי דער טעזיס געהט איבער אין דעם אנטי־טעזיס, און ווי דער אנטי־טעזיס קעהרט זיך דערנאָך אום צו־ריק צו זיין אויסגאַנגס־פונקט, ד. ה. צו זיך אליין, אַ בערייכערט־געוואָרענער מיט זיין אייגענעם געגענזאַץ. עס ווערט געבוירען דער סינטעז, דער אָבשלוס פון דער ערשטער טריאַדע. דער סינטעז לאָזט פון זיך ארויס אַ נייעם געגענזאַץ, וואָס ברענגט צו אַ נייעם סינטעז, אַ נייעם צוריק־קעהר צו זיך, און אַזוי געהט די בעוועגונג, קרייז נאָך קרייז, טריאַדע נאָך טריאַדע, ביז מען דערגרייכט צו גאָר דעם לעצטען קרייז, וואָס מוז זיין דער סינטעז פון אַלע פריהערדיגע און אויך אַ צוריק־קעהר צו גאָר דעם ערשטען אָנהויב. ערשט יע־מאָלט איז דאָס סיסטעם פאַרטיג, אָבגערונדעט, אין זיך אָבגעשלאָ־סען, — אַ געטרייער שפּיגעל פון דעם רעאַלען ענין, וועלכען מען אונטערזוכט. פערשטעהט זיך, אַז דערצו מוז מען גוט קענען אויך דעם גאַנצען עמפּירישען מאַטעריאַל וואָס געהערט צו דעם ענין; אין איהם מוז מען ארויסגעפינען דעם סיסטעם פון אידעען, וואָס בעהערשען איהם, דעם געשלאָסענעם קרייז פון קרייזען, אין וועלכען די אידעען וויקלען זיך פאַנאַנדער.

אָט די דיאַלעקטישע מעטהאָדע ווענדט אָן העגעל, כדי אויסצו־געפינען דעם אידעאַלען תוך פון דער וועלט.

§ 21. העגעל'ס סיסטעם.

וועלכער בעגריף זאָל זיין דער אָנהויב־פונקט פון דער אונטער־זוכונג? דער נעהנטסטער און דער פשוט'סטער, ענטפערט העגעל; דער וואָס איז כולל אין זיך אַלע אַנדערע זאַכען. דאָס איז דער בעגריף פון'ם „זיין“. לאָמיר זיך צוקוקען, וואָס און ווי דענקט דער שכל, בעת ער דענקט דעם בעגריף „זיין“.

„זיין“ איז קודם כל אַן אַבסטראַקטער בעגריף, אַ „זיין בכלל“. ניט קיין בעשטימטער „זיין“. אַ „זיין“, וואָס האָט אין זיך גאָר קיין בעשטימונגען ניט. אַזאַ זיין איז אָבער אַ „ג אָ ר נ י ש ט“. דייסט עס, אַז דאָס „זיין“ געהט איבער אין זיין היפך: דעם „נישט“. דאָס „נישט“ איז אָבער אַ געדאַנק, אַ מאָמענט פון'ם דענקען: הייסט עס, אַז עס איז צוריק ווידער אַ „זיין“. אויף אַזאַ'ן אופן

ווערט דער געדאַנק אַרום געוואָרפען צווישען זיינע צוויי היפכים: „זיין" און „ניט־זיין", ביז ער בערוהיגט זיך אין אַ העכערען סינטהעז: דעם „ווערן". דאָס „ווערן" איז אַ צונויפגיעסען פון „זיין" און ניט „זיין", אַ בעוועגונג צווישען די צוויי מאָמענטען. געהט די בע־וועגונג פון דעם „זיין" צו דעם „ניט זיין" איז דאָס אַ „פערשווינדען"; אַ „פערגעהן". געהט זי פון דעם „ניט־זיין" צו דעם „זיין", איז זי אַן „ענטשטעהן". ממילא איז דער אמת פון דעם „זיין" דאָס „ווערן", דאָס אויביגע ענטשטעהן און פערגעהן, דער אויביגער איבערבייט אין די ערשיינונגען פון דער וועלט.

מיט דערזעלביגער מעטהאָדע ארויסצובריגען איין בעגריף פון דעם אַנדערן בויט העגעל אַלע טיילען פון זיין סיסטעם, וואָס זאָל ריכטיג אָבשפּיעגלען דאָס סיסטעם פון דער וועלט. דער ערשטער טייל איז ד י ל אָ ג י ק. די לאָגיק נעהמט אַרום אַלע וויכטיגע בעגריפען פון דער נאַטור־פאָרשונג און פון די היס־טאָרישע וויסענשאַפטען אין זייער ריינער געדאַנקליכער פאָרם. ספּינאָזא וואָלט דאָס אָנגערופען די „נאַטורא נאַטוראַנס", יענע נאַטורענדע נאַטור, וואָס ברענגט פון זיך אַרויס אַלע ערשיינונגען פון דער וועלט און פון דער מענשליכער געשיכטע. דאָס איז יענעס סיסטעם פון ריינע בעגריפען, אָדער אידעען, פון וועלכע עס בע־שטעהט דער אינהאַלט פון דעם וועלט־שכל, ווען ער איז אין זיך גופא: דאָס איז דער ריינער וועלט־געדאַנק, פון וועלכען עס געהט אַרויס די וועלט.

פון'ם בעגריף „ווערן" ווערט געבאָרען דער בעגריף „דאָ־זיין", פון'ם „דאָ־זיין" געהט אַרויס דער בעגריף „קוואַליטעט"; די „קוואַ־ליטעט" לייקענט זיך אַליין אָב אין דער „קוואַנטיטעט" און די צוויי היפכים גיעסען זיך צונויף אין דעם בעגריף: „מאָס" (אַ בעשטימ־טער כמות פון אַ בעשטימטען איכות). דער גאַנצער קרייז פון'ם זיין געהט דאָ איבער אין „אַ העכערן קרייז" — „דאָס ו ו ע ז ע ן" (דער „תוך"), וואָס איז אַ היפך צו דעם „זיין". אין דעם בעגריפען־קרייז פון'ם „וועזען" ווערט צווישען אַנדערע בעגריפען אַרויס־געפונען דער גרויסער אונטערשייד וואָס עקזיסטירט צווישען „ער־שיינונג" און „ווירקליכקייט". אַלץ איז „ערשיינונג", האָט קאַנט געלערנט. הינטער דער ערשיינונג איז פערבאָרגען דער אמת'ער

„תוך“, וועלכען מיר ווייסען ניט. „אַלץ איז ערשיינונג“, זאָגט אויך העגעל; דאָס הייסט דער „תוך פון דער וועלט געהט איבער אין זיין אייגענעם היפך, אין עפּעס, וואָס איז ניט „תוך“, ניט דער אינווענינסטער אמת פון דער זאַך, נאָר איהר אויסערער אויסזעהען. דער „תוך“ קעהרט זיך אָבער אום צוריק צו זיך גופא אין אַ העכערע אייגהייט: דער „ו ו י ר ק ל י כ ק י י ט“. די ווירקליכקייט איז אַזאַ מין עקזיסטענץ, וואָס פאַלט אין גאַנצען צונויף מיט איהר אייגענעם „תוך“. דערמיט ווערט אָבגעשלאָסען דער צווייטער קרייז, און דער וועלט־שכל בויט פון די צוויי קרייזען נאָך אַ העכערען, וואָס פעראייניגט זייביידע: דאָס „זיין“ און דעם „תוך“ אין דעם סינטעז פון׳ם „בעגריף“.

דאָ שטויסען מיר זיך אָן אויף איינער פון די וויכטיגסטע שטעלען פון העגעל׳ס פילאָסאָפיע. מיר האָבען אויבען געזעהען, אַז דער תוך פון יעדער זאַך איז דער בעגריף, ד. ה. אַ מאָמענט פון דעם שכל, און עס וואָלט זיך געקאָנט אויסדרוקען, אַז שוין פון דעם זאַץ אַליין קאָן מען ארויסברענגען דעם געדאַנק, אַז אַלץ, וואָס ע ק ז י ס ט י ר ט איז שכל׳דיג, פערנינפטיג. דאָס איז טאַקי ביז צו אַ געוויסען גראַד אמת, אָבער דער אמת, וואָס דאָ ווערט ארויסגערעדט, מוז ריכטיג פערשטאַנען ווערן. אַלץ, וואָס עקזיסטירט, איז אַ מאָמענט אין דעם ענטוויקלונגס־גאַנג פון דעם וועלט־שכל. אָבער מען דאַרף אַלע מאָל זיך פרעגען: וו אָ ס פאַר אַ מאָמענט? אַן איבערגאַנגס־מאָמענט, אָדער אַן אָבגעשלאָסענער סינטעז? אַלץ, וואָס עקזיסטירט איז ע ר ש י י נ ו נ ג, אָבער ניט אַלץ, וואָס עקזיסטירט איז ו ו י ר ק ל י כ ק י י ט. נאָר די ו ו י ר ק ל י כ ק י י ט איז פערניפטיג, ווייל אין איהר פאַלט צונויף דער „זיין“ מיט זיין „תוך“, ד. ה. דעם בעגריף פון דעם „זיין“. מיר נעהמען צום ביישפּיעל די ערשיינונג פון „פריינדשאַפט“. עס זענען פאַראַן אַ סך פריינד. אָבער זענען אַלע פריינד ו ו י ר ק ל י כ ע, א מ ת ׳ ע פריינד? ניין! דער ווירקליכער אמת׳ער פריינד איז נאָר דער, וואָס שטימט אין גאַנצען מיט דעם בעגריף פון פריינדשאַפט; נאָר דער, אין וועלכען דער בעגריף „פריינדשאַפט“ האָט זיך אין גאַנצען פערקערפּערט. נאָר אַזעלכע „ערשיינונגען“, אין וועלכע עס פערקערפּערט זיך דער בעגריף זענען ווירקליך. און נאָר די ווירקליכקייטען זענען פערניפטיג.

אַט דער פונדאַמענטאַלער פּאַנאַנדערשייד צווישען ערשיינונג און ווירקליכקייט ווערט אָפּט מאָל ארויסגעלאָזען פון אויג, ווען מען רעדט וועגען העגעל'ס פּילאָסאָפּיע. „אַלץ אין דער וועלט איז פערנינפטיג" הייסט צוריק גערעדט „ניט אַלץ אין דער וועלט איז פערנינפטיג"; עס זענען דאָ אין דער וועלט טויזענדער קלייניג-קייטען, צופעליגע עקזיסטענצען, „ערשיינונגען", וואָס טראָגען זיך ארום אויף דער אויבער-פלעך פון דעם וועלט-פּראָצעס, וואָס זענען אַ ברעקעל ניט פערנינפטיג, וואָס פערשווינדען ווי דער שוים אויף די וואַלען פון ים; פּ ע ר ו ו י ר ק ל י כ ט ווערט אין דער וועלט נאָר דאָס, וואָס ווערט פערלאַנגט פון דעם בעגריף.

דער קרייז וואָס נעהמט ארום דעם דריטען טייל פון העגעל'ס „לאָגיק", „די לעהרע פון דעם בעגריף", פאַלט ווידער פּאַנאַנדער אין דריי טיילען.

דער בעגריף אַנטפּלעקט זיך קודם כל, ווי דער ס ו ב י ע ק - ט י ו ו ע ר בעגריף און ברענגט ארויס פון זיך אַלע יענע געזעצען און פּרינציפּען, וואָס די מענשהייט האָט ביז אהער שטודירט אין דער פאָרמאַלער לאָגיק. ער געהט דערנאָך איבער אין דעם אָ ב י ע ק - ט י ו ו ע ן בעגריף, וואָס ברענגט ארויס די מעטאַפיזישע גרונד-לאַגען פון דער נאַטור-וויסענשאַפט: דער פּרינציפּ פון מעכאַניזם, כעמיזם און טעלעאָלאָגיע. די צוויי היפּכים פעראייניגען זיך אין אַ העכערען סינטעז, וואָס איז די א י ד ע ע. די אידעע איז דער לעצטער קרייז פון דער לאָגיק. זי לויפט דורך איהרע אייגענע קריי-זען פון ל ע ב ע ן, ע ר ק ע נ נ ע ן און דער אַ ב ס אָ ל ו ט ע ר א י ד ע ע. דאָ ערשט, אין דעם לעצטען סינטעז פון אַלע סינ-טעזען, ווערען מיר געוואָהר, וואָס איז די אייגענטליכע טבע פון דעם וועלט-שכל: ער איז די אבסאָלוטע אידעע, אַ פערבינדונג פון לעבען און דענקען, — אַ ג אַ ט. די אבסאָלוטע אידעע איז דער אַבשלוס פון דער לאָגיק, אָבער ניט דער אַבשלוס פון דעם סיסטעם, ווייל די לאָגיק איז נאָר זיין ערשטער טייל. די אַב-סאָלוטע אידעע קערט זיך אום צוריק צו דעם אָנהויב, צו דעם „זיין". זי ווערט די „אידעע אין דעם זיין", ד. ה. זי ווערט נאַטור. עס ווערט בעשאַפען דער צווייטער טייל פון דעם סיסטעם: ד י נ אַ - ט ו ר - פּ י ל אָ ס אָ פּ י ע.

די נאטור איז א סינטעז פון „אידעע“ און „זיין“, אין דערזעלביגער צייט איז זי אָבער אַן אנטיטעז צו דער גאנצער לאָגיק. זי איז ניט ריינער געדאנק, נאָר א „פערשטיינערטער“, א געדאנק, וואָס איז געוואָרען דער היפּך פון זיך גופא: די מאטעריע, וואָס זוכט אויסצודריקען אין זיך דעם געדאנק, וואָס קאָן דאָס אָבער על פּי איהר טבע בשום אופן ניט דורכפיהרען אין גאנצען. העגעל האָט זיך געווען אָנגעפייניגט, כדי אין איהרע ערשיינונגען אריין צו פּשט'לען זיין „לאָגיק“, געווען פריי ארום געשפּרונגען מיט די פאקטען פון דער ווירקליכקייט, אָבער סוף כל סוף האָט ער געמוזט צוגעבען, אז די נאטור האָט גרענעצען, וועלכע דער פילאָסאָף קאָן ניט אריבערשפּרייזען, — גרעניצען, וואָס ליגען אין איהר היפּך צו דעם בעגריף, צו דעם וועלט־שכל. אויף וויפיעל זי דריקט אָבער אויס די אידעע, איז זי א טייל פון דער פילאָסאָפיע, א דורכגאנגס־שטופּע פאר דעם אלוועלטליכען שכל. אינטערעסאנט זענען העגעל'ס געדאנקען, וועגען די איינצעלנע ענטוויקלונגס־שטופען אין דער נאטור, ווייל זיי גיבען אונז א *קלאסיפיקאציאָן פון וויסענשאפטען*, אויסגעארבייט נאָך פאר אָגיוסט קאָנט, אָבער זעהר נאָהענט צו קאָנט'ס סיסטעם. די נאטור האָט אין זיך דריי הויפּטמאָמענטען, וואָס דריקען זיך אויס אין דריי פערשיידענע גרונד־פּראָצעסען: דעם מעכאנישען, דעם פיזיקאלישען און דעם אָרגאנישען. דער מעכאנישער פּראָצעס „בעשאפט זיך זיין לייב“ אין די אסטראָנאָמישע וועלט־ערשיינונגען (מעכאניק און אסטראָנאָמיע), דער פיזיקאלישער פּראָצעס ברענגט ארויס די אייגענשאפטען פון דער מאטעריע און זייערע פערבינדונגען (פיזיק און כעמיע; דער אָרגאנישער פּראָצעס בעשאפט לעבעדיגע וועזען און אלע ערשיינונגען פון דעם לעבען (ביאָלאָגיע). די העכסטע שטופע פון דעם אָרגאנישען פּראָצעס איז דער מענש. אלע די נאטור־שטופען זעהען אויס ווי א פּראָדוקט פון ענטוויקלונג, אקוראט אזוי, ווי איין שטופע וואָלט צייטליך ארויס געגאנגען פון דער אנדערער.

דאָס איז אָבער ניט ריכטיג. די *נאטור* ענטוויקעלט זיך ניט. קאנט'ס עוואָלוציאָנס־טהעאָריע איז אין העגעל'ס אויגען א נעפּעלהאפטע סברה. די פערשיידענע שטופען פון דער נאטור זענען פון אוויביג אָן, זיי מוזען אָבער איינגעטיילט ווערן אין

לאָגיש־העכערע און ניעדריגערע, לויט זייער שיכות צו די אידעען פון דעם וועלט שכל. ענטוויקעלונג קומט ערשט פאָר אין דעם גייסט. און דער גייסט רייסט זיך ארויס פון דער נאַטור אין דער פאָרם פון דעם מענשען. דער אַנטיטעז־נאַטור געהט איבער אין אַ סינטעז: גייסט, אָדער די אידעע, וואָס קעהרט זיך אום צו זיך אליין, וואָס ווערט אַלץ מעהר און מעהר בעוואוסטזיניג. די נאַטור־פילאָסאָפיע געהט איבער אין דעם דריטען און לעצטען טייל פון העגעל׳ס סיסטעם: אין די גייסט־פילאָסאָפיע.

די גייסט־פילאָסאָפיע שיידט זיך ווידער פאַנאַנדער אין דריי גרויסע קרייזען: דער סוביעקטיווער גייסט, וואָס בעשאַפט די בעוואוסטזיינס־פּראָצעסען אין יעדעם איינצעל־מענשען; דער אָביעקטיווער גייסט, וואָס דריקט זיך אויס אין די געזעצען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, און דער אַבסאָלוטער גייסט, וואָס ענטפלעקט זיך אין דער קונסט, דער רע־ליגיאָן און דער פילאָסאָפיע.

דער סוביעקטיווער גייסט בעשטימט דעם מענשען נאָך ווי אַ נאַטור־פּראָדוקט און ברענגט ארויס די שיכות׳ען צווישען דעם גוף און דער נשמה. די וויסענשאַפט, וואָס גיט ווידער דיזען מאָמענט פון דער אַלוועלטליכער ענטוויקעלונג איז די אַנטראָפּאָלאָגיע. די אַנטראָפּאָלאָגיע געהט איבער אין די פענאָמענאָלאָגיע, וואו עס ווערען בעשאַפען די פערשיידענע כחות פון דעם מענשליכען אינדיווידועלען בעוואוסטזיין. די דריטע, העכסטע שטופע פון דעם סוביעקטיווען גייסט איז די פסיכאָלאָגיע. זי האָט צו טהון מיט דער אינטעליגענץ, דעם ווילען און די זיט־ליכקייט.

דורך דעם פרייען ווילען געהט דער סוביעקטיווער גייסט אריבער אין זיין היפך, אין דעם אָביעקטיווען. דער אָביעקטיווער גייסט הויבט אָן זיין שאַפען מיט דער ספערע פון דער רעכטס־פילאָסאָפיע. ער ברענגט ארויס אייגענטומס־רעכט, פערטראַגס־רעכט און שטראָף־רעכט. דאָס פאָרמאַלע רעכט געהט איבער אין זיין היפך אין די „מאָראַליטעט“, וואו דער איינצעלנער שטעלט זיך אַוועג אַנטגעגען דער גאַנצער געזעלשאַפט און בעשטימט זיינע מעשים לויט דעם אייגענעם געוויסען. די מאָראַליטעט איז אַן אַנטי־

טעזיס, ד. ה. אַן איבערגאַנגס־מאָמענט. העגעל האַלט דעריבער זעהר ווייניג פון מאָראַליטעט. אַ סך סאַרקאַסטישע בעמערקונגען פאַלען דאָ אויף דעם מאָראַליזירענדען יחיד. ניעטצשעס בעשפּאָטונג פון דעם „מאָראַלין“, שטירנער׳ס חוזק־מאַכען פון די אידעאַלען און מאַרקס׳ קריטיק פון דער „אידעאָלאָגיע“ האָבען ניט מעהר אַרויסגעבראַכט אַנטגעגען דער „מאָראַליטעט“ און אַנטגעגען דעם קאַנטישען „זאָלען“, עהדער דאָס האָט געטהון העגעל אַליין. די מאָראַליטעט געהט איבער אין דעם העכערען סינטעז, אין די „זיטליכקייט“, ד. ה. אין יענעם בעשטרעבען פון דעם מענשען, וואו ער גיסט זיך אין גאַנצען צונויף מיט דעם ווילען פון דעם וועלט־גייסט, וואָס בעשאַפט די „פּאַמיליע“, די „בירגערליכע געזעלשאַפט“ (די ספערע פון דעם עקאָנאָמישען לעבען) און דעם „שטאַאַט“. דער שטאַאַט איז די העכסטע פערקערפערונג פון דעם מענשליכען שכל אין דער דרויסענדיגער ווירקליכקייט; די העכסטע פאָרם פון דעם שטאַאַט איז די קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע.

די לעצטע שטופע פון דעם אָביעקטיווען גייסט איז די וועלט־געשיכטע, וואָס ברענגט פריהער אַרויס איינצעלנע פעלקער און פאָלקס־גייסטער, וואָס גיעסען זיך אָבער צונויף אין איין איינציגען ענטוויקעלונגס־פּראָצעס. דער אינהאַלט פון דער וועלט־געשיכטע איז די ענטוויקעלונג פון דער פרייהייטס־אידעע. זי הויבט אָן אין אָריענט מיט דעם געדאַנק, אַז נאָר איין מענש איז פריי (דער מאָנאַרך), געהט איבער צו דער גריעכיש־רוימישער וועלט, וואו עס ווערט געבאָרען דאָס בעוואוסטזיין, אַז איינציגע זענען פריי, און ענדיגט מיט דער מאָדערנער גערמאַנישער וועלט, וואָס ווייס אַז אַלע זענען פריי.

אין דער געשיכטע הערשען אויביגע געזעצען. די גרויסע מענער זענען ניט מעהר ווי געצייג אין די הענד פון דעם וועלט־גייסט, וואָס פיהרט דורך זיי זיין אייגענעם ווילען. אמת, די גרויסע מענשען זענען דאָס רוב ניט גאָר מאָראַליש, אָבער דאָס מאָראַלישע איז ניט דאָס וויכטיגע אין דעם לעבען פון דעם וועלט־גייסט. די גרויסע מענשען ברעכען די מאָראַל, אָבער בויען יענע פאָרמען פון דעם אָביעקטיווען גייסט, אין וועלכע עס דריקט זיך אויס די „סובסטאַנץ“ פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען.

אין העגעל׳ס לעהרע פון דעם אָביעקטיװען גייסט ליעגען שוין אָנגעצייגט אַלע גרונד־געדאַנקען פון דער אָביעקטיװער געשיכטס־פילאָסאָפיע, װאָס האָבען געהערשט אין דער העגעל־שער שוהל און האָבען זיך קריסטאַליזירט אין דעם שפּעטערדיגען מאַרקסיזם. דער גרונד־שטריך פון אַלע העגעל׳ס געדאַנקען װעגען דעם ענין איז דער קאַמפּף אַנטגעגען דעם „סוביעקטיװיזם“ פון דעם איינצעלנעם, װאָס טרעט אַרויס מיט זיינע עצות און עדעלע פּלענער, װי אַזױ די געזעלשאַפט „זאָל“ זיך אָרגאַניזירען און װאוהין די געשיכטע פון דער מענשהייט „זאָל“ געהן, אַקוראַט װי ביז איהם האָט די מענשהייט ניט געװאוסט װאָס זי טהוט און האָט געדאַרפט װאַרטען נאָר אויף דעם בעל־עצה. אַ קולט פון דעם נאַטירליכען ענטװיקעלונגס־גאַנג און דעם היסטאָרישען לעבען הערשט אין דער גאַנצער העגעל׳שער פילאָסאָפיע. דער יחיד דאַרף זיך בויגען פאַר דעם װילען פון דעם װעלט־גייסט, ד. ה. דעם װילען פון יענע געזעצען, װאָס בעהערשען דאָס געשיכטליכע לעבען. און אויב ער װעט זיך ניט בויגען מיט גוטען, װעט די ענטװיקעלונג סיי װי סיי צו־ברעכען זיין װידערשטאַנד. אין די רעװאָלוציאָנערע געדאַנקען פון דער צייט זעהט העגעל נאָר דעם נעגאַטיװען איבערגאַנג צו דער לעטצטער שכל׳דיגער סינטעזע, װאָס די װירקליכקייט האָט אַרויס־געבראַכט אין דער פּרייסישער מאָנאַרכיע. מיט איהר מוז מען זיך צופריעדען שטעלען, װייל זי איז דער העכסטער און לעטצטער אויסדרוק פון דעם אָביעקטיװען גייסט. דער יחיד קאָן זיך טרייסטען דערמיט, װאָס דער אָביעקטיװער גייסט איז ניט די לעצטע שטופע פון דעם אַלװעלטליכען שכל. זיין העכסטע שטופע איז דער אַבסאָלוטער גייסט.

דער אַבסאָלוטער גייסט, — אַ פעראייניגונג פון דעם סוב־יעקטיװען און דעם אָביעקטיװען, — איז יענע ממשלה, װאו די אַבסאָלוטע אידעע קומט אין גאַנצען צו זיך אַליין און איז ביי זיך אַליין: ד. ה. ניט אין דער נאַטור, און ניט אין דער געזעלשאַפט. ביי זיך אַליין זיין, הייסט פריי זיין. די אמת׳ע ממשלה פון פרייהייט ליעגט דעריבער אין די העכערע פּראָדוקטען פון דער מענשליכער קולטור, װאו די װעלט־סובסטאַנץ, דער װעלט־שכל, אָדער גאָט, דריקט אויפ׳ן קלאָרסטען אופן אויס זיין אייגענע טבע.

די ממשלה פון דעם אבסאָלוטען גייסט בעשטעהט פון דריי שטופען:

די ערשטע איז די קונסט, וואו די אבסאָלוטע אידעע דריקט זיך אויס אין דער פאָרם פון אָנשויאונג. העגעל אונטערזוכט — אַ די פערשיידענע פאָרמען פון קונסט און לעגט אוועג דעם פונדאמענט פאר אַ פילאָסאָפישער קונסט-געשיכטע.

די צווייטע שטופע איז די רעליגיאָן. אין איהר רעדט צו אונז די אבסאָלוטע אידעע דורך די בלומען-שפראך פון פאָרשטעלונגען און געפיהלען. אָבער דער אינהאַלט פון איהרע רעד, וואָס ליעגט הינטער די פאָרשטעלונגען, איז דערזעלביגער אינהאַלט, וואָס ענטוויקעלט זיך אין דער „לאָגיק". די העכסטע שטופע פון דער רעליגיאָן איז דאָס קריסטענטהום. די לעהרע פון דער דריי־אייניגקייט ווערט אויסגעטייטשט אויף אזא אופן: דער גאָט־פאָטער איז דער וועלט-גייסט אין זיין ריינעם, אידעאַלען צושטאנד, וואָס דענקט יענע געדאנקען, וועלכע העגעל האָט פאנאנדערגעוויקעלט אין דעם סיסטעם פון זיין „לאָגיק". דער גאָט־זוהן, אָדער דער גאָט-מענש איז די אבסאָלוטע אידעע, וואָס האָט זיך צונויפגעגאָסען מיט דער נאַטור און מיט דעם מענשליכען יחיד, ווען מען בעטראַכט איהם אויך ווי אַ נאַטור־פּראָדוקט. דער הייליגער גייסט איז דער וועלט-גייסט אין זיין צוריקקעהר צו זיך אליין, אין זיין ענטפלעקען זיך אין דער קונסט, אין דער רעליגיאָן און אין דער פילאָסאָפיע.

העגעל'ס שטעלונג צו דער רעליגיאָן איז דעריבער אַ צווייפאכע. פון איין זייט געפינט ער, אַז אין איהר ווערט גאָט (דער וועלט־גייסט) אין דער אמת'ן ענטפלעקט. אָבער פון דער אַנדער זייט ענטפלעקט ער זיך אין איהר אויף דער זעלביגער ארט, ווי ער האָט זיך ענטפלעקט אין דער נאַטור און אין דער קונסט.

דער אינהאַלט פון דער רעליגיאָן, ווי די מעשיות וואָס זי דערצעהלט, די דאָגמען, וואָס זי לעהרנט, — זענען אין תוך אריין דיזעלביגע לאָגישע וועלט-געדאנקען, וואָס דער אבסאָלוטער שכל האָט געהאַט אין זיין עה־דער־וועלטליכען צושטאנד און וואָס ער פערווירקליכט אין דעם גאַנצען פּראָצעס פון דער וועלטליכער ענטוויקעלונג, נאָר ניט גאָר אין אַ קלאָהרער פאָרם. גאַנץ קלאָהר

ווערן אָבער די וועלט-געדאַנקען פערווירקליכט ערשט אויף דער דריטער העכסטער מדרגה פון דעם אבסאָלוטען גייסט: אין דער פילאָסאָפיע, וואו דער וועלט-שכל רעדט צו אונז שוין אין זיין איי־גענעם לשון, אין דער שפּראַך פון דעם בעגריף.

די פילאָסאָפיע איז די אבסאָלוטע אידעע, וואָס דענקט זיך אליין, דער שכל, וואָס קומט צום שכל און זעהט קלאָהר איין זיין אייגענעם מהות. דעריבער גיט אונז די פילאָסאָפיע דעם אבסאָלוטען אמת און זי איז די העכסטע שטופע פון דער וועלט-ענטוויקעלונג, דער ענד־צוועק, צו וועלכען די גאַנצע וועלט האָט געשטרעבט. די גע־שיכטע פון דער פילאָסאָפיע איז ניט א שורה פון טעות'ן און וואַגע־לונגען פון דעם מענשליכען גדאנק. זי איז דער פּראָצעס פון דעם לאָגיש נויטווענדיגען וואקסען און ענטוויקלען זיך פון דעם אבסאָ־לוטען גייסט. העגעל'ס אבסאָלוטער אידעאַליזם איז דער אָבשלוס פון דער גאַנצער פילאָסאָפישער ענטוויקעלונג, ווייל ער נעהמט אין זיך ווידער אריין אלע פריהערדיגע סיסטעמען און צואיינט אין א העכערען סינטעז אלע סתירות און ווידער־אנאנדען, וואָס האָבען געקעמפּפט אין דער פילאָסאָפיע.

מיט העגעל'ס סיסטעם ענדיגט זיך אָבער ניט נאָר די פילאָסאָ־פיע, נאָר אויך די גאַנצע וועלט-ענטוויקעלונג. אַן אריבערשפּרייזען צו א העכערער שטופע איז שוין פאַר דער וועלט אונמעגליך. דער וועלט-שכל האָט שוין ארויסגעזאָגט אלץ, וואָס ער האָט אין זיך געהאַט און דערגרייכט זיין העכסטען אידעאַל...

די ווירקונג פון העגעל'ס געדאַנקען-בוי אויף די פּאָר דורות נאָך איהם איז געווען א געוואַלטיגע. דער צוטרוי צו דעם מענשלי־כען שכל, די פערבלענדענעם פון דעם „אבסאָלוטען אמת", די שטרענגע און טיעפע ארבייט פון דעם גדאנק, די רייכקייט אין וויסענשאפטליכע קענטנים, — דאָס אלץ האָט צוגעצויגען צו זיך די בעסטע מוחות און הערצער פון זיין צייט. העגעל'ס לאָגישער פאַנטהעאיזם האָט ארויסגעשטופּט דעם עטישען פאַנטהעאיזם פון פיכטע און דעם עסטהעטישען פון שעללינג. אמת, אין א סך טיילען פון זיין סיסטעם איז העגעל געקומען צו קאָנסערוואַטיווע רעזולטאַ־טען, דער עיקר אין דער פּאָליטיק און אין דעם סאָציאַלען לעבען. אָבער ער ד. ט „בעוויעזען", אז די „ווירקליכקייט", ווי ווּעניג זי

זאָל אונז געפעלען, איז דער אויסדרוק און דאָס לעצטע וואָרט פון דער געטליכער וועלט־פערנונפט. דער פּראָטעסט אנטקעגען איהר איז ניט מעהר ווי א „צופעליגע עקזיסטענץ", אַ סוביעקטיווע מיינונג, אָהן א ברעקל היסטאָרישע מאכט: ווי די זינליכע איינצעל־ערשיינונג האָט נאָר אויף אזוי פיעל ווירקליכקייט, אויף וויפיעל זי דריקט אויס אין זיך דעם אַלגעמיינעם בעגריף, אקוראט אזוי האָט אויך די איינ־צעלנע מיינונג, ווי קלוג און גערעכט זי זאָל ניט אויסזעהן, נאָר אויף אזוי פיעל ווערטה, אויף וויפיעל זי פּאַלט צונויף מיט דעם אַלגע־מיינעם וועלט־שכל, וואָס האָט ארויסגעזאָגט זיין לעצט וואָרט אין דער הערשענדער ווירקליכקייט. די פּרייסישע מאָנאַרכיע פון די 20־ער יאָהרען, — אזוי מעג מען אויסדריקען העגעל'ס געדאַנק, — איז גאָט'ס קעניגרייך אויף ד ע ר וועלט. פאר די אָבער, וואָס האָ־בען ניט געקאָנט אין זייער געפיהל צונויפגיעסען זיך מיט דער ווירקליכקייט, איז געווען אָפען דער וועג אין די העכערע רעגיאָנען פון דעם אבסאָלוטען גייסט. זיי האָבען געקאָנט לעבען אין דער קונסט, רעליגיאָן, וויסענשאַפט און פילאָסאָפיע. אונטער די שטראַ־לען פון דער העגעל'שער פילאָסאָפיע האָבען זיך בעזונדערס פּאַנאַנ־דערגעבליהט די היסטאָרישע וויסענשאַפטען. אויף דער פערגאַנגענ־הייט האָט מען גענומען קוקען ווי אויף א נויטווענדיגען פּראָצעס, וואָס האָט געפיהרט צו דער געגענוואַרט, און די פילאָסאָפישע אויס־פאָרשונג פון דער גאַנצער מענשליכער געשיכטע, אויף אַלע פעלדער פון דעם מענשליכען שאַפען, איז אַוועקגעשטעלט געוואָרען אויף דער טאַגעס־אָרדנונג: קיין חדוש ניט! אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט איז דאָך פערשריעבען דאָס לעבען פון דער געטליכער סובסטאַנץ אליין! מיט אַ בעזונדער ליעבע האָט מען זיך גענומען צו דעם שטודיום פון יענעם קולטור־צווייג, אין וועלכען די גאָטהייט ענטפּלעקט זיך אונטער איהר אייגענעם נאָמען, ווען אפילו אין דער פאָרם פון פאָרשטעלונגען און געפיהלען, — דעם צווייג פון רעליג־יאָן און קריסטענטום. אָבער דאָ, אין די רעליגיאָנס־געשיכטליכע אונטערזוכונגען האָט מען זיך אָנגעשטויסען אָן פראַגען, וואָס זענען ניט גאַנץ קלאָהר פערענטפערט געוואָרען אין העגעל'ס סיסטעם, און וואָס האָבען פאַנאַנדער געשפּאָלטען די העגעל'שע שוהל אין אַ רעכטע (קאָנסערוואַטיווען) און א לינקען (ראַדיקאַלען) פליגעל.

די ראַדיקאַלען, אָדער די יונג־העגעליאַנער, האָבען געמוזט פריהער אָדער שפּעטער אראָבבריסען יענע חתימה, מיט וועלכער העגעל האָט צוגע'חתמה'ט די ווייטערדיגע ענטוויקעלונג פון דער פילאָסאָפיע.

זעכצעהנטער קאפיטעל.

דיא יונג-העגעליאנער און דער מאטעריאליזם.

(אינהאלט: די יונג־העגעליאנער. דער וואונדער און דער אונ־שטערבליכקייטס־גלויבען. דער אונענדליכער פראָגרעס. — דוד פריעדריך שטרויס. מאסען און העלדען. „סובסטאנץ" און „בעוואוסטזיין". ברונאָ בויער און די קריטישע קריטיק. — לודוויג פייערבאך און דער אָביעקטיווער סענסואליזם. די נאטור — אן אָרגאניזם פון עמפפינדונגען. די קריטיק פון דער דיאלעקטיק. מענש און גאָט. דער אורשפרונג פון דער רעליגיאָן. די צוקונפטיגע רע־ליגיאָן. משה העסס און דער „אמת'ער" סאָציאליזם. — דער דיאלעקטישער מאטעריאליזם פון קארל מארקס און פריעדריך ענגעלס. די ליניע האָבבס — יום און די ליניע מימון — מארקס. סענסואליזם און מאטעריאליזם. מיסטישע און מאטעריאליסטישע דיאלעקטיק. די טריאדישע ענטוויקעלונג און דער אָבשלום פון דער פילאָסאָפיע. דער היסטאָרישער מאטעריאליזם און די סאָציאלע רעוואָלוציאָן. — דער געוועהנליכער מאטעריאליזם).

§ 22. די יונג־העגעליאנער.

דער אויביגער פריעדען, וועלכען העגעל'ס אבסאָלוטער אידעאליזם האָט געשלאָסען מיט דער „ווירקליכקייט" אין דעם רעליגיעזען און דעם פּאָליטיש־סאָציאלען לעבען, האָט געדויערט ניט לאנג. דער ערשטער סכסוך צווישען דעם פרייען פילאָסאָפישען דענקען און די הערשענדע מיינונגען האָט זיך פאנאנדער געברענט אויף דעם פעלד פון דעם רעליגיעזען גלויבען.

פילאָסאָפיע און רעליגיאָן, האָט העגעל געלעהרנט, האָבען איין און דעמזעלביגען אינהאלט; מעהר נישט זיי ברענגען א'הם ארויס אין פערשיידענע פאָרמען. די רעליגיאָן — אין דער פאָרם פון

פאָרשטעלונגען, געפיהלען און בילדער; די פילאָסאָפיע אין דער פאָרם פון דעם ריינעם געדאַנק. אין ביידען האָט זיך ענטפּלעקט איין־און־דערזעלביגער געטליכער וועלט־פּראָצעס. דער גלויביגער קריסט קאָן דעריבער בלייבען ביי זיין גלויבען, צ. ב., אז גאָט, דער וועלט־בעשאַפער, איז פערקערפּערט געוואָרען אין דער מענשליכער געשטאַלט פון קריסטוס. און אָט דעם גלויבען קאָן ער אויך מיט דעם רוהיגסטען געוויסען פרעדיגען זיינע מיט־מענשען. ער דאַרף מעהר נישט דערביי פילאָסאָפיש מכוון זיין, אז ער איינוועניגסטער זין פון דער דערצעהלונג דריקט אויס יענעם פראַצעס, אין וועלכען די אבסאָלוטע אידעע האָט זיך צונויפגעגאָסען מיט דער נאַטור.

אָבער דאָ וואַקסט אויס א שאלה, וועלכע העגעל האָט ניט פערענטפערט אויף קלאָהר און וואָס איז געבליבען אין א מיסטישען האַלב־טונקעל. די בילדער פון דעם רעליגיעזען גלויבען, איבער־הויפּט די וואונדער, וואָס דריקען אויס מיט זיך א פילאָסאָפישען וועלט־געדאַנק, זענען פאָרשטעלונגען פון דעם רעליגיעזען בע־וואוסטזיין. די קירכע פערלאַנגט אָבער מען זאָל זעהען אין זיי ניט נאָר פאָרשטעלונגען פון דעם רעליגיעזען געדאַנק, נאָר אויך ווירקליכע פּאַסירונגען פון דעם היסטאָרישען לעבען. די וואונדער, זאָגט די קירכע, זענען צו א בעשטימטער צייט געשעהן אין דער ווירקליכקייט. ווי זאָל זיך דער העגעליאַנער שטעלען צו דער פאָר־דערונג פון דעם קירכליכען גלויבען? פון איין זייט איז זיין צוועק פאָלשטענדיג דערגרייכט, ווען די בעשטימטע וואונדער האָבען געלעבט אין דער פאָרשטעלונג פון דער גלויביגע־ קהילה, ווען אפילו זיי האָבען קיין מאָל אין לעבען ניט פּאַסירט: די רעליגיאָן איז א גע־שטופּע פון דעם אבסאָלוטען גייסט. פאַר איהם איז וויכטיג א גע־וויסער צושטאַנד פון בעוואוסטזיין און גאָר ניט אזוי וויכטיג די ווירקליכקייט פון דעם היסטאָרישען פאַקט. צי קריסטוס איז באמת געוועזען, אָדער ער איז ניט געוועזען, צי די וואונדער פון זיין לעבען האָבען ווירקליך פּאַסירט אָדער ניט, — פאַר דער פילאָסאָפיע איז דאָס אַלץ איינס: דער פילאָסאָפישער זין פון די פאָרשטעלונגען בלייבט דערזעלביגער.

פון דער אַנדער זייט אָבער איז דאָס ניט אַלץ איינס פאַר דער רעליגיאָן. אויב זי זאָל זיין דער אבסאָלוטער אמת, מוזען איהרע

פֿאַרשטעלונגען זיין רעאַלע פֿאַקטען און ניט נאָר פֿאַנטאַזיעס פֿון דעם רעליגיעזען כח־הדמיון, ווען אפילו אין די פֿאַנטאַזיעס זאָל זיך אָבשפּיעגלען אַ נויטווענדיגער מאָמענט אין דער ענטוויקעלונג פֿון דער וועלט־סובסטאַנץ. און פֿאַר וואָס קאָן ניט געמאָלט זיין, אַז די וואונדער זאָלען זיין אמת? די גאַנצע העגעל'שע פֿילאָסאָפֿיע, קאָן מען זאָגען, איז אַ סיסטעם, וואָס איז מלומד בנסים. דער וואונדער איז דאָרטען אַ געוועהנליכע זאַך ניט דוקא אויף דעם פֿעלד פֿון רעליגיעזע פֿאַרשטעלונגען. דאָס ווידערשפּרוך־פֿולע זיין פֿון דעם בעגריף איז דען אַ קליינער וואונדער? מיט וואָס איז געהן געגען די געזעצען פֿון דער לאָגיק אַ לייכטערע זאַך, עהדער געהן געגען די געזעצען פֿון דער נאַטור? און די פֿערוואַנדלונג פֿון דעם וועלט־גייסט אין רוימליך־צייטליכע מאַטעריע? און די פֿערשיידענע וואונדער פֿון העגעל'ס נאַטור־פֿילאָסאָפֿיע, וואו דאָס וואַסער, צ. ב., ווערט לחלוטין פֿערשוואונדען, בעת עס ווערט פֿערדאַמפּפֿט, און ווערט ווידער ניי געבאָרען „ריין פֿון גאָר־נישט" אין דער לופֿט און אין די וואָלקענס? פֿאַר וואָס זאָל מען ניט אָננעהמען, אַז בעת דער וועלט־שכל איז אין זיין ענטוויקעלונג געקומען צו דער **אידעע** פֿון אַ גאָט־מענש, איז אין דעם ווירקליכען לעבען תוך כדי דבור בעשאַפֿען געוואָרען אַ רעאַלער, היסטאָרישער קריס־טוס מיט אַלע יענע פּאַסירונגען, וואָס דריקען בילדליך אויס די בע־שטימטע געדאַנקען פֿון דער אידעע?

דאָס רוב יונגע תלמידים פֿון העגעל זענען טאַקי אין אָנהויב געשטאַנען אויף דעם שטאַנדפּונקט. וועגען **עכטערמאַייער'ן** וואָס האָט שפּעטער אין איינעם מיט **אַרנאָלד רוגע** בע־גרינדעט דעם „צענטראַל־אָרגאַן פֿון דעם יונג־העגעל'שען פֿליגעל, די „האַללע'שע יאָהר ביכער"; דערצעהלט רוגע, אַז ער האָט אין דער יוגענד זיך בעשעפֿטיגט מיט דער פֿילאָסאָפֿישער אויפֿגאַבע־אַרויס־צוגעפֿינען על־פּי בעגריף דעם ריכטיגען יאָהר, חודש, טאָג און שעה פֿון קריסטוס' געבורט! די פֿילאָסאָפֿיע איז דאַ געוואָרען, ווי איז מיטעל־אַלטער, אַ שטוב־מויד ביי דער טהעאָלאָגיע... וואו בלייבט אָבער דערביי די זעלבסט־שטענדיגקייט און די פֿרייהייט פֿון דעם פֿילאָסאָפֿישען געדאַנק? און ביי העגעל'ן איז דאָך דער פֿילאָסאָפֿי־שער געדאַנק ניט נאָר זעלבסט־שטענדיג, נאָר ער שטעהט העכער

פאַר דער רעליגיאָן. די רעליגיאָן איז ביי איהם, ווי ביי פיכטע׳ן און שעללינג׳ן א ניעדעריגערער שטאַנדפּונקט פון דעם וועלט־גייסט, — אן ענטוויקעלונגס־שטופע, וועלכע דער וועלט־גייסט שפּרייזט אריבער און לאָזט הינטער זיך. איז דען העגעלס סיסטעם ניט קיין פּאַנטהעאיזם, וואו נאטור און גאָט איז איין און דיזעלביגע זאַך, וואו גאָט ענטפּלעקט זיין מהות אין אויביגע גע־אנקען, אין נ א ט ו ר־ג ע ז ע צ ע ן, און ניט אין וואונדער־קאַפּריזען? די העגעל׳שע פילאָסאָפיע, דאָרטען וואו זי רעדט אין איהר אייגענעם נאָמען, אין קלאָהרע בעשטימונגען פון דעם רייגעם געדאנק, איז ספּינאָזיסטיש און אנטי־קירכליך. אָט דער אינווענינסטער קערן פון דעם העגעל׳שען סיסטעם האָט געמוזט פריהער אָדער שפּעטער שלאָגען וואָרצלען, לאָזען שפּראָצונגען און דורכרייסען די מיסטיש־רעליגיעזע שאָלעכץ, מיט וועלכע ער איז געוועזן ארומגערינגעלט. עס האָט געמוזט קומען צו אַ שפּאַלטונג אין דער העגעל׳שער שוהל צווישען די, וואָס האָבען זיך געהאלטען פאַר דער שאָלעכץ, און די, וועמען עס איז געוועזן טהייער דער פריי־דענקערישער קערן.

אָנגעהויבען האָט עס זיך מיט דער שאלה וועגען דער „השארת הנפש“, דער אונשטערבליכקייט פון דער מענשליכער נשמה. לויט דעם קערן פון העגעל׳ס פילאָסאָפיע, איז די אונענדליכע טיעפקייט פון דער אידעע א סך א העכערע ארט אונענדליכקייט, עהדער די קוואַנטיטאַטיווע אונבעגרעניצקייט אין רוים און די אויביגקייט אין דער צייט: די ריין קוואַנטיטאַטיווע אונענדליכקייט, וואָס בעשטעהט אין בילליאָנען מאָל בילליאָנען פון איין־און־דערזעלביגער זאַך האָט העגעל א נאָמען געגעבען „די שלעכטע אונענדליכקייט“. די אונשטערבליכקייט פון דעם קירכליכען גלויבען איז אַזאַ קוואַנטיטאַטיווע אונענדליכקייט. פאַר העגעל׳ן הייסט אָבער לעבען אונשטערבליך — אריין נעהמען אין דער נשמה די אונענדליכע טיעפקייט פון דעם אבסאָלוטען גייסט, זיך צונויפגיסען מיט איהם. א חוץ דעם שפּיעלען דער איינצעל־מענש און זיין אינדיווידועללע נשמה אי־בערהויפּט ניט קיין גרויסע ראָליע אין העגעל׳ס סיסטעם. די הויפּט זאַך איז דאָס לעבען פון דעם אלגעמיינעם וועלט־גייסט, וואָס דענקט אין אונזער אלעמעם דענקען. האָט זיך דער וועלט־גייסט איין מאָל רעאַליזירט אין אונזער לעבען אויף דער וועלט, איז דער זין פון אונ־

זער לעבען דערפילט. נאָך א מאָל לעבען אויף י ע נ ע ר וועלט האָט קיין ברעקעל זין ניט, און וואו זאָל מען אריין שטופען אָט די „יענע וועלט" אין העגעלס סיסטעם? די פילאָסאָפיע ווייס נאָר פון איין „יענער וועלט", — דאָס ענטוויקלען זיך פון דעם ריינעם לאָגישען געדאַנק. דאָרטען אָבער איז קיין אָרט ניטאָ פאר אן איינצעלנער אינדיווידועלער נשמה. דער גלויבען אין אונשטערבליכקייט אין דעם קירכליכען זין איז אויסגעוואקסען ניט פון דער פילאָסאָפישער הינגעבונג צו דעם לעבען פון דעם וועלט־אַל, נאָר פון דעם קליינלי־כען, עגאָאיסטישען געפיהל פון אייגענער קליינליכער גליקזעליגקייט.

ר י כ ט ע ר און פ ע י ע ר ב א ך זענען געווען די ערשטע, וואָס האָבען, אין דעם אָנהויב פון די דרייסיגער יאָהרען ארויס־געבראכט וועגען דער מענשליכער נשמה אָט דעם אמת, וואָס איז געלעגען פערבאָרגען אין דער העגעל'שער פילאָסאָפיע. דער טויט איז אן אמת'ער טויט, ניט אויף צו פלייסען. מיט איהם ענדיגט זיך אויף אויביג די עקזיסטענץ פון דעם אינדיווידואום. דורך דעם גופא האָבען זיי אָבער אויך בעוויזען, אז דער פריעדען, וועלכען העגעל האָט געוואָלט פעראייביגען צווישען דער פילאָסאָפיע און דער רעליגיאָן, איז געווען צום גרעסטען טייל אויפגעבויט אויף א טעות אין פשט. די רעליגיאָן, וואָס פערטיידיגט די עגאָאיסטישע בעדער־פעניסען פון דעם איינצעל־מענשען, און די פילאָסאָפיע, אין וועל־כער עס וויקעלט זיך פאַנאנדער דער אָביעקטיווער אמת וועגען דעם וועלטליכען פראָצעס, רעדען אויף צוויי פערשיעדענע שפראכען און קומען צו אַנטגעגענ־געזעצטע רעזולטאטען. מען מוז אויסקלייבען איינס פון דיביידע, און עס קאָן קיין ספק ניט זיין, צו וועמען פון זיי עס דאַרף צושטעהן דער פילאָסאָף.

דער תהום צווישען רעליגיאָן און פילאָסאָפיע, וואָס האָט זיך ענטפלעקט אין דער פראַגע וועגען דער אונשטערבליכקייט, איז נאָך ברייטער און טיעפער פאַנאנדערגעגראבען געוואָרען פון דוד פרידריך שטרויס אין זיין ווערק „דאָס לעבען פון ישו" אוז אין זיינע „שטרייט שריפטען".

שטרויס' ווערק האָבען פאַנאנדער געשפאָלטען די העגעל'שע שוהל אין דריי ריכטונגען: דעם רעכטען פליגעל, וואָס האָט זיך געהאַלטען פאר דער איינהייט פון פילאָסאָפיע און רעליגיאָן; דעם

לינקען פליגעל, וואָס האָט אויפגעהויבען אַ שטורמדיגען קאַמפף אַנטגעגען דעם אַלטען דאָגמאַטישען גלויבען אַפילו אין זיין העגעל'שער אויסטייטשונג, און אין אַ „צענטער", וואָס האָט געזוכט אָבצושוואַכען די ביידע היפכים און אויסגעפינען דעם „גילדערנעם מיטען" צווישען זיי.

דער לינקער פליגעל איז בעקאַנט געוואָרען אונטער דעם נאָמען „די יונג־העגעליאַנער" און צו איהם האָבען געהער־ט אַזעלכע דענקער און פאָרשער, ווי שטרויס, פייערבאַך, לאַססאַל, קאַרל מאַרקס, פריעדריך ענגעלס, ברונאָ בויער, קאַספּאַר שמידט (מאַקס שטירנער), הערצען, באַקונין און נאָך אַנדערע בעדייטענדע נעמען, — די בעסטע קעפּ פון יענעם דור.

אונטער זייערע הענד איז די העגעל'שע פילאָסאָפיע כמעט אין גאַנצען פערענדערט געוואָרען. די פערטיעפונג אין יעדען פּראָבלעם פלעגט פיהרען צו דעם רעזולטאַט, אַז העגעל'ס מיינונג קאָן אויסגעטייטשט ווערען אי ראַדיקאַל, אי קאָנסערוואַטיוו, און אַז דער ראַדיקאַלער ענטפער פּאַסט בעסער צו דעם ענטוויקעלונגס־גאַנג פון דער אידעע, עהדער דער קאָנסערוואַטיווער. מען איז אָבער אויך געקומען צו גאַנץ נייע רעזולטאַטען, וועלכע האָבען שוין אריבערגעשפּרייזט די גרענעצען פון העגעל'ס סיסטעם. און דאָס האָט געמוזט פיהרען צו דעם געדאַנק, אַז דער וועלט־גייסט האָט ניט אָבגעשלאָסען זיין ענטוויקעלונג מיט דער העגעל'שער פילאָסאָפיע. ער זיצט נאָך ביים וועבשטוהל און וועבט דעם א ו נ ע נ ד ל י כ ע ן פּאָדעם פון דער פילאָסאָפישער ענטוויקלונג. די „ווירקליכקייט וואָס איז געווען „פערנינפטיג" פאַר איהר צייט, מוז וויעדער ווערען „אָבגעלייקענט", אָבגעשאַפט, ווי די אונצעהליגע ווירקליכקייטען, וואָס זענען געווען פאַר איהר. און אויב אַלץ, וואָס איז ווירקליך, איז פערנינפטיג, מוז, פון דער אנדער זייט, אַלץ, וואָס איז פערנינפטיג, וואָס ווערט אַרויסגעבראַכט פון דער ווייטערדיגער ענטוויקעלונג פון דער אידעע, אַ מאָל ווערען ווירקליך.

די יולי־רעוואָלוציאָן פון 1833 איז געווען אַן עמפּירישער בעווייז, אַז דער היסטאָרישער פּראָצעס פון דעם „אָביעקטיווען גייסט" האָט זיך ניט אָבגעשטעלט ביי יענע פאָרמען פון דעם פּאָליטישען און דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, אין וועלכע העגעל האָט געזעהען

דאס לעצטע ווארט פון דעם וועלט־שכל. א ו י ב י ג ע ענטוויק־לונג, א ו י ב י ג ע ר פראגרעס איז געווארען דער לאזונג פון די יונג־העגעליאנער.

אין דער ערשטער צייט האבען די שטימען פון די יונג־העגע־ליאנער געקלונגען ווי איין מעכטיגער כאר. זיי אלע האבען אונ־טערגעגראבען די יסודות פון דער אלטער וועלט, בעוויעזען, אז דער „שכל", וואס האט געשטעקט אין די יסודות, האט זיך שוין איבער־געלעבט, אז דער וועלט־שכל ברענגט ארויס אין דער „אידעע" נייע יסודות, וואס מוזען פערווירקליכט ווערען אין דעם לעבען, פשוט דערפאר ווייל דאס ווערט פערלאנגט פון דעם שכל. ביסלעכווייז האבען אבער אין דעם אלגעמיינעם כאר זיך גענומען ארויסהערען די איינצעל־שטימען פון די פערשיידענע דענקער, וואס האבען ארויס געבראכט זייערע אייגענע סיסטעמען. שטרויס און ברונא בויער זע־נען נאך געבליעבען אין די גרענעצען פון דעם לאגישען פאנטהע־איזם; פייערבאך, שטירנער, מארקס און ענגעלס האבען אין גאנצען פערלאזען דאס פעלד פון דער אידעאליסטישער מעטאפיזיק.

§ 23. דוד פריעדריך שטרויס (1808—1874) און ברונא בויער (1809—1882).

שטרויס' הויפטווערק: „דאס לעבען פון ישו" איז געווען נים נאר א געשיכטליכע אונטערזוכונג וועגען ישוס לעבען און א קריטיק פון די עוואנגעליען. עס האט געטראגען אין זיך א נייע אויפ־פאסונג פון דעם אבסאלוטען אידעאליזם און א נייעם בליק אויף די גרונד־קראפט, וואס טרייבט אן די געשיכטליכע ענטוויקלונג פון דער מענשהייט. די גרונד־קראפט פון דער ענטוויקעלונג בלייבט ביי שטרויס'ען די אידעע. זי איז די גאטהייט, וואס ענטפלעקט זיך אין דער מענשליכער געשיכטע. אבער דאס איז שוין נים מעהר דער וועלט־שכל, וואס וואריאירט אויף פערשיעדענע אופנים איין און דעם זעלבינען וועלט־געדאנק, ווי דאס איז געווען ביי העגעל'ן. די אידעע, וואס בעשאפט די מענשליכע געשיכטע און הערשט אין איהר איז די א י ד ע ע פ ו ן ד ע ר מ ע נ ש ה י י ט, דער „געניוס פון דעם מענשליכען מין". און ער ענטפלעקט זיך אין דער מענשהייט אויף אלע פעלדער פון דער קולטור מיט א מאל, נים ווי דאס איז געווען ביי העגעל'ן, וואו דער וועלט־גייסט לאזט ארויס פון

זיך אַ ממשלה נאָך אַ ממשלה, אַוועקשטעלענדיג איין ממשלה אויף דער אנדערער, ווי אַ העכערע מדרגה אויף אַ ניעדעריגער. אַלע ממשלות פון דעם מענשליכען שכל זענען גלייכווערטה פאַר דעם געניוס פון דעם מענשליכען מין: דאָס פּאָליטישע לעבען אַזוי גוט, ווי דאָס וויסענשאַפטליכע, קינסטלערישע און פילאָסאָפישע. נאַ־פּאָלעאָן און סאָקראַט, האָמער און קאָפּערניקוס זענען גלייך וויכטיגע פערטרעטער פון דעם אַלגעמיין־מענשליכען גייסט.

דער געניוס פון דער מענשהייט ענטפּלעקט זיך אָבער און ווערט פערווירקליכט ניט נאָר אין די אַרבייטען פון די גרויסע מענשען, פון די העלדען. די אמת׳ע טרעגער פון דער מענשהייט׳ס אידעע און דער מענשהייט׳ס ענטוויקעלונג זענען ניט די העלדען, נאָר די מאַססען. אין זיי וועבט דער געניוס פון דער מענשהייט כמעט אונבעוואוסט, כמעט אינסטינקטיוו זיין היסטאָריש געוועב. זיי זענען די „ס ו ב ס ט א נ ץ" פון דער וועלט־געשיכטע; די העלדען ברענגען אַרויס נאָר דאָס אין „בעוואוסטזיין", וואָס עס איז אָנגע־וואַקסען אין דעם לעבען פון דער סובסטאַנץ, און נאָר די עלעמענטען פון׳ם „בעוואוסטזיין" האָבען אַ קיום אין לעבען, וואָס דריקען קלאָר אויס די בעדערפעניסען און דעם ענטוויקעלונגס־צושטאַנד פון דער סובסטאַנץ, ד. ה. פון די מאַסען.

אין דעם ליכט פון אָט די גרונד־געדאַנקען בעטראַכט שטרויס די ענטוויקעלונג פון דעם רעליגיעזען בעוואוסטזיין אין דער צייט, ווען דאָס קריסטענטום איז געבאָרען געוואָרען. עס איז פאַר איהם קיין ספק ניט, אַז די אַלע וואונדער־געשיכטען, וואָס זענען בעשאַפען געוואָרען וועגען קריסטוס׳עס לעבען, ווי אפשר אויך די גאַנצע פי־גור פון קריסטוס, האָבען ניט געהאַט קיין ברעקעל רעאַלע עקזיסטענץ, אַ חוץ אין די מוחות פון די, וואָס האָבען בעשאַפען די אַלע דער־צעהלונגען און האָבען אין זיי געגלויבט. אין דעם פּונקט איז שטרויס געגאַנגען האַנד אין האַנד מיט אַלע אַטהעאיסטען און אַפּיקורסישע פריי־דענקער. פון זיי פון אַלעמען האָט זיך אָבער שטרויס אָבגעשיידט ניט נאָר דורך זיין וויסענשאַפטליכען ערנסט און טיעפקייט, ניט נאָר דורך זיין קלאָהרע אונבעצווינגבאַרע לאָגיק, נאָר אויך דורך די נייע שטעללונג צו דעם גלויבען, וועלכען ער האָט קריטיקירט, — אַ שטעללונג, וועלכע ער האָט געהאַט צו פערדאַנקען

דער העגעל'שער פילאָסאָפיע. אַזאַ וויכטיגע פאַסירונג, ווי דאָס קריסטענטהום, וואָס האָט בעגייט דאָס אויסזעהען פון דער גאַנצער מענשהייט, האָט ניט געקאָנט זיין אַ פּראָדוקט פון שאַרלאַטאַנעס, וואָס האָבען געפיהרט דעם עולם פאַרן נאָז, און פון פראָים, וואָס האָבען זיך געלאָזט פיהרען. די כלומרשט געשיכטליכע פאַסירונגען, וואָס ווערען דערצעהלט אין דיא עוואַנגעליען, זענען אינסטינקטיוו בעשאַפען געוואָרען אין די מאַסען אויף דעם זעלביגען שטייגער, ווי די מענשהייט בעשאַפט איבערהויפט לעגענדען און מיטהען. ווער עס וויל פערשטעהן זייער זין, מוז זיך אראָבלאָזען אין די טיעפעניסען פון דעם פאָלקס־לעבען, דאָרטען צוהערען זיך צו די בעדערפעניסען, זאָרגען און האָפענונג פון די גרויסע פאָלקס־מאַסען, אין וועלכע עס דריקט זיך אויס די ענטוויקעלונג פו דער מענשהייט. דער קריסטוס־גלויבען איז אַ מ ש י ח־גלויבען, אַ גלויבען אין אַן אויסלייזער, וואָס איז אַרויסגעוואַקסען פון די נאַציאָנאַלע האָפענונגען און ליידען פון'ם אידישען פאָלק און פון דער רעליגיעז־עטהישער בענקשאַפט פון דער גאַנצער מענשהייט. קריסטוס איז דער ס י מ ב אָ ל פון דער גאַנצער מענשהייט; ער איז די מענשהייט, אידעאַליזירט און פאָרגעשטעלט אין איין איינציגער פיגור. ער איז די „אידעע פון דער מענשהייט“, וואָס דריקט זיך אַליין אויס אין דער פאָרם פון אַ פערזענליכער געשטאַלט. די בעשאַפער פון דער קריסטוס־לעגענדע האָבען נאָר בעוואוסט אויסגעדריקט דאָס, וואָס עס האָט זיך ווי אַ חלום אַרום געטראָגען אין די מוחות און די הערצער פון די מאַסען, ד. ה. דאָס, וואָס דער געניוס פון דער מענשהייט האָט געוועבט אין זיי אין דער שטיל.

צו גאַנץ אַנדערע פילאָסאָפישע און געשיכטס־פילאָסאָפישע רעזולטאַטען איז געקומען ברונאָ בויער. אַ פריהערדיגער געגנער פון שטרויס, אַ הייסער פערטיידיגער פון דעם רעכט־גלויביגען העגעליאַניזם, האָט ער זיך געמוזט אונטערגעבען צו די רעזולטאַטען פון שטרויס' קריטיק און פון דער גאַנצער יונג־העגעל'שער ריכטונג. ס'איז אמת: פילאָסאָפיע און רעליגיאָן קאָנען ניט הויזען איינע מיט דער אַנדערער; ס'איז אמת, וואונדער און אונשטערבליכקייט זענען אונמעגליך און געהען להיפך צו העגעל גופא, אויב מען פערשטעהט ריכטיג, וואָס יענער האָט געוואָלט זאָגען. ס'איז אויך אמת.

אַז דער וועלט־גייסט האָט ניט געזאָגט מיט העגעל'ס פילאָסאָפיע זיין לעצט וואָרט, אָבער דער גרונד־פּרינציפּ פון דער פילאָסאָפיע בלייבט דאָך דער וועלט־שכל. מען דאַרף מעהר נישט ריכטיג פערשטעהן זיין אייגענטליכע עובדא. שכל איז דענקען; דענקען איז ענטוויקלען זיך, ווערען אנדערש, עהדער מען איז געווען, אָבלייקענען דעם עבר, ק ר י ט י ק י ר ע ן. די ק ר י ט י ק, דאָס איז די אייגענטליכע מאַכט, וואָס בעשאַפט די ענטוויקעלונג, און וואָס האָט ארויסגע־בראַכט די געשיכטע פון דער מענשהייט. די קריטיק איז דער מעטאַ־פיזישער תוך פון דעם פּראָגרעס. אָבער די קריטיק קאָן ניט לעבען אין די גרויסע מאַסען. זי איז ק ל אָ ה ר ע ר ב ע וו ו א ו ס ט־ז י י ן, בעת די מאַסען זענען אַ דומפּפּע, האַלב אינסטינקטיווע „סובסטאַנץ". די געשיכטע קאָן דעריבער ניט אָנגעפיהרט ווערען פון די מאַסען, נאָר פון די איינצעלנע געניאַלע אינדיווידועו, אין וועלכע עס לעבט דאָס בעוואוסטע דענקען, אין וועלכע די קריטיק געהט דורך איהרע פערשיידענע ענטוויקעלונגס־פאַזען. די מאַסען פערווירקלי־כען אין לעבען דאָס, וואָס די קריטיק האָט ארויסגעבראַכט אין די מוחות פון די איינצעלנע.

אויך די קריסטוס־לעגענדע, ווי אַלץ אין דער געשיכטע, איז ניט געבוירען געוואָרען אין דעם אונבעוואוסטען חלום'ען פון די מאַסען, נאָר ב ע וו ו א ו ס ט ב ע ש אַ פ ע ן ג ע וו אָ ר ע ן אין די מוחות פון די עוואַנגעליסטען. זיי האָבען בעוואוסט צוגעטראַכט יע־נע וואונדער און מיטהען, וואָס זענען געווען נויטיג, כדי מען זאָל קאָנען גלויבען אין קריסטוס, ווי אין אַ משיח.

די קריטיק, וואָס האָט בעשאַפען די געשיכטליכע ענטוויקלונג, איז ביז אַהער געווען אריין געטהאָן אין אויסערליכע ענינים, ניט אין זיך גופא. זי איז געווען פּאָליטישע קריטיק, רעליגיעזע, שטאַאטלי־כע און אַזוי ווייטער. אַלע מאָל האָט זי געלאָזט ווייטער בעשטעהן דעם ענין, וועלכען זי האָט קריטיקירט. זי האָט נאָר געזוכט אויס צו בעסערען איהם, דערהויבען איהם אויף אַ העכערע מדרגה. ערשט אין זיין פילאָסאָפיע, — אַזוי האָט געמיינט ברונאָ בויער, — קומט די קריטיק צום קלאָרען בעוואוסטזיין פון איהר איי־גענעם מהות. זי ווערט ריינע קריטיק, אָדער „קריטישע קריטיק". —און לייקענט אין גאַנצען אָב אַ סך פון יענע ענינים, וועלכע זי האָט

פריהער נאָר ענטוויקעלט און אויסגעבעסערט: די קריטישע קריטיק לייקענט לגמרי אָב די רעליגיאָן און דעם שטאַאט.

שטרויס און בויער שטעהען נאָך אויף דעם באָדען פון דעם פילאָסאָפישען אידעאַליזם און דער אידעאַליסטישער געשיכטס־אויפ־פאסונג. שטרויס'„געניוס פון דעם מענשליכען מין" און „די אידעע פון דער מענשהייט" זענען ניט קיין מעטאפערן, ניט קיין בילדליכע אויסדריקע פאר יענעם עמפירישען פאקט, אז די געשיכטע פון דער מענשהייט ווערט געמאכט פון דער מענשהייט גופא. די מענשהייט, ד. ה. דער סכום פון די לעבעדיגע מענשען, איז פאר שטרויס'ען אלץ נאָך א מין כלי, וואָס טראָגט אין זיך אַן איבערמענשליכען גייסטיגען אינהאַלט, א געצייג אין די הענד פון אַן איבער־מענשליכען פרינציפּ, וואָס פערווירקליכט דורך די מענשען זיין ווילען. דאָס אייגענע איז מיט בויער'ס „קריטיק". ער מיינט דערמיט ניט דאָס קריטישע דענקען פון די איינצעלנע אינ־דיווידוען, וואָס צווינגען ארויף זייער געדאנק און זייערע אידעאַלען אויף דעם געדאנק און דעם ווילען פון די מאַסען. דער „קריטישער געדאנק" איז א גייסטיגער, איבערמענשליכער שאַפען, וואָס בענוצט זיך מיט די איינצעלנע אינדיווידוען, כדי זיך צו פערווירקליכען אין לעבען.

אָבער זייער ביידענס איבער־מענשליכער אידעאַליזם איז שוין געשטאַנען אזוי נאָהענט צו דעם ווירקליכען געשיכטליכען לעבען פון דער מענשהייט, אז ס'איז גענוג געווען איין איינציגען שריט, כדי אין גאַנצען צו פערלאָזען דעם מעטאפיזישען שטאַנד־פונקט און אָנ־הויבען קוקען אויף אלע צווייגען פון דער מענשליכער קולטור ניט ווי אויף א שפּיעל פון אויסער־מענשליכע אידעען, נאָר ווי אויף א פּראָדוקט פון דעם עמפּירישען מענשען גופא. דעם שריט האָט גע־מאכט לודוויג פייערבאך.

§ 24. לודוויג פייערבאך (1804—1872).

נים לייכט איז לודוויג פייערבאך'ן אָנגעקומען צו בעפרייען זיך אין גאנצען פון דער העגעל'שער מעטאפיזיק. שריט נאָך שריט האָט ער געמוזט בעקעמפּפען דעם איבער־וועלטליכען אידעאַליזם אין זיין אייגענער געדאנקענוועלט. קודם כל בעפרייט ער זיך פון דעם העגעל־שען געדאנק, אז דער וועלט־שכל האָט געהאט א פּעריאָדע פון ריינעם

שכל'דיגען זיין, אין וועלכען עס ווערען ענטוויקעלט די וועלט־בע־
גריפען, עהדער די אידעע געהט איבער אין איהר אייגענעם היפך, די
רוימליך־צייטליכע און מאַטעריעלע וועלט. ער בעקעמפּפט דאָס
אויסערוועלטליכע זיין פון דעם וועלט־שכל כמעט אויף דעם זעלביגען
שטייגער, ווי דאָס האָט געטהאָן אריסטאָטעלעס מיט פּלאַטאָן'ס אי־
דעען־וועלט. אונטער דעם איינפלוס פון ספּינאָזא (און שעללינג),
גלויבט פייערבאך, אז גייסט קאָן ניט פאָרגעשטעלט ווערען אָהן נאַ־
טור, ווי נאַטור אָהן גייסט. די נאַטור בלייבט נאָך אָבער פאַר איהם
איינגעשלאָסען אין יענער נעץ פון בעגריפען, מיט וועלכער העגעל
האָט זי ארום גענומען אין זיין נאַטור־פילאָסאָפיע, און די בעגרי־
פען זענען אלץ נאָך פאַר איהם די הויפּטזאך. די זינליכע עמפּפינ־
דונגען, וואָס שפּיעלען זיך אָב אין רוים און צייט, האָבען נאַר אויף
אזוי פיעל ווערטה, אויף וויפיעל אין זיי דריקט זיך אוים דער גע־
דאנקליכער בעגריף אָדער דער תוך פון דער זאך.

אָבער באַלד זעהט פייערבאך איין, אז פון דעם אייגענעם מענש־
ליכען שכל אליין קאָן מען ניט ארויסברענגען דעם שכל וואָס שטעקט
אין דער נאַטור. כדי איהם אויסצוגעפינען, מוז מען זיך ווענדען צו
דער נאַטור גופא, זי אונמיטעלבאר שטודירען, גוט צוהערען זיך צו
איהרע אייגענע רייד. אויב העגעל האָט פערלאנגט, מען זאָל
מיט אַן עהרליכער צניעות'דיגער אָביעקטיוויטעט צוקוקען זיך צו
דעם פּראָצעס פון דעם אייגענעם דענקען און ניט איבעררייסען זיין
גאַנג דורך סוביעקטיווע שאלות און „רעפלעקסיעס", פערלאנגט איצ־
טער פייערבאך, מען זאָל זיך אקוראט אזוי צניעות'דיג און אָביעקטיוו
אָבגעבען מיט דער בעאָבאַכטונג פון דער נאַטור. אָבער דאָ, אין דעם
שטודיום פון דער נאַטור, צורינט דער העגעלשער אידעאליזם, ווי א
טהוי פון די זון־שטראַהלען.

וואָס בעמערקען מיר אין דער נאַטור, ווען מיר טראָגען אהין
ניט אריין די בעגריפען פון אונזער פערשטאַנד? מיר בעמערקען רוים
און בעמערקען צייט, מיר זעהען פאַרבען, מיר הערען קלאַנגען, —
קורץ: מיר האַבען פאַר אונז עמפּינדונגען און כדי זיי
צו בעקומען, מוזען מיר אָנווענדען די זינליכע חושים. וואָס די נאַ־
טור ווייזט אונז, דאָס איז דער אמת. זי ווייזט אונז רוים און צייט,
הייסט עס, אַז רוים און צייט זענען ווירקליך. זי ווייזט אונז עמפּ־

פינדונגען, הייסט עס, אז דאס ווירקליכע זיין איז א זינליך זיין, וואס קאן אויפגענומען ווערען מיט די חושים. דער אידעאליזם מוז דא איבערגעהן אין דעם סענסואליזם. אבער פייערבאך׳ס סענסואליזם איז שטארק פערשיידען פון יענעם, מיט וועלכען מיר זענען בעקאנט געווארען ביי לאקק׳ען. לאקק׳ס סענסואליזם איז געווען סובּיעקטיוו. די עמפפינדונגען זענען פאר איהם געווען עפּעס אזוינס, וואס בעווייזען זיך נאר אין אונזער נשמה, א דאנק דער איינווירקונג פון דער דרויסענדיגער וועלט, וואס איז, לויט איהר טבע נאך, ניט עמפפינדונג. פייערבאך איז ניט אומזיסט געווען א תלמיד פון דעם אביעקטיווען אידעאליזם: עמפּפינדונגען עקזיסטירען אביעקטיוו דרויסען פון אונז; זיי זענען דער תוך פון דער נאטירליכער וועלט. אזא שטאנדפונקט איז גלייך ווייט סאי פון דעם אידעאליזם, וואס נעהמט אן, אז דרויסען פון אונז עקזיסטירען אידעען, סאי פון דעם מאטעריאליזם, וואס וויל האבען, אז דרויסען פון אונז עקזיסטירט א מאטעריעלע סובסטאנץ. מיר זעהען אין דער נאטור ניט קיין אידעען און ניט קיין מאטעריע, — ממילא זענען זיי דארטען ביידע ניטא. די דרויסענדיגע וועלט איז דורך און דורך זינליכקייט, עמפפינדונג. און די עמפפינדונגען זענען פערבונדען אין איינעם צו איין־איינציגען אלוועלטליכען ארגאניזם, די נאטור.

שוין די גרונד־שטריכען פון זיין נייער וועלט־אנשויאונג האבען געמוזט פיהרען פייערבאך׳ן צו א ראדיקאלען ברוך מיט דער גאנצער העגעל׳שער דיאלעקטיק. פייערבאך לייקענט ניט די עקזיסטענץ פון דעם מענשליכען שכל, דעם דענקען אין בעגריפען. אבער בעת פאר העגעל׳ן איז דאס „דענקען“ געווען דאס ערשטע און דאס „זיין“ — א פראדוקט פון דעם דענקען, קעהרט פייערבאך אום דעם זאץ און זאגט: ניט דאס „זיין“ שטאמט פון דעם דענקען, נאר דאס „דענקען“ שטאמט פון דעם „זיין“. די מענשליכע בעגריפען זענען ניט מעהר, ווי אן אבשפּיעגלונג פון דער דרויסענדיגער נאטור און פון דעם מענשענס אייגענער טבע. איז אבער דער בעגריף אן אבסטראקטע קאפּיע פון דער זינליכער ווירקליכקייט, איז יעמאלט ניטא קיין שום גרונד אנצונעהמען, אז אין איהם זאלען זיך געפינען וועלכע עס

איז אינוועניגע סתירות. די פערשיידענע אייגצעל־ערשיינונגען, וואָס זענען סותר איינע די אנדערע, ווען מען נעהמט זיי אַלע אריין אין איין כלל־בעגריף, פערליערען זייער ווידערשפרוך־פולען כאראקטער, ווי נאָר מען זעהט איין אז זייער אמת'ע עקזיסטענץ איז ניט אין דעם בעגריף, נאָר אי דער רוימליכער און צייטליכער ווירקליכקייט. די זאכען, וואָס זענען זיך סותר, ליעגען דרויסען איינע פון די אנ־דערע אין פערשיעדענע ערטער אין דעם רוים, אין פערשיעדענע מאָ־מענטען אין דער צייט. דער זאץ פון דעם ווידערשפרוך, וואָס מענה'ט, אז קיין זאך קאָן ניט זיין זי זעלבסט און צו דערזעלביגער צייט איהר אייגענער היפך, — דער זאץ, וואָס איז אין גאנצען אָב־געלייקענט געוואָרען פון העגעל'ן און זיינע דיאַלעקטישע פאָרלויפער, — ווערט ווידער ארויף געזעצט אויף דעם אויבען־אָן פון דעם לאָ־גישען דענקען.

פייערבאך האָט זיך ניט פיעל אָבגעגעבען מיט זיין ערקענטניס־טהעאָריע און דעם סיסטעם פון דעם אָביעקטיווען סענסואַליזם. א סך פונקטען זענען געבליעבען ניט אויסגעארבייט און ניט דורכגע־טראכט ביז צום סוף. אין א סך פונקטען פלעגען זיך ביי איהם צונויף־שטויסען אַנשויאונגען פון פערשיידענע צייטען פון זיין ענט־וויקעלונג, און ער האָט אַליין ניט געשפירט זייערע אינווענינסטע סתירות. מעהר פאַר אַלץ האָט איהם געצויגען צו דער מענשליכע־וועלט, צו דעם מענשען, ווי אַן אויסשניט פון דער זינליכער נאַטור. דער קאַמפף מיט העגעל'ס אידעאַליזם איז איהם געווען וויכטיג דער עיקר דערפאַר, ווייל אין העגעל'ס סיסטעם איז דער מענש געווען ניט מעהר ווי א טרעגער פון אויסער־און איבער־מענשליכע אידעען, בעת פאַר איהם איז דער מענש אויסגעוואַקסען צו דעם איינציגען בעשאַפער פון זיין אייגענער געדאנקליכער וועלט. שטרוים' „געניום פון דער מענשהייט" און ברונאָ בויער'ס „קריטישע קריטיק" האָבען איהם לייכטער געמאכט אָט דעם ראדיקאַלען שריט, וואָס איז אין אונזער איצטיגע אויגען א באנאַלע זעלבסט־פערשטענדליכקייט, וואָס איז אָבער געווען צו פייערבאך'ס צייטען און אין זיין פילאָסאָפישער סביבה — א בעפרייענדע גייסטעס־טהאט פון אונבעשרייבליכען קוראזש.

„גאָט איז געווען מיין ערשטער געדאנק", זאָגט

פייערבאַך, די פערזאָנפּט, דער צווייטער, דער מענש, זיין דריטער און לעצטער געדאַנק. אין די געדאַנקען שפּיגעלט דער מענש אָב דאָס „זיין" פון דער דרויסענדיגער נאַטור און דאָס „זיין" פון זיין אייגענער אינווענינסטער טבע. כדי דעריבער צו פערשטעהן דעם אינווענינסטען זין פון אַלץ, וואָס דער מענש האָט אַרויסגעבראַכט, מוזען מיר שטודירען די טבע פון דעם מענשען, זיין פערבאָרגענעם תוך. אין וואָס בעשטעהט אָבער דער תוך פון יעדער זאַך? אז אַלץ איז סוף־כל־סוף אַ נאַטירליכע, זינליכע עקזיסטענץ, — דאָס ווייסען מיר, אָבער דאָס פּיהרט אונז ניט ווייט, דאָס העלפט אונז ניט אויסצוגעפינען די בעשטימטע טבע פון אַ גע־וויסער, בעשטימטער איינצעל־זאַך. אַלע זאַכען פון דער נאַטור זע־נען צונויפגעבונדען אין איינעם, ד. ה. זיי שטעהען אין געוויסע בע־ציעהונגען איינע צו די אַנדערע. ד ע ר ס כ ו ם פ ו ן ב ע ־ צ י ע ה ו נ ג ע ן, ו ו אָ ס אַ ו ו ע ל כ ע ע ס א י ז ז אַ ך ה אָ ט צ ו אַ נ ד ע ר ע ז אַ כ ע ן, אָט דאָס איז לויט פייער־באַך איהר אייגענע בעשטימטע טבע. פון די בעציעהונגען קאָנען מיר אַרויסדרינגען די טבע פון אַ בעשטימטער זאַך, און אין די בעציהונגען פון דעם מענשען צו זיינע געדאַנקליכע פּראָדוקטען דריקט זיך אויס זיין אייגענע טבע. אַ וועזען, וואָס האָט געדאַנקליך אַרויסגעבראַכט אַ גאָט, איז פון געטליכער נאַטור. אין זיינע געטער שפּיגעלט זיך אָב דאָס וועזען פון דעם מענשען.

ניט נאָר אין דער רעליגיאָן, נאָר אין אַלץ, וואָס דער מענש האָט בעשאַפען איז טהעטיג די מענשליכע נאַטור. זי שטעהט הינטער אַלע מענשליכע פּראָדוקטען און בעהערשט זיי. די אויפגאַבע פון דער פילאָסאָפיע איז צו שטודירען די מענשליכע פּראָדוקטען, כדי אַרויסצודעסטילירען פון זיי דעם פערבאָרגענעם תמצית, — דעם מענשען. דער וויכטיגסטער מאַטעריאַל דערצו איז אָבער די רע־ליגיע, ווייל זי פליעסט פון דעם פערבאָרגענסטען קוואַל פון זיין נשמה, פון דעם הארצען, פון דעם געפיהל. אין דער רעליגיע, אין דעם פּשוט'ן נאַאיווען פאָלקס־גלויבען, חקרן'ט זיך ניט דער מענש. דער שכל מישט זיך ניט אַריין מיט זיינע שאלות, ווידער־אַנאַנדערן און פּלפּולים. די פאַנטאַזיע מאַלט אונגעשטערט דאָס, נאָך וואָס דאָס האַרץ בענקט אין דער שטיל. פייערבאַך'ס שטודיום פון

דער רעליגיע האָט דעריבער אַ גאַנץ אַנדער אויפגאַבע, עהדער די, וועלכע דער ראַדיקאַלער געדאַנק האָט זיך געשטעלט אין די שריפטען פון שטרוים און ברונאָ בויער. פאַר זיי איז רעליגיאָן ניט מעהר, ווי אַ בעשטימטער פאָרם פון דער מענשליכער ע ר ק ע נ ט נ י ס, וועלמע מען דאַרף געשיכטליך פערשטעהן. זיי זענען געווען צופריעדען, ווען זיי האָבען בעוויעזען, אַז די רעליגיעזע פאָרם פון דער ערקענטניס האָט זיך שוין איבערגעלעבט און אַז זי מוז אָבטרעטען איהר פּלאַץ פאַר אַ העכערער פאָרם: דער פילאָסאָפיש-וויסענשאַפטליכער. פאַר פייערבאַך'ן איז אָבער די רעליגיע ניט ערקענטניס, נאָר ג ע פ י ה ל (אקוראַט ווי ביי יאַקאָבי'ן און שלייערמאַכער'ן), אַ בענקשאַפט נאָך פריעדען און רוה אין דער נשמה, אַ צושטאַנד פון מענשליכער, העכערער גליקזעליגקייט. די איבערלעבטע פאָרמען פון דער רעליגיע דאַרפען אָנווייזען דעם וועג, ווי אַזוי אויסצוגעפינען אַנדערע ר ע ל י ג י ע ז ע פאָרמען, וואָס זאָלען פערנעהמען זייער פּלאַץ.

די רעליגיע שטאַמט פון אַן אָבהענגיגקייטס-געפיהל. דער מענש פיהלט איבער זיך אַן אונגעהייערע מאַכט, וואָס דריקט איהם אַראָב און ער וויל זיך בעפרייען פון איהר. די אונגעהייערע מאַכט איז, ווען מען בעקוקט זי טיעפער, די נאַטור. שוואַך שטעהט דער מענש אַנטגעגען איהר, קליין און אָהן אַ ברעקעל הילף. ער וואָלט וועלען העררשען איבער איהר, ער וואָלט וועלען זיין אַן איבערנאַטירליכעס וועזען, וואָס זאָל קאָנען אויספיהרען אַלץ, וואָס זיין האַרץ בעגעהרט. אָט דער פערבאָרגענער וואונש ווערט אויסגעפיהרט דורך דעם רעליגיעזען כח-הדמיון. אַזאַ וועזען ווערט בעשאַפען און אוועקגעזעצט ווי אַ בעשאַפער און אַן אויבערהאַרר איבער אַלץ, וואָס קומט פאָר אין דער נאַטור. עס איז דאָ אַן אַלמאַכטיגער גאָט, וואָס שטעהט העכער איבער די אייזערנע נאַטור-געזעצען, וואָס קאָן און וויל ביישטעהן דעם מענשען אין זיינע יסורים און פּלאָגען. אַזוי זאָגט דעם מענשען זיין פאַנטאַזיע. גאָט איז דעריבער „אַ טהרער, געוויינט אין דער שטיל פון דעם מענשען איבער זיין אייגענעם שיקזאַל“.

אָבער ניט נאָר די בענקשאַפט נאָך אַל-מאַכט איבער דער נאַטור שפּיעגעלט אָב דער פון דעם מענשען געשאַפענער גאָט. ער ווערט אויסגעציערט מיט נאָך אַ סך אַנדערע אייגענשאַפטען, וואָס זענען טהייער דעם מענשליכען האַרצען: ער איז אַל-וויסענד, ווייל ווי-

מענשאפט איז א מענשליכער אידעאל. ער איז בארעם־הארציג, אל־גיטיג, א ליעבענדער און גערעכטער פאטער, ווייל דאס זענען אלע אזעלכע מעלות, וואס דריקען אויס דעם אידעאל פון א מענשליכען וועזען, — מעלות, וועלכע די פאנטאזיע שטייגערט און כפל'ט ביז צו דער אונענדליכקייט. אין אמת'ען האט דאס אלץ נאר איין־איינ־ציגען זין. ניט גאט איז אל־וויסענד, נאר די וויסענשאפט איז פאר דעם מענשען געטליך; ניט גאט איז בארעם־הארציג, נאר די בארעם־הארציגקייט איז פאר דעם מענשען געטליך. אזוי איז זיך דער מענש מתודה אין דער רעליגיאן וועגען זיין אייגענער פערבארגענער געט־ליכער טבע. דער אומגליק פון דער רעליגיע בעשטעהט אבער אין דעם, וואס דעם מענשענס אייגענער אידעאל ווערט ארויס געשליי־דערט פון איהם ערגעץ־וואו דרויסען און שטעלט זיך אוועק אנטגע גען דעם מענשען ווי א פרעמדע בעהערשענדע מאכט. דער מענש פערליערט זיך אין איהם, זעהט אין איהם נאר דעם אל־מעכטיגען, וואס קאן איהם העלפען אין זיינע נויטען, ער פאלט פאר איהם אין שטויב און פערליערט זיין אייגענעם מענשליכען וועזען. די לע־בענס־נויט, די איבערמאכט פון דער נאטור, מאכט איהם ע ג א ־ א י ס ט י ש, ריין פראקטיש. און בעת דער אידעאל פון גאט שפיעגעלט אב אין זיך די טבע פון דעם גאנצען מענשליכען מ י ן, איז דאס רעליגיעזע לעבען אן אבשפיעגלונג פון דעם איינצעל־מענ־שען, ווען ער איז געווארען פרעמד צו זיין אייגענער טבע.

די קריטיק פון די ביז אהעריגע רעליגיאנס־פארמען דארף אב־שאפען אט דעם תהום, וואס עקזיסטירט צווישען דעם מענשען און זיין אייגענער טבע. ער דארף די טבע ווידער אריין נעהמען אין זיך און ניט פערעהרען זי דרויסען פון זיך. אין געמיינזאמען שא־פען, אין ברידערליכער ליעבע דארפען די מענשען זיך ווידער פער־אייניגען, כדי דורך וויסענשאפט בעקומען די אויבערמאכט איבער די נאטור און אין דעם מענשליכען לעבען פערווירקליכען יענע אידעא־לען, וועלכע זיי האבען ארויסגעשליידערט פון זיך אין דער פארם פון א גאט־גלויבען. דאס דארף זיין דער אינהאלט פון דער נייער מענש־ליכער רעליגיאן.

עס איז אין פייערבאך'ס אנטראפאלאגישער רעליגיאנס־פילא־סאפיע ניט שווער צו בעמערקען דעם גרונד־שטריך פון העגעל'ס בוי־

מעטהאָדע. דער גרונד־פּרינציפּ טרעט ארויס פון זיך, געהט איבער אין זיין היפּך, ניט פערליערענדיג זיין טבע, ווערט פרעמד צו זיך אליין און קעהרט זיך אום סוף־כל־סוף צו זיך גופא אין דעם מענש־ליכען בעוואוסטזיין. ביי העגעל'ן איז דאָס דער איבער־נאַטירליכער וועלט־גייסט (גאָט) וואָס ווערט פרעמד צו זיך אין דער נאַטור, און קעהרט זיך אום צו זיך אין דעם מענשליכען קינסטלערישען, רעליגיע־זען און פילאָסאָפישען גערדאנק. ביי פייערבאך'ן איז דאָס דער מענש, וואָס ווערט פרעמד צו זיך אין דעם איבער־נאַטירליכען גלויבען (גאָט), און קעהרט זיך אום צוריק צו זיך אין דעם מאָדערנעם רעלי־גיעז־פריי־דענקערישען בעוואוסטזיין און אין די סאָציאַלע בעשטרע־בונגען, וואָס דארפען פערווירקליכען דעם אידעאל פון א מענשליכען לעבען.

ס'איז דעריבער ניט קיין צופאל, וואָס דער סאָציאַליסטישער גע־דאַנק, ווען ער האָט גענומען אריין דרינגען אין דייטשלאַנד, האָט גע־פונען זיינע בעגייסטערטע אנהענגער צווישען יענע יונג־העגעליאַנער וואָס האָבען דורך־געמאכט אלע גייסטיגע רעוואָלוציאָנען פון שטרויס'ען ביז אויף פייערבאַך'ן. אין פייערבאך'ן האָבען די ערש־טע סאָציאַליסטען דערבליקט דעם טהעאָרעטיקער, וועמעס פילאָ־סאָפיע עס קאָן ווערען דער פונדאמענט פון'ם סאָציאַליזם. קארל גריון, משה העסס, און זייערע יונגערע תלמידים, מארקס און ענ־געלס, האָבען אויפגעבויט א סיסטעם פון דעם „אמת'ען", אָדער דעם „פילאָסאָפישען" סאָציאַליזם, אין וועלכען די פייערבאך'שע פילאָ־סאָפיע האָט געשפּיעלט די הויפּט ראָליע. דער אייגענטליכער פאָ־טער אָט פון דעם „אמת'ען" סאָציאַליזם איז געווען משה (מאָריטץ) העסס.

משה העסס (1812—1875), א טיעפער, אָבער ניט גאָר קיין קלאָהרער דענקער, האָט אין זיינע פילאָסאָפישע ארבייטען ארויס־געבראכט א ווענינ געראָטענ'עם געמיש פון ספּינאָזא, פיכטע, העגעל און פייערבאך. זיינע ריין פילאָסאָפישע אָנשויאונגען האָבען אָבער ניט איבערגעלאָזען קיין ברעקעל רושם אויף די ענטוויקלונג פון דעם פילאָסאָפישען געדאנק. וויכטיג פאר דער געשיכטע פון דער אייגענטליכער פילאָסאָפיע איז ער געוואָרען דורך א פּאָר געשיכטס־פילאָסאָפישע געדאנקען, וואָס האָבען אוועקגעלעגט דעם פונדאמענט, אויף וועלכען קארל מארקס האָט ווייטער געבויט.

אין פייערבאך׳ס פילאָסאָפיע ווערט ארויסגעבראכט א נפקא מיניה צווישען דעם איינצעל־מענשען, וואָס איז פרעמד געוואָרען צו זיין אייגענער מענשליכער נאטור, און דעם גאנצען מענשליכען „מין“ (דער „גאטטונג“). אין דעם „גאטטונגסמענש“, דעם מענש, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר דעם גאנצען מענשליכען מין, ווערט וויעדער שלום געשלאָסען צווישען דעם מענשען און זיין נאטור. העסס שטעלט זיך אָב אויף דעם פראָבלעם פון *דעם מענשליכען מין*, און טייטשט איהם אויס אין א סאָציאלען זין. דער מענשליכער מין וואָס ברענגט ארויס די רעליגיאָן און די גאנצע קולטור, — דאָס איז *די מענשליכע געזעלשאפט*, אָדער דער מענש, וואָס לעבט אין א געזעלשאפטליכען צושטאנד, דער „פערגעזעלשאפטליכער מענש“. אין דעם לעבען פון דער מענשליכער געזעלשאפט מוזען מיר זוכען דעם שליסעל, וואָס עפענט אונז אויף אלע סורות פון דעם געשיכטליכען לעבען. די פערשיידענע ענטוויקעלונגס־פאזען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין שפיעגלען אין זיך אָב פערשיידענע פאזען אין דער געזעלשאפטליכער ענטוויקעלונג. דער מענש לעבט אין דער געזעלשאפט, כדי צו פערווירקליכען געוויסע פראקטישע נויטען. די פראקטיק, די „טהאט“ איז דער אייגענטליכער תוך פון דעם געזעלשאפטליכען לעבען. אקוראט ווי דער מענש האָט בעשאפען א גאָט און איז פערקנעכט געוואָרען דורך דעם פראָדוקט פון זיין אייגענעם שאפען, אזוי האָט די געזעלשאפט אויך בעשאפען א מאכט — דאָס געלד — וואָס האָט פערקנעכט די געזעלשאפט. געלד איז א פערטרעטער פון סחורה, ד. ה. פון גיטער, וואָס דער מענש האָט געשאפען צו זיין אייגענעם געברויך, אָבער אין דעם צושטאנד פון „פארפרעמדונג“ זענען די מענשליכע גיטער, אין דער פאָרם פון געלד, געוואָרען דער גאָט פון דער געזעלשאפט, וואָס בעצווינגט זי און האלט זי אין שקלאוועריי. דער העכסטער אויסדרוק פון מענשליכער פערפרעמדונג און געלד־הערשאפט איז דער מאָדערנער קאפיטאליזם. פון דער אנדער זייט אָבער בעשאפט דער קאפיטאליזם א מעכטיגע אינדוסטריע און מאכט דעם מענשען צו דעם הארר איבער די נאטירליכע קרעפטען. א דאנק דעם בעפרייט ער זיך פון יענע מאנגעל און נויטה, פון יענער אָבהענגיגקייט, וואָס האָט אין אנהויב ארויסגערופען די צושפאלטונג און

פערפרעמדונג. עס וואַקסט אויס דער אידעאַל פון קאָממוניזם, ווען דאָס געלד וועט אין גאַנצען אָבגעשאַפט ווערען, ווען דער מענש וועט זיין דער בעל־הבית אויף זיינע גיטער און ניט די גיטער אויף איהם. דער קאַפיטאַליזם בעשאַפט אויך דאָס פּראָלעטאַריאַט, וואָס ווערט דער טרעגער פון דעם קאָממוניסטישען אידעאַל און וועט איהם פערווירקליכען אין לעבען.

§ 25. דער דיאַלעקטישער מאַטעריאַליזם פון קאַרל מאַרקס (1818 — 1883) און פריעדריך ענגעלס (1820 — 1895).

דער גייסטיגער שטראָם, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען מיט שלמה מימון'ס קריטישען סקעפּטיציזם, האָט זיך ווי א וואַסער־שטורץ אראָבגעשליידערט פון קאַנט'ס אויביגען אייז־גלעטשער אראָב א בארג, איז געשפּרונגען פון קאַסקאַד צו קאַסקאַד און האָט זיך מיט א ווילדער שנעלקייט געטראָגען צווישען ראָמאַנטישע, ענגע פעלזשלוכטען צו אַלץ טיעפערע און טיעפערע מעטאַפיזישע אָבגרונדען. העגעל'ס אַבסאָלוטער אידעאַליזם איז געווען דער לעצטער אָבשניט פון זיין ראָמאַנטיש־ווילדען שפּרינגען, אָבער ניט דער ענד־פּונקט פון דעם גאַנצען שטראָם. מיט העגעל'ס תלמידים הויבט ער אָן צו פערלאָזען די פעלזיגע געגענד; ער ווערט ברייטער, פלאַכער, אָבער פליעסט דערפאַר אין מעהר בעוואָהנבארע, ווען אפילו אַלץ נאָך בערגיגע פלעצער. מיט פייערבאַך'ן דערגרייכט ער דעם טהאָל, וואו ער זאַמעלט זיך צונויף סוף־כל־סוף אין א מעכטיגען זעע, וועמעס נאָמען עס איז — דער מארקסיזם.

מערקווירדיג! די ענטוויקעלונגס־ליניע מימון — מארקס שטעלט מיט זיך פאָר אן אומגעקעהרטע פאַראַלעל צו דער ענטוויקעלונגס־ליניע פון דעם ענגלישען עמפּיריזם. דער פאַר־קאַנטישער פילאָסאָפישער געדאַנק אין ענגלאַנד בעגינט מיט האָבבס' מאַטעריאַליזם, ער געהט אריבער אין לאָקק'ס סענסואַליזם, לויפט דורך בערקליי'ס אידעאַליזם און שליעסט אָב מיט יום'ס סקעפּטיציזם. דער נאָך־קאַנטישער געדאַנק אין דייטשלאַנד געהט דעם אומגעקעהרטען וועג: ער הויבט אָן מיט מימון'ס סקעפּטיציזם, מאַכט דורך אין פיכטע, שעללינג און העגעל א שטורעמדיגע פעריאָדע פון אידעאַליזם, געהט איבער אין פייערבאַך'ס סענסואַליזם און רוהט זיך אויס

אין מאַרקס׳ מ אַ ט ע ר י אַ ל י ז ם. „פון מאַטעריאַליזם צו מאַ־טעריאַליזם דורך קאַנט״ — אַזוי קאָן מען אָ־רופן יענעם אויס־שניט פון דעם פילאָסאָפישען געדאַנק, וואָס פערבינדט האָבבסען מיט מאַרקסען. ס׳איז אַקוראַט, ווי קאַנט׳ס פילאָסאָפישער קריטי־ציזם וואָלט געווען ניט מעהר ווי אַ ש פּ י ץ בארג, וועלכען דער מאַטעריאַליסטישער געדאַנק האָט געמוזט ארויף־ און אריבער־קלעטערן, כדי ווייטער צו קאָנען געהן אין וועג, און ניט אַ באַרג־ר ו ק ע ן, אויף וועלכען די פילאָסאָפיע זאָל קאָנען זיך ווייטער ענטוויקעלן, בלייבענדיג אויף דערזעלביגער הייך... אריבערקלעט־טערענדיג דעם קאַנטישען באַרג, האָט זיך דער פילאָסאָפישער גע־דאַנק בעפרייט פון דעם ענגען בליק פון דעם „געזונדען שכל הישר״. אין דעם מימון־פיכטע׳שען שטראָם איז ער געוואָרען דיאַלעקטיש און דערזעלביגער דיאַלעקטישער כאַראַקטער זיינער איז געבליעבען איינגעוואָרצעלט אין איהם, אפילו ווען ער האָט זיך אין גאַנצען פערוואַנדעלט אין אַ ריינעם מאַטעריאַליזם.

מאַרקס׳ פילאָסאָפיע איז די צונויפגיעסונג פון דער העגעל־שער דיאַלעקטיק מיט דעם ריין מאַטעריאַליסטישען געדאַנק. מאַרקס׳ וויכטיגקייט ליעגט, פערשטעהט זיך, ניט אַזוי אויף דעם פעלד פון ריינער פילאָסאָפיע, ווי אויף דעם פעלד פון דער סאָציאַ־לער וויסענשאַפט. זיין געדאַנק האָט בערייכערט די נאַציאָנאַל־עקאָנאָמיע, די סאָציאָלאָגיע און די געשיכטס־פילאָסאָפיע. ביז צו דעם סוף פון די זיבעציגער יאָהרען איז מאַרקס, דער פילאָסאָף, געווען כמעט אין גאַנצען אומבעקאַנט, ווען מאַרקס דער קריטיקער פון דער נאַציאָנאַל־עקאָנאָמיע און דער בעגרינדער פון דעם מאָדער־נעם סאָציאַליזם, האָט שוין צוגעצויגען צו זיך די אויפמערקזאַמ־קייט פון דער גאַנצער געלעהרנטער וועלט. ערשט אין דעם סוף פון די 70־ער יאָהרען האָט זיין פריינד, תלמיד, און ווען מען קאָן אַזוי זאָגען מיט־דענקער, פריעדריך ענגעלס, בעקאַנט געמאַכט דעם עולם מיט זייערביידענס פילאָסאָפישער וועלט־אַנשויאונג, און ערשט יעמאָלט האָט מען זיך גענומען דערמאָהנען, אַז אויך אין די פריהערדיגע, היסטאָרישע, נאַציאָנאַל־עקאָנאָמישע און פּובליציס־טישע אַרבייטען מאַרקס׳ ליעגען צוואָרפען איינצעלנע פילאָסאָ־פישע בעמערקונגען וואָס בעקומען גאָר אַן אַנדער ליכט, ווען מען בעטראַכט זיי אין דעם צוזאַמענהאַנג מיט דעם גאַנצען סיסטעם.

צונויפגעקליעבען און צונויפגעשטעלט אין איינעם זענען יענע פילאָסאָפישע בעמערקונגען נאָך עד היום ניט, און ביז צו דעם היינטיגען טאָג געהען אַן חלוקי דעות וועגען מאַרקס' אַנשויאונגען וועגען דעם אָדער יענעם פילאָסאָפישען ענין, אָבער די גרונד־שטרי־כען פון זיין דיאַלעקטישען מאַטעריאַליזם זענען קלאָהר ווייעדערגע־געבען געוואָרען פון ענגעלס'ען און אויך דער פילאָסאָפישער ענט־וויקעלונגס־גאַנג פון מאַרקס'ען איז אויסגעפאָרשט געוואָרען גענוג.

זיין ערשטער ליטעראַרישער אַרויסטרעטען איז געשטאַנען אונטער דער השפּעה פון דעם יונג־העגעליאַניזם אין דער אויסטייט־שונג פון ברונאָ בויער. „דאָס בעוואוסטזיין" אָדער די „קריטיק" איז געווען אויף פאַר מאַרקס'ען יענער אויסער־מענשליכער גאָט, וואָס בעשאַפט די מענשליכע געשיכטע. פייערבאַך האָט איהם בע־פרייט פון דער העגעל'שער און יונג־העגעל'שער מעטאַפיזיק. אין דער זעלביגער צייט איז ער געוואָרען אַ בעגייסטערטער פערעהרער פון פּרודאָנ'ען און דעם סאָציאַליסטישען געדאַנק בכלל. ער און ענגעלס זענען צוגעשטאַנען צו דעם „אמת'ען" אָדער פילאָסאָפישען סאָציאַליזם פון מאָזעס העסס און קאַרל גריון, און אין דעם נאָמען פון פייערבאַך און פּרודאָן האָבען זיי געפיהרט אַ העפטיגע פּאָלע־מיק אַנטקעגען דעם פריהערדיגען לעהרער, ברונאָ בויער. אָבער שוין אין דעם יאָהר פון דער פּאָלעמיק (1845) האָט מאַרקס' געדאַנק גע־נומען ווערן זעלבסטשטענדיג און זוכען אייגענע וועגען. פון יענער צייט שטאַמען זיינע קריטישע בעמערקונגען, וואָס זענען פערעפענט־ליכט געוואָרען אַ סך שפּעטער נאָך זיין טויט און וואו ענגעלס וויל דערבליקען דעם ערשטען קערענדעל, פון וואַנען עס האָט זיך פאַנאַנ־דער געוואַקסען זיין גאַנצע געשיכטס־פילאָסאָפיע. עס געפינט זיך אין יענעם דאָקומענט אַ געדאַנק, וואָס וואָלט געמאַכט אַ תל צו יע־דער אַבסאָלוטער מעטאַפיזיק. דאָס איז דער געדאַנק, אַז ריין מע־טאַפיזישע פראַגען, ווען זיי זענען אָבגעריסען פון דעם פּראַקטישען לעבען, האָבען נאָר אַ סכאָלאַסטישע בעדייטונג. אין דער ווירקליכ־קייט דאַרפען זיי בעווייזען זייער „דיזוועלטיגקייט" און מאַכט. אז דער געדאַנק שטאַמט אָב פון מאָזעס העסס' „פילאָסאָפיע דער טהאַט" ליעגט קלאָר אויף דער האַנד, און וואָלט ער געווען אין גאַנצען דורכגעפיהרט, וואָלט ער שוין יעמאָלט אַרויסגעבראַכט

דעם שטאַנד־פּונקט פון דעם איצטיגען „פּראַגמאַטיזם“, וואָס פאָרמולירט זיין גרונד־געדאַנק כמעט מיט דיזעלביגע ווערטער. ער וואָלט געמאַכט אַן ענד צו יעדער אַבסאָלוטער מעטאַפיזיק, דער מאַטעריאַליסטישער אַזוי גוט ווי דער אידעאַליסטישער. און נאָך אַ געדאַנק פון יענעם דאָקומענט לאָזט אָננעהמען, אַז, עהדער מאַרקס איז איבערגעגאַנגען צו זיין סיסטעם־בוי, האָט ער דורכגעמאַכט אַ צייט, — אפשר זעהר אַ קורצע, — ווען ער איז געווען ניט גאָר פריינדליך געשטימט צו נייע פילאָסאָפישע קאָנסטרוקציעס. די פילאָסאָפען זאָגט ער, האָבען די וועלט פערשיידען אויסגעטייטשט (אינטערפּרעטירט). נויטיג איז אָבער זי צו פערענדערן...

וואָס עס האָט איהם געפיהרט דערצו, ער זאָל זיך אַליין נעהמען פאַר אַ נייער אויסטייטשונג פון דער וועלט קאָן מען איצטער אויף געווים ניט זאָגען. זיכער איז אָבער אַז ער האָט זיך אין זיין פילאָסאָפישען דענקען צוריקגעקעהרט צו דער העגעל'שער דיאַלעקטיק, פון וועלכער ער האָט אַזוי סאַרקאַסטיש געשפּאָט אין זיין פּאָלעמיק מיט ברונאָ בויער, און האָט זי, די דיאַלעקטיק, צונויפגעשמאָלצען מיט דעם פראַנצויזישען מאַטעריאַליזם.

דער מאַטעריאַליזם דאַרף, לויט דער נייער פילאָסאָפיע, אומעטום און קאָנסעקווענט דורכפיהרען דעם זאַץ, אַז דאָס „בעוואוסטזיין“ שטאַמט פון דעם „זיין“ און ניט דאָס „זיין“ פון דעם „בעוואוסטזיין“. עס קאָן זיין אַז אָט דער זאַץ האָט געצוואונגען מאַרקס'ען אָבצוזאָגען זיך פון פייערבאַך'ס סענסואַליזם און אַריבערגעהן צו דעם ריינעם מאַטעריאַליזם. די עמפּפינדונג איז נאָך ניט קיין ריינער זיין. ס'איז אַן אַרט בעוואוסטזיין. דאָס ריינע זיין איז ניט עמפּפינדענדע מאַטעריע און די איינהייט פון דער וועלט בעשטעהט אין איהר „מאַטעריאַליטעט“. דער אופן פון דעם זיין, אין וועלכען די מאַטעריע געפינט זיך תמיד, איז די בעוועגונג, און די בעוועגונג בעווייזט אויף אַן אינווענינסטען ווידערשפּרוך, אין וועלכען עס געפינט זיך יעדעם זיין. דער בעוויז, אַז יעדע בעוועגונג איז די פאָרם, אין וועלכער עס גלייכט זיך אויס אַ ווידערשפּרוך, ווערט אריבערגענומען אין גאַנצען פון העגעל'ס לאָגיק. אויך דער אַרגומענט, אַז דער מענשליכער שכל, וואָס איז אַן אַרט בעוועגונג אין דער מאַטעריע, מוז קאָנען אַריינדרינגען אין די סודות פון דער

וועלט, איז אויפגעבויט אויף דעם זעלביגען שטייגער, ווי דער העגעל'שער אידענטיטעטס־שטאַנדפונקט. אויב די גאַנצע וועלט איז מאַטעריע, און דער שכל איז אויך ניט מעהר ווי אַ פּראָצעס אין דער מאַטעריע, איז דעריבער קיין חדוש ניט, נאָר אדרבה זעהר נאַטירליך וואָס די מאַטעריע אין שכל שפּיעגעלט ריכטיג אָב דעם פּראָצעס פון דער מאַטעריעלער וועלט. אמת, די סוּאוועריניטעט פון דעם מענשליכען שכל איז מעהר נישט ווי אַ פּאָטענציעלע, אַ ביכולת'דיגע. דער ערקענטניס־פּראָצעס איז אַן *אונענדליכער*. אויספאָרשען אַלע איינצעלהייטען איז אַן אונמעגליכקייט. אָבער דאָס וואָס דער שכל זעהט איין, לויט דער ריכטיגער מעטהאָדע, איז אַן אַבסאָלוטער אמת. די מענשליכע פּראַקטיק, די אינדוסטריע און דער עקספּערימענט איז אַ פּראַקטישער בעוויז אַנטקעגען אַלע קריטיציזמען, סקעפּטיציזמען און אַגנאָסטיציזמען, וואָס ווילען האָבען אַז דער מענשליכער שכל איז ניט אין שטאַנד צו פערשטעהן „די זאַך אין זיך", אָדער די זאַך ווי זי איז. די ריכטיגע מעטהאָדע בעשטעהט אין דעם בעגרייפליכען דענקען, וואָס אַרבייט אויף דעם מאַטעריאַל פון ערפאַהרונג. אָבער אַרבייטען מיט בעגריפען איז אַ זאַך, וואָס די מענשהייט האָט זיך אויסגעלערנט ערשט אין דער לעצטער צייט. ערשט אין דער העגעל'שער פילאָסאָפיע איז דער מענשליכער שכל בעקאַנט געוואָרען מיט זיין אייגענער טבע. העגעל האָט אָבער די טבע פון דעם שכל אויפגעפאַסט מיסטיש, ווי אַן איבערנאַטירליכען פּראָצעס. מען דאַרף דעם דיאַלעקטישען פּראָצעס פערשטעהן מאַטעריאַליסטיש. די מענשליכע בעגריפען האָבען אין זיך ווידערשפּרוכען און וויקלען זיך פאַנאַנדער טריאַדיש, ווייל זיי זיינען ערשטענס אַליין אַ בעוועגונג אין דער ווידערשפּרוך־פולער מאַטעריע, וואָס וויקעלט זיך פונאַנדער טריאַדיש, און צווייטענס זענען זיי מעהר אָדער ווייניגער אַבסטראַקטע אָבשפּיעגלונגען פון דער מאַטעריעלער ווירקליכקייט, אין וועלכער עס שטעקט דער ווידערשפּרוך און זיין פאַנאַנדערוויקלען זיך אין אַ טריאַדע.

די גאַנצע וועלט איז אַן אויביגעס ווערן פון אַלץ נייע און נייע פאָרמען, וואָס געהען איינע נאָך דער אַנדערער, לויט דעם געזעץ פון טהעזיס, אַנטיטהעזיס און סינטהעזיס. געוויס קאָן מען פון דעם געזעץ אַליין גאָר נישט אַרויסזויגען. מען דאַרף שטודירען די

ווירקליכקייט ווי זי איז און יעמאלט וועט זי אליין זיך ארויסשטעלען ווי א בעוועגונגס־פראצעס, לויט דער טריאדע. אבער עס איז פארט לייכטער צו שטודירען זי און צו פערשטעהן איהרע בעוועגונגס־געזעצען, ווען מען ווייס לכתחילה, אז אין איהר הערשען ווידערשפרוכען, וואס מוזען זיך אויסגלייכען אויף א טריאדישען אופן.

אויך די ענטוויקעלונג פון דער געזעלשאפט און די ענטוויקעלונג פון די בעוואוסטזיינס־פארמען וואס הערשען אין איהר, מאכען ניט קיין אויסנאהמען פון דעם דאזיגען כלל. די ענטוויקעלונג פון דער פילאסאפיע האט שוין דורכגעמאכט איהר גאנצען טריאדישען ציקל און האט זיך אויף אויביג אבגעשלאסען אין דעם מארקסיסטישען סיסטעם. די פילאסאפיע האט אנגעהויבען מיט א „נאטור־וואוקסיגען” מאטעריאליזם ביי די גריעכען. זי איז אריבער אין איהר היפך אין דעם אידעאליזם, וואס איז פריהער געוועזן אנטי־דיאלעקטיש און דערנאך געווארען דיאלעקטיש. דער היפך איז אריבער אין א העכערער סינטהעזע, אין דעם דיאלעקטישען מאטעריאליזם. אבער דורך דעם גופא לייקענט די פילאסאפיע אין גאנצען אב זיך אליין און געהט אריבער אין דעם סיסטעם פון וויסענשאפטען. זי פערליערט איהר זעלבסטשטענדיגע עקזיסטענץ און ווערט ניט מעהר ווי אן אנשויאונג, וואס לעבט און ווירקט אין די איינצעלוויסענשאפטען. און נאך א טריאדישען פראצעס האט דורכגעמאכט דער זעלביגער פילאסאפישער געדאנק. דער „נאטורוואוקסיגער” מאטעריאליזם פון די גריעכען איז אין אנהויב געווען ד י א ל ע ק ט י ש. ער האט בעטראכט די גאנצע וועלט, ווי איין־איינציגען פראצעס. די נויטווענדיגקייט בעקאנט צו ווערן מיט די איינצעל־ערשיינונגען האט ארויסגעבראכט דעם היפך צו דער דיאלעקטיק — די מעטאפיזיק, וואו יעדע זאך ווערט בעטראכט ניט אין איהר צונויפגעפלאכטענקייט מיט דעם גאנצען וועלט־פראצעס, נאר ווי א בעזונדער זעלבסטשטענדיגע זאך, וואס איז אויף אויביג פערגליווערט. די געזעצען פון דער פארמאלער לאגיק, מיט זייער אבלייקענען יעדען ווידערשפרוך, מיט זייער בעהויפטונג אז יעדע זאך איז תמיד גלייך צו זיך אליין, האבען אבגעשפיעגעלט אט דעם מעטאפיזישען צושטאנד פון דעם געדאנק. אבער די מעטאפיזיק איז ארי־

בער אין א העכערע איינהייט, אין די דיאַלעקטיק, וואָס בעטראַכט אַלע ערשיינונגען אין דעם ליכט פון זייער אַל־וועלטליכען צוזאַמענ־האַנג און מוז דעריבער אָנווענדען די געצייג פון דער העגעל'שער „ווידערשפּרוכס־לאָגיק". דאָס מעטאַפיזישע דענקען און די געזעצען פון דער פאָרמאַלער לאָגיק בלייבען אין דעם סינטהעז בעשטעהן, ווי א נידעריגערע דענק־שטופע, פאַר דעם געזונדען „שכל הישר" אין זיינע ענגע ד' אמות פון דעם פּראַקטישען לעבען.

די פילאָסאָפיע געהט אויף אַזאַ'ן אופן אַ־יבער אין די איינ־צעלנע וויסענשאַפטליכע דיסציפּלינען: די נאַטור־וויסענשאַפטען, די געזעלשאַפטס־וויסענשאַפטען, די לאָגיק און די דיאַלעקטיק. זיי אַלע ווערן פערבונדען דורך דעם גרונד־געדאַנק פון דעם דיאַלעקטי־שען מאַטעריאַליזם, וואָס הערשט אין זיי, און וואָס גיט זיי די מעגליכקייט אַלע מאָל אָבצושפּיעגלען דאָס גאַנצע וועלט־סיסטעם. דער דיאַלעקטיש־מאַטעריאַליסטישער אָבבילד פון דער וועלט מוז אָבער זיך אויך ענטוויקלען לויט דער בערייכערונג פון דער וויסענ־שאַפט מיט אַלץ נייע און נייע ערפאַהרונגען.

דער דיאַלעקטישער מאַטעריאַליזם בעקומט אין די סאָציאַלע וויסענשאַפטען, ד. ה. אין דער געשיכטע, די פאָרם פון דעם היסטאָ־רישען מאַטעריאַליזם. אויך דאָ איז די הויפּטזאַך ארויסצוגעפינען דאָס געזעלשאַפטליכע און היסטאָרישע „זיין" כדי דורך דעם צו דערקלעהרען די פאָרמען און די ענטוויקעלונג פון דעם געזעלשאַפט־ליכען בעוואוסטזיין. דאָס געזעלשאַפטליכע „זיין" בעשטעהט אין די עקאָנאָמישע פּראָצעסען, וואָס ווערען בעהערשט דורך דעם גראַד פון דער הערשאַפט, וועלכע דער מענש האָט אויף די כחות פון דער נאַטור, דאָס הייסט דורך דעם ענטוויקעלונגס־גראַד פון די פּראָ־דוקטיווע קרעפטען. אָט די ענטוויקעלונג בעשטימט די אופנים פון דער פּראָדוקציאָן (די פּראָדוקציאָנסווייזע, ווי צ. ב. קליין־בעטריעב, גרויס־בעטריעב; פּראָדוקציאָן צוליעב דעם פערברויך און פּראָדוקצ־יאָן פאַר דעם מאַרק א. אז. וו.) די פּראָדוקציאָנס־אופנים פּאַסען צו צו זיך די פּראָדוקציאָנס־פאָרמען (אייגענע, קליינע בעל־הביתיש־קייט, שקלאַווען־ווירטהשאַפט, לוין־סיסטעם און אזוי ווייטער), וואָס בעשטימען די עקאָנאָמישע שייכות'ן צווישען מענש און מענש אין דער געזעלשאַפט און די פערטיילונג פון די אויסגעאַרבייט'טע פּראָ־

דוקטען. די פערטיילונג רופט ארויס די „אַנאַטאָמישע סטרוקטור" פון דער געזעלשאַפט, איהר צוגליעדערונג אין איינצעלנע קלאַסען און עקאָנאָמישע גרופען, וואָס בילדען די גרונדלאַגע פאר דעם קלאַ־סען־קאַמפף.

אָט די אַלע עלעמענטען אין איינעם זענען דאָס געזעלשאַפט־ליכע „זיין", וואָס בעשטימען די פאָרמען פון דעם געזעלשאַפטלי־כען „בעוואוסטזיין". אויף זיי, ווי אויף אַ באַזיס, ווערען אויפגע־בויט די „אידעאָלאָגישע איבערבויען": די יוריספּרודענץ, די פּאָלי־טיק, די רעליגיאָן, די מאָראַל די פילאָסאָפיע און אַזוי ווייטער. מיט דעם אַנדערש־ווערן פון דעם „זיין" ווערען איבערגעאַנדערשט די פאָרמען און דער אינהאַלט פון דעם געזעלשאַפטליכען בעוואוסט־זיין. די געזעלשאַפטליכע אידעאַלען זענען אַן אָבשפּיגלונג פון דער געזעלשאַפטליכער לאַגע און נאָר ווען זיי געהען אין דער ענטוויקע־לונגס־ליניע פון דעם געזעלשאַפטליכען „זיין" קאָנען זיי האָבען אַ שליטה אויף דעם פּראָצעס פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. אַז נים — זענען זיי, מיט העגעל צו רעדען, נים ווירקליך, נאָר בלויז „צופעליגע ערשיינונגען", וואָס ווערען פערוועהט, ווי דער שוים פון די ים־וואַלען.

די פערשיידענע קלאַסען זענען טיילען פון איין און דערזעל־ביגער געזעלשאַפט, פון איין און דעם זעלביגען אָרגאַניזם. יעדער קלאַס האָט זייגע געדאַנקען און אידעאַלען וועגעז דעם ווי אַזוי דער גאַנצער אָרגאַניזם זאָל פיהרען זיין לעבען. אין דעם קלאַסען־קאַמפף, ווי אין די שייכות'ען פון אַלע טיילען פון דעם געזעלשאַפטליכען זיין, דריקען זיך אויס די אינוועניגסטע סתירות פון דער געזעל־שאַפט. די סתירות גלייכען זיך אויס, ווי אין דער נאַטור, דורך רעוואָלוציאָנערע אריבערשפּרייזונגען פון איין היפך צו דעם אַנדערן און דורך די רעוואָלוציאָנערע צונויפגיעסונג פון די צוויי היפכים אין איין סינטהעז. די געזעלשאַפטליכע ענטוויקעלונג מוז אויך סוף־כל־סוף זיין טריאַדיש.

אַ ציקל פון אַ צווייפאַכען טריאַדישען ריטם קאָן מען שוין בע־מערקען אין דער געזעלשאַפטליכער ענטוויקעלונג.

די געזעלשאַפט האָט אַמאָל געלעבט אין אַ קאָממוניסטישען צושטאַנד. זי איז אריבער צו דעם היפך פון קאָממוניזם — די איינ־

צעל־ווירטשאַפט וואָס האָט דערגרייכט איהר העכסטע שטופע אין דעם מאָדערנעם קאַפּיטאַליזם. אָבער שוין זעהען מיר ווי אין איהם גופא וואַקסען אָן קרעפטען, וואָס מוזען מאַכען פון איהם א תל. די ענטוויקעלונג פון די פּראָדוקטיוו־קרעפטען טרייבט צו פערגעזעל־שאַפטליכטע, קאָללעקטיוויסטישע פּראָדוקציאָנס־אופנים. די נייע פּראָדוקציאָנס־אופנים פערלאַנגען די אָבשאַפונג פון דער קאַפּיטאַ־ליסטישער פּראָדוקציאָנס־פאָרם, וואָס מוז דורך א רעוואָלוציאָנערען שפּרונג פערביטען ווערן אויף א קאָללעקטיוויסטישע. אין דעם קאָל־לעקטיוויזם, — דעם פערגעזעלשאַפטליכטען עקאָנאָמישען פּראָ־צעס מיט אָבשאַפונג פון פּריוואַט־אייגענטום אויף די מיטעל און די געצייג פון דער פּראָדוקציאָן און דעם בעשטעהן־בלייבען פון פּריוואַט־אייגענטהום אויף די מיטלען פון דעם איינענעם פער־ברויך, — גיעסען זיך סינטהעטיש צונויף די היפּכים פון קאָממוניזם און פּריוואַט־אייגענטום.

אין דער אור־אַלטער קאָממוניסטישער געזעלשאַפט איז דער מענש געוועזן א בעל הבית אויף זיינע אייגענע פּראָדוקטען און אויף זיין אייגענעם לעבען. אין דעם זין איז ער געוועזן פ ר י י. א דאַנק דער ענטוויקעלונג פון דער פּריוואַט־ווירטשאַפט איז ער פער־שקלאַפט געוואָרען דורך דעם עקאָנאָמישען פּראָצעס, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסען פון אונטער זיין קאָנטראָל. ־יט דער מענש בע־שטימט דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען נאָר דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען האָט גענומען בעשטימען דעם גאַנצען מענשען. די פרייהייט איז אַריבער אין דער הערשאַפט פון דער בלינדער נויטווענדיגקייט. דורך די סאָציאַלע רעוואָלוציאָן בעקומט דער מענש ווידער די קאָנטראָל איבער דעם פּראָצעס פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. עס ווערט בעשאַפען דער סינטהעז פון געזעלשאַפליכער פרייהייט און געזעלשאַפטליכער נויטווענדיגקייט. דער עקאָנאָמישער פּראָצעס ווערט בעוואוסטערהייד קאָנטראָלירט פון דעם גאַנצען כלל, און אויף אזוי פיעל בויגט זיך דער מענש אונטער דעם געבאָט פון דער נויט־ווענדיגקייט. אָבער אויף דעם באַזיס פון דער עקאָנאָמישער נויט־ווענדיגקייט ווערט אויפגעבויט א ממשלה פון אמת'ער פרייהייט. אין וועלכער די מענשען ענטוויקלען זייערע מענשליכע קרעפטען, וואָס האָבען א ציעל אין זיך גופא און דאַרפען ניט דיענען פאַר

וועלכע עס א ז אנדערע ציעלען. די סאציאלע רעוואלוציאן איז א שפרונג פון נויטווענדיגקייט אין פרייהייט.

קארל מארקס׳ אנ־ערע סאציאל־ און געשיכטס־פילאסאפישע געדאנקען, ווי דאס גאנצע סיסטעם פון זיין נאציאנאל־עקאנאמיע און דעם וויסענשאפטליכען סאציאליזם געהערען ניט אין די גרע־נעצען פון אונזער ארבייט. אבער שוין די גרונד־שטריכען פון זיין פילאסאפיע בעווייזען, אז ענגעלס איז געווען גערעכט, ווען ער האט גע׳טענה׳ט, אז דער שלום־ווארט פון דער דייטשער קלאסישער פי־לאסאפיע, וואס האט זיך אנגעהויבען מיט פיכטע׳ן, ליעגט ניט אין פייערבאך׳ס סיסטעם, נאר אין דעם דיאלעקטישען מאטעריאליזם. מארקס און ענגעלס זענען געווען דורך־און־דורך דענקער פון דער העגעל׳שער שוהל, — די לעצטע בעדייטענדע דיאלעקטיקער ביז אויף אונזערע טעג.

§ 26. דער געוועהנליכער מאטעריאליזם.

אהן א שום היסטארישע שיכות צו קארל מארקס און צו דער דיאלעקטיק האט זיך אין די זעכציגער יאהרען ענטוויקעלט אין דייטשלאנד א מאטעריאליסטישע ריכטונג, וואס האט געהאט איה־רע גלענצענדע פערטרעטער אין קארל פאכט, לודוויג ביוכנער און מאלעשאט. דער בעסטער אויסדרוק אט פון דעם מאטעריאליזם גע־פינט זיך אין ביוכנער׳ס: „קראפט און שטאף“. דארטען איז ניטא קיין איין איינציגער פרינציפיעלער געדאנק, וואס זאל זיך ניט גע־פינען ביי די פראנצויזישע מאטעריאליסטען פון דעם אכטצעהנטען יאהרהונדערט. פילאסאפיש שטעהען זיי א סך ניעדריגער עהדער מארקס׳ דיאלעקטישער מאטעריאליזם. זיי האבען אבער געהאט א גרויסע קולטורעלע ווירקונג דורך דעם העפטיגען קאמפף, וואס זיי האבען געפיהרט אנטגעגען דעם פערשימעלטען קירכען־גלויבען און דער אידעאליסטישער מעטאפיזיק.

זיעבצעהנטער קאַפּיטעל.

דער פּעסימיזם, דער מאניזם און די „איך“ פילאסאפיע.

(אינהאלט: אלגעמיינעס. שאָפּענהויער און דער פּעסימיזם. די וועלט איז ווילען און פאָרשטעלונג. די אָביעקטיוואַציאָנען פון דעם ווילען. די וועלט איז די ערגסטע, וואָס מען קאָן זיך פאָר־שטעלען. דער באלאנס פון פריידען און ליידען אין דער וועלט. די נירוואנא. מאָראל, וויסענשאפט און קינסט. די מוזיק. עדוארד פאָן הארטמאן און זיין „איידעמאָניסטישער פּעסימיזם“ די פילאָסאָפיע פון דעם „אומבעוואוסטען“. דער פּראָגרעס און די אויסלייזונג פון דעם „זיין“. מאינלענדער און וויינינגער. — דער מאָדערנער מאָניזם: גייגער, נוארע און ערנסט העקקעל. — די „איך“־פילאָסאָפיע. שטירנער און ניעטצשע).

§ 27. אלגעמיינעס.

די דיאלעקטישע מעטאפיזיק, וואָס איז ארויסגעוואקסען פון קאנט'ן און וואָס האָט אָנגענומען פערשיידענע געשטאלטען פון פיכטע ביז צו קארל מארקס, איז ניט געווען די איינציגע פילאָסאָפישע ריכטונג, וואָס האָט אריבער געטראָטען קאנט'ס געבאָט, אז די טהעאָרעטישע פילאָסאָפיע זאל זיך בענוגענען נאָר מיט דער וועלט פון די ערשיינונגען און ניט פרובען אריין דרינגען מיט'ן שכל אין דעם פערבאָרגענעם תוך פון דער וועלט, אין די זאַך, ווי זי איז דרויסען פון אונזער ערקענטניס און בעוואוסטזיין. נאָך אנ־דערע דענקער האבען זיך געלאָזט פערבלענדען דורך פיכטע'ס פי־לאָסאָפישען קוראַזש — איין־נעהמען מיט שטורעם די אויביג אונצו־גענגליכע פּאָזיציע און אראָב רייסען מיט געוואלט די שלייער פון דעם אויביגען וועלט־געהיימניס. זיי זענען געווען אונצו־

פרידען מיט פיכטע'ן און זיינע תלמידים און נאָך־פאָלגער, ווייל זיי, די פערטרעטער פון דער ספעקולאַטיווער פילאָסאָפיע, האָבען שוין צו פיעל געטראָטען מיט די פיס די ערפאַהרונג, צו פיעל שווארצע קונצען געמאכט מיט ריינע בעגריפען, פון וועלכע זיי האָבען, מיט בלומרשט לאָגישער נויטווענדיגקייט, ארויס געצויגען אלץ, וואָס זיי האָט זיך פערגלוסט אהין אריין צו פאַנטאזירען.

מעהר פאָזיטיוויסטיש, מעהר אָנגעשלאָסען אָן דעם ווירקליכען לעבען, מיט מעהר דרך־ארץ פאר די רעזולטאַטען פון דער עמפּירי־שער וויסענשאַפט, האָבען די ניט ספעקולאַטיווע דענקער פון דעסט־וועגען בענוצט דעם זעלבינען אויסגאַנגספּונקט, וועלכען מימון און פיכטע האָבען געפונען אויף דעם גרעניץ פון קאַנט'ס קריטיציזם, אויף יענעם גרעניץ, אויף וועלכען קאַנט האָט בפירוש אָנגעצייגט, אז ער טאָהר אין דער טהעאָרעטישער פילאָסאָפיע ניט אריבערגע־טראָטען ווערן. פון דער זאַך־אין־זיך ווייסען מיר גאָרנישט, זאָגט קאַנט. אונזער גאַנצע וועלט, פון וועלכער מיר ווייסען עפּעס, איז בעשאַפען פון אונזער בעוואוסטזיין. אָבער די קלאָהרע פּראָדוקטען פון דעם בעוואוסטזיין ווערען ארויסגעבראַכט פון פערבאָרגענע פּראָ־צעסען, וואָס שפּיעלען זיך אָב אין דעם ערקענענדען סוביעקט. דער ערקענענדער סוביעקט (מימון'ס און פיכטע'ס „איך") איז דאָך אָבער ווייניגסטענס אויך א טייל פון דער „זאַך־אין־זיך" און שוין קאַנט האָט אויסגענוצט דעם געדאַנק, כדי ארויסצונעהמען א היתר פאר דעם „פּראַקטישען שכל", ער זאָל מעגען אויפבויען זיין ממשלה אויף דעם בעגריף פון פרייהייט להיפך צו די געזעצען פון דעם טהעאָרעטישען שכל: עס קאָן דאָך געמאָלט זיין, אז יענע שטיק וועלטליכע רעאַליטעט, וואָס בעשטעהט אין דעם ערקעננענדען און זיכליך דענקענדען סוביעקט, איז, ווי א טייל פון דער זאַך־אין־זיך, גאָר ניט אונטערגעוואָרפען אונטער די געזעצע פון דער קויזאַלער נויטווענדיגקייט. על כל פנים איז קלאָהר, אז בעת מיר שטודירען די פערבאָרגענע פּראָצעסען, וואָס שפּיעלען זיך אָב אין דעם סוב־יעקט, שטודירען מיר דערביי א געוויסען טייל פון דעם וועלט־ליכען זיין, אין וועלכען עס מוז שטעקען דער פערבאָרגענער תוך פון דער זאַך־אין־זיך. אין דעם אינווענינסטען פּסיכישען לעבען פון דעם מענשען, וואָס איז דאָך צוגענגליך צו אונזער ערקענטניס,

מוז זיך אויך געפינען יענער טייל וועלט־זיין, וואָס שטאַמט דירעקט פון דער אַלוועלטליכער סובסטאַנץ. די פּסיכאָלאָגיע איז די איינ־ציגע טויער, דורך וועלכע מען קאָן אריין דרינגען אין די סודות פון דער קאָסמאָלאָגיע.

אָט דער רעזולטאַט איז געוועזן קלאָהר ניט נאָר פאַר מימון און פיכטע, נאָר אויך פאַר שאָפּענהויער'ן און הערבאַרט'ן.

די ארבייט פון די צוויי דענקער האָבען אריין געטראָגען נייע עלעמענטען אין דעם מעטאַפיזישען געדאַנק, וואָס האָבען זיך צונויפ־געפלאָכטען מיט דער מעטאַפיזיק פון פיכטע, שעללינג און העגעל. ווען ראָבערט מאַיער האָט אין דעם יאָהר 1842 געמאַכט זיין גרויסע ענטדעקונג, אז אַלע נאַטירליכע קרעפטען שטאַמען אָב פון איין־איינציגער נאַטור־קראַפט : דער בעוועגונג; און ווען דאַרווין האָט אריין געבראַכט אין דעם בעוואוסטזיין פון דער צייט זיין טהעאָריע, אז אַלע פאָרמען פון פלאַנצען און חיות שטאַמען אָב פון איינינע, זעהר וועניגע אור־פאָרמען, האָט דאָס נאָך מעהר פערשטאַרקט דעם חשק צו פילאָסאָפירען וועגען דער נאַטור און וועגען דעם מהות פון דער וועלט־סובסטאַנץ.

פיכטע, שעללינג, העגעל, הערבאַרט, שאָפּענהויער, מייער און דאַרווין האָבען אויסגעארבייט יענע גרונד־עלעמענטען, וואָס האָבען זיך גענומען צונויפוועבען ביי פערשיידענע דענקער אויף אַ פער־שיידענעם אופן און האָבען צונויפגעפלאָנטערט דאָס מעטאַפיזישע געוועב פון דעם 19טען יאָהרהונדערט אזוי, אז עס איז אונמעגליך ארויסצוציעהען פון איהם איינצעלנע געשיכטליכע ענטוויקלונגס־פעדים און ניט אָנצוריהרען דערביי די אַנדערע.

אונזער שילדערונג מוז זיך דעריבער אָבזאָגען פון דעם ריין כראָנאָלאָגישען שטאַנדפונקט. מיר מוזען גרופּירען די פילאָסאָפען ניט לויט דעם געשיכטליכען פריהער און שפּעטער, נאָר אין גע־וויסע דענקער־גרופּען, אין וועלכע עס האָט זיך אָפּ־קלאָהרסטען אויסגעדריקט די אָדער יענע מעטאַפיזישע אידעע.

§ 28. שאָפּענהויער און דער פעסימיזם.

שאָפּענהויער שטעלט זיך קודם כל אויף דעם באָדען פון קאַנט'ס פילאָסאָפיע, אז די גאַנצע וועלט, וואָס מיר ערקענען, איז אַ פּראָ־דוקט פון דעם ערקענענדען סוביעקט. רוים, צייט און די קאַטע־

גאַריען זענען די אַ־פּריאָרישע פאָרמען, אין וועלכע עס ווערט פאַר אונזער ערקענטניס אריין געגאָסען דער פערבאָרגענער תוך פון דער וועלט. ער זעהט נאָר צו פעראיינפאַכען קאַנט'ס לעהרע פון די קאַטעגאָריען: זיי אַלע ווערען ארויס געדרונגען פון דער איין־איינציגער קאַטעגאָריע, דער קויזאַליטעט. בעטראַכטען מיר די וועלט, ווי זי שפּיגעלט זיך אָב אין אונזער ערקענטניס, איז אין איהר גאָרנישט ניטאָ, אַ חוץ רוים, צייט און נויטוועגדיגקייט. די נויטוועגדיגקייט האָט פיער הויפּט צווייגען: ערשטענס די נויטוועגדיגקייט אין דעם פּראָצעס פון ווערן, אָדער די אייגענטליכע קויזאַליטעט. אַלע, וואָס פּאַסירט אין דער וועלט איז אַ ווירקונג פון אַן אורזאַכע, וואָס ברענגט זי אַרויס. צווייטענס, די נויטוועגדיגקייט אין דער ערקענטניס, די לאָגישע נויטוועגדיגקייט: יעדע ערקענטניס איז בעדינגט דורך די געזעצען פון דעם לאָגישען דענקען. דריטענס איז דאָס די נויטוועגדיגקייט פון דעם זיין אין רוים און צייט. איין פּונקט פון דעם רוים מוז על פּי נויטוועגדיגקייט ליעגען דרויסען פון אַלע אַנדערע פּונקטען, איין הרף־עין פון דער צייט שליעסט על פּי נויטוועגדיגקייט אַלע אַנדערע צייט־מאָמענטען פון זיך אויס. ענדליך, פערטענס, איז נאָך דאָ אַ נויטוועגדיגקייט אין די מאָטיווען פון דעם מענשליכען טהאָן.*)

אַלע פיער צווייגען פון נויטוועגדיגקייט וואַקסען ארויס פון אַ „פיער־פאַכען וואָרצעל": דעם „זאַץ פון דעם גענוגיגען גרונד".

בעטראַכט מען די וועלט אין דעם ליכט פון דער מענשליכער ערקענטניס, וואָס דריקט זיך אויס אין די פאָרמען פון רוים, צייט און קויזאַליטעט, בעקומען מיר אַ בילד, וואָס איז גאַנץ נאָהענט צו דעם, וואָס אונז גיט דער מאַטעריאַליזם. די מאַטעריע איז דער פונדאַמענט פון אַלע, וואָס איז. בפרט אין דער פּסיכאָלאָגיע מוזען מיר אין גאַנצען צושטעהן צו די מאַטעריאַליסטען, וואָס זאָגען, אַז דאָס דענקען איז אַ פּראָדוקט פון ריין קערפּערליכע פּראָצעסען. דאָ איז פאַר דעם טהעאָרעטיקער קיין אַנדער ברירה

---

*) פערגל. וועגען די פיער אַרטען פון נויטוועגדיגקייט אונזער איינלייטונג, זייטע 14 און 15.

ניטאָ. ווי די לעבער שיידט ארויס גאַל, ווי די זרע־מאַנדלען שיידען ארויס די זרע, אזוי שיידט ארויס דער מאָרך דעם געדאַנק.

דער מאַטעריאַליזם פערגעסט אָבער, אז די וועלט, וועלכע מיר ערקענען, איז אַ פּראָדוקט פון אונזער ערקענטניס. די מאַטעריע, דורך וועלכע עס ווערט אַלץ דערקלעהרט, איז אַ פאָרשטעלונג, בעשאַפען פון דעם סוביעקט, וואָס דערקענט. טראַכט מען זיך טיעפער אריין אין דעם, וואָס די פאָרשטעלונג „מאַטעריע" בעטייט, זעהט מען, אז אין איהר איז ניטאָ קיין זאַך, אַ חוץ קוויזאַליטעט, ווירקזאַמקייט. מאַטעריע איז דאָס וואָס ווירקט. קויזאַליטעט ווידער איז אָבער אויך ניט מעהר ווי אַ פאָרשטעלונג, בעשאַפען פון דעם אינטעלעקט. הייסט עס, אַז די גאַנצע וועלט, ווי מאַטעריאַליסטיש זי זאָל ניט ערשיינען פאַר אונז, איז ניט מעהר ווי אַ פאָרשטעלונג פון דעם סוביעקט. די גאַנצע ווירקליכקייט ווערט בעשאַפען פון די זעלביגע פסיכישע פּראָצעסען, פון וועלכע עס ווערט צונויפגעוועבט אַ חלום, און די נפקא־מיניה צווישען חלום און וואָהר איז נאָר די, ווי צווישען דאָס לייענען אַ בוך כסדר, בלאַט נאָך בלאַט, און דעם דורכבלעטערן פון דעם זעלביגען בוך אָהן אַ סדר, אָהן אַ פריהער־און־שפּעטער. די וועלט איז מיין פאָרשטעלונג. וואַרף איך אראָב פון חשבון די ערקענטניס, פערשווינדט אויך די גאַנצע וועלט. דער הימעל און די שטערען זענען דאָ, ווי זיי זעהען אויס, נאָר יעמאָלט, ווען מען זעהט זיי. אָהן אַ סוביעקט איז ניטאָ קיין אָביעקט. אויב די גאַנצע וועלט איז מאַטעריע און ניט מעהר ווי מאַטעריע, איז די גאַנצע וועלט ניט מעהר ווי אַ לעדיגע פאַנטאַזיע, אַן ערשיינונג אין דעם ערקענענדען סוביעקט. אָבער די וועלט איז ניט קיין ליידיגע פאַנטאַזיע, ניט נאָר ערשיינונג. כדי עס זאָל זיין אַן ערשיינונג, מוז זיין עפּעס, וואָס זאָל ערשיינען, וואָס זאָל זיך בעוויינזען אין דער פאָרשטעלונג. אָהן אַ אָביעקט איז ניטאָ קיין סוביעקט. דאָ איז דער מאַטעריאַליזם ווידער גערעכט. ער פאַלט אָבער אריין אין אַ צווייטען טעות. זיין פעהלער איז וואָס ער האָט זיך אָבגעשטעלט ביי דער מאַטעריע, ביי דער דרויסענדיגער זייט, ד. ה. ביי דער ערשיינונג גופא און האָט זי על פי טעות אָנגענומען פאַר דעם

אמת'ען תוך. הינטער דער ערשיינונג שטעקט עפּעס אַזוינס, וואָס איז ניט ערשיינונג, הייסט עס, עפּעס אַזוינס, וואָס איז ניט מאַטעריע. וואָס קאָן דאָס זיין? דער בעסטער וועג אויסצוגעפינען אַן ענטפער אויף דער שאלה, איז אויסצופאָרשען זיך גופא.

מיר קענען אונז קודם כל, ווי אַ בעשטימטען גוף, אַן אויסשניט פון דער וועלט־מאַטעריע, וואָס איז אונטערגעשטעלט אונטער די געזעצען פון רוים, צייט און קויזאַליטעט. דאָס איז אונזער ע ר ש י י נ ו נ ג, די דרויסענדיגע זייט פון אונזער זיין. וואָס זענען מיר אָבער, ווען מיר ווענדען זיך אָב פון דער ערשיינונג און דרינגען אריין אין די טיעפסטע טיעפענעסען פון אונזער לעבען? דער פּסיכאָלאָגישער אַנאַליז פון דעם אינווענינסטען לעבען פיהרט אונז צו דעם רעזולטאַט, אַז אונזער נשמה, אויב מען קאָן אָנווענדען דעם אויסדרוק, איז געשפּאַלטען אין זיך גופא. פון איין זייט זענען מיר אַ דענקען, אַן אינטעללעקט, אַ פּראָצעס וואָס ברענגט אַרויס אַלע פאָרשטעלונגען, און שכל'ט זיך וועגען זיך גופא. פון דער אַנדער זייט זענען מיר אָבער אַ „ווילען". מיט דעם וואָרט „ווילען" מיינט דאַ שאָפּענהויער ניט דעם „פּראַקטישען שכל" פון קאַנט אָדער דעם זיטליכען ווילען פון פיכטע, וואָס שטעלט זיך קלוגע ציעלען און מאַכט אָנשטרענגונגען כדי זיי דורכצופיהרען. אונטער „ווילען" פערשטעהט ער דאָס, וואָס ו ו י ל ט ז י ך: בלינד, ברענענד, להיפך צו דעם שכל, — דער מקור פון וואַנען עס שטאַמען אַלע ל י י ד ע נ ש אַ פ ט ע ן, אינסטינקטען און דער עיקר דער געשלעכטליכער טריעב, וועלכען די פילאָסאָפען האָבען ביז אהער כמעט אין גאַנצען אַרויסגעלאָזען פון אויג, אַקוראַט ווי ער וואָלט איבערהויפּט ניט געשפּיעלט קיין וועלכע עס איז וויכטיגע ראָליע אין דעם לעבען. וואָס איז אין אונזער אינווענינסטען לעבען דער תוך? — פרעגט זיך ווייטער. דער אינטעלעקט מיט זיינע קלאָהרע פאָרשטעלונגען אָדער דער בלינדער ווילען מיט זיינע אינסטינקטען און ליידענשאַפטען? מען דאַרף נאָר ניט מורא האָבען צו קוקען דעם אמת גלייך אין די אויגען, און מען וועט יעמאָלט אויפ'ן שטעל בעמערקען, אַז דער אמת'ער בעל־הבית אין אונזער נשמה איז ניט דער אינטעלעקט, נאָר דער ווילען. דער שכל טאַנצט נאָך דאָס רוב נאָך יענער מוזיק, וועלכע ווערט איהם

פאַרגעשפּיעלט פון אונזערע פערבאָרגענע וועלענישען און ליידענ־שאַפטען. אמת, א הויך ענטוויקעלטער שכל קאָן צווינגען אונז צו טהאָן אַנדערע מעשים, עהדער די, וועלכע מיר ווילען, אָבער יעמאָלט פיהלען מיר אליין, אז דאָס טהוען מיר אנטגעגען זיך גופא. הייסט עס, אז מיר זעהען דערביי קלאָהר און דייטליך איין, אז „מיר“ איז דער טייטש „אונזער ווילען“, דאָס וואָס אונז ווילט זיך. אָט דער קלאָהרער און דייטליכער איינ־זעהן איז די איינציגע ריכטיגע געצייג, וואָס ברענגט ארויס דעם אמת. „איך“ בין אין תוך אריין הורך און דורך „ווילען“, א בלינדער שטרעבען צו זיין אויף דער וועלט און פעראוויבינגען מיין זיין אין דעם פאַרטפלאַנצען פון מיין מין.

קוק איך מיך צו צו מיין גוף, ווי צו א בעשטימטען אויסשניט פון מיינע פאָרשטעלונגען, איז מיר אויך ניט שווער צו בעמערקען, אז אלע זיינע טיילען און אָרגאַנען זענען צוגעפּאסט צו יענעם אינווע־ניגסטען בלינדען ווילען. זיי זענען פערקערפּערטע, גוף־געוואָרענע ווילענס־בעדערפניסען. די צייהנער — א פערקערפּערונג פון דעם ווילען צו עסען; די געשלעכטס־אָרגאַנען — א פערקערפּערונג פון דעם ווילען צו פאַרט־פלאַנצונג. הייסט עס, אז ווענינגסטענס בנוגע אונזער „איך“ קאָנען מיר זאָגען בעשטימט און פעסט, אז דאָס איז א זאַך, וואָס האָט צוויי זייטען, — א „דרויסען“, וואָס דריקט זיך אויס אין פאָרשטעלונגען, און אן „אינוועניג“, וואָס בעשטעהט אין א בלינדען ווילענס־דראַנג, — און אז די פאָרשטעלונגען זענען דער אופן, אין וועלכען דער בלינדער ווילען ערשיינט אין דרויסען. צו דעם זעלביגען רעזולטאַט קומען מיר, ווען מיר בע־טראַכטען די איבעריגע מענשען, אזוי ווי זיי זענען אין דער ווירק־ליכקייט, און ניט אין דער פאַנטאַזיע. יעדער פון זיי איז א גוף, וואָס איז צוגעפּאסט דורכצופיהרען די אינוועניגסטע בעפעהלען פון א פערבאָרגענעם דראַנג צו זיין אויף דער וועלט, און יעדער קעמפּפט מיט אלע מיטלען פאַר זיין עקזיסטענץ. דער מאָרך און דער שכל זענען אויך מעהר נישט ווי צוליעב דעם אויף דער וועלט, כדי צו העלפען דעם מענשען אין זיין קאַמפף פאַר זיין זיין. דאָס אייגענע און נאָך קלאָהרער טרעט ארויס אין דעם לעבען פון די חיות און אלע אַנדערע לעבעדיגע ברואים. אלע זענען זיי ערשיינונגען, אין

וועלכע עס דריקט זיך אויס אַ פערבאָרגענער ווילען צום זיין. וואָס שטעהט אונז אין וועג אַנצונעהמען, אַז אויך די ניט־בעלעבטע וועלט, די גאַנצע נאַטור איז אין תוך אריין דיזעלביגע זאַך, ווי איהרע איינצעלנע, אונז גוט בעקאַנטע, טיילען?

ניט נאָר שטעהט אונז גאָר נישט אין וועג, אָנצונעהמען די סברא, נאָר אדרבה, דער געשאַרפטער בליק, וואָס דרינגט אריין אין דעם סוד פון דער אייגענער עקזיסטענץ, דרינגט אריין דורך דעם גופא, הורך אַן ארט שכל'דיגען זעהען, וואָס נויטיגט זיך ניט אין בעווייזען, אין דעם סוד פון דער גאַנצער נאַטור און געפינט דאָרטען דעם זעלביגען תוך: דעם בלינדען דראַנג אָדער ווילען צום זיין.

בכלל איז דער שכל'דיגער זעהען דער איינציגער מקור פון אַן אמת'ען דענקען: די לאָגיק און די בעווייזען קומען ערשט שפּעטער און בויען אויף מיט גרוים מיה און מאַטערניש דאָס, וואָס דער שכל־דיגער בליק בענעהמט אויף איין מאָל און ניט אַלע מאָל קאָן די לאָ־גיק בעווייזען דאָס, וואָס דער שכל'דיגער בליק זעהט אויף קלאָהר. מען קאָן מיט קיין לאָגיק ניט ב ע ו ו י י ז ע ן, אַז ביי דעם אַנדער מענשען שפּיעלט זיך אינוועניג אַב אקוראַט אזא גייסטיגער פּראָ־צעס ווי ביי מיר. לאָגיש איז דאָס נאָר אַ גזירה שוה, אַן אנאַלאָגיע, וואָס איז קיינמאָל ניט צווינגענד. אָבער די אנאַלאָגיע איז פּאָרט גענוג כדי דער שכל'דיגער בליק זאָל איינזעהען איהר אבסאָלוטע ריכטיגקייט. דער זעלביגער אנאַלאָגישער שלוס ענטפּלעקט אונז אויך די סודות פון דעם וועלטליכען זיין.

עס איז גענוג איין מאָל איינצוזעהען, אַז די נאַטור איז אין איהר אינוועניגסטען תוך בלינדער ווילען צום זיין, און אויפ'ן שטעל פאַלט פון איהר אראָב דער דיקער שלייער, מיט וועלכען איהר פּנים איז געווען צוגעדעקט ביז אַהער. דער ווילען איז די סובסטאַנץ פון דער וועלט, און אַלץ, וואָס עס געפינט זיך אין דער וועלט, איז דרוי־סען־געוואָרענער, אָדער אָביעקטיווירטער ווילען. ער איז דאָס אמת'ע „דינג אין זיך". איין־איינציגעס זיין, וואָס ווייס ניט פון רוים, פון צייט, פון קויזאַליטעט; אָהן אַ „פאַרוואָס," אָהן אַ „ווען," אָהן אַ „וואו" — אַ בלינדער האַרטנעקיגער שטרעבען צו ו ו ע ר ע ן, צו עקזיסטירען, צו ערשיינען. ערשט אין דעם פּראָצעס פון זיין אָב־יעקטיווירען זיך אין דרויסען שפּאַלט זיך פאַנאַנדער דער ווילען אין

איינצעל־ווילענס, וואס פערנעהמען יעדער איינער זיין פלאץ אין רוים, צו זיין שעה אין צייט. רוים און צייט זענען דעריבער די פרינציפען וואס אינדיווידואליזירען דעם וועלט־ווילען אין דער ערשיינונג. עס הויבט זיך אן דער פראצעס פון דעם קאמפף פאר'ן זיין צווישען די אינדיווידוען, יעדער יחיד וויל אריין כאפען פאר זיך מעהר רוים און מעהר צייט. די אינדיווידוען פערשווינדען, אנדערע קומען אויף זייער פלאץ און דער פראצעס בעגינט פון אנהויב און האט דעם זעלביגען זין, וואס פריהער. דער וועלט־פראצעס איז אויביג דער זעלביגער און קיין נייס ווערט אין איהם ניט בעשאפען, וייל א חוץ רוים און צייט ברענגט דער ווילען נאך ארויס אין דער ערשיינונג די אויביגע א י ד ע ע ן פון יענע מינים, צו וועלכע די איינצעל־אינדיווידוען געהערען. די איינצעל־מענשען פערשווינדען, די א י ד ע ע מענש, אדער דער מין מענש בלייבט ווי ער איז געווען פון „ששת ימי בראשית“ אן. קיין פראגרעס איז ניטא ניט אין דער נאטור, ניט אין דער געשיכטע.

אבער אויב אין דער נאטור איז ניטא קיין פראגרעס, זענען דאך אין איהר דא פערשיידענע שטופען פון דעם זיין, מדרגות פון דער ווילענס־אביעקטיוואציאן, וואס שטעהען העכער איינע איבער דער אנדערער. די נידעריגסטע שטופע, אין וועלכע דער ווילען פערקערפערט זיך דרויסען, זענען די נ א ט ו ר ־ ק ר ע פ ט און אויך זיי מוזען מיר בעטראכטען פון דעם דאפעלטען שטאנדפונקט. דורך דרוק און שטויס אליין וואלט מען ניט געקאנט דערקלעהרען דעם פאקט פון בעוועגונג, אויב אין איהר גופא וואלט ניט געווען פערבארגען דער טונקעלער דראנג זיך צו בעוועגען, צו פליהען, אויסצומיידען דעם דרוק אדער דעם שטויס. אין דער אונארגאנישער וועלט, דער ממשלה פון נאטור־קרעפטען, טרעט ארויס די ווירקונג צווישען די איינצעל־ווילענס אין דער פארם פון מעכאנישע אורזאכען. אויף א העכערער שטופע שטעהען די פלאנצען און חיות. די אינדיווידואליטעטען, די איינצעל־ווילענס טרעטען דא שארפער ארויס און די מעכאנישע אורזאכען געהען איבער אין פיזיאלאגישע רייצען. ביי די שכל'דיגע ברואים ווערט די אינדיווידואליטעט נאך מעהר אויסגעבילדעט, און עס בעוויזט זיך אין זיי נאך א העכערע ארט קויזאליטעט: א חוץ אורזאכען און רייצען נאך פסיכישע מ א ט י־

ו ו ע ן (טעמים). די מאָטיוועז דריקען ניט אויס דעם גאַנצען ווילען. זיי גיעבען נאָר אָן דעם גרונד, פאר וואָס מיר ווילען א בעשטימטע זאַך צו א בעשטימטער צייט. דער פאקט פאר וואָס אונז ווילט זיך עפּעס איבערהויפּט, האָט ניט קיין גרונד און קיין טעם: דער וועלט־ווילען, וואָס רעדט אין אונזערע מאָטיוועז, איז בלינד.

מיט דער ענטוויקעלונג פון דער אינדיווידואליטעט אין דעם וועלטליכען זיין, וואקסט אויך די ראָליע פון דעם שכל און דער ערקענטניס. אויף זיינע נידעריגערע שטופען קאָן דער שכל דערקע־נען נאָר די איינצעל־זאכען און קאָן זיך ניט אויפהויבען צו דער בע־טראַכטונג פון אידעען. ער איז דורך און דורך אריין געטהאָן אין די עגאָאיסטישע בעדערפניסען פון דעם אינדיווידיאום. אָבער די זעלביגע עגאָאיסטישע בעדערפניסען צווינגען דעם שכל אויף א הע־כערער מדרגה צו פערטיעפען זיך אין די אלגעמיינע אידעען: די נויט פון דער פּראַקטיק טרייבט דעם מענשען צו וויסענשאַפטליכע ערקענטניס. אָבער דאָ, אין דער וויסענשאַפט, אין דער פערטיעפונג אין אלגעמיינע אידעען הערט דער מענש אויף צו זיין אָן איינצעל־אינדיווידואום, דער שכל הויבט זיך אָן צו בעפרייען פון דער מאכט פון דעם בלינדען ווילען, זיך ארויסצורייסען פון זיינע אונזיניגע בעפעהלען און עס וואקסט אויס א צושפּאַלטונג צווישען דעם בלינ־דען דראַנג צום זיין און דעם קלאָהרען שכל, וואָס שטעלט אוועק די פראַגע: צ ו ל י ע ב ו ו אָ ס ז י י ן? עס וואקסט אויס דער פּראָב־לעם פון דער ווערט־אָבשעצונג פון דעם גאַנצען לעבען אויף דער וועלט.

פון א בלינדען ווילען, וואָס ברענגט פון זיך ערשט נאָר שפּעט ארויס א שכל׳דיגען דענקען, וואָלט שוין לכתחילה געווען פאלש צו דערוואַרטען א קלוגע און גוטע וועלט. און אין דער אמת׳ען איז אונ־זער וועלט די ערגסטע, וועלכע מען קאָן זיך נאָר פאָרשטעלען. דער בלינדער דראַנג צו זיין דריקט זיך אויס אין לעבען אין פערשיידענע בעדערפניסען, וואָס מוזען בעפריעדיגט ווערען. כל זמן זיי זענען ניט בעפריעדיגט, ליידט אלץ, וואָס לעבט, דרעהט זיך צונויף אין דרייען פון הונגער, דאָרשט און געשלעכטליכער ליידענשאַפט. ווערען די בעדערפניסען בעפריעדיגט, האָט מען אויף א וויילע פערגניגען, דערנאָך טרעט אריין די לאַנגווייליגקייט און די נודנעקייט פון א

בעדערפנים־לאָזען זיין, וואָס געהט באַלד ווידער אריבער אין די יסורים פון דעם ניט בעפרידיגטען ווילען. און אזוי וויעגט זיך דער פערפענדיקעל פון דעם לעבען צווישען זיינע צוויי ענד־פונקטען: יסורים פון איין זייט, אומעדיגקייט און לאַנגווייל פון דער אַנדע־רער; אין דערמיט אַ קליינע, פערשווינדענדע רגע פון הנאה. פאַרשט מען טיעפער אוים דעם מהות פון הנאה, נאָך וועלכער מען יאָגט זיך, מוז איינעם ווערען קלאָהר, אז עס לוינט זיך אין גאַנצען ניט צו לעבען צוליעב איהר און אז די פאָרשטעלונג פון אַ „גליק" איז ניט מעהר ווי אַ ווייסטע פאַנטאַזיע, וואָס קאָן קיין מאָל ניט מקוים ווע־רען. ערשטענס איז די הנאה ניט קיין פּאָזיטיווע זאַך: זי בעשטעהט נאָר אין דעם פערשווינדען פון אַ ליידען. צווייטענס זענען די מאָ־מענטען פון פרייד אזוי ווייניג לגבי די מאָמענטען פון צער, און דער רושם, וואָס די פרייד מאַכט אויף אונז, איז אזוי קליין לגבי דעם רושם, וואָס דער צער און דער וועהטאָג רופט אין אונז אַרויס, אז ווען מיר מאַכען דעם באַלאַנס פון פרייד און צער אין אונזער אייגע־נעם לעבען, זעהט מען ערשט יעמאָלט איין, ווי הינטערשטעליג דאָס גאַנצע לעבען איז: ערשט יעמאָלט זעהט מען, וואָס פאַר אַן אונזין עס איז צו יאָגען זיך נאָך שאָטענס פון גליק, וואָס קאָנען קיין מאָל ניט פאַרווירקליכט ווערען, אָדער וואָס האָבען שוין קיין ברעקעל ווערטה ניט ווי נאָר זיי ווערען פערווירקליכט. און ניט נאָר אין דעם איינצעל־לעבען שטעלט זיך אַרוים דער באַנקראָט פון דעם גאַנצען זיין. בעטראַכט מען די גאַנצע לעבעדיגע וועלט און שעצט מען אָב דעם באַלאַנס פון פריידען און ליידען אין איהר, קומט מען צו דעם זעלביגען רעזולטאַט. לאָמיר פערגלייכען צ. ב. די הנאה, וואָס דער וואָלף האָט, בשעת ער צערייסט אַ שעפּס, כדי צו שטילען זיין הונ־גער, מיט יענעם צער און טויטליכער אנגסט, וואָס די שעפּס לעבט איבער, בעת זי ווערט צעריסען אויף שטיקער. דאָס איז אַ בילד פון דער פערטיילונג פון ליידען און פריידען, וואָס הערשט אין דער גאַנצער וועלט, צווישען מענשען אזוי גוט, ווי צווישען חיות און עופות. די ליידען פון דער וועלט זענען אלע מאָל מעהר און שטאַר־קער, עהדער איהרע פריידען.

עס איז דאָ נאָר איין טרויסט אין לעבען און דאָס איז, אַז צו זיינע ליידען מוז ווען עס איז זיין אַ סוף: ד ע ר ט ו י ט. דער

טויט איז די געלעגענהייט אויפצוהערען עקזיסטירען ווי אַן אינדיווידיאום, ווי אַן איינצעל־„איך“ מיט אַלע זיינע ליידען און פּלאָגען. וואויל צו דעם, זאָגט שאָפּענהויער, וואָס קאָן זיך בענוצען מיט דער געלעגענהייט. אָבער דער בלינדער ווילען צום לעבען פערשטעלט פאר אונזערע אויגען די אייגענטליכע בעדייטונג פון דעם טויט און מאָלט איהם אויס אַלס דעם גרעסטען אונגליק, וואָס קאָן אונז טרעפען, און דאָס פערסם'ט נאָך שטארקער דעם שוין אזוי אויך גענוג פער'סם'טען קוואַל פון מענשליכע פריידען.

א תרופה צו דעם סם פון טויט האָט דער מענשליכער שכל ארויסגעבראכט אין דער פאנטאזיע פון די פערשיידענע רעליגיאָנען און געטער, וואָס שטעלען פאָר די וועלט ווי א קונסט־ווערק פון א געטליכען, גערעכטען, קלוגען און גוטען קינסטלער. וואָס בעלוינט דעם מענשען פאר אַלע זיינע ליידען דורך אונשטערבליכקייט. עס פערשטעהט זיך, אז די אַלע דמיונות צופליהען זיך פאר דעם קאלטען, ניכטערען אמת, וואָס די פילאָסאָפיע ברענגט ארויס. פון דעסטוועגען, בעמערקט שאָפּענהויער, דארף מען ניט מיינען, אז אַלע רעליגיאָנען גערען להיפך צו דעם ריינעם אמת פון דער פילאָסאָפיע. פאראן איין רעליגיאָן, וואָס קומט צו דיזעלביגע רעזולטאטען, ווי דאָס ריכטיגע פילאָסאָפישע דענקען; דאָס איז דער בודהיזמוס. ער איז אטהעאיסטיש, פעסימיסטיש און אידעאַליסטיש, ווי דאָס שאָפּענהויערשע סיסטעם, און שליעסט אויך אָב מיט דער האָפענונג אויף דער נ י ר וו א נ א, דער א ו י ס ל ע ש ו נ ג, ד. ה. אויף יענעם טויט־ אָמענט, ווען דער ווילען צום לעבען פערשווינדט אין גאנצען.

דער מענשליכער אינטעללעקט זעהט אָבער צו שאפען פאר זיך א טרויסט און א דערלייזונג אין דעם לעבען גופא. ער בעשאפט די מאָראַל, די וויסענשאפט און די קונסט, אין וועלכע ער פערליערט צייטענווייז דעם בעוואוסטזיין פון זיין אייגענעם „איך“ און אויף אזא'ן אופן שוואכט ער אָב זיינע ליידען.

די מאָראַל איז אויפגעבויט אויף דעם מ י ט ־ ל י י ד, אויף דעם רחמנות־געפיהל. דער געפיהל וואקסט נאטירליך אין אונז אויס. ווי נאָר מיר זעהען דעם אנדערן'ס צער: מיר פיהלען יעמאָלט, אז מיר און די אנדערע זענען אין תוך אריין איין־איז־דיזעלביגע זאך,

צו ליידען איז אונזער אַלעמענס שיקזאַל; אין די ליידען פון אַנדערע פערגעסען מיר אָן דעם אייגענעם צער.

אַ טיעפערע טרייסט און דערלייזונג שאַפט זיך דער מענש אין דער וויסענשאַפט און פילאָסאָפיע. דאָרטען ווערט דאָס „איך", די הויפּט־אורזאַך פון אַלע ליידען, אַריינגעטהאָן אין דעם ניט פּער־אינטערעסירטען, ריין טהעאָרעטישען בעטראַכטען פון דעם וועלט־געשעהען, און אויף אַזאַ'ן אופן ווערט עס פּטור פון זיך אַליין.

אָבער די העכסטע מדרגה פון טרייסט און דערלייזונג גיט אונז די קונסט, וואו דעם מענשען'ס „איך" ווערט אין גאַנצען בטול און פערזונקען אין דער בעטראַכטונג פון שעהנקייט. דער עיקר איז מ ו ז י ק, וואו אין דער מעלאָדיע רעדט צו אונז דער וועלט־ווילען אַליין. די מוזיק איז די העכסטע שטופע פון דעם וועלט־וויל־לענס אָביעקטיוואַציאָן, אין וועלכער דאָס איינצעלן „איך" מיט זיי־נע ליידען פערליערט זיך אין גאַנצען. ליידער קאָן מען ניט אויביג לעבען אין וויסענשאַפט, פילאָסאָפיע און קונסט. די ליידענשאַפטען און די בעדערפניסען רייסען דעם מענשען צוריק צו דער אינדיווידו־עלער עקזיסטענץ און צו דעם אויביגען אַרום־וויעגען־זיך צווישען צער און אומעדיגקייט, פון וועלכע עס איז דאָ נאָר איין אמת'ע אויסלייזונג: די „נירוואַנאַ", די אויסלעשונג...

און אַזוי קלינגט אויס דאָס סיסטעם פון „דער וועלט, ווי ווילען און פאָרשטעלונג" אין אַ ראַדיקאַלע אָבלייקענונג פון דער גאַנצער וועלט. האָט העגעל געלעהרנט, אַז די גאַנצע וועלט איז שכל'דיג, פערנינפטיג, לעהרנט שאָפּענהויער, אַז זי איז דורך און דורך אַ בלינדער אונזין...

פון אַלע דענקער, וואָס האָבען אָנגענומען דעם פּעסעמיסטישען גרונד־פּרינציפּ פון שאָפּענהויער'ס סיסטעם, איז דער וויכטיגסטער—עדוארד פאָן הארטמאַן (1842 — 1909). שאָפּענהויער'ס פילאָ־סאָפיע פערבינדט זיך ביי איהם אָבער מיט די געדאַנקען פון דער ספּעקולאַטיווער מעטאַפיזיק, דער עיקר העגעל'ס. אָבער אויך מימון, פיכטע און שעללינג האָבען געווירקט אויף די אויסאַרבייטונג פון זיין סיסטעם. מיט העגעל'ן און מיט שאָפּענהויער'ן נעהמט ער אָן, אַז הינטער די ערשיינונגען שטעקט די אַרבייט פון אַ ניט מאַטעריעלען פּרינציפּ. דער דאָזיגער ניט־מאַטעריעלער פּרינציפּ קאָן ניט זיין דער

ריינער שכל, ווי דאָס האָט געוואָלט העגעל, ווייל אין דעם ריינעם שכל געפינען מיר ניט קיין גענוגיגען גרונד, פאַר וואָס ער זאָל איי־בערגעהן צו אַ צושטאַנד פון זיין. בנוגע דעם בלינדען ווילען שאָ־פענהויער׳ס קאָן מען אַזאַ שאלה ניט פרעגען. ער איז דורך און דורך אַ ווילען זיין, אַ בעשטרעבונג צו עקסיסטירען. האָט אָבער שאָפּענהויער׳ס ווילען אַן אַנדער חסרון: עס איז ניט צו פערשטעהן, ווי אַזוי און פון וואַנען אין איהם נעהמט זיך אַן אינטעללעקט, אַ שכל׳דיגער דענקען, וואָס דריקט זיך אויס איז אַלע געזעצען און פאָרמען פון די נאַטור־ערשיינונגען.

אָננעהמען וויעדער מיט קאַנט׳ן, אַז די אידעען און די שכל־דיגע געזעצען פון דער נאַטור זענען ניט מעהר, ווי פּראָדוקטען פון דעם דענקענדען סוביעקט, קאָן מען אויך ניט. וואָס מעהר מען טיעפט זיך אַריין אין די נאַטור־וויסענשאַפטען, אַלץ מעהר זעהט מען, אַז די דרויסענדיגע נאַטור האָט אַ זעלבסטשטענדיגע עקזיסטענץ, מיט איינענע געזעצען. אמת, מען קאָן ניט געהן אַזוי ווייט ווי העגעל און זאָגען, אַז דער שכל שפּיעגעלט אין זיך אָב קלאָר און דייטליך די געזעצען פון דער נאַטור. אָבער עס איז אויך פאַלש אַריין צו פאַ־לען אין דעם אַנדער עקסטרעם, ווי דאָס האָט געטהאָן קאַנט, און מיינען, אַז דער שכל בעשאַפט פון זיך אַליין די געזעצמעסיגקייט פון אַלע נאַטירליכע ערשיינונגען. דער אמת ליעגט אין דער מיטען: די נאַטור דרויסען פון אונז ווערט בעהערשט פון איהרע געזעצען, וואָס ווירקען אויף אונזער שכל, אין וועלכען זיי ווערען אָבגעשפּיע־געלט אויף זיין אופן. די וועלט איז דעריבער ניט נאָר ערשיינונג. איהרע פּראָצעסען און איהר תוך זענען ר ע א ל און ליעגען דרויסען פון אונזער בעוואוסטזיין. אַנשטאָט דעם טראַנסצענדענטאַלען אי־דעאַליזם דאַרף מען אָננעהמען דעם שטאַנדפּונקט פון דעם טראַנס־צענדענטאַלען רעאַליזם. ניט נאָר די עמפּפינדונגען זענען אַ געגענ־ווירקונג פון אונזער סוביעקט אויף די ווירקונגען פון דעם אָביעקט, נאָר אויך די קאַטעגאָריען און פאָרמען פונ׳ם דענקען (רוים, צייט, קויזאַליטעט) זענען אַ געוויסער ענטפער פון אונזער סוביעקט אויף בעשטימטע רעאַלע פּראָצעסען, וואָס שפּיעלען זיך אָב אין דעם אָביעקט. די שכל׳דיגקייט פון אונזער ערקענטניס איז אַ געוויסע, ווען ניט נאָר טרייע אָבשפּיעגלונג פון דער שכל׳דיגקייט וואָס

ליעגט אין דער גאַנצער וועלט. ממילא זענען מיר געצוואונגען אָנ־צונעהמען, אַז דער תוך פון דער וועלט איז ניט נאָר בלינדער ווילען, נאָר אויך בלינדער שכל. די צונויפגיעסונג פון די צוויי עלעמענטען אין איינעם ברענגט ארויס דעם אמת וועגען דער וועלט־סובסטאַנץ. זי איז „ד אָ ס א ו מ ב ע ו ו א ו ס ט ע": אונבעוואוסטער ווילען און אין דער זעלביגער צייט אונבעוואוסטער שכל.

אין זיין „פילאָסאָפיע דעם אונבעוואוסטען" טרעט הארטמאַן ארויס מיט א רייכען אוצר פון נאַטור־וויסענשאַפטליכע פאַקטען, וואָס בעווייזען, אַז א סך פּראָצעסען אין דער נאַטור, איבערהויפּט אין דער לעבעדיגער, קאָן מען ניט דערקלעהרען אַנדערש, סיידען מען זאָל האָבען פאַר די אויגען די היפּאָטהעזע, אַז אין זיי דריקט זיך אויס דאָס בעשטרעבען פון א בלינדען ווילען צום זיין און די אַרבייט פון א בלינדען שכל, וואָס שטעלט זיך פאָר ו ו י א ז ו י צו זיין. ניט נאָר אין די רעפלעקס־ און אינסטינקט־בעוועגונגען שפּיעלט א ראָליע דאָס אומבעוואוסטע דענקען, וועלען און שאַפען: אויך אין די בעוואוסטע קלאָהרע געפיהלען, אין דער געשלעכטליכער ליעבע, אין דעם פּראָצעס פון דעם קינסטלערישען שאַפען און אין דער קולטור־טהעטיגקייט פון דעם פּרימיטיווען מענשען, אין דעם וואַקסען פון דער שפּראַך, אפילו אין דעם קלאָהרען דענקען גופא דעקט הארטמאַן אויף די ראָליע פון דעם ניט־בעוואוסטזיניגען דענ־קען און וועלען.

זינט הארטמאַן׳ס צייטען איז די שאלה פון דעם „אונבעוואוס־טען" אריבערגעגאַנגען אין די וויסענשאַפטליכע, עקספּערימענטעלע פּסיכאָלאָגיע, וואו זי ווערט שטודירט אונטער דעם נאָמען: „דאָס א ו נ ט ע ר־בעוואוסטע" און איז אין גאַנצען אָבגעשיידט געוואָרען פון דער מעטאַפיזיק. הארטמאַן בויט אָבער זיין גאַנצע מעטאַפיזיק אויף דעם פונדאַמענט. אויב דער תוך פון דער וועלט איז דער אונ־בעוואוסטער ווילען ווען אפילו צונויפגעגאָסען מיט אַן אומבעוואוס־טען דענקען, איז יעמאָלט קיין חדוש ניט, וואָס אין איהר זענען דאָ אַזוי פיעל יסורים. אין דעם פונקט קאָן מען שאָפּענהויער׳ן בשום אופן ניט אָבפרעגען. שאָפּענהויער איז אָבער אומגערעכט, ווען ער דענקט, אַז אונזער וועלט איז די ערגסטע פון אַלע מעגליכע וועל־טען. אדרבה, אונטער די געגעבענע מעטאַפיזישע הנחות, איז די

וועלט די ב ע ס ט ע, וועלכע מען קאָן זיך נאָר פאָרשטעלען. איבער־הויפּט ווען מען בעטראַכט די ראָליע פון דעם שכל אין איהר. די נאַטור ע נ ט וו י ק ע ל ט זיך, דאָס אומבעוואוסטע געהט אַלץ מעהר און מעהר איבער אין'ם בעוואוסטזיניגע קלאָהרע און שכל'דיגע. און וואָס מעהר בעוואוסטזיין עס ענטוויקעלט זיך אין דער וועלט, אַלץ מעהר ווערט אָבגעשוואַכט דער אומבעוואוסטער ווילען צום זיין. עס מוז דעריבער קומען אַ מאָמענט אין דער וועלט־ענטוויקעלונג, ווען דער אומבעוואוסטער ווילען וועט אין גאנצען אריבערגעהן אין קלאָהרען שכל. יעמאָלט וועט ער גובר זיין אין זיך דעם בלינדען טריעב צום זיין און וועט לגמרי אָבשאַפען די וועלט עקזיסטענץ.

הארטמאן רופט דעריבער אָן זיין סיסטעם: דער „איידעמאָניסטי־שער פעסימיזם" און פערלאַנגט פון יעדען, ער זאָל ניט אַנטלויפען פון לעבען, נאָר קרעפטיג און ענערגיש מיטאַרב־יטען אין דער ענט־וויקעלונג פון דער מענשהייט, וואָס איז אין תוך אריין די ענטווי־קעלונג פון דער נאַטור גופא. דער פראָגרעס מוז סוף־כל־סוף ענדי־גען מיט דער דערלייזונג פון דער גאַנצער וועלט פון איהר זיי. און פון איהר צער.—

אַן אינטערעסאַנטע דענקער־פיגור אין דעם מאָדערנעם פעסי־מיזם איז פ. באַטץ, וואָס האָט געשריעבען אונטער דעם פסעידאָ־נים: מ אַ י נ ל ע נ ד ע ר (1841 — 1876). די וועלט, אַזוי קאָן מען אויסדריקען זיין געדאַנק, איז דאָס צופוילט־ און צוואָוועהט ווערן פון אַ געשטאָרבענעם גאָט. די פריהער איינהייטליכע גאָט־הייט האָט בעגאַנגען זעלבסט־מאָרד, איז צעפאַלען אין איינצעל־ערשיינונגען, אין וועלכע זיין פריהערדיגע שעפּפונגס־קראַפט ווערט אַלץ מעהר און מעהר אויסגעלאָשען. דער פּראָצעס פון דעם וועלט ווערן וועט זיך ממילא ענדיגען אין אַן אויביגען ניט־זיין. די העכס־טע טוגענד איז די געשלעכטליכע ריינקייט, דאָס זיך לחלוטין־אָבזאָ־גען פון ווייטערדיגער פאָרטפלאַנצונג. נאָר די העכסטע מדרגה דער־גרייכט דער, וואָס געהט אַליין אוועק פרייוויליג פון דער וועלט. מאַינלענדער האָט זיך פרייוויליג געגעבען דעם ־ערלייזענדען טויט.

עהנליך צו מאַינלענדער'ן האָט געלעבט, געליטען, און איז פרייוויליג אוועק פון לעבען נאָך אַ יונגער דענקער, וואָס איז גע־שטאַנען אונטער דעם טיעפען איינפלוס פון שאָפּענהויער'ן, אָטטאָ וו י י נ י נ ג ע ר (1880 — 1903).

§ 29. דער מאָדערנער מאָניזם.

שוין אין שאָפּענהויער'ס פילאָסאָפיע קלינגען דורך געדאנקען, וואָס זענען שפּעטער געוואָרען נאָך פּאָפּולערער, א דאנק דער דארווינישער טהעאָריע: דאָס איז דער „קאמפּף אום'ס דאזיין," וואָס הערשט אין דער גאנצער לעבעדיגער נאטור און וואָס איז פערבונדען מיט אזוי פיעל קרבנות אוןליידען. ביי הארטמאנ'ען קלינגט שוין קלאָהר דורך די מאָדערנע ענטוויקעלונגס־טהעאָריע, וועלכע ער האָט אריבערגענומען פון העגעל'ן און צוגויפּ־געשטימט מיט דארווינען. זיין פּאָלעמיק אנטקעגען דער דארווינישער טהעאָריע איז ניט געווען אנטגעגען איהר ענטוויקעלונגס־פּרינציפּ, נאָר אנטגעגען איהר מיהען זיך צו דערקלעהרען די ענטוויקעלונג ריין מעכאניסטיש. די פראגע איז נאָך עד היום ניט פערענטפערט אין גאנצען, זי איז אָבער איצטער לגמרי איבערגעגעבען געוואָרען דער וויסענשאפטליכער ביאָלאָגיע, דער עיקר יענער וויסענשאפט, וואָס איז אויסגעוואקסען אין די לעצטע יאָהרען און וואָס טראָגט דעם נאָמען די ענטוויקעלונגס־מעכאניק.

דארווין אליין (1809 — 1882), איינער פון די גרעסטע דענקער, האָט זיך ווענינ וואָס אָבגעגעבען מיט ריין פילאָסאָפישע פּראָבלעמען. א גאָט־גלויביגער אין זיין יוגענד און אין די ערשטע פעריאָדען פון זיין וויסענשאפטליכען פאָרשען, איז ער ביסלעכווייז געצוואונגען געוואָרען איבערצוגעהן צו דעם אגנאָסטיציזם, וואָס דערקלערט, אז בנוגע צו דער גאָט־פראגע וועט דער מענש קיין מאָל ניט ארויסגעפינען דעם אמת. אָבער אויף א סך מאָדערנע דענקער האָט דארווין'ס שטה געווירקט, ווי א פערמענט צום ווייטערדיגען פילאָסאָפישען פאָרשען און ווי א ווינקעל־מאָס, מיט וועלכען מען דארף אָבמעסטען די גרונד־פעסטען פון א פילאָסאָפישען געביי. אָס רוב עוואָלוציאָניסטישע פילאָסאָפען האָבען אָבער מעהר אָדער ועניגער בעוואוסט, מעהר אָדער ווענינער ראדיקאל זיך אָבגעזאָגט ון יעדער מעטאפיזיק. דאָ האָבען מיר אָבער צו טהאָן מיט א גרו־ע פון דענקער און וויסענשאפטליכע פאָרשער, וואָס זענען דירעקט עשטאנען אונטער דער השפעה פון דארווינ'ס ענטוויקעלונגס טהעאָריע און האָבען ארויסגעבראַכט א מאָניסטישע וועלט־אנשויאונג, ועניגסטענס א מאָניסטישען וועלט־פּרינציפּ, וואָס זאָל אויך די גיט־

בעלעבטע נאַטור אריין שליעסען אין די איינהייטליכע עוואָלוציאָנס־פילאָסאָפיע. אַזוי ווי זייער גרונד־פּרינציפּ שפּיעלט ביי זיי די ראָליע פון דעם אבסאָלוטען אמת, וועלכען דער מענשליכער שכל האָט ארויסגעפונען, געהערען זיי נאָך צו די דאָגמאַטישע מעטאַפיזיקער. זייער גרונד־פּרינציפּ איז די ספּינאָזיסטישע איינהייט פון מאַטעריע און גייסט, וועלבע זיי ווילען דורכפיהרען ניט אויף דעם ספּעקולאַטיווען וועג, ווי דאָס האָבען געטהאָן די גרויסע מעטאַפיזיקער, נאָר אויף אַ מעהר וויסענשאַפטליכען אופן.

דער ערשטער פון דער גרופּע דענקער איז ל א צ א ר ו ס ג י י ג ע ר (1829 — 1870), וואָס איז געוואָרען בעריהמט דורך זיינע טהעאָריען וועגען דעם אָנהויב פון שפּראַך און קולטור. אין זיינע פילאָסאָפישע אַנשויאונגען קעהרט ער צוריק צו ספּינאָזאַ. אָבער בעת די וועלט־סובסטאַנץ ספּינאָזאַ'ס האָט אין זיך צוויי אַטריבוטען: אויסגעשפּרייטקייט און דענקען, און דער אינטעללעקט פון דער סובסטאַנץ שטעהט אונענדליך העכער פאַר דעם מענשליכען שכל, פערוואַנדלען זיך ביי גייגער'ן די צוויי אַטריבוטען אין ב ע װ ע ג ו נ ג (די דרויסענדיגע זייט) און ע מ פּ פ י נ ד ו נ ג (די אינוועניגסטע זייט) פון איטליכען וועלט־געשעהען. ערשט אין דעם מענש דערהויבט זיך, אַ דאַנק דער ענטוויקעלונג, די וועלט־עמפּפינדונג צו דער מדרגה פון דעם קלאָהרען שכל. געשעהען איז עס אַ דאַנק דער שפּראַך, וואָס איז אויסגעוואַקסען פון די געזעלשאַפטליכע לעבענס־נויטען. גייגער בעווייזט, ווי די שפּראַך, דער אויסדרוק פון עמפּפינדונגען, איז געוואָרען איינער פון די וויכטיגסטע פאַקטאָרען אין דער ריין קערפּערליכער ענטוויקעלונג פון דעם מענשען.

דעם זעלבינען גרונד־געדאַנקען האָט בעאַרבייט אין זיינע שריפטען גייגער'ס אַ בעגייסטערטער אָנהענגער, לודוויג נואַרע (1829—1889). די קולטור־פילאָסאָפישע פאָרשונג האָט נואַרע בערייכערט מיט זיינע טהעאָריען וועגען דעם אורשפּרונג פון דער שפּראַך, פון דעם ווערקצייג, און פון דעם לאָגישען בעגריף. אין דער פילאָסאָפיע האָט ער זיך געמיהט צונויפצושטימען אין איינעם די וויכטיגסטע געדאַנקען פון שאָפּענהויער, דאַרווין, ראָבערט מייער און לאַצאַרוס גייגער. אָבער אויך קאַנט שפּיעלט אַ גרויסע ראָליע אין זיין דענקען.

דער רעזולטאט, צו וועלכען ער קומט איז דערזעלביגער, וואָס גייגער האָט ארויסגעפונען; בעוועגונג און עמפּפינדונג זענען די צוויי זייטען פון יעדעם וועלטליכען זיין. די וועלט בעשטעהט פון אטאָמען, און דער אטאָם געפינט זיך צו יעדער צייט אין א דאָפּעלטען צושטאַנד פון בעוועגונג און עמפּפינדונג. די עמפּפינדונג דארף אָבער פערשטאנען ווערען, ווי א צושטאנד פון אומבעוואוסטען ווילען. מען קען זאָגען, אז נוארעס עמפּפינדונג איז אייגענטליך הארטמאַן'ס אומבעוואוסטע, נאָר צוהאקט אין קליינע פּיצלעך און צוטיילט צווישען איינצעלנע אטאָמען. אוים דעם שפּיעל פון די עמפּפינדענדע אטאָמען געהט ארוים די גאַנצע וועלט. דער מענשליכער שכל איז א פּראָדוקט פון ענטוויקעלונג, און די הויפּט אויפגאַבע פון דער פילאָסאָפיע איז ארויסצוגעפינען, ווי אזוי די גרונד־קרעפטען פון דער מענשליכער ערקענטניס מיט איהרע געזעצען, וואָס זענען אויסגעפאָרשט געוואָרען פון קאַנט'ן, האָבען זיך ביסלעכווייז ארויסגעאַרבייט און בעפעסטיגט אין דעם פּראָצעס פון דער וועלטליכער עוואָלוציאָן.

אין דער נאַטור־וויסענשאַפט איז אָט דער נעאָ־ספּינאָזיזם, ווי מען קאָן איהם אָנרופען, פערטרעטען אין די אַרבייטען פון דעם דאַרוויניאַנער ע ר נ ס ט ה ע ק ע ל (געב. 1834), א פריינד און פערעהרער פון לודוויג נוארע. אין דעם דאַרוויניזם, וועלכען ער האָט אליין בערייכערט מיט נייע פאָרשונגען און איינצעלנע ענטוויקעלונגס־היפּאָטהעזען, זעהט העקעל דעם בעווייז, אז דער דואַליזם פון קערפּער און גייסט איז אַן איבערגעלעבטע דאָקטרין, פון וועלכער עס שטאַמען אלע טעות'ען און גרייזען פון דעם מענשליכען דענקען. אין דער העפטיגער פּאָלעמיק אַנטגעגען דעם דואַליזם, דעם גלויבען אין א גייסט, וואָס קאָן עקזיסטירען דרויסען פון א קערפּער, איז העקעל כמעט אלע מאָל געוועזען געצוואונגען שטארקער צו אונטערשטרייכען זיין אַנטי־ספּיריטועלען שטאַנדפּונקט און עס פלעגט אָפּטמאָל ארויסקומען דער איינדרוק, אז ער רעדט ווי א ריינער מאַטעריאַליסט. אין דער אמת'ען אָבער איז ער קיין מאָל ניט אוועק פון יענעם גרונד־פּרינציפּ וואָס גייגער און נוארע האָבען אריין געפיהרט אין דער מאָדערנער פילאָסאָפיע. און וואָס איז שוין א מאָל ארויסגעזאָגט געוואָרען פון דעם פראַנצויזישען דענקער ד י ־

ד ע ר אָ: די וועלט־סובסטאַנץ איז נים נאָר מאַטעריע, נאָר אויך עמפּפינדונג. די פילאָסאָפישע געדאַנקען־ארביים העקקעל׳ס שליעסט אָב מיט דעם מעטאַפיזישען גרונד־זאַץ, אַז די וועלט־סובסטאַנץ האָט ד ר י י אַטריבוטען, וואָס זענען תמיד אין איהר פאַרהאַן: מ אַ ־ ט ע ר י אַ ל י ט ע ט (שטאָף), ע נ ע ר ג י ע (קראַפט) און פּ ס י ־ כ אָ ם (עמפּפינדונג).

§ 30. די „איך"־פילאָסאָפיע.

צו די פאַר־פּאָזיטיוויסטישע מעטאַפיזיקער מוז מען נאָך צו־רעכענען יענע דענקער, וואָס האָבען פילאָסאָפיש געוואָלט בעגרינדען די אַבסאָלוטע פרייהייט פון דעם איינצעלנעם אינדיווידואום: קאַס־פּאַר שמידט (מאַקס שטירנער) און פריעדריך ניעטצשע.

מאַקס שטירנער (1806 — 1856) איז אין זיין פילאָסאָפירען נאָך אין גאַנצען אַ קינד פון דער פיכטע־העגעל׳שער מעטאַפיזיק, דערהויפּט אין דער יונג־העגעל׳שער געשטאַלט. זיין פילאָסאָפישער גרונד־געדאַנק פון דעם איינציג עקזיסטיערענדען „איך" קאָן, לויט זיין הויפּט ווערק „דער איינציגע און זיין אייגענטהום", אויסגע־טייטשט ווערן אויף צוויי אופנים, וואָס קלינגען גלייך שטאַרק אין דער גאַנצער דאַרשטעלונג. ערשטענס, איז זיין „איך" דער פיכטע־שער „איך," עהדער ער בעשאַפט פון זיך גופא די דרויסענדיגע וועלט, כדי זי זיטליך צו פערענדערן. געוויס און זיכער איז יעמאָלט נאָר „מיין" אייגענע עקזיסטענץ. אַלע אַנדערע זאַכען און ערשיינונ־גען דרויסען פון מיר עקזיסטירען נאָר אויף אַזיי פיעל, אויף וויע־פיעל איך גלויב אין זיי. דעריבער מוז דער לעצטער מאַסשטאַב פון אַלע מעשליכע ווערטהען ליעגען אין מיר און די לעצטע אויטאָריטעט בין איך אַליין. „אמת" איז דאָס, וואָס בעפריעדיגט מיין דאַרשט נאָך וויסען, „גוט" — דאָס, וואָס איך געפין פאַר גוט, „שעהן" — דאָס, וואָס מיר געפעלט. מיין „איך," יענע עמפּירישע ערשיינונג, מיט גוף און נשמה, וואָס האָט זעלבסט־בעוואוסטזיין, איז דעריבער פאַר מיר דער לעצטער גרונד פון אַלץ, וואָס איז און פון אַלץ וואָס זאָל זיין. גאָט, אידעאַלען, וועלט־צוועקען, געזעלשאַפטליכע נויטען, פּראָגרעס פון דער מענשהייט, — אַלץ, וואָס טרעט ארוים מיט דער פאָרדערונג, איך זאָל מיך בויגען אונטער זיי, אָננעהמען זייער אויי־בער־העהרשאַפט איבער מיר, — זענען נים מעהר ווי מיינע אייגענע

דמיונות. זעה איך איין, אז א חוץ מיר איז גיטאָ קיין זיכערע עק־זיסטענץ, יעמאָלט בלייבט פאר מיר נאָר איין איינציגער ציעל און מאסשטאב: מיין אייגענער עגאָאיסטישער גליק. געווים, מעג איך אוועקגעבען מיין לעבען פאר דאָס, וואָס מיר געפעלט, אָבער פון דעם קרבן דאַרפען אָראָבגענומען ווערען אַלע הייליגקייטס־שטראַה־לען, מיט וועלכע מען בעציערט איהם. איך ברענג דעם קרבן צוליעב מ י ר, צוליעב מ י י ן בעפריעדיגונג. און וואָלט זיך מיר פערוואָלט צו טהון דעם היפּך פון דעם, וואָס איך טהו, קאָן מיר דאָס אויך קיינער ניט פערוועהרען. ניט רעליגיאָן, ניט שטאַאט, ניט רעכט און ניט מאָראַל קאָנען ניט האָבען קיין מאכט איבער דעם איינציגען. פון וואַנען האָט זיך גענומען דאָס „איך“ און וואָהין קומט עס אהין? בלייבט מען שטעהן אויף דעם ערקענטניס־טהעאָרעטישען שטאַנד־פונקט, וואָס איז נאָר זיכער אין דער עקזיסטענץ פון דעם אייגענעם איך, מוז מען ענטפערן, אז „איך“ שטאַם פון — ג אָ ר ־ נ י ש ט און ווער פערוואַנדעלט נאָך'ן טויט אין ג אָ ר ־ נ י ש ט. עס איז דעריבער גאַנץ לאָגיש, ווען שטירנער הויבט אָן און ענדיגט זיין בוך מיט די ווערטער: „איך האָב אוועק־געשטעלט מיין זאַך אויף גאָר־נישט.“

פון דער אַנדער זייט אָבער איז שטירנער'ס בוך א קריטישע ענטוויקעלונגס־געשיכטע פון דעם מענשליכען גייסט, וואָס בעפרייט זיך שטופּע נאָך שטופּע פון אַלע זיינע דמיונות, אין וועלכע ער גלויבט, ביז ער קומט אין גאַנצען צו דער קלאָהרער ערקענטניס פון זיין אייגענעם מהות, אז ער איז אַן א י י נ צ ע ל ־ א י ך, וואָס שטעהט העכער פאַר אַלע יענע דמיונות, וועלכע ער האָט אַליין ארויסגעבראַכט פון זיך. שטירנער'ס ענטוויקעלונגס־געשיכטע, — וואָס ווערט, אגב אורחא, אויפגעבויט אויף דער אַנאַלאָגיע צווישען דעם גייסטיגען וואַקסען פון דער גאַנצער מענשהייט מיט דעם גייס־טיגען וואַקסען פון דעם איינצעל־מענשען, — דערמאָהנט אָן די אַר־בייטען פון ברונאָ בויער, אין וועלכע עס ווערט בעוויזען, ווי די „קריטיק“ בעפרייט זיך פון אַלע איהרע פריהערדיגע פאָזען, סוב־סטאַנץ, וועלט־גייסט און אַזוי ווייטער, כדי צו ווערן „ריינע,“ „קריטישע קריטיק.“ אויך שטירנער'ס „איך“ וואַרפט פון זיך אראָב א דמיון נאָך א דמיון: „גאָט,“ וועלט־גייסט, דעם פייערבאַך'שען

„מענשען" און דעם קאָמוניסטישען „גאַטונגס־מענש" פון העסס און מאַרקס, ביז ער קומט צו זיין אייגענעם לעצטען בעוואוסטזיין, וואָס איז צו דער זעלביגער צייט דאָס בעוואוסטזיין פון דער גאַנצער גע־שיכטליכער פעריאָדע: די בעפרייאונג פון דעם אינדיווידיאום פון אַלע היסטאָרישע אויטאָריטעטען, וואָס האָבען עס געהאַלטען אין כנעבטשאַפט. ניט צוליעב דעם ווערען איצטער די מאַסען אויפ־גערודערט, כדי צו פערווירקליכען נייע אידעאַלען און אויטאָריטע־טען, וואָס זאָלען אויפ'ס ניי פערקנעכטען דאָס אינדיווידואום; נאָר צוליעב דעם, כדי צו צושטערען אַלע קעיטען און אויטאָריטעטען, אַלע פאָרמען פון רעליגיע, מאָראַל און שטאַאַט, און כדי אויף זייער אָרט אויפצובויען פרייע פעראיינען פון זעלבסט־שטענדיגע אינ־דיווידוען, וואָס אָרדענען איין זייער לעבען לויט זייערע אייגענע בעדערפניסען.

ביידע אויסטייטשונגען אָבער גיעסען זיך צונויף אין דער קריטיק פון אַלע ביז־אַהעריגע מאָראַלישע אידעאַלען, אַ קריטיק פון דער מאָראַל גופא, ווי זי איז פערשטאַנען געוואָרען פון קאַנט'ן. —

אַ טיעפערע דורכאַרבייטונג פון שטירנער'ס געדאַנקען, צונויפ־געוועבט מיט שאָפּענהויער'ן און דאַרווינען, איז די פילאָסאָפיע פון פריעדריך ניעטצשע (1844 — 1900).

ניעטצשע'ס אָריגינאַליטעט און ווירקליך גרויסע בעדייטונג ליעגט אויף דעם פעלד פון דער ל ע ב ע נ ס ־ פילאָסאָפיע, אין דעם זוכען אַן ענטפער אויף דער גרויסער פראַגע, מיט וואָס עס זאָל אָנ־געפילט זיין די נשמה פון דעם איינצעל־„איך", עס זאָל קאָנען פיה־לען אין זיך דעם זין פון זיין לעבען אויף דער וועלט. די אַלטע פאָר־שטעלונג, אַז דער זין פון דעם לעבען בעשטעהט אין דעם גליק, אין דעם אויסמיידען פון יסורים, איז ביי איהם אין גאַנצען צושטערט געוואָרען דורך שאָפּענהויער'ס פעסימיזם. עס איז ניטאָ קיין אַנדער אויסוועג: אָדער דער זין פון דעם לעבען איז גליק און הנאה, יע־מאָלט האָט די גאַנצע וועלט קיין זין ניט, ווייל דער תוך פון דער וועלט איז ליידען. אָדער עס איז דאָ אַ זין אין דער וועלט און אין דעם לעבען, — יעמאָלט קאָן ער ניט אָבגעטיילט ווערן פון דעם ליידען.

אין אָנהויב איז אָבער ניעטצשע געשטאַנען אין גאַנצען אונטע־

דער השפעה פון שאָפּענהויער׳ס פּעסימיזם און זיין ווילענס־מעטאַ־פיזיק, וואָס זעהט די העכסטע שטופע פון דעם וועלטליכען זיין אין דער קונסט און איבערהויפּט אין דער מוזיק. וואַגנער איז דעריבער געווען פאַר ניעטצשען דער אָבגאָט, א מין צווייטער קריסטוס, אין וועלכען די וועלט־סובסטאַנץ האָט זיך ענטפּלעקט. די מוזיק איז די ספערע, אין וועלכע דער מענש א נ ט ל ו י פ ט פון דעם לעבען און דעם ווילען צו זיין. דערנאָך איז ניעטצשע׳ס גייסט צוגעצויגען געוואָרען צו די פּאָזיטיוויסטישע נאַטור־וויסענשאַפטען און צום דאַרוויניזם. אָבער נאָך א קליינער צייט קעהרט ער זיך אום צוריק צו שאָפּענהויער׳ן. ער פערבינדט שאָפּענהויער׳ס גרונד־פּרינציפּ מיט דעם דאַרוויניזם און ברענגט ארויס זיין אייגענעם פילאָסאָפישען געדאַנק.

ניט א בלינדער ווילען צום „זיין,“ צו א גלייכגילטיגער עקזיס־טענץ, איז דער מעטאַפיזישער תוך פון דער וועלט, נאָר א „ו ו י ל־ ל ע ן צ ו מ א כ ט“. די גאַנצע וועלטענטוויקעלונג איז א שטרעבען צו מ א כ ט, צום ארויסברענגען פון אייגענער קראַפט ניט צוליעב גליק, אָדער צוליעב הנאה, נאָר צוליעב א טיעפערען רייכערן לעבען. די טראַגישע ליידען פון לעבען בעקומען אויף אזא׳ן אופן א שכל׳דיגע ערקלעהרונג און א פּאָעטישע בערעכטיגונג. דער ציעל פון דער וועלט־ענטוויקעלונג איז העראָאיזם. העראָאיזם, דאָס ארויסברענגען פון קראַפט, אי אָבער אונמעגליך אָהן ליידען, און די ליידען פערטיעפען, בעשעהנען אונזער עקזיסטענץ און גיע־בען איהר צו אן אינווענינסטען זין. דער ווילען צו מאַכט איז דע־ריבער אין דערזעלביגער צייט, דער ווילען צום ליידען, דער ווילען צום טיעפען, העלדענהאַפטען און דערמיט גופא טראַגישען לעבען. און אויב מען קאָן ניט לעבען העראָאיש, שטאָלץ און טראַגיש, איז בעסער שטהן און שטאָלץ צו שטאַרבען. קראַפט, דורכזעצונג פון דעם א י ג ע נ ע ם ווילען איז די הויפּט־בעדינגונג פון טוגענד. און פון דעם שטאַנדפּונקט מוזען איבערגעקוקט און איבערגעשעצט ווערן אלע ווערטהען, איבערהויפּט די איצט הערשענדע מאָראַל פון מיט־לייד און ליעבע צו דעם „נעכסטען“, א דאַנק וועלכער שוואַכע מענ־שעליך קאָנען בלייבען ביים לעבען און העכערע קראַפט־נאַטורען ווערען געהאַלטען אין צוים. מען מוז „איבערוווערטהען אלע ווער־

טהען", איבערקעהרען אונזערע געדאַנקען וועגען גוט און שלעכט פּונקט קאַפּויר. אַנשטאָט צו ליבען דעם „נאָהענטען," בעסער ליעבען דעם „ווייטען", דעם קומענדיגען העכערען קראַפט־ אָדער „איבער"־מענשען, וואָס וועט זיך ענטוויקלען פון אונז, ווי מיר האָבען זיך ענטוויקעלט פון די נידעריגערע חיות.

קראַפט־נאַטורען האָבען זיך ביז אהער גאַנץ אָפט בעוויזען אין דער געשיכטע, — מענשען, וואָס האָבען צוריסען אַלע קעיטען, — די רעליגיעזע, געזעצליכע און מאָראַלישע, — וועלכע האָבען זיי געשטערט דורכצופיהרען זייער ווילען. זיי האָבען זיך ניט אָב־געשטעלט פאַר מאָרד און גניבה און פאַר אַלע אַנדערע פערברעכען, און אזוי דאַרף עס זיין. דער קראַפט־מענש טאָהר ניט האָבען איבער זיך קיין אַנדער אויבער הארר אַ חוץ זיין אייגענעם ווילען צו מאַכט. עס פערשטעהט זיך, אַז ניט אין אַזעלכע מענשען זעהט ניעטצשע דעם איד עאל פון אַ אויבער־מענשען. זיי געהערען צו דעם טיפ: „אויבער־מענש", אָבער שטעהען נאָך אויף אַ זעהר ניעדריגער שטופע. וואָס ניעטצשע וויל אַרויסברענגען דורך זיין לויב־געזאַנג אויף די „בלאָנדע בעסטיע", אויף דעם שטאָלצען געוויסענלאָזען פערברעכער, איז, אַז אפילו אין אָט דער געשטאַלט איז דיא קרעפטיגע נאַטור פיעל שעהנער און העכער עהדער די טויזענדער פון די מאַסען, וואָס האָבען ניט קיין אייגענעם ווילען און לעבען מיט אַ נשמה, וואָס ווערט זיי אריין געבלאָזען פון דרויסען. אין דער אמת'ן אָבער איז — וואָס העכער די קראַפט־נאַטור איז, אַלץ ווע־ניגער דענקט זי וועגען דעם אייגענעם „איך", וועגען די הנאות פון דער אייגענער עקזיסטענץ, — און אַלץ מעהר קימערט זי זיך וועגען דעם אייגענעם „זעלבסט", יענעם וועלט־ווילען, וואָס דריקט זיך אין איהם אויס און וואָס טרייבט איהם צו שאפען, אַרויסצווייזען זיין קראַפט אין די העכערע ווערק פון דער קולטור. דער אויבער־מענש איז דער טראַגישער העלד, וואָס לעבט ניט צוליעב זיין „איך", נאָר צוליעב זיין „זעלבסט", ד. ה. צוליעב יענע העכערע אידעאַלען, וואָס ווערען געבאָרען פון זיין אייגענער נאַטור. די פליכט־קעיטען, וועלכע דער אויבער־מענש לעגט אַרויף אויף זיך צוליעב זיין אייגענעם „זעלבסט", האָבען אַ גאַנץ אַנדערע בעדייטונג, עהדער יענע פליכט־קעיטען, וועלכע אַנדערע טהוען אויף אונז אָן אין דעם נאָמען

פון דער הערשענדער מאָראַל. טראָגען אויף זיך די לעצטערע הייסט בעוויזען די אייגענע שוואַכקייט. יעדער מענש דאַרף אַליין בע־שאַפען זיין זיטליכקייט און זיינע פליכטען, וואָס זאָלען אין גאַנ־צען אויסדריקען דעם ווילען פון זיין „זעלבסט“.

נייערע פאָרשער האָבען געוואָלט ארויסברענגען, אז ניעטצשעס לעהרען פון די זעלבסט־פליכטען איז אין תוך אריין די זעלביגע זאַך וואָס קאַנט'ס לעהרע וועגען דער אויטאָנאָמיע פון דעם מענשליכען ווילען, וואָס דאַרף פערווירקליכט ווערען אין דעם זיטליכען לעבען. נאָר די ניט געניטע בעקענטשאַפט מיט קאַנט'! האָט געקאָנט ביי איהם ארויסרופען דעם געדאַנק, אז ער גיט גראָד דעם היפך פון קאַנט'ס מאָראַל־פילאָסאָפיע. די מיינונג פון אַט די נייעסטע פאָרשער איז אָבער ניט אין גאַנצען ריכטיג. עס איז אַ גרויסע נפקא מינה צווי־שען קאַנט'ן און ניעטצשע'ן אין זייער אויסטייטשונג פון דער אויטאָ־נאָמער פליכט: ביי קאַנט'ן זאָל די אויטאָנאָמע פליכט אויסדריקען די „אַלגעמיין־גילטיגקייט און נויטווענדיגקייט“, דאָס וואָס זאָל על פי שכל זיין „גוט“ פאַר י ע ד ע ן מענשען; ביי ניעטצשען אָבער זאָל די אויטאָנאָמע פליכט אויסדריקען דעם אייגענעם העכערען ווילען צו מאַכט, — צו מאַכט איבער דעם אייגענעם קערפּער אין דעם „איך“ , צו מאַכט איבער די מיטמענשען (אָדער ריכטיגער: א ו נ ט ע ר ־ מענשען), צו מאַכט איבער די געשיכטליכע ענטוויקעלונג צוליעב דעם פּראָגרעס פון דער מענשליכער קולטור.

די קראַפט־נאַטורען, וואָס האָבען זיך ביז אהער בעוויזען אין דער מענשהייט, זענען אַ סמן, אז זי הויבט שוין אָן ארויסצואַר־בייטען פון זיך אַ העכערען טיפּ — דעם אויבער־מענש. מען האָט אָבער ניט אָנגעווענדט בעוואוסט די ענערגיע, אויף ארויס־צוברענ־גען און אויסצובילדען געניאַלע קראַפט־נאַטורען. אדרבה, מען האָט אויף אַלע אופנים געזעהען צו שטערען זיי אין זייער לעבען און שאַ־פען. איצטער נאָך דער „אומווערטהונג פון די ווערטהען“, מוז מען זעהען אַלע כחות אָנצואווענדען, כדי די געניאַלע קראַפט־נאַטורען זאָלען זיך קאָנען וואָס רייכער ענטוויקלען.

דאָס איז אין קורצען דער גרונד־געדאַנק, וואָס ציעהט זיך דורך, ווי אַ רויטער פאָדים דורך אַלע ווערק פון ניעטצשע, דורך אַלע זיינע ווידערשפּרוכען און פּאַראַדאָקסען.

ניעטצשע האָט איבערגעלאָזען א שטאַרקען רושם אויף דעם פילאָסאָפישען געדאנק פון אונזער צייט, ניט אזוי דורך זיינע מיינונגען ווי א דאנק דער אויפגאבע, וואָס ער האָט אוועקגעשטעלט פאר דער פילאָסאָפיע: אויסצוגעפינען און וויסענשאפטליך זיכער צו שטעלען יענע העכערע קולטור־ווערטהען, צוליעב וועלכע עס זאָל זיך לוינען דעם פרייען איינצעלנעם צו לעבען אויף דער וועלט, מיט וועלכע דער „איך" זאָל קאָנען אנפילען זיין נשמה און זאָל איהר רייכקייט ווייטער ארויסגיעסען און דעם בעשאפען פון נייע געניאלע קולטור־ווערק.

*   *
*

ליטעראטור צו § § 1—9 (קאנט)

Immanuel Kant, Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels 1755.
"   " Kritik der reinen Vernunft, 1781
"   " Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können, 1783.
"   " Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, 1785.
"   " Kritik der praktischen Vernunft, 1788.
"   " Kritik der Urteilskraft, 1790.
"   " Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft, 1793.

Imm. Kant's Saemmtliche Werke, hrsg. von Karl Rosenkranz und Fr. W. Schubert, 12 Bd 1838—1842.

Imm. Kant's Saemmtliche Werke, hrsg. von der Berliner Academie der Wissenschaften, 1900 ff.

Friedrich Paulsen, Kant, 1904.

M. Kronenberg, Kant, sein Leben und sein Lehre, 1905.

G. Simmel, Kant, 1904.

Fr. Paulsen, Versuch einer Entwickelungsgeschichte der Kantischen Erkenntnistheorie, 1875.

H. Cohen, Die Systematischen Begriffe in Kant's vorkritischen Schriften, 1873.

Ed. v. Hartmann, Kant's Erkenntnistheorie und Metaphysik in d. vier Perioden ihrer Entwickelung, 1894.

Kurd Lasswitz, Die Lehre Kant's von d. Idealitaet des Raumes und d. Zeit, 1883.

H. Vaihinger, Commentar zu d. Kritik d. reinen Vernunft 2 Bd. 1881 und 1892.

H. Cohen, Kant's Theorie der Erfahrung, 1885.

" Kommentar z. Kr. d. r. V., 1907.

George S. Morris, Kant's Critique of pure reason, Chicago 1881.

K. Schmidt, Beitraege zur Entwickelung der Kantischen Ethik, 1900.

H. Cohen, Kant's Begründung d. Ethik, 1877.

A. Stadler, Kant's Teleologie in ihrer erkenntnistheoretischen Bedeutung, 1874.

H. Cohen, Kant's Begründung der Aesthetik, 1889.

J. Goldfriedrich, Kant's Aesthetik, 1895.

צו § 11. (שילער)

Kuno Fischer, Schiller als Philosoph, 1858.

Fr. Uuberweg, Schiller als Historiker und Philosoph, 1884.

K. Vorlaender, Kant — Schiller — Goethe, 1907.

צו § 12. (שולצע)

(Gottlob Ernst Schulze), Aenesidemus... nebst einer Verteidignng d. Skepticismus, 1792.

צו § 13. (יאַקאָבי און הערדער)

Friedrich Heinrich Jacobis Werke, 1812—1825.

F. Harms, Die Lehre von F. H. Jacobi, 1876.

T. A. Schmid, F. H. Jacobi, 1908.

Joh. Gottfried Herder, Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, 4 Bd. 1784—1791.

Herders Werke, hrg. v. Suphan, 31 Bd. 1877—1889.

R. Haym, Herder nach seinem Leben und seinen Werken, 2 Bd. 1877 und 1885.

צו § 14. (מימון און רייַנהאָלד)

Solomon Maimon, Versuch ueber die Transcendentalphilosophie, 1790.

" " Lebensgeschicte, 1792.

J. H. Witte, S. Maimon, 1876.

Karl Leonhard Reinhold, **Briefe ueber die Kantische Philosophie**, 1790—1792.
Ernst Reinhold, **K. L.** **Reinhold**, 1825.

צו § 15. (פיכטע)

Johann Gottlieb Fichte, Grundlage der gesammten Wissenschaftslehre, 1794.
" " " Werke, 1845—1846.
Ferdinand Lassale, **J. G.** Fichte, 1862.
J. H. Löwe, Die Philosophie Fichtes, 1862.
X. Leon, La philosophie de Fichte, 1902.
E. Lask, **Fichtes** **Idealismus** u. d. Geschichte, 1902.

צו § 17. (ראָמאַנטיק)

Friedrich Schlegel, Lucinde, 1799.
Fortlage, Sechs philosophische Vortraege, 1872.
R. Haym, Die romantische Schule, 1870.
Oscar Ewald, Die Probleme der Romantik, 1904.
Friedrich Ernst Daniel Scleiermacher, **Ueber die Religion** 1799.
" " Werke, 1835—1864.
Dilthey, Leben Schleiermacher's, Bd. I. 1870.

צו § 18. (שעללינג)

Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, Ideen zu einer Philosophie der Natur, 1797.
Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, System des transcendentalen Idealismus, 1800.
Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, Werke, 1856 ff.
L. Noack, Schelling u. d. Philosophie d. Romantik, 1858.
Ed. v. Hartmann, Schelling's philosophisches System, 1897.

צו § 19. (העגעל)

Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Phaenomenologie des Geistes, 1806.
Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Wissenschaft der Logik, 1812—1816.
Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Encyclopaedie der philosophischen Wissenschaften, 1817.
Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Werke, Bd. 1—19, 1832 ff.
H. Ulrici, Ueber Princip u. Methode der hegelischen Philosophie, 1841.

Ed. v. Hartmann, Ueber die Dialektische Methode, 1866.
K. Rosenkranz, Hegel als deutscher Nationalphilosoph, 1870.
R. Haym, Hegel und seine Zeit, 1857.
W. Wallace, Prolegomena to the Study of Hegel's philosophy, 1890.

צו § 22. (יונג העגעליאנער, שטרויס און ברונא בויער)

Friedrich Richter, Die Lehre von den Letzten Dingen, 1833
" " Die Neue Unsterblichkeitslehre, 1833.
David Friedrich Strauss, Das Leben Jesu, 1835—1836.
" " " Gesammelte Schriften, 12 Bd 1876—1881.
A. Hausrath, D. Fr. Strauss u. d. Theologie seiner Zeit, 2 Bde, 1876—1878.
Bruno Bauer, Die Posaune des jüngsten Gerichts ueber Hegel, den Atheisten und Antichristen, 1841.
" " Kritik der evangelischen Geschichte des Johannes, 1840.
" " Kritik der evangalischen Geschichte der Synoptiker, 1841-1842.

צו § 23. (פייערבאך)

Ludwig Feuerbach, Gedanken ueber Tod u. Unsterblichkeit, 1830.
" " Das Wesen d. Christenthums, 1841.
" " Saemmtliche Werke, 10 Bde, 1846—1866.
Karl Grün, L. Feuerbach in seinem Briefwechsel und Nachlass, 1874.
C. N. Starcke, Ludw. Feuerbach, 1885.
Friedrich Engels, L. Feuerbach und der Ausgang der klassischen Philosophie, 1888.
Wilh. Bolin, L. F. Feuerbach, sein Wirken und seine Zeitgenossen, 1891.

אכטצעהנטער קאַפּיטעל.

די אַנטראָפּאָלאָגישע ריכטונגען

א) דער פּסיכאָלאָגישער אַנטראָפּאָלאָגיזם און דער פּאָזיטיוויזם.

(אינהאַלט: אַלגעמיינעס. פריעז און זיין עסטהעטישע רע־ליגיאָנס־פילאָסאָפיע. דער עמפּיריקער בענעקע און דער בענטהאַמ־שער אוטיליטאַריאַניזם. — וויליאַם האַמילטאָן. — הערבאַרט'ס מע־כאַניסטישע פּסיכאָלאָגיע און די מעטאַפיזיק פון די „רעאַלען". ווילענס־פרייהייט און פּעדאַגאָגיק. פעכנער'ס וועלט־נשמה און ערד־נשמה. לאָטצע'ס פערבינדונג פון אַ מאַטעריאַליסטישער פּסיכאָלאָגיע און אַ גאָט־גלויבען. וואונדט, ווי אַ וויסענשאַפטס־מאַן און ווי אַ ווילענס־מעטאַפיזיקער. — אָגיוסט קאָנט און דער פּאָזיטיוויזם. קאָנט און קאָנט. קאָנט'ס פּאָרלויפער: סאָפיע זשערמען, סען־סימאָן, פיערר לערו. קאָנט און בעקאָן. דאָס געזעץ פון די דריי שטאַדיען. די קלאַסיפיקאַציע פון די וויסענ־שאַפטען. די סאָציאָלאָגיע, די פּאָזיטיווע פּאָליטיק און „די רע־ליגיאָן פון דער מענשהייט". — הערבערט ספּענסער. ספּענסער און קאָנט. דער אַגנאָסטיציזם. די ערקענטניס־טהעאָריע. די עוואָלוציאָנס־טהעאָריע. ספּענסער און העגעל).

§ 31. אַלגעמיינעס.

קאַנט'ס גרונדגעדאַנק, אַז אונזער גאַנצע ערקענטניס פון דער וועלט, די וויסענשאַפטליכע, ווי די מעטאַפיזישע, איז אַ פּראָדוקט פון די מ ע נ ש ל י כ ע ערקענטניס־פּראָצעסען און קאָן דעריבער זיין אמת נאָר פאַר דעם מענשען, איז אין גאַנצען אָדער כמעט אין גאַנצען פערלאָזען געוואָרען אין דער ענטוויקעלונג פון דעם מעטאַפיזישען געדאַנק, מיט וועלכער מיר זענען בעקאַנט געוואָרען ביז אַהער. ווארפט מען אַראָב פון חשבון פייערבאַך'ען און שטיר־

נער׳ן, זענען אַלע איבעריגע דענקער, אַפילו אויך מאַרקס, קלאָר אויסגעשפּראָכענע מעטאַפיזיקער, וואָס גלויבען, אַז דער שכל קאָן אויף דעם אָדער יענעם וועג אריין דרינגען אין די סודות פון דער וועלט, ווי זי איז אין זיך, און אַרויסברענגען דעם אמת, וואָס זאָל ניט זיין נאָר אַן אמת פאַר דעם מענשען.

אנטגעגען אָט דעם ראַציאָנאַליסטישען גלויבען האָט זיך אָבער שוין גאַנץ פריה אויפגעהויבען אַ קאַמפף, וואָס איז לכתחילה, איינגאַנצען פערהילכט געוואָרען דורך דעם נצחון געזאַנג פון די מע־טאַפיזיקער. ערשט שפּעטער האָט דער פּראָטעסט גענומען אַרויס־קלינגען מיט אַלץ שטאַרקערער מאַכט און האָט אָנגענומען קלאָהרע פילאָסאָפישע געשטאַלטען אין די מ אָ ד ע ר נ ע אַנטראָפּאָ־לאָגישע סיסטעמען: אין דעם פּאָזיטיוויזם, דעם נעאָ־קריטיציזם, דער וויסענשאַפטליכער פילאָסאָפיע און צום סוף אין דעם פּראַגמאַטיזם. אמת, ניט אַלע דענקער פון די ריכטונגען זענען פריי פון דאָגמאַ־טישער מעטאַפיזיק. אָבער זייער אַלעמען׳ס גרונדשטריך איז — דער קאַמפף אנטגעגען דער דאָגמאַטיק און אַן עהרליכער שטרעבען קודם כל צו רעכענען זיך מיט דער קריטיש אויסגעלויטערטער ער־פאַהרונג און מיט דעם געדאַנק, אַז יעדע ערקענטניס איז אַ פּראָ־דוקט פון דעם מענשען, וואָס קאָן האָבען נאָר אַ רעלאַטיווען, בע־גרעניצטען אמת.

צווישען די מאָדערנע סיסטעמען און דער אַלטער מעטאַפיזיק דאַרף אָבער לאָגיש אריינגעשטעלט ווערן אַ גרופּע פון דענקער, וואָס שטעלט מיט זיך פאַר אַן איבערגאַנג־שטאַדיום צווישען דעם אַלטען און דעם נייען, — אַן איבערגאַנג ניט אין דער צייט, נאָר לויט דער אינוועניגסטער לאָגיק: ביי זיי, ביי אַלעמען, רעדט מעהר אָדער וועניגער קלאָהרע רייד דער אַנטראָפּאָלאָגישער רעלאַטיוויזם.

אין דער ערשטער ליניע געהערען אהער־ פ ר י ע ז און ב ע נ ע ק ע, וואָס האָבען געוואָלט אַוועג שטעלען קאַנט׳ס קריטיק אויף אַ ריין פּסיכאָלאָגישען פונדאַמענט.

§ 32. פריעז און בענעקע.

פּסיכאָלאָגיע און ערקענטניס־קריטיק האָבען צוויי פערשיידענע אויפגאַבען: נעהמען מיר, צום ביישפּיעל, דאָס פּראָבלעם פון קויזאַליטעט. דער פּסיכאָלאָג וועט זיך קודם כל פרעגען: ווי

אזוי איז אין אונזער מוח אויסגעוואקסען אזא מין פאָרשטעלונג? איז זי אַן איינפאַכע אָדער אַ צונויפגעזעצטע? אויב צונויפגעזעצט, פון וועלכע איינפאַכערע עלעמענטען איז זי אויפגעבויט געוואָרען און פון וואנען שעפּט דער שכל יענע איינפאַכערע עלעמענטען? דער ערקענטניס־קריטיקער רעכענט זיך אויך מיט די פּראָבלעמען, אָבער אויף דעם ערשטען פּלאַן שטעהען ביי איהם אנדערע פראַגען, ערנסטערע און וויכטיגערע: וואָס פאַר אַ ראָליע שפּיעלט די קויזאַליטעט אין דער ערקענטניס? קאָן די וויסענשאַפטליכע ערפאהרונג אויסקומען אָהן איהר? וואָס קומט זי אונז צו לאָזען הערען? אויף ווי וויט געהט איהר אמת? קאנט איז געווען דער עיקר פעראינטערעסירט מיט דער ערקענטניס־קריטיק און אין זיין דענק־מעטהאָדע איז געלעגען די פאָרדערונג, אַז צוערשט מוז ארויסגעפונען ווערען דער ערקענטניס־קריטישער ענטפער. אַלע אַנדערע אונטערזוכונגען מוזען געבויט זיין אויף דעם פונדאמענט פון דער ערקענטניס־קריטיק און אויסגעפיהרט ווערען אזוי, אַז זיי זאָלען ניט געהן להיפך צו איהרע רעזולטאטען. פריעז און בענעקע האָבען הויך געשעצט די ערקענטניס־קריטישע רעזולטאטען, צו וועלכע קאנט איז געקימען, האָבען אָבער ניט געוואָלט אָננעהמען, אַז אַט די רעזולטאטען מוזען זיין דער לעצטער גרונד, אויף וועלכען און לויט וועלכען עס דאַרף געפיהרט ווערן די פילאָסאָפישע אונטערזוכונג.

יאַקאָב פריעדריך פריעז (1773—1843) זעהט אין דער מענשליכער ערקענטניס קודם כל אַ פּסיכאָלאָגישען פּראָצעס. זי ווערט אין אונזער בעוואוסטזיין אויפגעבויט פון איינפאַכערע עלעמענטען, און אַט די עלעמענטען האָבען מיר אויסצוגעפינען דורך די ערפאהרונג. אויף אזא'ן אופן קעהרט זיך פריעז אום צו דעם עמפּיריזם, אָבער זיין עמפּיריזם איז אַ ריין פּסיכאָלאָגישער. ער בעשעפטיגט זיך ניט מיט דעם שטודיום פון דער דרויסענדיגער ערפאהרונג, פון דער ערשיינונגס־וועלט, כדי אין איהר, דורך בעאָבאַכטונג פון דער נאַטור, צו געפינען דעם שליסעל צו אונזערע ערקענטניס־פּראָצעסען. די ערפאהרונג, וועלכע פריעז מיינט, איז די א י נ ו ו ע נ י ג ע, די אונטערזוכונג פון דער אייגענער נשמה; די בעאָבאַכטונג איז אַ ז ע ל ב ס ט ־ בעאָבאַכטונג.

אויף דעם וועג פון פסיכאָלאָגישע זעלבסט־בעאָבאכטונג געפינט פריעז, אז דער גרונד־עלעמענט פון אלע פסיכישע ערשיינונגען איז די עמפפינדונג, אז רוים און צייט ווערען ארויס־געבראכט דורך די איינבילדונגס־קראפט, און אז די קאטעגאָריען זענען נים א פריאָרי, נאָר זיי וואקסען ארוים פון אָט די צוויי גרונד־עלעמענטען פון דעם פסיכישען לעבען.

די זעלביגע מעטהאָדע פון פסיכאָלאָגישער זעלבסט־בעאָבאכטונג פיהרט איהם צו דעם רעזולטאט, אז דער ווּיסען איז נים דער איינציגער אינהאלט פון דער מענשליכער ערקענטניס. א חוץ דעם וויסען בעשאפט דער מענש א גלויבען, און דער גלויבענס־פראָצעס געהט זיך זיין אייגענעם וועג, נישט צו קימערן זיך וועגען די רעזולטאטען פון דעם וויסען. אין דער וועלט געפינט דער מענש צוועקמעסיגקייט און שעהנקייט. ער איז זיך אין זיין געפיהל משער, אז עס מוז זיין א העכערע וועלט־אָרדנונג, פון וואנען עס נעהמט זיך די צוועקמעסיגקייט און שעהנקייט אין דער נאטור, און עס ווערט ביי איהם בעשאפען די פאָרשטעלונג פון א גאָט. אויף דעם געדאנק בוים פריעז אויף זיין עסטהעטישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע, וואָס בעטראכט גאָט דער עיקר ווי א קוואל, פון וועלכער עס שטאמט שעהנקייט. דאָס זיך משער זיין אין געפיהל בלייבט דערביי נים אויף דער מדרגה פון א ריין פסיכאָלאָגישען געשעהען, וואָס האָט נאָר נישט צו טהאָן מיט די פראָצעסען פון דער דרויסענדיגער וועלט: דער מענש אהנט די גאָטהייט, ער האָט א פאָרגעפיהל, אז ס'איז דאָ א גאָט, ווען ער בעטראכט די צוועקמעסיגקייט און שעהנקייט אין דער נאטור. און אזוי שפרינגט אריבער פריעז פון דער ריינער פסיכאָלאָגיע צו א טהעאָלאָגיש בעפארבטער נאטור־פילאָסאָפיע. פון דעסטוועגען פערליערט נים פריעז זיין גרונד־געדאנק פון די אויגען, אז אפילו די רעליגיאָן איז אויך אָן אָבשפּיעגלונג פון מענשליכע פסיכישע פראָצעסען, און בלייבט אין אלגעמיינעם טריי צו קאנט'ס אנטראָפּאָלאָגישען שטאנדפונקט אין דער פילאָסאָפיע.

נאָך ווייטער אויף דעם וועג פון דעם אינוועניגען, פסיכאָלאָגישען עמפּיריזם איז געגאנגען פריעדריך עדוארד

ב ע נ ע ק ע (1798—1854), וועמעס איינצעלנע פּסיכאָלאָגישע אַנאַליזען האָבען נאָך עד היום א גרויסען וויסענשאַפטליכען ווערטה. אויף דעם גרונד פון אָט די פּסיכאָלאָגישע אונטערזוכונגען לייקענט ער לגמרי אָב דעם אַפּריאָרישען כאַראַקטער פון די קאַטעגאָריען און פאָרמען. און בעת פריעז האָט געוואָלט דורך די עמפּירישע פּסיכאָלאָגיע בעגרינדען די רעליגיאָן (און די עסטהעטיק), אינטערעסירט בענעקע'ן מעהר פאַר אַלץ די פּסיכאָלאָגישע בעגרינדונג פון דער מאָראַל און דער פּעדאַגאָגיק. ווענדט מען אָן די ריכטיגע מעטהאָדע פון גענויער בעאָבאַכטונג און וויסענשאַפטליך בערעכטיגטע היפּאָטהעזען, מוז מען קומען צו דעם רעזולטאַט, אַז אַלע פּסיכישע ערשיינונגען קאָנען צוריקגעפיהרט ווערען אויף איינפאַכסטע עלעמענטען.

אויך די מאָראַלישע אידעאַלען פון דער מענשהייט מאַכען ניט קיין אויסנאַהם פון דעם כלל. אונזערע פּסיכישע דורכלעבונגען ווערען פון אונז אָבגעשעצט לויט זייער ווערטה פאַר דעם מענשליכען לעבען, און פון די אָבשעצונגען וואַקסען ארויס די מאָראַלישע געפיהלען. אין דעם שלום-פּונקט פון זיין מאָראַל-פילאָסאָפיע געהט ער זיך צונויף מיט דעם ענגלישען יוריסט י ר מ י ה ב ע נ ט ה א ם (1748—1832), וואָס האָט געלעהרנט, אַז דער גרונדפּרינציפּ פון יעדער מאָראַל און געזעצגעבונג דאַרף זיין דער מאַקסימום פון גליק און דער מינימום פון אונגליק פאַר דער מאַקסימאַל-מעגליכער צאָהל פון מענשען. בענעקע איבערזעצט בענטהאַם'ס הויפּט-ווערק פון מאַנוסקריפּט.

§ 33. וויליאַם האַמילטאָן.

א כמעט ריינער א נ ט ר אָ פּ אָ ל אָ ג י ז ם רעדט צו אונז פון דער פילאָסאָפיע האַמילטאָן'ס (1778—1856), ווען אפילו ער איז אין דער לאָגיק און פּסיכאָלאָגיע א געגנער פון דער ריין עמפּירישער מעטהאָדע. געוויסע קאַטעגאָריען, ווי צ. ב. ש. קויזאַליטעט, קאָנען, נאָך זיין מיינונג נאָך, בשום אופן ניט דערקלעהרט ווערען דורך די ערפאַהרונג. פון וואַנען זיי נעהמען זיך קאָן מען לחלוטין ניט פערשטעהן, אָבער זיי טרעטען ארוים מיט אזא גע-וויסקייט און נויטווענדיגקייט, אַז מיר מוזען זיי אָננעהמען ווי א פאַקט פאַר דעם מענשליכען בעוואוסטזיין, פון וועלכען דער מענש

קאָן זיך קיין מאָל ניט בעפרייען. יעדע מענשליכע ערקענטניס מוז זיין קויזאַל. אַלץ, וואָס געהט לְהיפּך צו דער קויזאַליטעט, ווי צ. ב., די טהעאָלאָגישע דאָגמען, קאָנען ניט געהערען צו דער מענשליכער ערקענטניס, און בעלאַנגען אין גאַנצען צו דעם גלויבען. די הויפּטזאַך פאַר דער פילאָסאָפיע איז אָבער ניט די געטליכע וועלט־אָרדנונג, נאָר דער מענש, זיין טבע, און, דער עיקר, דאָס מענשליכע בעוואוסטזיין.

§ 34. הערבאַרט, פעכנער, לאָטצע און וואונדט.

די פּסיכאָלאָגישע אונטערזוכונג שפּיעלט די הויפּט־ראָליע אויך ביי הערבאַרט, פעכנער, לאָטצע און וואונדט. זיי פערבלייבען אָבער ניט אין די גרעניצען פון דעם פּסיכאָלאָגישען אנטראָפּאָלאָגיזם און זוכען אַריבער צו וואַרפען אַ פעסטערן בריק פון דער פּסיכאָלאָגיע צו דער מעטאַפיזיק, עהדער דער, וואָס איז געבויט געוועזן פון פריעז׳ען.

יאָהאַן פריעדריך הערבאַרט (1776—1841) איז אַרויס געטרעטען מיט אַן אינטערעסאַנטער טהעאָריע וועגען דעם מעכאַניזם פון דעם מענשליכען פּסיכישען לעבען. דעם גאַנצען פּראָצעס פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין בעטראַכט ער ווי אַ קאַמפּף פון איינצעלנע פאָרשטעלונגען, וואָס ווירקען איינע אויף די אַנדערע ווי פיזישע קרעפטען. פאָרשטעלונגען וואָס געהן אין גאַנצען לְהיפּך איינע צו דער אַנדערער, ווי צ. ב. רויט און גרין, קאָנען ניט בעשטעהן אין איין און דערזעלביגער צייט. זיי מוזען איינע די אַנדערע אונטערדריקען, ד. ה. שוואַכער און בלאַסער מאַכען ביז צו אַ גראַד, אין וועלכען זייער געגענזאַץ זאָל פערשווינדען. די שטאַרקערע פאָרשטעלונג אונטערדריקט די שוואַכערע. אַרויסגעהענדיג פון אָט דעם גרונד־געדאַנק, מיהט זיך הערבאַרט מאַטהעמאַטיש אויסצורעכענען דעם גלייכ־געוויכטס־צושטאַנד (די „סטאַטיק”) און די בעוועגונג (די „מעכאַניק”) פון די איינצעלנע פאָרשטעלונגען. הערבאַרט גלויבט אין אַ פאָלשטענדיגען **דעטערמיניזם** פון אַלע פּסיכישע געשעהעניסען, וואָס קאָן אויסגעשטודירט ווערן ריין־וויסענשאַפטליך. געדאַנקען, געפיהלען און ווילענס־מאָמענטען שפּיעלען זיך אָב אין דער מענשליכער נשמה ריין מעכאַניש און וואָלטען לְכַתְחילה געקאָנט אויסגערעכענט ווערן מאַטעמאַטיש.

דעם זעלביגען מאַטעמאַטיש־מעכאַנישען שטאַנד־פּונקט ווענדט אָן הערבּאַרט אין דעם אויפבּוי פון זיין מעטאַפיזיק. די פילאָסאָפיע דאַרף פערבּינדען אין איין סיסטעם יענע העכערע בּעגריפען, וואָס ווערען אויסגעאַרבּייט פון די איינצעל־וויסענשאַפטען. אָבּער יענע בּעגריפען גּעהען לאָגיש איינער להיפך צו דעם אַנדערן. די פילאָסאָפיע מוז זיי דעריבּער בּעאַרבּייטען אַזוי, אַז דער ווידער־שפּרוך זאָל אין גאַנצען פערשווינדען, כּדי זיי זאָלען זיך קאָנען פעראייניגען אין איין סיסטעם. אַלע פילאָסאָפישע ווידערשפּרוכען קאָנען פערשווינדען, מיינט הערבּאַרט, ווען מען זאָל אָננעהמען, אַז די סובּסטאַנץ פון דער וועלט בּעשטעהט פון אַ גרויסער צאָהל איינצעלנע זעלבּסטשטענדיגע גייסטיגע עלעמענטען, וועלכע ער רופט אָן די „רעאַלען". יעדעס „רעאַל" איז אַ מין לייבּניצישע מאָנאַדע, מיט דעם גרויסען חלוק, וואָס די רעאַלען ווירקען איינס אויפ'ן אַנדערע. איינוווירקען אויף עפּעס הייסט אונטערדריקען עס אין אַ געוויסען טייל. די רעאַלען האָבּען אָבּער אַ בּעשטרעבּען צו זעלבּסט־ערהאַלטונג און דערפון שטאַמט, וואָס יעדע ווירקונג רופט אויפ'ן שטעל אַרויס אַ געגען־ווירקונג. די מענשליכע נשמה איז אויך אַזאַ מין „רעאַל" און איהר קאַמפּף פאַר זעלבּסט־ערהאַלטונג דריקט זיך אויס אין איהרע פאָרשטעלונגען, וואָס זענען אַ געגען־ווירקונג אויף די ווירקונג פון די דרויסענדיגע רעאַלען. אין די פאָרשטעלונגען שפּיעלט זיך ווידערום אָבּ דער זעלבּיגער פּראָצעס פון ווירקונג און געגען־ווירקונג.

די געפיהלען און בּעגעהרען זענען ניט בּעזונדערע עלעמענטען פון דעם גייסטיגען לעבּען. יעדע איינצעל־פאָרשטעלונג טראָגט איינגעוויקעלט אין זיך אַ מאָמענט פון געפיהל און בּעגעהר. די געפיהלען און בּעגעהרען בּעשאַפען אונזער געשמאַק. דער געשמאַק בּעשטימט וואָס אונז זאָל געפעלען און וואָס ניט. די וויסענשאַפט וועגען די געשמאַק־אורטיילען איז די עסטהעטיק, און די עטהיק איז ניט מעהר ווי אַ צווייג פון איהר: „גוט" און „שעהן" שטאַ־מען פון איין־און־דעם זעלבּיגען וואָרצעל. די עסטהעטיק אין אָט דעם בּרייטען זין פון דעם וואָרט אַרבּייט אויס דאָס אידעאַל פון אַ מענשליך גוטען און שעהנעם ווילען. דאָס מיטעל צו רעאַליזירען דאָס אידעאַל איז די פּ ע ד אַ גּ אָ ג י ק, די וויסענשאַפטליכע

ערציהונג פון דעם מענשען. א וויסענשאפטליכע ערציהונג איז אָבער נאָר יעמאָלט מעגליך, ווען מיר נעהמען אָן, אז דעם מענשען'ס ווילען איז ניט פריי, אז מיר קאָנען איהם אומבייטען לויט די איינוווירקונגען, וואָס מיר מאַכען אויף איהם. דער פאַקט, אז עס איז דאָ אַן ערציהונג, איז א בעווייז, אז עס איז ניטאָ קיין פרייער ווילען.

הערבארט איז דער בעגרינדער פון דער וויסענשאפטליכער פעדאַגאָגיק, און זיין סיסטעם האָט א לאַנגע צייט בעהערשט די ערציהונגס־וויסענשאפט, פון וועלכער דער הערבארטיאַניזם איז נאָך ניט פערשוואונדען עד היום. אָבער אויך אויף דער פסיכאָלאָגיע האָט ער איבערגעלאָזען א שטאַרקען רושם. א בעזונדער צווייג פון דער וויסענשאַפט, — די פעלקער־פסיכאָלאָגיע — איז בעשאַפען געוואָרען פון הערבארט'ס אָנהענגער, מאָריטץ לאַצארוס און היימאַן שטיינטהאַל, וואָס האָבען בעגרינדעט די „צייטשריפט פאַר פעלקער־פסיכאָלאָגיע,“ כדי אויסצופאָרשען די פסיכיק פון די איינצעלנע פעלקער.

פון די זעהר צאָהל־רייכע הערבארטיאַנער ווילען מיר דאָ דערמאָהנען נאָר טהעאָדאָר וויטץ (1821 — 1884), דעם מחבר פון דער בעריהמטער ארבייט וועגען דער „אַנטראָפּאָלאָגיע פון די נאַטור־פעלקער.“—

א מעטאַפיזיק, וואָס איז ארויסגעוואַקסען פון דער פסיכאָלאָגיע, האָט אונז אויך געגעבען גוסטאַוו טהעאָדאָר פעכנער, (1801—1887), דער בעגרינדער פון די „פסיכאָ־פיזיק“. זיין בעריהמט געוואָרענער פסיכאָ־פיזישער געזעץ, וועלכען ער האָט מאַטהעמאַטיש ארויסגערעכענט פון וועבער'ס עקספערימענטען, אז די עמפפינדונגען וואַקסען ווי די לאָגאַריטמען פון זייערע רייצען, האָט איהם געצוואונגען צו פערטראַכטען זיך וועגען דער מעגליכקייט פון אזא מאַטהעמאַטיש גענויער געזעצמעסיגקייט אין די שיכות'ן צווישען דעם „גוף“ און דער „נשמה“.

ווען מיר זעהען, אז די שיכות'ן צווישען „גוף“ און „נשמה“, צווישען „מאַטעריע“ און „גייסט“, זענען אזוי בעשטימט און קלאָהר, אז זיי לאָזען זיך אויסמעסטען עקספערימענטעל און אויסרעכענען מאַטהעמאַטיש, מוזען מיר אָננעהמען, אז די צוויי אַזוי פערשיע־

דענע „סובסטאנצען“ זענען ניט מעהר, ווי צוויי פערשיעדענע פאָרמען, אין וועלכע עס ערשיינט איין און די זעלבינע סובסטאנץ. די סובסטאנץ איז די וועלט. זי בעשטעהט, ווי דער מענשליכער גוף, פון אַטאָמען, ד. ה. ק ר אַ פ ט ־ צענטרען, און אַ נשמה, ד. ה. אַ וועלט־בעוואוסטזיין, אָדער אַ גאָט. גאָט און אַטאָמען זענען צונויפגעגאָסען אין איינעם. יעדער קלענערער אָדער גרעסערער סכום פון אַטאָמען האָט זיין נשמה, אָדער זיינע נ ש מ ו ת וואָס שטאַמען אין לעצטער ליניע פון דעם געטליכען בעוואוסטזיין: אַ נשמה האָבען פלאַנצען, חיות (דער מענש האָט עטליכע נשמות) און אויך די ערד.

פעכנער׳ס אַ תלמיד, וואָס איז אָבער געגאַנגען אין זיינע אייגענע פילאָסאָפישע וועגען, איז געווען ר ו ד אָ ל ף ה ע ר מ אַ ן ל אָ ט צ ע (1817 — 1881). די פּסיכאָלאָגישע וויסענשאַפט שטעהט אויך ביי איהם אין דעם צענטער פון דער בעטראַכטונג, און זי פיהרט איהם פון איין זייט צו אַ ריין־מאַטעריאַליסטישער ביאָלאָגיע, פון דער אַנדער זייט צו אַ כמעט ריין אידעאַליסטישער מעטאַפיזיק. אין איינינע פיזיאָלאָגישע ארבייטען וואָס האָבען געמאַכט אַ שטאַרקען רושם אויף דער ענטוויקעלונג פון דער פיזיאָלאָגיע, בעוויזט לאָטצע, אַז דאָס גאַנצע לעבען מוז מען בעטראַכטען, ווי אַ שפּיעל פון מעכאַנישע פּראָצעסען. אויך דאָס גייסטיגע לעבען, אויף וויפיעל מיר קאָנען עס שטודירען, שטעהט אין מעכאַנישער וועקסעל־ווירקונג מיט די ריין־מאַטעריעלע נאַטור־ערשיינונגען. אָבער כדי זיך צו דערקלעהרען, ווי אַזוי איין זאַך זאָל איבערהויפּט קאָנען ווירקען אויף אַן׳ אַנדער זאַך, מוז מען אָננעהמען, אַז די אַלע איינצעל־זאַכען זענען טיילען פון איין־איינהייטליכען גאַנצען, פון דעם אבסאָלוט. דער „אבסאָלוט“ פערוואַנדעלט זיך אָבער פאַר לאָטצען אין אַ פערזענליכען גייסט, אַ גאָט, וואָס רעגיערט די וועלט ניט נאָר לויט מעכאַנישע געזעטצען, נאָר אויך לויט צוועקען. דער מעכאַניזם פון דער נאַטור איז ניט מעהר ווי אַ מיטעל צו פערווירקליכען געטליכע אידעאַלען. — לויט דעם אינהאַלט פון זיין פילאָסאָפיע, איז לאָטצע אייגענטליך אַ פּשוט׳ער מעטאַפיזיקער, ווי אַלע אַנ ערע, מיט וועמען מיר זענען בעקאַנט געוואָרען ביז אהער. וואָס לאָטצען צייכענט בעזונדער אויס און שטעלט איהם נעהענטער צו דעם מאָדערנעם געדאַנק, איז זיין שטעלונג צו זיין אייגענער מעטאַ־

פיזיק. ער קוקט ניט אויף איהר, ווי אויף אן אבסאָלוטען אמת, וואָס מוז אָנגענומען ווערען פון יעדעם שכל, אפילו אויך ניט, ווי אויף אזא'ן אמת, וואָס איז א חוב פאר יעדעם מ ע נ ש ל י כ ע ן דענ־קען. ער בעטראַכט זיינע געדאַנקען, ווי ז י י ן היפּאָטהעזע, וואָס גיט איהם, לאָטצע'ן, א בעפריעדיגענדען ענטפער אויף די פילאָסאָ־פישע פּראָבלעמען.

אן עהנליכע שטעלונג צו דער אייגענער מעטאפיזיק, אָבער מיט מעהר גלויבען אין איהר ווערטה פאר דער גאנצער מענשהייט, צייגט ארוס דער גרעסטער פערטרעטער פון דער פּסיכאָלאָגישער וויסענשאַפט, ו ו י ל ה ע ל ם ו ו א ו נ ד ט (געב. 1832). וואונדט געהט ארויס פון די נאַטור־וויסענשאַפטען, נעהמט אין זיך אין גאַנ־צען אריין די נאַטור־וויסענשאַפטליכע מעטהאָדע און פערטיעפט זי אין זיינע ריין־לאָגישע אונטערזוכונגען. די זעלבינע מעטהאָדע ווענדט ער אָן אויף די אויספאָרשונג פון די פּסיכישע פּראָצעסען, סאיי אין דער טהיער־וועלט, סאיי אין דעם מענשען. דורך א סיסטעם פון פּסיכאָלאָגישע עקספּערימענטען פיהרט ער אויס דעם גראַנד־יעזען בנין פון דער מאָדערנער ע ק ס פ ע ר י מ ע נ ט א ל ־ פ ס י ־ כ אָ ל אָ ג י ע, אין וועלכען ער ארבייט אריין די פאָרשונגס־רעזול־טאַטען פון א וועבער, פעכנער, העלמהאָלץ און אלע אנדערע גע־לעהרנטע, וואָס האָבען געאַרבייט אויף דעם פעלד פון פיזיאָלאָגי־שער פּסיכאָלאָגיע. ווי א פּסיכאָלאָג, איז וואונדט א ריינער וויסענ־שאַפטס־מאַן, פאר וועמען דער עמפּירישער פאַקט און דאָס געזעץ, ארויסגעפונען אויף דעם גרונד פון דער ערפאַהרונג, איז אַלץ. אָבער די ריינע וויסענשאַפט בעפריעדיגט איהם ניט גאַנץ. די איינצעל־וויסענשאַפטען שעפּען מיט זייערע מעטהאָדען ניט אויס אַלץ, וואָס אינטערעסירט דעם מענשען. זיי זענען דערצו אָבגעריסען איינע פון די אנדערע און מוזען פעראייניגט ווערען אין איין גאַנצען וועלט־בילד דורך די מעטאַפיזיק, וואָס וויל ניט נאָר פערשטעהן די ערשיי־נונגען, נאָר אויך אראָבלאָזען זיך ביז צו דעם גרונד פון דער וועלט.

שוין אין זיינע ריין פּסיכאָלאָגישע ארבייטען האָט וואונדט אויסגעפונען, אז דער ווילענס־עלעמענט קאָן ניט צוריקגעפיהרט ווערן צו איינפאַכערע ערשיינונגען. וואונדט ערהויבט איהם דערפאַר צו דער מדרגה פון יענעם איינהייטליכען וועלט־פּרינציפּ, וואָס זאָל

אונז געבען די מעגליכקייט אויסצובויען אַ פילאָסאָפישע וועלט־אַנשויאונג. וואונדט'ס וועלט־ווילען איז אָבער ניט קיין בלינדער טריעב צום זיין ווי ביי שאָפּענהויער'ן, נאָר אַ ווילען צו ענטוויקע־לונג און בעשאַפונג. נעהמען מיר אָן, אַז אין דעם וועלט־ווילען איז דאָ ניט נאָר אַן אונבעוואוסטער דראנג, נאָר אויך בעוואוסטזיין און געפיהל, יעמאָלט קאָן ער ווערן דער הויפּט־פּרינציפּ פאַר אַ פּראָגרעסיווער, עוואָלוציאָניסטישער וועלט־אַנשויאונג. די פילאָסאָ־פיע דאַרף אָבער ניט האָבען די פּרעטענזיע צו זיין דער פ ו נ ד א ־ מ ע נ ט, אויף וועלכען עס זאָלען אויפגעבויט ווערן די איינצעל־וויסענשאַפטען. זי איז ניט דער אָנהויב פון דער מענשליכער ער־קענטניס, נאָר איהר סוף, דער דאַך, וואָס קרוינט דעם גאַנצען בנין— פאַר דעם מענשען.

§ 35. אָגיוסט קאָנט און דער פּאָזיטיוויזם.

ארויסטרייבען פון דער מענשליכער ערקענטניס יעדע מעטאַ־פיזיק, ארומגרעניצען דאָס פעלד פון מענשליכער ערפאַהרונג און ריין מענשליכע אידעאַלען, אַזוי אַז דער שכל זאָל זיי מעהר ניט אריבערטרעטען — איז געווען די אויפגאַבע פון אָגיוסט קאָנט (1798—1857. קאָנט איז פאַר דער צווייטער העלפט פון דעם ניינ־צעהנטען יאָהרהונדערט געוואָרען כמעט אַזאַ צענטראַלע פיגור, ווי קאַנט אין דער ערשטער העלפט און צום סוף פון דעם זעלביגען יאָהרהונדערט.

קאַנט און קאָנט האָבען אַ סך בשותפות'ע געדאַנקען, ציעלען און טענדענצען. אַ פּאַראַלעל צווישען זיי געהערט צו די אינטערע־סאַנטעסטע אויפגאַבען פון דער פילאָסאָפיע־געשיכטליכער פאָר־שונג. מיר ווילען דאָ ארויסהויבען נאָר איינינע פּונקטען.ביידע זע־העןי דעם פונדאַמענט פון דעם מענשליכען וויסען אין דער ערפאַה־רונג, ביידע לייקענען אַז דער מעטאַפיזישער געדאַנק, וואָס טרעט אריבער איהרע גרעניצען, זאָל קאָנען אריין דרינגען אין די סודות פון דער וועלט. ביידע ווייסען זיי אויך קלאָהר, אַז אויך די ערפאַה־רונגס־וועלט ווערט בעשאַפען פון דעם מענשען און פאַר דעם מענ־שען : יעדע ערקענטניס איז אַנטראָפּאָלאָגיש און ממילא רעלאַ־טיוו. ביידע קומען צו זייערע פילאָסאָפישע גרונד־פּרינציפּען, שטו־דירענדיג ניט דעם איינצעל־מענשען, און ניט די נאַטור, נאָר די

גאַנצע מענשליכע קולטור. קאַנט מאַכט אַ ק װ ע ר ־ ש נ י ט איבער דער ענטװיקעלונג פון דער מענשליכער ערקענטניס, ער נעהמט אונטער זיין מיקראָסקאָפּ די לעצטע העכסטע רעזולטאַטען פון דער שטרענגער װיסענשאַפט, פּאָרשט אויס די פּראָצעסען, װאָס האָבען זי בעשאַפען און די ערקענטניס־טהעאָרעטישע בעדינגונגען, װאָס מאַכען מעגליך, אַז זי זאָל בעשאַפען װערן. אויף דעם װעג קומט ער צו דעם רעזולטאַט, אַז אַזאַ װיסענשאַפט איז ריין מענשליך און אַז זי בלייבט איינגעשלאָסען אין דעם קרייז פון דער מענשליכער ערפאַהרונג. קאַנט שטודירט ניט דעם קװער־שניט, נאָר דעם ל ע נ ג ־ ש נ י ט פון דער מענשליכער ערקענטניס, איהר ענטװיקלונג פון די ערשטע פאַזען אָן און בעװייזט, אַז די אָבלייקענונג פון דער מעטאַפיזיישער דענק־מעטהאָדע איז דאָס לעצטע װאָרט פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, אַ רעזולטאַט, װאָס װערט דיקטירט פון די געזעצען פון דער מענשליכער ענטװיקעלונג. אָבער נאָך אַן אינטערעסאַנטער פּונקט איז צו בעמערקען ביי די צװיי גרויסע רעפאָרמאַטאָרען פון דער פילאָסאָפיע. זייביידע בלייבען ניט שטעהן ביי דער װעלט פון ריין אָביעקטיװער װיסענשאַפטליכער פאָרשונג. די מענשליכע א י ד ע א ל ע ן קאָנען זיי ניט אריין פּלאַנצען אין דער ערפאַהרונגס־װעלט און ניט ארויסדרינגען פון איהר. פאַר אָט די װעלט פון אידעאַלען מוזען זיי ביידע אויספיהרען אַן אַנדער װיסענשאַפטליכען בנין, לויט אַנדערע פּרינציפּען. קאַנט גיט די „קריטיק פון דעם פּראַקטישען שכל,“ װאו די קװיזאַליטעט און די שטרענגע געזעצמעסיגקייט פון דער װעלט טרעט אָב איהר פּלאַץ פאַר דער „פרייהייט.“ קאָנט שרייבט זיין „סיסטעם פון דער פּאָזיטיװער פּאָליטיק“, װאו דער אָביעקטיװער שכל מוז זיך בויגען פאַר די בעפעהלען פון דעם סוביעקטיװען געפיהל. אַנטגעגעןביידען האָט מען געטענה׳ט, אַז זיי זענען אין דעם אידעאַליסטישען איבער־בוי געװאָרען אונטריי צו די פונדאַמענטען פון זייער טהעאָריע, און אַנטגעגען ביידען איז די טענה אונגערעכט.

אין דעם פּרט פון טיעפקייט און אָריגינאַליטעט שטעהט קאָנט אַ סך ניעדעריגער אונטער קאַנט׳ן, ער האָט געהאַט אַ סך מעהר צו פערדאַנקען זיינע פאָרגענגער, עהדער דער בעגרינדער פון דער קריטישער פילאָסאָפיע. די מאַטעמאַטיקערין ס אָ פ י ע ז ש ע ר ־

מ ע ן (1776 — 1831), די סאָציאַליסטישע דענקער ס ע ן ־ ס י ־ מ אָ ן (1760—1825) און פּ י ע ר ר ל ע ר ו (1797—1871) האָבען נאָך פאַר קאַנט'ן ארויסגעזאָגט א סך געדאַנקען, צו וועלכע מען קאָן צוריקפיהרען כמעט אַלע יסודות פון זיין פּאָזיטיווער פילאָסאָפיע. דער עיקר, די צוויי דערמאָהנטע סאָציאַליסטען, וואָס האָבען אזוי טיעף פערבונדען די פּראָבלעמען פון דער פילאָסאָפיע מיט די פּראָבלעמען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען און דער ענטוויקעלונג פון דער מענשהייט.

פאַר סען־סימאָנ'ען איז די פילאָסאָפיע די זעלביגע זאַך, וואָס די וויסענשאַפט, יענע איינהייטליכע מענשליכע ערקענטניס, וואָס דאַרף אריינגעהמען אין זיך און האַרמאָניש צונויפבינדען אַלץ, וואָס מיר קאָנען אויספאָרשען וועגען דער נאַטור, דעם מענשען און דער מענשאַפטליכער געזעלשאַפט. שוין פאַר איהם איז די געזעלשאַפט א וויסענשאַפטליכער פּראָבלעם, וואָס קאָן ניט צוריקגעפיהרט ווערן אין גאַנצען ניט אויף די נאַטור, ניט אויף דעם איינצעל־מענשען. די געזעלשאַפט פיהרט איהר אייגענעם לעבען. די מענשליכע געדאַנקען געהאָרכען העכערע געזעצען, עהדער די לאָגיק פון די איינצעלנע יחידים. ס'איז דאָ אַן ענטוויקלונגס פּראָצעס פון דער גאַנצער מענשהייט און אין איהם שפּיעלען די הויפּט־ראָליע די פאָרמען פון דעם סאָציאַלען צוזאַמענלעבען. די גייסטיגע ענטוויקעלונג שטעהט אין א נויטווענדיגען צוזאַמענהאַנג מיט דער געזעלשאַפטליכער. די אַלטע וועלט פאַר דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן איז געווען סאָציאַל געבויט אויף דעם פעאָדאַליזם און האָט געגלויבט אין אַן איבערזינליכע רעליגיאָן. די נייע וועלט ווערט אויפגעבויט אויף דעם פּרינציפּ פון אינדוסטריע, פון בעהערשען די נאַטור, און איהר גייסטיגער פיהרער ווערט, אַנשטאָט דעם גלח, דער וויסענשאַפטליכער געלעהרענטער. א נייע רעליגיאָן, אַ נייער כריסטענטהום וועט פערנעהמען דעם פּלאַץ פון דעם אַלטען גלויבען: א רעליגיאָן, אין וועלבער עס וועט אָבגעשאַפט ווערען דער דואַליזם פון גוף און נשמה, וואו דער „חומר,“ („דאָס פלייש“) וועט ווידער קומען צו זיין רעכט.

נאָך שטאַרקער ברענגט פּיערר לערו ארויס דעם געדאַנק, אַז די ענטוויקעלונג פון דעם איינצעל־מענשען הענגט אָב פון דער ענטווי־

קעלונג פון דער גאַנצער מענשהייט. באמת, מיינט לערו, זענען נאָר ניטאָ קיין איינצעל מענשען. רעאַל, װירקליך עקזיסטירענד איז די גאַנצע מענשהייט, װאָס איז צונויפגעבונדען אין איינעם אין איין איינציגען פּראָצעס פון דעם קולטורעלען לעבען. דאָס אינדיווידואום איז נאָר אַן אַבסטראַקציע, אַ גערעכנליכער אויסשניט אויס דעם לעבען פון דער אַלוועלטליכער, מענשליכער געזעלשאַפט. וואָס פאַר ספּינאָזאַ'ן איז די וועלט־סובסטאַנץ, דאָס איז פאַר פּיערר לערו די מענשהייט: אַ ים, פון וועלכען דער יחיד איז נאָר אַ טראָפּען. און אויך ספּינאָזאַ'ס מאניזם ווערט ביי לערו וויעדער געבאָרען אויף אַן אָריגינעלען אופן. די מענשהייט איז אין דער זעלביגער צייט אי דער „סוביעקט,“ אי דער „אָביעקט“. אַלץ, וואָס די איינצעל־מענשען דענקען, דענקט דאָס אין זיי די מענשהייט, און אַלץ, וועגען וואָס די מענשען דענקען, איז ניט קיין אַנדער זאַך ווי די מענשהייט גופא: אפילו די דרויסענדיגע וועלט איז פאַר דעם מענשען ניט מעהר ווי אַ סכום פון פאָרשטעלונגען, וואָס זענען אַרויס געבראַכט געוואָרען דורך די ענטוויקעלונג פון דער מענשהייט. לערו איז פון דעסטוועגען ניט פריי געבליבען פון אַ געוויסער איבערזינליכער מיסטישער מעטאַפיזיק, וועלכע קאַנט האָט אין גאַנצען אָבגעלייקענט, וועניגסטענס אין דעם ריין טהעאָרעטישען טייל פון זיין פילאָסאָפיע.

די אָבלייקענונג פון דער מעטאַפיזיק ברענגט קאַנט אַרויס אויף אַן איינפאַכערען און אויבערפלעכליכערען אופן, עהדער דאָס האָט געטהאָן קאָנט. ער מיהט זיך ניט צו בעווייזען, אַז די ערקענטניס פון דער דרויסענדיגער וועלט איז אין גאַנצען אַ פּראָדוקט פון דעם מענשען און דעריבער קאָן דער מענש ניט אַרויסשפּרינגען פון זיין אייגענער הויט און אַריין דרינגען אין דעם תוך פון דער נאַטור, ד. ה. אין אַ ספערע, וואָס איז ניט מענש און ניט מענשליכער פּראָדוקט. ער נוצט אויך ניט אויס לערו'ס גענִיאַלען וואונק, אַז דער „אָביעקט“ פון דעם מענשליכען דענקען איז אויך ניט מעהר ווי די מענשהייט. פאַר קאָנט'ן איז די נאַטור, דער „אָביעקט,“ געגעבען. דער מענש איז ביכולת, דורך בעאָבאַכטונג און עקספּערימענט, אויסצופאָרשען איהרע געזעצען. מעהר נישט די אויספאָרשונג מוז זיך, לויט דער טבע פון דעם מענשליכען שכל, אָבשטעלען ביי אַ געוויי־

סען גרעניץ. די בעוועגונג פון די שטערען אין הימעל קאָן אויס־געפאָרשט ווערן אויף זיכער; מיר קאָנען אַלע געזעצען, וואָס ווערן ענטדעקט פון דער וויסענשאַפט, צוריקפיהרען אויף איין איינציגען געזעץ: די אַלוועלטליכע אַטראַקציאָן, די צוציעהונגס־קראַפט, וואָס הערשט אומעדום. אָבער פון וואַנען שטאַמט אָב די צוציהונגס־קראַפט? וואָס איז איהר אינווענינגסטער מהות? ווי אַזוי איז זי מעגליך? — די אַלע פראַגען שטייגען אריבער די כחות פון דעם מענשליכען שכל, ווייל זיי שפּרייזען אריבער דעם גרעניץ פון דער מענשליכער ערפאַהרונג. מען מוז זיך דעריבער איין מאָל פאַר אַלע מאָל אָבזאָגען פון אַלע אַזעלכע שאלות. די אויפגאַבע פון דעם מענשלי־כען שכל דאַרף בעשטעהן נאָר אין דעם — ריכטיג צו בעאָבאַכטען די ערשיינונגען, כדי אַרוים צו געפינען די געזעצען, וואָס הערשען אין זיי.״ אַ דאַנק די געזעצען קאָנען מיר פאָראויסזעהען די צוקונפט און אַ דאַנק דעם פאָראויסזעהען קאָנען מיר בעהערשען די נאַטור. „וואוּאַר פּור פּרעוואואַר; פּרעוואואַר פּור פּואוואואַר.״ „זעהען, כדי פאָראויסצוזעהען; פאָראויסצוזעהען, כדי צו האָבען מאַכט.״ דער ניצליכקייטס־צוועק, וואָס קלינגט אין דער גאַנצער פּאָזיטיווער פי־לאָסאָפיע, דאַרף אָבער ניט פערשטאַנען ווערן גראָב־מאַטעריאַליס־טיש. די בערייכערונג פון דער וויסענשאַפטליכער ערקענטניס און די מאַכט איבער דער נאַטור האָט אַ גרויסען ווערטה פאַר זיך, וואָס פערשאַפט דעם מענשען אַ העכערע אַרט גייסטיגע הנאה.

דאָס ציעל פון דעם פּאָזיוויטיזם איז, ווי מיר זעהען, כמעט דערזעלבינער, וואָס אויך ב ע ק אָ ן האָט אוועקגעשטעלט פאַר דער פילאָסאָפיע אין דעם אָנהויב פון דער נייער צייט. קאָנט׳ס אָריגי־נאַליטעט ליעגט ניט אין דעם בליק אויף דאָס ציעל און די אויפגאַ־בען פון דעם מענשליכען וויסען, נאָר אין דעם וועג, ווי אַזוי ער בעגרינדעט דאָס טהעאָרעטיש, און אין די רעזולטאַטען, צו וועלכע ער קומט. קאָנט בענוגענט זיך ניט מיט דער פּרעדיגט: מיר זאָלען זיך אָבזאָגען פון דער מעטאַפיזיק. ער איז אַ דענקער פון דעם נייעג־צעהנטען יאָהרהונדערט. ער מוז בעווייזען, אַז די מענשהייט זאָגט זיך אַליין אָב פון דער מעטאַפיזיק, אַז די מעטאַפיזיק איז אַ געוויסע ענטוויקעלונגס־פּאַזע, וועלכע די מענשהייט מאַכט דורך און וועלכע זי לאָזט הינטער זיך. שטודירען מיר דעם גאַנג פון דער מענשליכער

גייסטיגער ענטוויקעלונג, בעמערקען מיר, זאָגט קאָנט, אז זי לויפט דורך דריי שטאַדיען: אין דעם ערשטען שטאַדיום דערקלעהרט דער מענשליכער שכל אַלץ וואָס איהם אינטערעסירט דורך די היפּאָטהעזע פון אַ גאָטהייט. דאָס איז די ט ה ע אָ ל אָ ג י ש ע ענטוויקעלונגס־פּאַזע. פריהער עקזיסטירען פאַר דעם מענשען איינצעלנע פערשיי־דענע גאָטהייטען (פעטישיזם), דערנאָך ווערען זיי צונויפגעגאָסען אין איינינע ווענינע געטער (פּאָליטעאיזם), ביז זיי ווערען אַלע צונויפגעשמאָלצען אין איין איינציגען גאָט (מאָנאָטעאיזם). דער־מיט ענדיגט זיך די ערשטע פּאַזע. די רעגעלמעסיגקייטען אין די נאַ־טור־ערשיינונגען מאַכען פאַר דעם מענשען אַלץ וועניגער וואהר־שיינליך, אַז זיי זאָלען זיין אַ פּראָדוקט פון אַ פּערזענליכען געטלי־כען ווילען. כדי זיי צו דערקלעהרען, טראַכט דער מענש אויס פער־באָרגענע קרעפטען, פערשיידענע „וועזענהייטען", וואָס לויערען הינ־טער די ערשיינונגען און וואָס ברענגען זיי ארויס: ווי למשל, די לע־בענס־קראַפט, געוויסע צוועקען און דערגלייכען. די טהעאָלאָגישע פּאַזע געהט איבער אין די מעטאַפיזישע. סוף־כל־סוף אָבער זעהט דער מענש איין, אַז אויך די „וועזענהייטען" זענען ניט מעהר ווי דמיונות, וועלכע ער האָט אַליין בעשאַפען, און די מעטאַפיזיק געהט איבער אין די דריטע און די לעצטע ענטוויקעלונגס־פּאַזע: די פּאָזיטיוויס־טישע. דער פּאָזיטיווער דענקער פרעגט ניט קיין „פאַרוואָס?" איהם אינטערעסירט נאָר דער „ווי אזוי?". ער זוכט די געזעצען פון די ערשיינונגען, און די געזעצען זענען ניט קיין דערקלעהרונג, נאָר אַ בעשרייבונג. די קערפער ציעהען צו איינע די אַנדערע ניט, ו ו י י ל עס איז דאָ אַ „געזעץ פון צוציעהונגס־קראַפט," נאָר: מיר האָבען אויסגעפונען אַ געזעץ פון אַלוועלטליכע צוציעהונג, ווייל די קערפער ציעהען צו איינע די אַנדערע. די געזעצען בעשרייבען נאָר אויף אַן אַלגעמיינעם אופן, דאָס וואָס מיר זעהען אין די פערשיידענע איינצעל־פעלען. זיי דערקלעהרען אונז גאָר ניש די „אורזאַך" פון די ערשיינונגען; אויב די ערשיינונגען האָבען אורזאַכען, בלייבט אויף אייביג פערבאָרגען. אנשטאָט די אורזאַכען אינטערעסירט מען זיך מיט די ערשיינונגען גופא. מען פאָרשט אויס די אַרט, ווי אזוי זיי עקזיסטירען אין איינעם (די „סטאַטיק") און די אַרט ווי אַזוי זיי פערענדערען זיך איינע נאָך די אַנדערע אין דער צייט (די

„דינאמיק"). אין דער שטעלונג צו דער קוואליטעט ליגט די גאנ־צע נייקייט פון קאנט'ס דענקען, ווען מען פערגלייכט איהם מיט בעקאנ'ען אדער אפילו מיט קאנט'ן. אין דעם פונקט געהט זיך די פאזיטיווע מעטהאדע צונויף מיט דער דיאלעקטישער: ביידע זא־גען זיי זיך אב פון בעקאן'ס פאָדערונג — צו שליעסען פון די ווירקונגען אויף די אורזאכען. „עס איז, ווייל עס איז און עס איז אזוי ווי עס איז". (פיכטע).

די פאזיטיווע פאזע איז, לויט קאנט'ן, דאס לעצטע וואָרט אין דער מענשליכער גייסטיגער ענטוויקעלונג, און אלע וויסענשאפטען שטרעבען איבערצוגעהן צו איהר. אבער ניט אלע וויסענשאפטען זענען גלייך פערטיג געוואָרען מיט זייער אויפגאבע. די מאטהע־מאטיק, צ. ב., איז לכתחילה אויסגעוואקסען אויף א פאזיטיווען באָדען. די נאטור־וויסענשאפטען געהען איבער צו דעם פאזיוויטיזם נאר יעמאלט, ווען זיי הויבען אן בעוואוסטערהייד אנצוווענדען דעם עקספערימענט, ד. ה. בעאבאכטונג אונטער קינסטליך אויסגעוועהל־טע אדער זעלבסט געשאפענע בעדינגונגען. די געזעלשאפטס־וויסענ־שאפט ליגט נאך גאר אין איהרע מעטאפיזישע קינדער־ווינדעלעך. עס איז די אויפגאבע פון דער פילאסאפיע — העלפען יעדער ווי־סענשאפט, זי זאל וואס גיכער אריבערגעהן צו איהר פאזיטיווער פאזע, און דערנאך פעראייניגען אלע וויסענשאפטען אין איין־איינ־ציגען סיסטעם, לויט דעם אָרט, וועלכע יעדע פון איהר מוז פער־נעהמען אין א נאטירליכער ראנג־אָרדנונג פון וויסענשאפטען. אויס־געפינען דאס נאטירליכע סיסטעם פון אלע וויסענשאפטען, זייער נאטירליכע ראנג־אָרדנונג, אדער די נאטירליכע קלאסיפיקאציע פון וויסענשאפטען איז די צווייטע וויכטיגע ארבייט, וועלכע קאנט'ס פאזיטיווע פילאסאפיע נעהמט אויף זיך נאך דער ענטדעקונג פון דעם געזעץ פון די דריי שטאדיען.

בעטראכט מען אלע וויסענשאפטען, מיט וועלכע די מענשהייט בעשעפטיגט זיך, זעהט מען אז א טייל פון זיי זענען טהעאָרעטישע און א טייל — פראקטישע. די פילאסאפיע, וואס דארף אויסגעפי־נען זייער נאטירליכען סיסטעם, האט צו טהאן מיט די טהעארע־טישע וויסענשאפטען. די לעצטערע ווערען פאלען פאנאנדער אין אבסטראקטע און קאנקרעטע. די אבסטראקטע פארשען

אוים די אַלגעמיינע כּללים און געזעצען וואָס הערשען אין גרויסע גרופּען פון ערשיינונגען. די קאָנקרעטע בעשרייבען בעשטימטע איינ־צעל־ערשיינונגען און בעווייזען, ווי אַזוי די אַלגעמיינע כּללים הער־שען אין זיי. צום ביישפּיעל: די באָטאַניק, וואָס אונטערזוכט די פּלאַנצען־וועלט, און די זאָאָלאָגיע, וואָס בעשעפטיגט זיך מיט דער טהיער־וועלט, זענען קאָנקרעטע וויסענשאַפטען, וואָס האָבען צו טהאָן מיט לעבעדיגע וועזען. די ביאָלאָגיע אָבער איז אַן אַבסטראַקטע וויסענשאַפט, וואָס אונטערזוכט די געזעצען פון ל ע ב ע ן בכלל און שפּיעלט דעריבער די ראָליע פון אַ גרונד־וויסענשאַפט, אויף וועלכער די באָטאַניק און די זאָאָלאָגיע ווערט אויפגעבויט. די נאַ־טירליכע ראַנג־אָרדנונג דאַרף געמאַכט ווערען צווישען די אַבסטראַק־טע גרונד־וויסענשאַפטען. די פראַגע איז דערביי: אין וואָס בע־שטעהט יענער נאַטירליכער פּרינציפּ, לויט וועלכען די וויסענשאַפ־טען זאָלען איינגעהמען יעדע איהר פּלאַץ אין דעם איינהייטליכען סיסטעם? אויב די אַבסטראַקטע וויסענשאַפטען דאַרפען געהן פאַר די קאָנקרעטע, ווייל די ערשטע בעשעפטיגען זיך מיט אַלגעמיינע פּראָבלעמען און די לעצטערע מיט ספּעציעלע ערשיינונגען, מוז מען אויך די אַבסטראַקטע גרונד־וויסענשאַפטען איינאָרדנען לויט דעם גראַד פון אַלגעמיינהייט, וואָס מיר געפינען אין איהר. די אַלגע־מיינסטע וויסענשאַפט איז די מ א ט ה ע מ א ט י ק, ווייל זי בע־שעפטיגט זיך מיט די קוואַנטיטאַטיווע פערהעלטניסען און געזעצען, וואָס הערשען אין אַלע ערשיינונגען פון דער וועלט. זי איז דער גרונד־און־באָדען פאַר אַלע אַנדערע וויסענשאַפטען. די צווייטע גרונד־וויסענשאַפט איז די א ס ט ר אָ נ אָ מ י ע, וואָס אונטערזוכט די מ ע כ א נ י ש ע געזעצען פון דעם וועלט־בוי. דערנאָך קומט די פ י ז י ק. אין די פיזיקאַלישע ערשיינונגען, ווי צ. ב. די עלעקטריע, דער מאַגנעטיזם, וואַרעמקייט א. אז. וו., האָבען אין זיך די כּללים פון מאַטהעמאַטיק און מעכאַניק אָבער דערצו נאָך אַ נייעם „עפּעס", אַ צוגאָב, וואָס קאָן ניט צוריקגעפיהרט ווערן אויף מעכאַניק און חשבון. דער נייער פיזיקאַלישער צוגאָב מוז אויסגעפאָרשט ווערן אין דער פיזיק. נאָך אויף אַ העכערער שטופע שטעהט די כ ע מ י ע, די וויסענשאַפט פון פערבינדען און פאַנאַנדערנעהמען די איינצעלנע שטאָפען פון דער נאַטור. אין איהר הערשען די געזעצען פון חשבון,

מעכאַניק און פיזיק, זי האָט אָבער אַן אייגענעם ספּעציעל־כעמישען
צוגאַב, וואָס האָט געפעהלט אין די פריהערדיגע וויסענשאַפטען.
אויף דער כעמיע ווערט אויפגעבויט די ב י אָ ל אָ ג י ע, די ווי־
סענשאַפט וועגען דאָס לעבען בכלל. אויך זי נעהמט אַריין אין זיך
די געזעצען פון די פריהערדיגע וויסענשאַפטען, ברענגט אָבער וויע־
דער אַריין אַן אייגענעם ספּעציעלען צוגאַב, וואָס איז ניט געווען אין
די פריהערדיגע: דאָס לעבען איז אַ נייע ערשיינונג, וואָס קאָן ניט
צוריקגעפיהרט ווערן אויף די אַלגעמיינע, איינפאַכערע נאַטור־גע־
זעצען. די העכסטע, זעקסטע גרונד וויסענשאַפט איז די ס אָ צ י אָ־
ל אָ ג י ע. זי האָט צו טהאָן מיט אַלע פריהערדיגע געזעצען, גיט
אָבער נאָך צו אַ נייע ספּעציעלע ערשיינונג, מיט וועלכע יענע זענען
ניט געווען בעקאַנט: דאָס איז די ג ע ז ע ל ש אַ פ ט ל י כ ק י י ט,
אַ צוגאַב, וואָס קאָן ניט אַרויסגעדרונגען ווערן פון די ביאָלאָגישע
ערשיינונגען און ממילא שוין אויך ניט פון די איינפאַכערע נאַטור־
געזעצען. די ס אָ צ י אָ ל אָ ג י ע — דער נאָמען שטאַמט פון
קאָנט'ן אַליין — ווערט ערשט אונטער זיינע הענד אַ בעזונדער
צווייג פון וויסענשאַפטליכער פאָרשונג. אמת, זי איז נאָך עד היום
ניט אויסגעוואַקסען צו דער מדרגה פון אַ פּ י נ ק ט ל י כ ע ר
וויסענשאַפט, אָבער די אויפגאַבע פון אויספאָרשען זי, די פאָרדע־
רונג, זי זאָל פערנעהמען אַ בעזונדער פּלאַץ צווישען אַלע וויסענ־
שאַפטען, די זיכערקייט, אַז אויך די געזעלשאַפטליכע ערשיינונגען
ווי אַלע אַנדערע האָבען אויביגע געזעצען, און אַז די געזעצען קאָנען
ניט צוריקגעפיהרט ווערן צו די נידעריגערע ערשיינונגען, — דאָס
אַלץ שטאַמט פון קאָנט, אָדער איז פון קיינעם ניט אַזוי טיעף בע־
גרינדעט געוואָרען, ווי פון איהם. ווי ווייט די איצטיגע פאָרשונג
זאָל זיך ניט פאַנאַנדערגעהן מיט קאָנט'ן ניט נאָר אין ספּעציעלע
פראַגען, נאָר אויך אין די גרונד־פּראָבלעמען פון די סאָציאַלע ער־
שיינונגען, בלייבט ער פאָרט דער פאָטער פון דער וויסענשאַפטלי־
כער סאָציאָלאָגיע.

מאַטהעמאַטיק, אַסטראָנאָמיע, פיזיק, כעמיע, ביאָלאָגיע, און
סאָציאָלאָגיע זענען די זעקס גרונד־וויסענשאַפטען פון דעם נאַטיר־
ליכען סיסטעם. די וויסענשאַפטען אָרדנען זיך לויט דעם פערשווינ־
דענדען גראַד פון אַלגעמיינקייט. זיי זענען אַלע, ווי אַ קרייז, וואָס

אָט אין זיך אַלץ ענגערע און ענגערע קרייזען. דער גרעסטער קרייז, אָס איז כולל אַלע אין זיך איז די מאַטהעמאַטיק, דער ענגסטער יז די סאָציאָלאָגיע. פון דער אַנדער זייט זעהט מען אָבער, אַז, וואָס גגער אַ וויסענשאַפט ווערט, אַלץ ווייניגער איינפאַך און אַלץ מעהר ייכער און מעהר צונויפגעזעצטער ווערט זי. די איינפאַכסטע וויסענשאַפט איז די מאַטהעמאַטיק, די כעמיע איז שוין צונויפגעזעצט ון מאַטהעמאַטישע, מעכאַנישע און פיזישע כללים. די סאָציאָלאָגיע איז אַ צונויפזעצונג פון זעקס פערשיידענע אַרטען פון דעם ועלטליכען געשעהען.

דאָס גרונד־פּרינציפּ פון דער נאַטירליכער ראַנג־אָרדנונג פון דעם וויסענשאַפטס־סיסטעם איז דעריבער — דער פערשווינדענדער גראַד פון אַלגעמיינהייט און איינפאַכהייט און אין דערזעלביגער צייט דער וואַקסענדער גראַד פון בעזונדערקייט און צונויפגעזעצטקייט.

בעטראַכט מען דאָס סיסטעם אין דעם ליכט פון דעם דריישטאַדיען געזעץ, ווערט אונז קלאָהר, פאַר וואָס ניט אַלע וויסענשאַפטען האָבען זיך גלייך שנעל בעפרייט פון דער מעטאַפיזישער דענק־מעטהאָדע. וואָס ספּעציעלער און צונויפגעזעצטער אַ וויסענשאַפט איז, אַלץ שווערער איז פאַר איהר אויפצוכאַפּען זיך אויף דעם וועג פון ריין פּאָזיטיווער פאָרשונג,—איבערהויפּט די סאָציאָלאָגיע, וואָס האָט זיך צו רעכענען מיט אַלע אַנדערע וויסענשאַפטען און וואָס קאָן ערשט יעמאָלט זיך שטעלען אויף איהרע אייגענע פיס, ווען די פריהערדיגע וויסענשאַפטען ווערען זיך אין גאַנצען בעפרייען פון דער מעטאַפיזיק.

דער פּאָזיטיווער אויסבוי פון דער געזעלשאַפטס־וויסענשאַפט, —דער קרוין פון דעם גאַנצען סיסטעם, — האָט ניט נאָר אַ טהעאָרעטישען ווערטה פאַר דער מענשהייט, נאָר אַן אונגעהויער פּראַקטישען. אין די פראַגען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען בעטראַכט זיך יעדער איינער פאַר אַ מומחה און טרעט אַרויס מיט זיינע פּראָיעקטען און אידעאַלען. און אַזוי ווי די פּראָיעקטען און אידעאַלען געהען להיפּך איינע צו די אַנדערע, הערשט דאָ, אויף דעם פעלד, אַן אויבינער קאַמפּף פון מיינונגען און פּאַרטייען, וואָס פיהרט צו אַן

אויביגער אונאָרדנונג אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. זינט די קאַטוילישע קירכע האָט פערלאָרען איהר אויטאָריטעט איבער די מוחות און די הערצער פון די יחידים, קאָן די געזעלשאַפט נאָך אַלץ ניט קומען צו זיך, און דער קאַמפּף פון די יחידים, מיט זייערע פערשיידענע מיינונגען, קאָן אַלץ ניט איינגעשטילט ווערן. מען מוז זיך ווידער אומקעהרען צו דער הערשאַפט פון דער אויטאָריטעט, אָבער ניט דער קירכליכער, נאָר דער וויסענשאַפטליכער. ווי נאָר די סאָציאָלאָגיע וועט זיך בעפרייען פון דער מעטאַפיזישער ענטוויקלונגס־פאַזע, ווי נאָר מען וועט איינזעהען, אַז אויך אין די סאָציאַלע ערשיינונגען הערשען אויביגע געזעצען, אַזוי וועט פערשווינדען דער קאַמפּף פון די פּאַרטייען און איינצעל־מיינונגען און אַלע וועלען זיך מוזען בויגען אונטער דעם מאַכט־שפּרוך פון דער וויסענשאַפט.— אין דעם פּונקט רעדט קאָנט דיזעלביגע שפּראַך, וועלכע מיר געפינען אין העגעל'ס רעכטס־פילאָסאָפיע און אין מאַרקס' געשיכטס־פילאָסאָפיע. דער מענשליכער שכל קאָן אין דער סאָציאָלאָגיע — אַזוי מיינען זיי אַלע — אויסגעפינען דעם אַבסאָלוטען, אָביעקטיווען אמת. מען דאַרף זיך נאָר אָבזאָגען פון די אייגענע סוביעקטיווע אידעאַלען און צוהערען זיך צו דעם, וואָס די סאָציאַלע ווירקליכקייט דערצעהלט אונז. קאָנט האָט נאָך ניט געוואוסט, ווי דאָס האָבען נאָך אויך ניט געוואוסט ניט העגעל און ניט מאַרקס, אַז די אָביעקטיווע ווירקליכקייט דערצעהלט יעדען דאָס, וואָס ווערט אונבעוואוסט פערלאַנגט פון דעם סוביעקטיווען אינטערעס אָדער אידעאַל.

ארויסגעהענדיג פון אַט די טהעאָרעטישע גרונדלאַגען פון דער פּאָזיטיווער פילאָסאָפיע, געהט קאָנט איבער צו דעם אויסבוי פון דער פּראַקטישער סאָציאָלאָגיע: דער פּאָזיטיווער פּאָליטיק. פיעלע האָבען געוואָלט זעהען אין דעם טייל פון קאָנט'ס ארבייט אַן אָבלייקענונג פון זיינע טהעאָרעטישע פּרינציפּען. ער רעדט דאָרטען פון אַ גאַנץ אַנדער מעטהאָדע: דער „סוביעקטיווער,“ וואָס דאַרף אָנגעווענדעט ווערן אַנשטאָט דער אָביעקטיווער. אין אמת'ן איז דאָ גאָר קיין ווידערשפּרוך ניטאָ. מען פערגעסט, אַז דאָס וואָרט **סוביעקטיוו** האָט דאָ ניט דעם טייטש פון „**אינדיווידועל**“. קאָנט מיינט ניט דערמיט צו זאָגען, אַז אין דער פּאָליטיק זאָלען מיר פערלאָזען דעם באָדען פון דעם אָביעקטיווען אמת, וואָס מוז זיין אַ

חוב פאַר יעדען דענקענדען מענשען, און פערווירקליכען אייגענע „סוביעקטיווע“ אינדיווידועלע אידעאַלען. „סוביעקטיוו“ איז דאָ דער טייטש — וואָס איז צוועקמעסיג, וואָס האָט אַלגעמיין־מענש־ליכע בעדערפניסען אין אויג. און אין דעם זין איז יעדע פּראַקטישע וויסענשאַפט „סוביעקטיוו,“ ווייל זי זעהט צו פאַרווירקליכען מענש־ליכע ציעלען. אין דער וויסענשאַפטליכער בעאַרבייטונג פון דער פּאָליטיק זעהט קאַנט איין, אַז די פּראַקטישע וויסענשאַפטען האָבען אַן אייגענעם צוגאַב, וואָס פעהלט אין די טהעאָרעטישע: די צוועק־שטעלונג פון מענשליכע צ י ע ל ע ן, וואָס ווערען דיקטירט ניט פון דעם שכל, נאָר פון די בעדערפניסען און דעם געפיהל. עס מוז דער־ריבער זיין אַ זיעבענטע גרונד־וויסענשאַפט, וואָס רעכענט זיך מיט דעם נייעם צוגאַב, דאָס איז די ע ט ה י ק. דער טהעאָרעטישער שכל האָט אויסצופאָרשען די געזעצען פון די ערשיינונגען, כדי צו וויסען, ווי זיי אַנצואווענדען אין דער פּראַקטיק. צוליעב וואָס אָבער אָנ־צואווענדען די געזעצען, — דאָס קאָן דער טהעאָרעטישער שכל פון זיך אַליין ניט אַרויסברענגען, דאָס מוז ער אויסגעפינען, אָביעק־טיוו שטודירענדיג דעם סוביעקטיווען טייל פון דעם מענשען,—זיינע ג ע פ י ה ל ע ן א ו ן נ ו י ט ע ן, ז י י נ ע ע ט ה י ש ע א י ד ע א ל ע ן. די מענשהייט נויטיגט זיך אין אַ געזעלשאַפטלי־כער אָרדנונג, וואָס זאָל בעפרידיגען זיינע נאַטירליכע בעדערפני־סען. זי נויטיגט זיך אָבער אויך אין אַ מאָראַל און אין אַ רעליגיאָן, צו בעפרידיגען די בעדירפניסען פון דעם הארצען. די פּאָזיטיווע פּאָליטיק מוז דעריבער אַרויסגעפינען יענע פאָרמען פון דעם גע־זעלשאַפטלכען לעבען, יענע גרונד־פּרינציפּען פון מאָראַל און רעליג־יאָן, וואָס זענען צוגעפּאַסט צו דער פּאָזיטיווער פאַזע פון דער מענש־ליכער ענטוויקעלונג. וואָס איז דאָס אַלגעמיינכטע ציעל, וואָס די מענשהייט קאָן האָבען אין זינען, ווען זי בעפרייט זיך פון דער טהעאָלאָגיע און דער מעטאַפיזיק? דאָס לעבען פון דער מענשהייט גופא! פאַר דעם מענשען איז די העכסטע זאַך אויף דער וועלט די מענשהייט. אָביעקטיוו איז זי די טרעגערין פון זיין לעבען און זיין ענטוויקעלונג; זי טהוט דאָס אָבער ניט צוליעב דעם איינצעלנעם, נאָר צוליעב זיך. הייסט עס, אַז אָביעקטיוו לעבט דער מענש צוליעב דער מענשהייט. ער דאַרף דאָס אָבער אָנהויבען טהאָן ס ו ב י ע ק־

ט י ו ו, מיט זיין גאנצען הארצען, מיט זיין גאנצען געפיהל. די ליעבע צו דער מענשהייט דארף זיין דער גרונד־פרינציפ פון דער מאראל. דער עגאאיזם, דאס לעבען צוליעב זיך, דארף בעהערשט ווערן דורך דעם „א ל ט ר ו א י ז ם," דעם לעבען צוליעב אנדערע, צוליעב דער גאנצער מענשהייט. (אויך דאס ווארט אלטרואיזם איז בעשאפען געווארען פון קאנט'ן.) די פערעהרונג פון דער מענשהייט דארף ווערען די גרונד־לאגע פון דער רעליגיאן. אין די געדאנקען קאן מען ניט ענטדעקען קיין שום ווידערשפרוך צו די גרונד־לאגען פון דער פאזיטיווער פילאסאפיע. אין זיין פאליטיק פערלאזט קאנט דעם גייסט פון דער פאזיטיווער פילאסאפיע ערשט יעמאלט, ווען ער געהט איבער צו דער א ו י ס מ א ל ו נ ג פון די איינצעלהייטען פון דעם געזעלשאפטליכען לעבען און פון דער „מענשהייטס־רעליגיאן." דא ווערט דער דענקער קאנט אין גאנצען דערטרונקען אין קאנט דעם פאנטאסט און דעם מיסטיקער. זיין רייכע און עדעלע נשמה האט זיך געפיהלט ענג אין די גרענעצען פון דער ריינער טהעארעטישער וויסענשאפט. זי האט געבענקט נאך אן איבעראינדיווידועלען לעבען, נאך א צונויפגיעסונג מיט דעם ג א נ צ ע ן, מיט דער גאטהייט, מיט דעם וועלט־אל. אזוי אבער ווי די גאטהייט איז פאר קאנט'ן א טהעאלאגישער בעגריף און דער וועלט־אל נאר א מעטאפיזישער געדאנק, שטעלט ער אוועק אויף זייער פלאץ יענע רעאליטעט, וואס האט ארויסגעבראכט די פארשטעלונג פון א גאטהייט און א וועלט־אל: די מענשהייט, „דאס גרויסע וועזען", דעם טרעגער פון דער קולטור. אין דער מיסטישער איבערגעגעבענקייט צו דער מענשהייט, ווי צו א גאט, האט זיך אין דער פאזיטיווער פאליטיק קאנט'ס נשמה אבגערעכענט פאר אלע תעניתים, וואס זי האט געמוזט אויסשטעהן אין דער קאלטער און ניכטערער פאזיטיווער פילאסאפיע.

§ 36. הערבערט ספענסער.

א סך ניכטערער עהדער קאנט האט פערשטאנען די אויפגאבען פון דער פאזיטיווער וויסענשאפטליכער פילאסאפיע ה ע ר ב ע ר ט ס פ ע נ ס ע ר (1820 — 1903).. ספענסער בעטראכט זיך ניט פאר א נאכפאלגער פון אגיוסט קאנט, און מיינט, אז די געדאנקען פון דעם פראנצויזישען פאזיטיוויסט האבען געהאט א קליינע שליטה

אויף די אויסאַרבייטונג פון זיין עוואָלוציאָניסטישען סיסטעם. ער קריטיקירט קאַנט'ס קלאַסיפיקאַציע פון די וויסענשאַפטען (דער־הויפּט דערפאַר וויל זי שליעסט אויס די פּסיכאָלאָגיע) און זיין הויפּט־געזעץ פון די דריי שטאַדיען. ער ווייזט אָן אויף דעם גרונד־אונטערשייד פון זיין פילאָסאָפירען און פון קאַנט'ס פילאָסאָפיע. קאַנט אינטערעסירט זיך מיט דעם ענטוויקלונגס־גאַנג פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין; ער, ספּענסער, וויל אויספאָרשען און פילאָסאָפיש אויסבויען די ענטוויקלונג פון דער וועלט. מען קאָן מעהר רעדען פון העגעל'ס און שעללינג'ס שליטה אויף איהם, עהדער פון דער איינווירקונג קאַנט'ס. דאָ אין דעם פּונקט איז ספּענסער געוויס גערעכט. מיט אַ געוויסען רעכט קאָן מען זאָגען, אַז ער געהערט מעהר צו דער מעטאַפיזישער ליניע פון דענקען, עהדער צו דער קריטישער און דער פּאָזיטיוויסטישער. דאָס וואָס ער שטעלט אַוועק דעם וועלט־שטאָף אַנשטאָט דעם וועלט־גייסט, בעווייזט נאָך ניט פון מעטאַפיזיק. דער גרויסער פערדיענסט פון קאַנט'ן און קאָנט'ן בעשטעהט גראָד אין דעם, וואָס זיי האָבען ביידע בעוויזען, אַז די „מאַטעריע" איז אַקוראַט אַזאַ מעטאַפיזישער בעגריף, ווי דער „גייסט," אַז די ערפאַהרונג און די וויסענשאַפט וויסען לחלוטין גאָרנישט פון זיי ביידען.

און פון דעסטוועגען איז ספּענסער — אַ קינד פון דעם פּאָזיטיווען דענקען; נאָך מעהר: אַ פּראָדוקט פון קאַנט'ס פילאָסאָפיע אין אַ סך אַ גרעסערער מאָס, עהדער דאָס איז איהם אַליין געווען בעוואוסט.

פּאָזיטיוויסטיש איז אין איהם ערשטענס דער גלויבען, אַז די פילאָסאָפיע האָט זיך צו בעשעפטיגען נאָר מיט דער וועלט פון דער ערפאַהרונג, בעת ער ניט אַליין צו, אַז הינטער דער וועלט פון ז'ער ערפאַהרונג איז דאָ נאָך אַ העכערע וועלט, וואָס שטייגט אַריבער די גרענעצען פון אונזער שכל. ער מיינט, אַז מיר מוזען אין איינעם מיט דער רעליגיאָן קומען צו דעם רעזולטאַט, אַז אין דער וועלט הערשט אַ געטליכע אינטעלליגענץ, וואָס שטעהט אפשר אויף אַזוי פיעל העכער פאַר דעם מענשליכען שכל, אויף וויפיעל דער מענש־ליכער שכל איז העכער פאַר דעם מעכאַניזם פון אַ זייגער. אָבער דאָס איז אַלץ, וואָס מען קאָן צוגעבען דער רעליגיאָן און דער טהעאָ־

לאָגיע. פון דעם גופא וואַקסט אַרויס דער רעזולטאַט, אַז דער מענשליכער שכל קאָן אפשר אַקוראַט אַזוי ווייניג פאַרשטעהן די איבערזינליכע וועלט און אַריין דרינגען אין דעם מהות פון גאָט, אויף וויפיעל אַ מעכאַניזם פון אַ זייגער, ווען ער וואָלט געקענט דענקען, וואָלט געקאָנט אַריין דרינגען אין דער שכל'דיגער וועלט פון דעם מענשען. אָבער ניט נאָר ביי דער טהעאָלאָגיע בלייבט דעם מענשענ'ס שכל שטעהן אין אַהנמאַכט. אויך די גרונד־פּראָבלעמען פון דער וועלט־בעטראַכטונג, ווי צ. ב. בעוועגונג און די אונענדליכקייט וועלען פאַר איהם בלייבען אייביגע רעטענישען. ספּענסער ענטדעקט אין די מענשליכע געדאַנקען וועגען זיי אייביגע ווידערשפּרוכען, וואָס דערמאָהנען אָן קאַנט'ס „דיאַלעקטיק פון דעם ריינעם שכל.“ בנוגע די רעליגיעזע און מעטאַפיזישע פראַגען איז נאָר איין שטאַנדפּונקט מעגליך: דער אַגנאָסטיציזם, דאָס איינזעהען, אַז אויף אָט דעם פעלד קאָן דער מענש גאָר ניט וויסען. אַגנאָסטיציזם איז ניט מאַטעריאַליזם און ניט אַטהעאיזם. ספּענסער'ס אַגנאָסטיציזם איז אַן עהרליכער „מיר וויסען ניט“ דאָרטען, וואו יענע זאָגען: „מיר וויסען, אַז ניט.“ זייער וויסען איז אָבער אַ זיך־איינשמועסען, אַ זעלבסט־אָבנאַרונג, וואָס געהט להיפך צו די שטרענגע פאָדערונגען פון אַ וויסענשאַפטליכער פילאָסאָפיע, און דאָס שטעהט גאַנץ קלאָהר פאַר ספּענסער'ס אויגען.

צו דעם אַגנאָסטיציזם פּאַסט אויך זעהר גוט ספּענסער'ס ערקענטניסטהעאָריע, וואָס איז אויפגעבויט כמעט נאָך דעם זעלביגען פּלאַן ווי עדואַרד פאָן האַרטמאַן'ס טראַנסצענדענטאַלער רעאַליזם. אונזערע פאָרשטעלונגען זענען ניט קיין ריכטיגע אָבשפּיעגעלונגען פון די ווירקליכע וועלטפּראָצעסען, אָבער דערפאַר סימבאָלען פון זיי. יעדער פּראָצעס אין דער נאַטור האָט אַ בעזונדער סימבאָל אין דער ערקענטניס. פערענדערען זיך די פּראָצעסען, פערענדערען זיך די סימבאָלען. און ווען עדואַרד פאָן האַרטמאַן האָט דערפון אַרויסגעדרונגען, אַז מען קאָן זיך פאָרט דורכרייסען דורך די סימבאָלען און מעטאַפיזיש אַריין דרינגען אין דעם תוך פון דעם זיין, טראַכט ספּענסער וועגען דעם אַ סך פּאָזיטיוויסטישער: מיר קאָנען קיין מאָל ניט דורכרייסען דעם געדיכטען שלייער פון די סימבאָלען פון שאָטענס, וואָס הענגט צווישען אונז און דעם תוך פון דער וועלט. דער־

פאַר קאָנען מיר אָבער אויס דער אָרדנונג, אין וועלכער עס קומען פאַר די פערענדערונגען אין דעם שפּיעל פון די שאַטענס, שליעסען אויף די אָ ר ד נ ו נ ג ד. ה. די געזעצען פון די פערענדערונגען וואָס קומען פאָר אין דער וועלט. דאָס „זיין" איז פערשטעלט פאַר אונז, אָבער דאָס „ווערן" קאָנען מיר דערקענען, ווען מען ווענדט אָן די ריכטיגע וויסענשאַפטליכע מעטהאָדען.

מיט קאַנט'ן נעהמט אויך ספּענסער אָן, אַז די אויפגאַבע פון דער פילאָסאָפיע איז אויפבויען אָן א י נ ה י י ט ל י כ ע ן סיס־טעם אויף דעם גרונד פון די איינצעל־וויסענשאַפטען. די צוואוואַר־פענע איינצעלנע טהיילען פון דער דערקענטניס מוזען צונויפגעוועבט ווערן אין איין איינציג גאַנצעס. אָבער בעת קאַנט געפינט די איינ־הייט פון די וויסענשאַפטען אין אַ בעשטימטער ראַנג־אָרדנונג, וועל־כע זיי פערנעהמען אין דעם סיסטעם, זוכט ספּענסער ארויסצוגע־פינען איין איינציגען גרונד־געזעץ, פון וועלכען מען זאָל קאָנען אַרויסברענגען אַלע יענע געזעצען, וואָס ווערען שטודירט אין די איינצעל־וויסענשאַפטען: די מעכאַנישע, פיזישע, כעמישע, ביאָלאָ־גישע, פּסיכאָלאָגישע, סאָציאָלאָגישע און עטהישע. אויף דעם אופן בעקומען מיר ניט בלויז אַ סיסטעם פון וויסענשאַפטען, ווי ביי קאַנט'ן, נאָר אויך אַ סיסטעם פון דעם וועלט־געשעהען, אויף וווי־פיעל דאָס קען פערשטאַנען ווערן פון אַ מענשליכען שכל.

דאָס גרונד־פּרינציפּ, אָדער דאָס גרונד געזעץ וואָס בעהערשט אַלע ערשיינונגען פון דער וועלט איז דאָס ע נ ט ו ו י ק ע ל ו נ ג ס - גע־זעץ, די ע ו ו אָ ל ו צ י אָ ן. דער תוך פון דער עוואָלוציאָן בעשטעהט אין דעם, וואָס דער וועלט־שטאָף געהט איבער פון אַ צושטאַנד פון איינפאַכקייט און גלייכקייט אין אַלע זיינע טיילען אין אַ צושטאַנד פון דיפערענצירטקייט, ד. ה. פערשיידענקייט פון די טיילען. אין דערזעלביגער צייט, וואָס די טיילען ווערען פער־שיידען איינער פון דעם אנדערן, ווערט שטאַרקער דער באַנד, וואָס האַלט זיי צונויף אין איין גאַנצען, וואָס א י נ ט ע ג ר י ר ט זיי. פערגלייכט מען ספּענסער'ס פאָרמעל, וועלכע ער האָט אויסגעפונען פאַר דער ענטוויקעלונג בכלל, מיט יענע געדאַנקען קאַנט'ס, וואָס ליעגען אויף דעם גרונד פון זיין ראַנג־אָרדנונג פאַר די וויסענשאַפ־טען, בעמערקען מיר דאָ אַ געוויסע עהנליכקייט, וואָס קאָן ניט זיין

בלויז א רזולטאט פון צופאל. די וויסענשאפטען אונטערשיידען זיך איינע פון די אנדערע ביי קאַנט'ן אזוי, ווי די איינצעלנע ענטוויקלונגס־פאזען אין ספּענסער'ס וועלט־פאָרמעל. די וויסענשאפטען הויבען אָן פון א י נ פ א כ ע ר ע און געהען איבער אין צ ו נ י פ נ ע ז ע צ ט ע ר ע. זייער צוזאמענהאנג איז אין די פריהערדיגע פאזען געווען א שוואכער אין דער פּאָזיטיווער פעו־יאָדע ווערען זיי פעסט אינטעגרירט אין איין סיסטעם. וואָלט מען זיך געקאָנט פאָרשטעלען, אז די מאטהעמאטיק לאָזט פון זיך ארויס די איבעריגע וויסענשאפטען און בינדט זיי דערנאָך צונויף אין איין סיסטעם, לויט די קאנט'שע פּרינציפּען, וואָלטען מיר דערביי בעקומען אן עוואָלוציאָנס־פּראָצעס, אָבגעשפּיעלט פּונקט נאָך דער ספּענסערשער פאָרמעל : איבערגאנג פון אן איינפאכען און א שוואך צוזאמען געבונדענעם צושטאנד אין א צונויפגעזעצטען און פעסט אינטעגרירטען. דאָס איז ,פערשטעהט זיך, ניט קיין בעוויז פאר דער ריכטיגקייט פון דער ספּענסער'שער פאָרמעל, נאָר א בעוויז, אז פיעל פון דעם, וואָס קאָנט האָט אויסגעפונען פאר דאָס מענשליכע בעוואוסטזיין, האָט ספּענסער אריבערגעטראָגען אין א איבערגעארבייטעטער פאָרם אויף דאָס אל־וועלטליכע זיין.

די ענטוויקלונג פון דער וועלט און פון אלע צווייגען פון דעם וועלטליכען געשעהען בעטראכט ספּענסער כמעט אין א ריין מאטעריאליסטישען ליכט. זיין אגנאָסטיציזם און פּאָזיטיוויזם בלייבט פון יענער זייט פילאָסאָפיע, ווי א מין קרבן, וואָס ער ברענגט דעם קריטישען געדאנק, כדי יענער זאָל זיך מעהר ניט ארייננמישען אין דעם גאנג פון דער פילאָסאָפיש־מאטעריאליסטישער קאָנסטרוקציע. דער גאנצער וועלט־פּראָצעס ווערט סוף־כל־סוף צוריקגעפיהרט אויף די ערהאלטונג פון שטאָף, קראפט און בעוועגונג און אויף זייער פערשיעדענע פערטיילונג אין רוים און צייט...

ווי פערשיידען מען זאָל זיך ניט שטעלען צו דעם פילאָסאָפישען ווערטה פון ספּענסערס גרונד־פּרינציפּ, מוז מען אָבער צוגעבען, אז זיין סיסטעם איז רייך אין איינצעל־סברות און טהעאָריען, מיט וועלכע די וויסענשאפט מוז זיך רעכענען. אפילו זיין סאָציאָלאָגישער גרונד־געדאנק, אז די געזעלשאפט איז א מין א ר ג א נ י ז ם, וואָס ענטוויקעלט זיך לויט אויבינע אונפערענדערליכע געזעצע

און וואָס פיהרט דורך אַלץ שאַרפער און שאַרפער די ארבייטס־טיילונג צווישען די איינצעלנע אינדיווידועז, איז נאָך ניט אין גאַנצען אָבגעפרעגט געוואָרען אין דער מאָדערנער פאָרשונג. נאָך רייכער אין איינצעלנע ווערט־פולע געדאנקען איז זיין ביאָלאָגיע און זיין פסיכאָלאָגיע.

אָבער אויך דאָס גאַנצע סיסטעם פון ספּענסער׳ס „סינטהעטישער פילאָסאָפיע“ איז אַ מוסטער פון איינהייטליכקייט, גאַנצקייט און פאַקטען־רייכטום. אויב קאַנט איז דער קאַנט פון דעם פּאָזיטיווען געדאנק, איז ספּענסער זיין העגעל. עס איז דעריבער קיין חדוש ניט, וואָס ספּענסער האָט אין דער צווייטער העלפט פון דעם ניינצעהנטען יאָהר הונדערט, אין דער נאָך־דאַרווינשער פעריאָדע, געשפּיעלט כמעט דיזעלבינע ראָליע, ווי העגעל אין דער פאַר־דאַרווינשער. ביידע האָבען געזוכט צו בעפריעדיגען די פילאָסאָפישע בעדערפניסען פון זייער צייט דורך איינהייטליכקייט, עוואלוציאָניזם אין אַ סיסטעמאטישען, רייכען עמפּירישען וויסען.

ניינצעהנטער קאפיטעל.

די אַנטראָפּאָלאָגישע ריכטונגען

ב. האַלב־פּאָזיטיוויסטען, נעאָ־קריטיציזם, נעאָ־יומיזם און פּראַגמאַטיזם.

(אינהאלט: דיוהרינג און זיין ווירקליכקייטס־פילאָסאָפיע. פּוליע׳ס „אידעען־קרעפטען“. גיויאָ און די פילאָסאָפיע פון׳ם לעבען. — דער נעאָ־קריטיציזם. די זינעס־פיזיאָלאָגיע און קאַנט׳ס „טראַנסצענדענטאַלע עסטעטיק“. העלמהאָלץ און די טהעאָריע פון דער „ספּעציפישער ענערגיע“. אָטטאָ ליעבמאַן און דער „צוריק צו קאַנט!“ פריעדריך אַלבערט לאַנגע: די פּסיכאָ־פיזישע אָרגאַניזאַציע, די בעשאַפונגס־פאָרמען און דער שטאַנדפּונקט פון דעם אידעאַל. לאַווראָוו און מיכאַילאָווסקי. די סוביעקטיווע מעטהאָדע אין דער סאָציאָלאָגיע. הערמאַן קאָהען און דער נעאָ־קאַנטיאַניזם. טראַנסצענדענטאַלער און מעטאַפיזישער אידעאַליזם. אַלאָאיס ריעהל און די צוויי ארטען פון דער פילאָסאָפיע. — דזשאָהן סטיוארט מילל. די ערפאַהרונג און דאָס „איך“־פּראָבלעם. דער גאָט־גלויבען. — דער נעאָ־יומיזם פון ריכאַרד אַווענאַריוס און ערנסט מאַך אָסטוואַלד׳ס ענערגעטיק. — דער „פּראַגמאַטיזם“.)

§ 37. דיוהרינג, פּולליע און גיויאָ.

אָגיוסט קאָנט האָט זיך געמיהט צו פעראייניהייטליכען די מענשליכע ערקענטניס און צו בעגרעניצען זי אויף דער וועלט פון דער וויסענשאַפטליכער ערפאַהרונג. הערבערט ספּענסער האָט אויך ניט אויסגעלאָזען דעם געדאַנק פון אויג, אַז זיין פילאָסאָפיע איז סיסטעמאַטיזירטעס מענשליכעס וויסען. אָבער פון דעסטוועגען קלינגט אין איהר שטיל דורך אַ האַלב־מעטאַפיזישער טאָן. די פילאָסאָפיע איז דאָס מענשליכע וויסען וועגען דער וועלט. זיין סיסטעם איז אין זיינע אויגען אַן אָבשפּיעגלונג פון דעם וועלט־געשעהען, אויף וויפיעל דער מענשליכער שכל קאָן עס משיג זיין.

אָן עהנליכע שטעלונג צו דער פילאָסאָפיע נעהמען איין דיוהרינג, פולליע און גיויאָ, וואָס זענען אויסגעוואַקסען אונטער דעם איינפלוס פון קאַנט, דאַרווין און ספּענסער. איך רוף זיי דעריבער די האלב־פּאָזיטיוויסטען.

א י י ג ע ן ד י ו ה ר י נ ג (געב. 1833) זעהט אין דעם פּאָזיטיוויזם קודם כל די פאָרדערונג צו בלייבען טריי דער ווירקליכקייט און ניט צולאָזען אין איהר קיין וועלכע עס ספּיריטואַליסטישע ערקלערונגען. די ווירקליכע וועלט איז, אמת, ניט מעהר ווי אַ מענשליכע וועלט, אַבגעשפּיגעלט אין דעם מענשליכען בעוואוסטזיין, אָבער אַזוי ווי קיין אַנדערע, ניט מענשליכע וועלט קאָנען מיר אונז ניט פאָרשטעלען, האָבען מיר זיך גאָר ניט וואָס צו קימערן וועגען איהר און מוזען זי אין גאַנצען ארויס וואַרפען פון אונזער געדאַנקען. עס בלייבט יעמאָלט די איין־און־איינציגע ווירקליכע וועלט, אָט די וועלכע מיר זעהען מיט אונזערע חושים און בעטראַכטען מיט אונזער שכל. מיר זעהען אין איהר רוים, צייט, פאַרבען און אַנדערע עמפּפינדונגען, מאַטעריע און קויזאַליטעט — מוזען מיר אָננעהמען, אַז די אַלע זאַכען געהערען צו דער ווירקליכקייט און מיר האָבען ניט ווייטער וואָס צו פילאָסאָפירען וועגען זייער מעגליכקייט אָדער ניט־מעגליכקייט. אונענדליכקייט אָבער זעהען מיר ניט אין דער ווירקליכקייט, ממילא מוזען מיר אָננעהמען, אַז די וועלט איז ע נ ד ל י ך אין רוים און אין צייט. דאָס פּאַסט אויך בעסער צו יענעם וויסענשאַפטליכען געזעץ, וואָס זאָגט, אַז דער סכום פון דער מאַטעריע און פון דער בעוועגונג בלייבט אין דער וועלט תמיד דערזעלביגער, ד. ה., אַז דער סכום איז אַן ע נ ד ל י כ ע ר. ראָבערט מאַיער'ס געזעץ וועגען דער איינהייט פון דער ערהאַלטונג פון דער קראַפט האָט נאָר יעמאָלט אַ וויסענשאַפטליכען זין, ווען מיר נעהמען אָן, אַז די וועלט איז אַ סיסטעם, וואָס איז אַבגעשלאָסען אין זיך גופא.

די ווירקליכקייטס־פילאָסאָפיע דאַרף אויסמאָלען דאָס גאַנצע ווירקליכע וועלט־געשעהען, כדי איינצואווירקען אויף אונזער לעבען און אויף די אויסאַרבייטונג פון די העכסטע לעבענס־ציעלען. די ווירקליכע וועלט איז אויך אַ ג ו ט ע וועלט. זי האָט אויסגעאַרבייט אַזוי פיעל מעגליכקייטען פון גליק און אַזוי פיעל שעהנע

און ערהאַבענע ערשיינונגען. די מענשליכע פּערזענליכקייט, וואָס לעבט נית נאָר צוליעב די גראָב־עגאָאיסטישע אינטערעסען, נאָר וואָס לעבט צוליעב אידעאַלען און הויבט זיך אויף אין דעם געדאַנק צו דער בעטראַכטונג פון דעם גאַנצען אוניווערזום, איז דאָס העכסטע, וואָס די ווירקליכקייט האָט ארויסגעבראַכט. איינאָרדנען דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען אזוי, אַז יעדער מענש זאָל קאָנען ווערן אזא פּערזענליכקייט, און אַלע פּערזענליכקייטען זאָלען קאָנען לעבען אויטאָנאָם, אָהן אַ שום צוואַנג פון דרויסען, דאָס דאַרף זיין דאָס געזעלשאַפטליכע אידעאַל, צו וועלכען מיר זאָלען שטרעבען. פערווירקליכט ווערן קאָן דאָס אידעאַל נאָר יעמאָלט, ווען מען וועט אָבשאַפען דאָס לוין־סיסטעם און איינפיהרען אַ פרייען סאָציאַליזם.

דיוהרינג פערלאָזט די גרענעצען פון די פּאָזיטיווע וויסענשאַפטען צוליעב אַ כמעט מאַטעריאַליסטישע אויסטייטשונג פון דעם וועלט־פּראָצעס. אַלפרעד פולליע (געב. 1838) בויט אויף זייער פונדאַמענט אַן אינטערעסאַנטע, כמעט אידעאַליסטישע, מעטאַפיזיק. פון אָנהויב אַן אָנהענגער פון פּלאַטאָן, געהט פולליע אריבער צו דעם פּאָזיטיוויזם און צו דעם דעטערמיניזם. ער קומט אָבער אויף דעם באָדען פון דעם פּאָזיטיוויזם צו אַן אינטערעסאַנטער ערקלעהרונג פון דער „ווילענס־פרייהייט“. די „אידעע“ פון דער ווילענס־פרייהייט לעבט אין אונזער נשמה און די ליעבע צו אָט דער אידעע ווערט אזוי שטאַרק, אַז זי הויבט אָן פּסיכאָלאָגיש גובר זיין אַלע אַנדערע מאָטיוועז. די אידעע ווערט דערמיט גופא אַ ק ר אַ פ ט, וואָס ווירקט, ווי אַלע אַנדערע קרעפטען. אָט דעם געדאַנק ארבייט ער ווייטער אויס צו אַ וועלט־פּרינציפּ. אַלע קרעפטען אין דער נאַטור זענען א י ד ע ע ן ־ ק ר ע פ ט ע ן. און נאָר דורך דעם, מיינט ער, קאָן מען זיך דערקלעהרען די עוואָלוציאָן. דער מעכאַניזם איז נאָר די דרויסענדיגע זייט פון דעם וועלט־פּראָצעס.

פאר פולליע'ס תלמיד, זשאַן מאַריע גיואַיאָ (1854—1888) איז די ווירקליכקייט — דאָס מענשליכע ל ע ב ע ן. די פילאָסאָפיע דאַרף ארויסברענגען די שיכות, וואָס עקזיסטירט צווישען דעם לעבען פון דעם מענשען און די פּראָצעסען פון דער גאַנצער וועלט. וואָס שטאַרקער און טיעפער עס איז ביי איינעם דאָס לעבען, אַלץ ענגער ווערט איהם דער קרייז פון זיין איינענעם „איך“. דאָס

געזעלשאַפטליכע צוזאַמענלעבען איז אויסגעוואַקסען פון דעם, וואָס דאָס לעבען פון דעם יחיד איז געוואָרען טיעפער און רייכער.

די מאָראַל איז די וויסענשאַפט, ווי אַזוי צו פערלענגערן און רייכער צו מאַכען דאָס מענשליכע לעבען. די רעליגיאָן איז אויך אַ מין געזעלשאַפטליכער צוזאַמענלעבען פון דעם יחיד מיט דער גאַנצער וועלט, — אַ געפיהל פון סאָלידאַריטעט צו דעם קאָסמאָס. אין דער צוקונפט וועט די רעליגיאָן ניט פערשווינדען, נאָר יעדער איינער וועט זיך בויען זיין אייגענע רעליגיאָן, לויט דעם גראַד פון טיעפקייט און שטאַרקייט, וואָס זיין לעבען האָט. אויך די עוואָלוציאָן איז ניט קיין אַנדער זאַך, ווי די ענטוויקעלונג פון ל ע ב ע ן, זיין ברייטער ווערן און טיעפער ווערן, דער עיקר ביי דעם מענשען און אין דער מענשליכער געזעלשאַפט.

§ 38. דער נעאָ־קריטיציזם.

קאַנט׳ס פּאָזיטיוויזם האָט אָבגערייניגט דעם געדאַנק פון אי־בערזינליכע מעטאַפיזישע געשטאַלטען, און האָט געלעהרנט צו בע־טראַכטען די וויסענשאַפטען פאַר דעם איינציגען מאַסשטאַב פון אַ זיכערער ערקענטניס. פון וואַנען שטאַמט אָבער די זיכערקייט אין די וויסענשאַפטען? אויף דער פראַגע, וועלכע קאַנט האָט אוועק־געשטעלט אין זיין קריטיק, האָט דער פּאָזיטיוויזם ניט געגעבען קיין ענטפער. אין איהם איז נאָך געבליבען שטעקען אַ היבש ביסעל ד אָ ג מ אַ ט י ק. ער האָט זיך ניט גענוג אָבגעגעבען רעכענונג וועגען די פּראַצעסען וואָס ברענגען ארויס יענע בעגריפען, ווי צ. ב., „געזעץ“ און „ענטוויקעלונג“, וועלכע אַ פּאָזיטיוויסטישער דענקער וועגדט אָן אין זיין פילאָסאָפישען בוי. אַ גייסט, וואָס איז פּערזאָנליך אין אַ נויטווענדיגען וויסען, בלייבט אומבעפרי־דיגט פון קאַנט׳ס פּאָזיטיוויזם און יענע סיסטעמען, וואָס ווערען געבויט אויף זיין פונדאַמענט. נאָך ווייניגער, פערשטעהט זיך, קאָן אַזאַ גייסט, וואָס לעכצט נאָך שטרענגער וויסענשאַפטליכער נויט־ווענדיגקייט, זיך לאָזען פערבלענדען פון בלומרשט וויסענשאַפטליכע פייערווערקען, וועלכע די אַלטע מעטאַפיזיק פלעגט לאָזען פאַנאַנ־דערברענגען. אַ טייל ערנסטע פילאָסאָפישע דענקער איז דעריבער אין דעם סוף פון די זעכציגער יאָהרען געוועזען געצוואונגען „צוריק־צו־

קעהרען זיך צו קאנט", כדי דארטען צו געווינען א שטיץ־פונקט פאר א נייע, מעהר זיכערע ארט פון פילאסאפישען פארשען.

די ענטוויקעלונג פון די וויסענשאפטען גופא האט גענומען טרייבען צו קאנט. בפרט יענער טייל פון זיי, וואס האט געהאט צו טהאן מיט דער פיזיאלאגיע פון אונזערע חושים. אין דער וויסענשאפט איז צום ערשטען מאל בעוויזען געווארען מיט אינסטרומענטען אין דער האנד, אז די דרויסענדיגע וועלט שפאצירט ניט אריין אין אונזערע זינען, און ווערט אויך ניט „אבגעקאפירט" פון דער ערקענטניס, ווי א זאך ווערט אבגעקאפירט אין א שפיעגעל. מיר זעהען ניט דעם בוים, וואס שטעהט פאר אונזערע אויגען, מיר זעהען נאר א **בילד** פון א בוים, וואס ווערט בעשאפען אין דעם צענטראל מארך, לויט די פראצעסען, וואס קומען פאר אין די זעה־נערוועו. דאס בילד, וואס געפינט זיך אינוועניג אין אונז, ווערט דורך א פראצעס, וואס איז נאך עד היום ניט קלאהר פאנאנדערגעפלאנטערט געווארען, ארויסגעשליידערט פון דעם מארך און אוועקגעשטעלט דרויסען פון דעם מענשען אויף דעם זעלביגען שטייגער, ווי די זאכען, וואס ליעגען אבגעקאפירט אויף דעם **שטח** פון דעם שפיעגעל, ווערען פון דעם אויג אוועג געשטעלט הינטער דעם שפיעגעל. אבער אויך דער **רוים**, וועלכען מיר זעהען דרויסען פון אונז, וואלט ניט עקזיסטירט, ווען מיר וואלטען איהם ניט געזעהען. ווייל זעהען עפעס הייסט אויף דעם לשון פון דער פיזיאלאגיע: עס ווערט בעשאפען א **בילד** פון עפעס אין די נערוועו און אין דעם מארך. דער וועלט־רוים איז אויך ניט מעהר ווי אזא בילד, וואס ווערט בעשאפען אינוועניג און ווערט ארויסגעשליידערט דרויסען אקוראט אזוי, ווי דער רוים, וועלכען מיר זעהען הינטער'ן שפיעגעל. היות אבער ווי מיר זעהען נאר בילדער, וואס ווערען בעשאפען אינוועניג אין אונז; היות ווי עס איז לגמרי ניטא קיין מעגליכקייט דורכצורייסען זיך דורך די בילדער צו די זאכען, איז יעמאלט מוזען מיר קומען צו דעם שלוס, אז די וויסענשאפט קאן אבסאלוט ניט זאגען אויף זיכער ווי די זאכען זעהען אויס, ווען מען זעהט זיי ניט, און זי קאן אויך ניט גאראנט'ערען, אז עס זענען איבערהויפט דא וועלכע עס איז זאכען דרויסען פון דער ערקענטניס. אויף אזא'ן אופן קומט די שטרענגע עמפירישע וויסענשאפט צו

דיזעלביגע רעזולטאַטען, וואָס קאַנט האָט אויסגעפונען אין זיין טראַנסצענדענטאַלער עסטהעטיק. רוים און צייט זענען ניט עפּעס אַזוינס, וואָס עקזיסטירען אין דער דרויסענדיגער וועלט: זיי ווערען בעשאַפען אין דעם „סוביעקט" און געהערען ניט צו דער „זאַך אין זיך"; און וואָס „די זאַך אין זיך" איז, בלייבט אַן אויביגער סוד.

אָט דעם רעזולטאַט פון דער וויסענשאַפטליכער זיגנעס־פיזיאָלאָגיע האָט מיטגעטיילט און בעלויכטען איינער פון די גרעסטע פאָרשער אויף דעם דאָזיגען פעלד: העלמהאָלץ (1821—1895). העלמהאָלץ שטימט ניט אין אַלע פּונקטען איין מיט קאַנט'ן. אין אַ סך גרונדפראַגען פון דער ערקענטניסטהעאָריע גיט ער רעכט דער עמפּירישער טהעאָריע פון דזש. סט. מילל, וועגען וועמען מיר וועלען נאָך רעדען. אָבער וועגען איין הויפּט־פּונקט דערקלערט ער, אַז קאַנט קאָן ניט פערדרענגט ווערען פון זיין פּאָזיציע: דאָס איז זיין לעהרע וועגען דער קאַטעגאָריע פון קוויזאַליטעט. די קויזאַליטעט איז, לויט העלמהאָלץ, אַ־פּריאָרי, זי קאָן בשום אופן ניט שטאַמען פון דער ערפאַהרונג. זי, די קויזאַליטעט, צווינגט אונז אָנצונעהמען אויסערע אורזאַכען, כדי צו דערקלערען די ערשיינונגען אין אונז. און אַ דאַנק איהר ווערט אויס בעוועגונגס־עמפפינדונגען בעשאַפען דאָס בילד פון אַ רוים און אַרויסגעוואָרפען פון אונז אין דרויסען. אויך אין דעם פּונקט פון די עמפפינדונגען געהט זיך העלמהאָלץ פאַנאַנדער מיט קאַנט'ן. קאַנט האָט דערקלערט די גאַנצע רוימליך צייטליכע וועלט פאַר אַ סכום פון ערשיינונגען. אין דער וועלט פון ערשיינונגען גופא איז אָבער ניטאָ קיין גרונד אָנצונעהמען, — אַזוי האָט ער געמיינט, — אַז דרויסען פון די נערוועז זענען דאָ נאָר רוימליך־מאַטעריעלע בעוועגונגען, און אַז די פערשיידענע זינעס־קוואַליטעטען (רויט, שווער א. ז. וו.) ווערען בעשאַפען ערשט אין די נערוועז. וויבאַלד די בעוועגונג גופא איז אַן ערשיינונג און ניט קיין „זאַך אין זיך" האָט עס קיין זין ניט אויפצובויען אויף איהר נאָך אַ צווייטען גאָרען פון ערשיינונגען. מיר קאָנען דעריבער אָננעהמען, אַז די דרויסענדיגע רוימליך־צייטליכע ערשיינונגס־וועלט איז אין זיך גופא אַ פאַרביגע, שווערע, לייכטע און אַזוי ווייטער. העלמהאָלץ קאָן

נים מסכים זיין מיט דעם. אין איינעם מיט נאָך אַ גרויסען פּיזי־אָלאָג, מ י ו ל ל ע ר, האָט ער געפונען, אַז יעדער נערוו איז אים שטאַנד אַרויסצוברענגען נאָר איין בעשטימטע עמפּפינדונג, אַלץ איינס, מיט וואָס פאַר אַן אַרט בעוועגונג מען זאָל איהם ניט רייצען. יעדער נערוו האָט זיין „ספּעציפישע ענערגיע“. יענער נערוו־פאַזער, צ. ב., וואָס ברענגט אַרויס רויט, קאָן קיין אַנדער פאַרב ניט בע־שאַפען און ער ענטפערט מיט דער עמפּפינדונג „רויט“, אַלץ איינס, וואָס אויף איהם זאָל ניט איינווירקען: ליכט־וועלען, עלעקטרישע־וועלען אָדער מעכאַנישע בעוועגונג. ווערט ביי איינעם פּאַטאָלאָגיש צושטערט אַזאַ נערוו־פאַזער, שטעלט זיך ממילא ביי איהם איין אַ בעשטימטע פאַרבענבלינדהייט.

אָט די אַלע אונטערזוכונגען און קריטישע אויסבעסערונגען פון קאַנט'ס לעהרע גרייפען אָבער ניט אָן, נאָר אדרבה, זיי פערשטאַרקען איהר יסוד, אַז די דרויסענדיגע וועלט איז אַ פּראָדוקט פון אונזער ערקענטניס, און אַז דעריבער מוז דער אמת'ער אָנהויב־פּונקט פון אַ זיכערער פילאָסאָפיע ז י י ן ד י ע ר ק ע נ ט נ י ס ־ ט ה ע ־ אָ ר י ע, דער קריטיציזם, אויף וועלכען עס דאַרפען ערשט אויפ־געבויט ווערען די וויסענשאַפטען.

אָטטאָ ליעבמאַן (געב. 1840) איז געוועזען דער ערשטער, וואָס האָט אַוועג געשטעלט די פאָדערונג פאַר דער פילאָסאָפיע צוריק צו קעהרען זיך צו קאַנט'ן. דעם אויסרוף: „צוריק אויף קאַנט“ האָט ער אַריין געשריען אין די מחנה פון פילאָסאָפישע פאָרשער גראָד אין יענער צייט, ווען זי איז געוועזען אַזוי צודולט פון דעם באַנקראָט, וואָס די מעטאַפיזיק האָט געליטען, און אַ סך ערנסטערע מוחות האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן אויפ'ס ניי שטודירען קאַנט'ן.

אויך ליעבמאַן איז ניט קיין בלינדער אָנהענגער פון קאַנט'ס געדאַנקען, אָבער ער קומט אין זיינע נייע, זעלבסטשטענדיגע אונ־טערזוכונגען צו קאַנטישע רעזולטאַטען. דאָס דענקען איז ניט נאָר אַ קאָפּיע פון דער ערפאַהרונג. די ערפאַהרונג בעשטעהט פון איינ־צעלנע עמפּפינדונגען, וואָס רייסען זיך אין אונז אַריין אָהן אַן אָרדנונג און אָהן אַ זין. כדי אַריין צו ברענגען אָרדנונג אין זיי, בעשאַפט דער מענש ה י פּ אָ ט ה ע ז ע ן, לויט זיין אייגענער נאַטור. געוויסע גרונד־היפּאָטהעזען ווערען בעשאַפען פון י ע ־

דען מענשליכען שכל, און קיין מענש קאָן זיך ניט בעגעהן אָהן זיי: דאָס זענען די היפּאָטהעזען פון אידענטיטעט (אַז געוויסע עמפפינדונגען זענען אבסאָלוט גלייך איינע צו די אַנדערע), קאָנטינואיטעט, (אַז די עמפפינדונגס־וועלט ווערט ערגענץ ניט איבערגעריסען) און קויזאַליטעט. די נויטווענדיגקייט פון די דריי היפּאָטהעזען פאר דעם מענשליכען שכל צווינגט איהם צו גלויבען, אַז זיי עקזיסטירען דרויסען פון איהם. ער טראָגט זיי דעריבער אריין אין די דרויסענדיגע וועלט. די לעהרע פון יענע נויטוועגדיגע היפּאָטהעזען איז די קריטישע מעטאַפיזיק. זי וויים גאַנץ גוט, אַז דאָס וואָס זי געפינט אויס, איז ניט דער אמת וועגען דעם, ווי אזוי די זאַכען זענען צונויפגעבונדען אין דער ווירקליכער וועלט, נאָר מעהר נישט ווי דער אמת וועגען דעם, ווי אזוי אַ מענשליכער שכל איז געצוואונגען זיי פאָרצושטעלען זיך. אויך די איינצעל־וויסענשאפטען זענען ניט קיין ריינע ערפאהרונג, אויך אין זיי שפּיעלען אַ צו גרויסע ראָליע די אַ־פּריאָרישע עלעמענטען. זיי זענען ניט מעהר ווי מענשליכע טהעאָריען.

נאָך אַ וויטערן שריט אין דעם נעאָ־קאַנטיאַניזם אָדער נעאָ־קריטיציזם מאַכט פריעדריך אַלבערט לאַנגע (1875—1828).

ווי אַ פיש, וואָס שווימט ארום אין אַ פינסטערען באַסיין, קאָן זיך מיט'ן קאָפּ אָנשטויסען אָן די וואַנד און פיהלען, אַז דאָ איז אַ גרעניץ, וועלכען ער קאָן ניט אריבער שטייגען, אזוי שטויסט זיך אָן דער מענשליכער שכל אָן געוויסע גרעניצען, וואָס בלייבען אויף אויביג פערשלאָסען פאר איהם. דאָס זענען די גרענעצען, וואָס טיילען אָב די וויסענשאַפטליכע ערפאַהרונגס־וועלט פון דער מעטאַפיזיק. ווי אַ פיש אין וואַסער פיהלט זיך דער ערקענענדער מענש נאָר אין דער וועלט פון ערשיינונגען. דאָ געפינט ער אַ מאַטעריאַל פון דרויסען, וועלכען ער גיעסט אריין אין אייגענע פאָרמען פון רוים, צייט און קאַטעגאָריען, וואָס שטאַמען פון זיין פסיכאָ־פיזישער אָרגאַניזאַציע. די פאָרמען זענען ניט פאַסיווע כלים, אין וועלכע עס ווערט אריין געגאָסען דער אינהאַלט פון דרויסען: זיי זענען בעשאַפונגס־

פאָרמען, וואָס פערענדערן און שמעלצען אום דעם מאַטעריאַל לויט זייערער אייגענער טבע און לויט דעם בעשאַף פון דעם מאַטעריאַל. די בעשאַפונגס־פאָרמען *טראַכטען* אויס אַן אייגענע מענשליכע וועלט. די גאַנצע ערקענטניס איז אַ *דיכטונג*, ווייל דער מענש איז פון נאַטור אויס אַ *דיכטער*, וואָס יאָגט זיך צו פערווירקליכען בעשטימטע *אידעאַלען*. שוין די וויסענשאַפט זיינע איז אַ דיכטונג, וואָס פערווירקליכט דעם אידעאַל פון איינהייטליכקייט און האַרמאָניע. אין דער וויסענשאַפט אָבער און אין דער אַלטעגליכער פּראַקטיקע האָבען זיך די בעשאַפונגס־פאָרמען צו רעכענען מיט אַ געגעבענעם מאַטעריאַל, וואָס האָט ביי אַלע מענשען צוגעפּאַסט צו זיך גאַנץ בעשטימטע פאָרמען, פון וועלכע קיין מענש קאָן ניט אַרויס שפּרינגען. רוים, צייט און קוויזאַליטעט זענען דערפאַר *נויטווענדיג*, ווייל אַלע מענשען מוזען זיי אָנווענדען, ווען זיי נעהמען אין זיך אַריין די דרויסענדיגע וועלט. שטייגט מען אָבער אַריבער די ערפאַהרונגס־וועלט, ווי אין דער מעטאַפיזיק, יעמאָלט האָבען די בעשאַפונגס־פאָרמען אַ פרייען שפּיעל־רוים, ווייל זייער טהעטיגקייט ווערט ניט קאָנטראָלירט און ניט געקירעוועט פון דעם געגעבענעם מאַטעריאַל. צו די אַלגעמיינע בעשאַפונגס־פאָרמען קומען דאָ נאָך צו די *אינדיווידועלע* בעשאַפונגס־פאָרמען, וועלכע זענען איינגעוואָרצעלט אין יענע טיילען פון דער פּסיכאָ־פיזישער אָרגאַניזאַציע, וואָס מאַכען דעם יחיד פאַר אַ בעשטימטען אינדיווידום, אַ פערשיידענעם פון אַלע אַנדערע מיט־מענשען. אויך די אינדיווידועלע בעשאַפונגס־פאָרמען קאָנען זיך אין דער מעטאַפיזיק פריי פאַנאַנדער שפּיעלען, און עס איז דעריבער אונמעגליך, אַז *אַלע* מענשען זאָלען אַרויס ברענגען דיזעלביגע געדאַנקען וועגען מעטאַפיזישע ענינים. די מעטאַפיזיק איז דעריבער אַ פרייע דיכטונג פון די איינצעלנע אינדיווידועו, אַקוראַט אַזוי ווי קונסט און פּאָעזיע. ווען אין דער וויסענשאַפט שפּיעגעלט זיך אָב די פּסיכאָ־פיזישע אָרגאַניזאַציע פון דעם מין מענש בכלל, איז די מעטאַפיזישע בעגריפס־דיכטונג אַן אָבשפּיעגלונג פון דעם יחיד׳ס נאַטור. דאָס זאָל אונז אָבער ניט אָבהאַלטען פון מעטאַפיזיק; אדרבה, מען מוז געדענקען, אַז זי איז איינגעוואָרצעלט אין אונזער טבע, אין אונזע־

שטרעבען צו דעם אידעאַל פון דער ערקענטניס, צו איינ־הייטליכקייט און האַרמאָניע. מיר דאַרפען מעהר נישט ווימען זיין, אז אין דעם בוי פון מעטאַפיזישע סיסטעמען בעפריעדיגען מיר די פּאָעטישע בעדירפניסען פון אונזער נשמה.

די פשוט'סטע ארט פון מעטאַפיזיק איז דער מ אַ ט ע ר י אַ־ל י ז ם, אַ דיכטונג, וואָס האַלט זיך כמעט שטרענג אָן דעם טעקסט פון די נאַטור־וויסענשאַפטען; אָבער אַ מעטאַפיזיק איז עס פּאָרט. אויב דער מאַטעריאַליזם האַלט זיך פּאָזיכטיג אין זיינע גרענעצען; אויב ער ווייס אליין, אז ער איז ניט מעהר ווי אַ דיכ־טונג, קאָן מען צו איהם גאָר נישט ניט האָבען. די צרה מיט איהם איז אָבער, וואָס ער פערשטעהט ניט זיין אייגענעם מהות. ער מיינט אז ער איז וויסענשאַפט, שטרענגער, אַבסאָלוטער אמת, וועמעס רעזולטאַטען עס מוזען אָנגעווענדט ווערן אויף אַלע צווייגען פון דער מענשליכער נאַטור. אַ דאַנק דעם שטויסט ער זיך צונויף מיט אַנדערע פאָדערונגען פון דער זעלביגער אידעאַליש־עסטעטישער מענשליכער נאַטור, וואָס ברענגט ארויס גאַנץ אַנדערע פאָרשטעלונגען און אידעאַלען אויף די פעלדער פון קונסט, רעליגיאָן און עטהיק. אַזוי ווי יענע אידעאַלען זענען אַקוראַט אַזוי בערעכ־טיגט, ווי די אידעאַלען פון אַן איינהייטליכען וויסען, האָט דער מאַטעריאַליזם קיין רעכט ניט אריין צו לעגען זיי אין חרם, און ארויסצוטרעטען מיט דער פּרעטענזיע צו זיין די איינציג ריכטיגע פילאָסאָפיע. דאָס נעהמט ביי איהם אָבער ניט אָב דאָס רעכט צו בלייבען, ווי אַ בעשיידענע סברה, אין אַ סך איינצעלנע נאַטור־וויסענשאַפטען.

פריעדריך אַלבערט לאַנגע האָט ניט איבערגעלאָזען קיין פאַר־טיגען סיסטעם, וואָס זאָל דערקלערען אַלע טיילען פון דער מענש־ליכער קולטור, פון דער וויסענשאַפט אָן ביז צו דער מעטאַפיזיק און דער רעליגיאָן, ווי געוויסע פערצווייגונגען פון דער מענשליכער נאַ־טור, וואָס לעכצט נאָך די אידעאַלען פון שעהנהייט, אמת און יושר. ער האָט מעהר נישט ווי אָנגעטייט זיין „שטאַנדפונקט פון דעם אי־דעאַל“ אין זיין קריטישער געשיכטע פון דעם מאַטעריאַליזם, אָבער פון דעם שטאַנדפונקט זענען געווען דורכגעדרונגען אַלע זיינע פע־דאַגאָגישע און סאָציאַל־פּאָליטישע ארבייטען. אין די לעצטערע,

ווי צ. ב. אין דער „ארבייטער־פראגע“ איז ער דערגאנגען זעהר נאָהענט צו דעם סאָציאַליזם.

קיין אייגענטליכע פילאָסאָפישע שוהל האָט דער פריה פער־שטאָרבענער לאנגע ניט געגרינדעט. אָבער, א גרויסען רושם האָט ער איבערגעלאָזען אויף די געדאנקען פון זיין צייט. מעהר פאר אַלע־מען האָבען געשפּירט אויף זיך לאנגע'ס ווירקונג די רוסישע סאָ־ציאַליסטישע דענקער לאווראָוו (1823—1900) און מי־כאילאָווסקי (געשט. 1903). זייערע געדאנקען זענען א סינטהעז פון פייערבאך מארקס, מילל און לאנגע, און דערביי שפּיעלט לאנ־גע די הויפּטראָליע. לאנגען צו פערדאנקען, האָט מיכאילאָווסקי אויסגעארבייט זיין „סוביעקטיווע מעטהאָדע אין דער סאָציאָלאָגיע“. דער מענש ליעבט אמת, שעהנקייט און יושר, ווייל ער רופט מיט די נעמען אָן דאָס וואָס ער ליעבט. די אידעאַלען פון דעם אָביעק־טיווען אמת, ווען זיי ווערען אָבגעריסען פון די אידעאַלען פון יושר, ווערען איינזייטיג און אונוויסענשאַפטליך. אין דער אמת'ן קאָן קיין פאָרשער ניט בלייבען אָביעקטיוו דאָרטען, וואו עס האנדעלט זיך וועגען די וויכטיגסטע פראָבלעמען פון דעם געזעלשאפטליכען לעבען. די „אָביעקטיוויטעט“ איז דאָ אָן אָבגענארטע, א טעות אין דעם אייגענעם דענקען. אין איהר דריקט זיך אויס א פערבאָרגענער אידעאַל, דיקטירט פון א וועלכען עס איז רעאַלען אינטערעס. דער סאָציאָלאָג מוז קודם כל איינזעהען, אז א ריין אָביעקטיווע אויס־פאָרשונג פון דער סאָציאַלער ווירקליכקייט איז אונמעגליך און אז דעריבער מוז ער זיך לכתחילה רעכענען מיט זיינע אייגענע סוב־יעקטיווע אידעאַלען. דאָס דיקטירט פאר דער סאָציאָלאָגיע גאנץ נייע אויפגאבען און מעטהאָדען.

אין די פראגען פון דער אייגענטליכער ערקענטניס־טהעאָריע איז מיכאילאָווסקי מעהר עמפּיריקער, לאווראָוו מעהר נעאָ־קאנטיא־נער. מיכאילאָווסקי'ס עמפּיריזם איז אָבער ניט קיין אינדיווידוע־לער, נאָר א סאָציאַלער און אין דעם פּונקט געהט ער זיך מעהר צונויף מיט קארל מארקס. די ערקענטניס וואַקסט ארויס פון די פּראַקטישע נויטען, מעהרסטענטיילס פון די פאָרמען פון מענשליכער ארבייט. נאָך מעהר עהדער די נויטען פון דער איי־גענטליכער טעכניק, ווירקען די געזעלשאפטליכע פאָרמען, אין וועל־

בע די מענשליכע אַרבייט שפּיעלט זיך אָב. די מעטאַפיזיק איז אַ פּראָדוקט פון אַ בעשטימטער געזעלשאַפטליכער אַרבייטס־פאָרם, אָדער ווי מיכאַילאָווסקי דריקט זיך אויס: פון אַ בעשטימטער „פאָרם פון געזעלשאַפטליכער מיט־אַרבייטערשאַפט". אין דער צו־קונפט, ביי אַנדערע פאָרמען פון מענשליכע מיט־אַרבייטערשאַפט, וועט די מעטאַפיזיק אין גאַנצען פערשווינדען.

דער אייגענטליכער נעאָ־קאַנטיאַניזם איז אָבער אויסגעאַרבייט געוואָרען ניט פון ליעבמאַן און לאַנגע, נאָר פון הערמאַן קאָהען (געב. 1842) און זיינע אָנהענגער: פּויל נאַטאָרפּ (געב. 1854), אויגוסט שטאָדלער (געב. 1850), רודאָלף שטאַמלער (1856) און נאָך איי־ניגע אינגערע פאָרשער.

קאָהען האָט געוויס פיעל צו פערדאַנקען פריעדריך אַלבערט לאַנגע, וועמעס אַנדענקען און בעדייטונג ער שעצט אַזוי הויך. אָבער ער פערשטעהט די אויפגאַבען פון דעם נעאָ־קאַנטיאַניזם, מען קאָן זאָגען, פּונקט להיפך צו דעם, ווי זיי זענען אַרויסגעאַרבייט געוואָ־רען ביי לאַנגען. לאַנגע טיילט איין די וועלט אין אַ סוביעקטיווען און אַן אָביעקטיווען פאַקטאָר, און ער ערקלעהרט אונז, צ. ב., ווי אַזוי די „פּסיכאָ־פיזישע אָרגאַניזאַציע" ברענגט פון זיך אַרויס די קאַטעגאָריע פון קוויזאַליטעט. די דאָזיגע אָרגאַניזאַציע איז די א ו ר ז א ך, די בעשטימטע קאַטעגאָריע איז די ו ו י ר ק ו נ ג. אָבער אויב קוויזאַליטעט איז ניט מעהר ווי אַ סוביעקטיווע פאָרם, קאָנען מיר ניט ערקלעהרען איהר ענטשטעהונג מיט דער הילף פון איהר גופא. זאָל דער קריטיציזם ווערען די ב א ז י ס פאַר אַלע וויסענשאַפטען, מוז מען זיך אָבזאָגען פון יעדער פּסיכאָלאָגי־שער, אָדער פּסיכאָפיזישער אויסטייטשונג, ווי אַזוי די אַפּריאָרישע פאָרמען זענען „געוואָרען".

מען דאַרף בלייבען ביי יענער גרונד־פראַגע, וואָס שפּיעלט די הויפּט ראָלע אין קאַנט'ס קריטיק, און וואָס קאָהען האָט דורך זיי־נע פּירושים אויף קאַנט קלאָהר געמאַכט פאַר יעדעם: וואָס פאַר אַ ראָליע שפּיעלען יענע פאָרמען אין דער ערקענטניס? וואָס בעשטעהן זיי אין איהר? ווי אַזוי שטאַמט די געזעצמעסיגקייט, צו וועלכער די וויסענשאַפט שטרעבט, פון יענע אַפּריאָרישע פאָרמען? מען דאַרף אַרויסוואַרפען פון דער

ערקענטניס־טהעאָריע די פּסיכאָלאָגישע פראגע, ווי אזוי מען וואָלט זיך געקאָנט אויסמאָלען, אז די אַפּריאָרישע עלעמענטען זענען צו־נויפגעשטעלט געוואָרען פון איינפאכערע פסיכישע ערשיינונגען. מען מוז זיך אָבזאָגען פון דער מעטאפיזישער זייט פון דער פראגע וועל עס ברענגט זיי ארויס: א גייסט, אָדער א מאטעריע, אָדער א „פּסיכאָ־פיזישע אָרגאניזאציע", און וואָס זיי זענען דרויסען פון אונזער ערקענטניס. אויף דעם רוים דארף מען פרעגען: וואָס איז ער אין דער געאָמעטריע און וואָס טהוט ער דאָרטען. אויף דער קויזאַליטעט דאַרף מען פרעגען: וואָס איז זי אין דער נאַטור־וויסענשאפט און וואָס טהוט זי דאָרטען אויף. דאָס אייגענע איז אויך מיט דער פרייהייטס־אידעע, מען דארף פרעגען ניט וועל עס האָט זי ארויסגעבראכט, נאָר־וואָס ברענגט זי ארויס אין דער עטהיק, און אזוי ווייטער מיט אַלע אַנ־דערע פּרינציפּען, וואָס ליעגען אויף דעם גרונד פון די וויכטיגסטע קולטור־צווייגען, און וואָס בעשאַפען די בעשטימטע געזעצמעסיג־קייט אין יעדען צווייג.

ווארפען מיר אָבער ארויס די פסיכאָלאָגיע און די מעטאפיזיק פון דער ערקענטניס־טהעאָריע און מיר פרעגען זיך: ווי זעהט איצ־טער אויס יענער ערקענטניס־קריטישער פּונקט־אמענט, אויף וועלכען עס ווערט אויפגעבויט די פילאָסאָפיע פון דער מענשליכער קולטור, מוזען מיר געפינען, אז דער פונדאמענט בעשטעהט פון אי־דעען, בעגריפען, אַנשויאונגס־פאָרמען און דערגלייכען. די אידעען זענען פון קיינעם ניט ארויסגעבראכט געוואָרען, ניט פון א גאָט, און ניט פון א גייסט, ניט פון א מאטעריע און ניט פון אן „איך", ווייל די אַלע איינצעל־פאָרשטעלונגען זענען ערשט ארויסגעבראכט געוואָרען פון יענע אידעען. אויף זיי איז ניט נופל צו פרעגען: פון וואנען שטאַמען זיי? ווייל זיי זענען אפריאָרי, ד. ה. די ערש־טע אין דעם אינהאלט פון דער ערקענט־ניס. מיט זיי הויבט זיך דער גערענעלטער, געזעצמעסיגער אינ־האלט ערשט אָן. זיי זענען צווישען זיך אן אידעען־וועלט, אָבער ניט אזא ווי ביי פּלאטאָן'ען, וואָס נעהמט אָן, אז די אידעען, אויביגע, אונפערענדערליכע, עקזיסטירען ערגעץ וואו דרויסען פון דער וועלט. די אידעען עקזיסטירען ניט אין דעם געוועהנליכען זין

פון דעם וואָרט. זיי זענען בעוואוסטזיינניגע טהעטיגקייטען אָהן א טהוער און פון אָט די בעוואוסטזיינניגע טהעטיגקייטען בעשטעהט דער גרונד פון דער גאנצער קולטור. פילאָסאָפיש בעארבייטען א וועלכען עס איז קולטור־צווייג הייסט ארויסגעפינען יענע גרונד־אידעען, וואָס מאכען מעגליך די געזעצמעסיגקייט פון יענעם קול־טור־צווייג, וואָס אנטפלעקען אונז די בעשטימטע ריכטונג פון דער בעוואוסטזיינניגער טהעטיגקייט, וועלכע דריקט זיך אין איהם אויס. די פילאָסאָפיע ווי א בעזונדער קולטור־צווייג האָט די אויפגאבע אויסצוגעפינען דעם צונויפבונד פון יענע גרונד־אידעען אין דעם איינ־הייטליכען סיסטעם פון דער מענשליכען בעוואוסטזיין. יעדע וויסענשאפט האָט איהרע אידעען, וואָס גיבען איהר די מעגליכקייט צו בעשאפען געזעצמעסיגקייט. אין דער כעמיע, צ. ב. שפיעלט א גרויסע ראָליע דער בעגריף „שטאָף״; די „מאטעריע״ איז דעריבער א בערעכטיגטער בעגריף אין דער כעמיע, ווי דער בעגריף: „עקאָנאָמישע טהעטיגקייט״ איז א בערעכטיגטער בעגריף אין דער געשיכטע. די נעאָ־קאנטיאנער פון קאָהען׳ס ריכטונג לייקענען דעריבער ניט די וויכטיגע ראָליע פון דעם מאטעריאליזם פאַר דער וויסענשאפט: פון דעם פיזיקאלישען מאטעריאליזם, אזוי גוט ווי פון דעם היסטאָרישען. זיי דערלאָזען אָבער ניט, ער זאָל משיג גבול זיין אויף אנדערע אידעען, וואָס האָבען זייער בעשטימטע ראָליע אין די זעלבינגע וויסענשאפטען, אָדער אז דער מאטעריאליזם זאָל זיך גאָר אריין רייסען אין פרעמדע פעלדער. מען קאָן זאָגען, אז זייער „מאטעריאליזם״ איז א טראנסצענדענטאל־אידעאליסטישער. די א י ד ע ע „מאטעריע״ ווערט אָבגעשעצט לויט איהר ווערטה און בע־דייטונג פאַר דער בעשאפונג פון בעשטימטע וויסענשאפטליכע גע־זעצמעסיגקייטען.

ווי נאָהענט אזא שטאנדפונקט זאָל ניט זיין צו דער אידעאַ־ליסטישער מעטאפיזיק פון א פיכטע — שעללינג — העגעל, איז קאָהען׳ס טראנסצענדענטאלער אידעאליזם פאָרט פרינציפיעל פער־שיידען פון יענער מעטאפיזיק אין צוויי וויכטיגע פונקטען. ביי פיכטע — שעללינג — העגעל ווערען די אידעען אויפ׳ן שטעל פער־וואנדעלט אין אן „איך״, אן „אבסאָלוט״,א „וועלט־שכל״, קורץ אין א וואסער עס איז „סובסטאנץ״, וואָס שטעקט הינטער די ערשיי־

נונגען און איז זייער טרעגער און בעשאפער, פאר קאָהען׳ען איז די סובסטאַנץ איין אידעע צווישען אנדערע אידעען. זי טראגט קיינעם ניט און ווערט פון קיינעם ניט געטראגען, ממילא פערשווינדט אויך דער אונטערשייד פון אן איינוועניגסטער און א דרויסענדיגער וועלט, פון א „תוך“ און אן „ערשיינונג“ אין דעם געוועהנליכען זין פון דעם וואָרט. הינטער די ערשיינונגען בעהאלט זיך קיינער ניט. ס׳איז נאָר דאָ איין וועלט: די וואס מיר האָבען אין אונזער קולטור.

צווייטענס וויל דער קאָהענ׳שער אידעאליזם בשום אופן ניט ארויסדרינגען פון די אידעען, — ווי דאס האָבען געטהאָן די מעטאַפיזיקער, — יענע איינצעל־פּראָצעסען, וועלכע די וויסענשאפטען שטודירען און בעשרייבען. די פילאָסאָפיע מישט זיך ניט אריין אין די וויסענשאפטען. אדרבה זי הערט זיך צו צו זייער ארבייט און לערנט פון זיי.

דער הויפּט־פעלד פאר דער ארבייט פון דעם נעאָ־קאנטישען טראנסצענדענטאלען אידעאליזם איז אבער ניט די נאטור־וויסענשאפטליכע ערפאהרונג, נאָר די וועלט פון מענשליכע אידעאַלען אין דער עטהיק, דער פּעדאגאָגיק און אין דער סאָציאָלאָגיע. קאָהען האָט קאנט׳ס עטהיק אויסגעטייטשט און זיין אייגענע עטהיק אויסגעבויט אין א ריין סאציאליסטישען זין. אויך זיינע אנהענגער שטעהען זעהר נאָהענט צו דעם סאציאליזם און געהען זיך פאַנאנדער מיט דער סאציאל דעמאָקראטיע מעהר אין דער טהעארעטישער בעגרינדונג, עהדער אין די פּראקטישע פאָדערונג, סיי די נאָהענטע, סיי די גאנצע ווייטע. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואס אויך אין דער דייטשער סאציאל־דעמאָקראטיע האָט זיך געלאזט הערען דער רוף: „צוריק אויף קאַנט“, דערהויפּט, ווען דער דיאלעקטישער און דער היסטאָרישער מאַטעריאליזם, האָט, ווי יעדע מעטאַפיזיק, זיך גענומען דערנעהענטערען צו זיין באנקראט.

צו דעם נעאָ־קריטיציזם, אבער ניט צו דעם נעאָ־קאנטיאַניזם מוז מען צורעכענען אַלאָא׳ס ריעהל (געב. 1844). אין זיין ערקענטניס־טהעאריע פערלאָזט ער סיי דעם ריין עמפּירישען, סיי דעם ריין אַ־פּריאָרישען וועג. ער זעהט זיך געצוואונגען סינטהעטיש צו פעראייניגען ביידע עלעמענטען. די עמפּ־

פינדונגען שפּיעלען ביי איהם אַ סך אַ גרעסערע ראָליע, עהדער ביי קאַנט'ן און די נעאָ־קאַנטיאַנער, אבער דאָך זענען זיי פאַר איהם ניט דער איינציגער מקור, פון וואַנען עס שטאַמט די ערקענטניס. אמת, אויף די עמפּפינדונגען און נאָר אויף זיי רוהט אונזער גלויבען אין דעם, אַז עפּעס עקזיסטירט. די פאָרשטעלונג פון אַ רוים האָט איהרע וואָרצלען וויעדער אין די עמפּפינדונגען און אין די שיכות'ען, וואָס הערשען צווישען זיי. אבער אויך דער פערשטאַנד מוז טהעטיג זיין און צוטראַגען עפּעס פון זיך, כדי עס זאָל קאָנען געבאַרען ווערן אַ רוים־פאָרשטעלונג. דאָס אייגענע איז אויך מיט דער צייט. די פאָרשטעלונג פון קוואַליטעט וואַקסט אַרויס פון דעם פאָרמאַל־לאָגישען דענקען, פון דעם אידענטיטעטס־זאַץ, אַז "אַ איז גלייך אַ". דאָס „איך" איז אַ צונויפשמעלצונג פון געפיהלען און עמפּפינדונגען, וואָס בלייבען מעהר אדער ווענינער אונפערענדערט אַ לענגערע צייט.

די פילאָסאָפיע האָט ניט די אויפגאַבע אויסצומאָלען אַ וועלט־בילד. עס זענען דאָ צוויי ארטען פון פילאָסאָפיע: ערשטענס די טהעאָרעטישע וואָס איהר איינציגע ראָליע איז אויסצוגעפינען דעם מקור, די בעדינגונגען און די גרענעצען פון דער ערקענטניס. די מעטאַפיזיק האָט אויך אַ רעכט צו עקזיסטירען, אבער נאָר ווי אַ קריטישע דיסציפּלין, וואָס בעווייזט אונז די גרענעצען, וועלכע מיר זאָלען ניט איבערשפּרייזען און וואָס דערקלעהרען אונז, פון וואַנען די מעטאַפיזישע אידעען האָבען זיך גענומען. די טהעאָרעטישע אָדער וויסענשאַפטליכע פילאָסאָפיע איז די האַרמאָניזירונג פון אַלע וויסענשאַפטען אין איינעם. אַן אנדער פילאָסאָפיע אין די לעבענס־אַנשויאונג, וואָס שטעלט אַוועק אידעאַלען פאַר דעם מענשליכען לעבען. זי געהערט שוין ניט מעהר צו די וויסענשאַפטען און דאַרף פערנעהמען אַ פּלאַץ נעבען דער קונסט און דעם גלויבען. דער אומגליק פון דער פילאָסאָפיע איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס מען האָט זינט פּלאַטאָן צונויפגעמישט די צוויי אַרטען אין איינעם און מען האָט גענומען מיט אידעען פון דער לעבענס־אַנשויאונג דערקלעהרען די פּראָצעסען אין דער נאַטור.

§ 39. דזשאָהן סטיואַרט מילל. (1806—1873).

אַ בעזונדער פּלאַץ אין דער פילאָסאָפישער ארבייט פון דעם

גיינצעהנטען יאהרהונדערט פערנעהמט דזשאָן סטיוארט מילל. זיין ארבייט האָט אבער געווירקט אויף די אויסארבייטונג פון א פילאָ־סאָפישער ריכטונג, וואס שליעסט זיך אָן די אנטראָפּאָלאָגישע און קריטישע סיסטעמען, וועגען וועלכע מיר רעדען אין דעם קאַפּיטעל. מיר מיינען דאָ די אזוי אנגערופענע „וויסענשאפטליכע" אדער נעאָ־עמפּירישע פילאָסאָפיע פון ערנסט מאך און ריכארד אווענאריוס, וואס קאן אויך אנגערופען ווערן די „נעאָ־יומיסטישע" ריכטונג. דזשאָהן סטיוארט מילל איז איינער פון אידרע וויכטיגסטע פאָר־לויפער. זיין פערדיענסט פאר דער ענטוויקלונג פון דער פילאָסאָ־פיע בעשטעהט דער עיקר אין דעם, וואס ער האָט ווידער אויפגע־נומען די אונטערזוכונג פון דער מענשליכער ערקענטניס, ארוים־געהענדיג פון די יום'שע גרונד־פּרינציפּען.

דזשאָהן סטיוארט מילל האלט זיך פעסט פאר דער פּסיכאָלאָ־גישער מעטהאָדע פון יום — צוריקצופיהרען אלע עלעמענטען פון דער ערקענטניס אויף די געזעצען פון דער פּסיכאָלאָגישער אידעען־אסאָציאציאָן, און די אידעען־אסאָציאציאָן גופא — אויף די גע־וואָהר־ווערונגען, אדער עמפּפינדונגען. מילל זעהט אבער צו פער־טיליגען אין יום'ס לעהרע דעם דואליזם, וועלכען יענער האָט גע־לאָזען צווישען דער ריינער לאָגישער און מאטהעמאטישער ער־קענטניס פון איין זייט, און דער ערפאהרונג פון דער אנדער זייט. אויף דעם וועג ווערט מילל פּטור אויך פון יענעם סקעפּטיציזם בנוגע צו דער ערפאהרונג, צו וועלכען יום איז געקומען. אויך די ריין לאָ־גישע און מאטהעמאטישע אמת'ען שטאַמען לויט מילל פון דער ער־פאהרונג, ד. ה. פון א בעשטימטער צונויפבינדונג, וועלכע מיר קאָנ־סטאטירען אין די „דרויסענדיגע" עמפּפינדונגען און געוואָהר־ווע־רונגען. אפילו דער „צוויי מאָל צוויי איז פיער" איז ניט קיין אב־סאָלוט נויטווענדיגער שלוס, מיר קאָנען אונז אויסמאָלען אן אנדער ערפאהרונג, אין וועלכען יענער זאץ, וואָלט ניט געווען ריכטיג. מיר האלטען איהם, ווי אלע אנדערע מאטעמאטישע זאצען, פאר אן אב־סאָלוט נויטווענדיגען געדאנק, ווייל ער איז צוגעפּאסט צו די פאַק־טען פון דער ערפאהרונג און פער'אמת'ט זיך אין זיי אלע ווייל. דער פּסיכאָלאָגישער הרגל איז דער פונדאמענט פון דער לאָגישער נויטווענדיגקייט אויך אין דער מאטהעמאטיק. און אקוראט ווי מיר

האָבען ניט די מעגליכקייט צו זיין אין ספק וועגען די געזעצען פון דער מאטהעמאטיק, אזוי קאָנען מיר פערטרייבען יעדען ספק אויך פון די נאַטור־וויסענשאפטען. די קויזאַליטעט איז אויסגעוואַקסען פון דעם זעלביגען פסיכאָלאָגישען הרגל, ווי די מאטעמאטישע געזעצען. זי איז צוגעפאסט צו א שטענדיגער ערפאהרונג, וואָס בלייבט זיך תמיד גלייך. די ל אָ ג י ק מאַכט אויך ניט קיין אויסנאהם פון דעם דאזיגען כלל; מילל האָט אנגעווענדט זיין הויפט־ארבייט כדי אויסצובויען דאס סיסטעם פון דער א י נ ד ו ק ט י ו ו ע ר לאָגיק, וואו אלע געזעצען פון דעם דענקען ווערען סוף כל סוף צוריקגעפיהרט צו דעם לעצטען פרובירשטיין פון דעם אמת, צו דער עמפפינדונג.

געוויס, די רעזולטאטען פון מילל׳ס לאָגיק שטימען דאָ ניט אין גאנצען איין מיט דעם געוועהנליכען דענקען, וואס מיינט צ. ב. אז סובסטאַנצען און אורזאכען געפינען זיך אין דער ערפאהרונג. זיי זענען, ווי די לאָגישע געזעצען, געוויסע אידעען־פערבינדונגען, וואס ד ו כ ט ע ן זיך אונז אויס אז זיי זענען אבסאָלוט נויטווענדיג, אזוי, אז זיי מ ו ז ע ן הערשען אין דעם זיין פון דער וועלט. אבער דער מ ו ז זייערער איז ניט קיין לאָגיש נויטווענדיגער און אויך ניט קיין אַ־פּריאָרישער, ווי דאס וויל האָבען דער קאַנטיאַנער האַמילטאָן, נאָר א ריין־פסיכאָלאָגישער. די עמפפינדונגען זענען סובּיעקטיוו, שפּיעלען זיך אָב נאָר אין דער ערקענטניס, מיר גלויבען אבער אז עס איז דאָ א דרויסענדיגע וועלט. דער גלויבען האָט אויך זיין גרונד אין דער ערפאהרונג, ד. ה. אין דיזעלביגע עמפפינדונגען. מיר האָבען איינגעזעהען, אז מיר האָבען תמיד די מ ע ג ל י כ ק י י ט פון אלץ נייע און נייע עמפפינדונגען. אָט די אויביגע מעגליכקייט פון עמפפינדונגען איז דער אייגענטליכער אינהאַלט פון אונזער פארשטעלונג וועגען א דרויסענדיגער וועלט. מיט יום קומט מילל אויך צו דעם רעזולטאַט, אז קיין „איך“, אדער א נשמה, וואס זאָל פון זיך ארויסברענגען אידעען אדער אויפנעהמען זיי פון דער דרויסענדיגער וועלט, איז אייגענטליך ניטא. „איך“ איז דער סכום פון אלע פסיכישע פּראצעסען, וואס געהען איינער נאָך דעם אנדערען. מען קאן מילל׳ס געדאנק וועגען דעם "איך" נאָך בעסער פערשטעהן, ווען מיר וועלען דאס „איך“ פערגלייכען מיט א ראָנד פערל.

וואָס ליגען איינע נעבען דער אנדערער. יעדע פּערעל איז א בעזונדער פּסיכיש געשעהן, נאָר זייער אָרדנונג אין איינעם מאַכט זיי צו איין גאַנצען ראַנד. אָבער דער פערגלייך דעקט דאָ אויף א טהעאָרעטישע שאלה, וועלכע אויך מילל האָט איינגעזעהן און האָט עהרליכערהייד צוגעגעבען, אז ער קאָן זי ניט פערענטפערן. ווי אזוי האָט דער גאַנצער ראַנד א בעוואוסטזיין פון זיין איינהייט? גיט מען צו, אז עס איז דאָ א וואָסער איז פּסיכישער פאָדעם, וואָס ציעהט זיך דורך דעם גאַנצען ראַנד, יעמאָלט צושטערען מיר די גאַנצע טהעאָריע; דער פּסיכישער פאָדים איז יעמאָלט דאָס „איך“, וואָס פעראייניגט די איינצעלנע פּסיכישע פּאַסיר־ונגען צו איין גאַנ־ ..ען, — אַן „איך“ וואָס איז שוין אליין ניט ערפאַהרונג, ניט אַן איינצעלנע פּערעל אין דעם ראַנד. לייקענט מען אָבער אָב דעם פּסיכישען פאָדים, יעמאָלט איז אונמעגליך צו דערקלעהרען, ווי אזוי איין פּערעל ווייס עפּעס פון דער אנדערער, ווי אזוי עס קאָן איבערהויפּט עקזיסטירען א בעוואוסטזיין פון „מיין“ פערגאַנגענהייט און א דערוואַרטונג פון ווייטערע מ ע ג ל י כ ע עמפּפינדונגען אין דער צוקונפט. דער פּונקט פון דער איינהייט פון דעם בעוואוסטזיין, דער צענטראַלער פּונקט פון דעם גאַנצען סיסטעם שטעהט אין וועג דעם ריינעם עמפּיריזם. מילל זעהט דאָס איין, אָבער ער פיהלט ניט, אז דאָ צושלאָגט זיך זיין גאַנצ׳ער סיסטעם, וואָס קאָן זיך ניט צוריקקעהרען צו דעם שטאַנד־פּונקט פון לאָקק מיט זיין פאָרשטעלונג וועגען דער מענשליכער „נשמה“, ווי א „ווייס בלאַט פּאַפּיער“.

דער ריינער עמפּיריזם היט אָב מילל׳ן פון דעם מאַטעריאַליסטישען בליק אויף אַלץ, וואָס קומט פאָר אין דער נאַטור. אין דעם פּונקט געהט ער אזוי ווייט, אז ער גיט צו די מעגליכקייט פון א גאָט אין דער וועלט. אָבער אויך די גאָט־פאָרשטעלונג איז פאַר איהם א פּסיכאָלאָגישער גלויבען, און כדי מיר זאָלען קאָנען צושטעהן צו איהם דאַרף זי זיין מעהר אָנגעפּאַסט צו יענער ערפאַהרונג, וועלכע מיר בעקומען פון דעם וועלט־געשעהען. אַן אַלמאַכטיגער גאָט, וואָס לאָזט צו אזוי פיעל שלעכטס אין אונגערעכטיגקייט אין דער וועלט, געהט להיפּך צו אונזערע געפיהלען און אידעאַלען. עס איז דעריבער לייכטער אָנצונעהמען, אז אין דער וועלט קעמפּפט פאַר א בעסערע וועלט־אָרדנונג א גוטער, און ערהאַבענער, אָבער ניט אַל־מאַכ־

טיגער פּרינציפּ. די עטהיק (וואָס ווערט, אגב אורחא, אויפ־געבויט אויף אַ שטאַרק אוטיליטאַריסטישען יסוד) קאָן פון אונז פערלאַנגען, מיר זאָלען מיט אונזערע מעשים העלפען דער גאָטהייט דורכפיהרען אין דער וועלט איהר גוטען ווילען.

§ 40. דער נעאָ־יומיזם: ריכאַרד אווענאַריוס (1843—1896) און ערנסט מאַך (געב. 1838).

אַ וויטערע ענטוויקלונג פון יום און מילל'ס געדאנקען, דורכ־געמוסטערט און פערגליכען מיט דעם קאנטישען אין דעם נעאָ־קאַנ־טישען קריטיציזם, איז די „וויסענשאַפטליכע" פילאָסאָפיע פון אווענאַריוס און מאַך. אָבער ווען אפילו מיר געפינען, אז איהרע גרונד פּרינציפּען זענען שוין אַרוים געזאָגט געוואָרען פון איינצעלנע דענקער פאר זיי, מוז מען דאָך צוגעבען, אז זי טראָגט אריין אַ גאַנץ נייע אַרט צו בעטראַכטען דאָס וועלט־געשעהען. מיר ווע‍לען פּרו־בען אויסגעפינען אַ וועג, וואָס זאָל אונז לייכטער מאכען צו פער־שטעהן דעם קערן פון דער נייער לעהרע.

לאָמיר זיך אוועג שטעלען אויף דעם שטאַנד־פּונקט, וואָס איז זעהר עהנליך צו ספּענסער'ס, אז ס'איז דאָ אַ דרויסען וועלט און אַן „איך", און אז די ערקענטניס איז אַ פּראָדוקט פון מיין „איך", ארויס־גערופען אין „מיר" דורך די איינווירקונג פון דער דרויסענדיגער וועלט. די ערקענטניס איז ניט קיין ריכטיגע אָבשפּיגעלונג, אָבער פאַרט אַן אָבילדונג פון דעם „דרויסען". דעם שטאַנדפּונקט קאָן מען גאַנץ גוט וויסענשאַפטליך בעווייזען דורך די רעזולטאַטען פון דער פּי־זיאָלאָגיע. די דרויסענדיגע וועלט ווירקט אויף די נערוועז און אין די נערוועז און דעם מאַרך ווערן בעשאַפען די בילדער פון די זאכען. די בילדער זענען פערשיידען פון די זאכען ווייל זיי דריקען אויס די טבע פון די נערוועז גופא. מיר האָבען אין „אונזער" בעוואוסטזיין אויך די בילדער פון אונזערע מיטמענשען. זיי זענען פאר אונז אויך ניט מעהר ווי ערשיינונגען, וועלכע מיר דאַרפען בעהאנדלען אקוראט ווי די איבעריגע זאכען פון דער דרויסענדיגער וועלט. ממילא האָבען מיר צוויי וועלטען: אַ דרויסענדיגע, און אַן אינוועניגסטע, ווי איז אָבער אז מיר ווע‍לען איצטער מאכען זיך אַ כלל: מיר גלויבען נאָר אין דאָס, וואָס איז אונז אַבסאָלוט זיכער פון דער אייגענער ערפאהרונג

און לייקענען לגמרי אָב אַלץ, אין וואָס מיר קאָנען זיין אין ספק, וואָס מיר געפינען ניט אין אונזער ערפאהרונג. איז די עקזיסטענץ פון די דרויסענדיגע זאכען זיכער? בשום אופן ניט! מיר קענען נאָר „אונזערע“ בילדער און אונזער אייגענע עקיסטענץ. לאָמיר דע־ריבער אָבלייקענען די עקזיסטענץ פון די דרויסענדיגע זאכען. עק־זיסטירען אונזערע מיטמענשען? ניין, מחמת דעם זעלביגען טעם. עקזיסטירט אונזער קערפּער? אויך ניט, ווייל ער איז נאָר א בילד אין אונז, אויפגעבויט לויט דעם זעלביגען פּרינציפּ, ווי דאָס בילד פון א דרויסענדיגען בוים. וואָס עקזיסטירט דען? א גייסטיגער „איך“, ביי וועלכען עס קומט אינוועניג פאָר א בעשאפונגס־פּראָצעס פון פערשיעדענע בילדער. טראַכט איך מיך אריין אין די פערשיע־דענע בילדער, אין די חלומות, וואָס טראָגען זיך אום אין מיין בע־וואוסטזיין, קאָן איך אויסגעפינען אין איינעם מיט יום'ען און מילל'ן, אז זיי אַלע ווערן אויפגעבויט פון איינצעלנע איינפאכע עלע־מענטען, פון עמפּפינדונגען: רויט, גרין, שווער און אזוי ווייטער. ס'פערשטעהט זיך, אז די איינצעלנע עלעמענטען זענען נאָר אין „מיר“: ס'איז דאָ נאָר אַן אינוועניגסטע וועלט.

אָבער דאָ פּאסירט עפּעס, אויף וואָס איך האָב פריהער ניט גענוג אכטונג געגעבען. איך רעד אַלץ פון א גייסטיגען „איך“ און א „מיר“, וואָס איז ווי א זאַך, אין וועלכען עס ליגען אַלע עמפּפינ־דונגען און בילדער, און איך בין זיכער, אז דער זאך עקזיסטירט, אז אַלע בילדער ליגען אין איהם, און אז דאָס זאָגט מיר מיין אייגענע ערפאַהרונג. איז דאָס אָבער ריכטיג? האָב איך אין מיין ערפאַה־רונג אזאַ מין זאך, אין וועלכען עס ליגען אַלע אנדערע בילדער? די פאָרשטעלונג פון דעם זאך איז ביי מיר אויסגעוואקסען יעמאָלט, ווען איך האָב געגלויבט, אז ס'איז דאָ א דרויסענדיגע וועלט און דרויסענדיגע מענשען חוץ מיר. איך האָב זיי געמוזט אריין נעהמען אין מיר, אריין שטאָפּען זיי ווי אין א זאק. איצטער אָבער, אז איך לייקען לגמרי אָב א וועלכע עס איז דרויסענדיגע וועלט און די דרוי־סענדיגע מענשען, איז די פאָרשטעלונג פון אַן „איך“. אקוראט אזאַ איינצעל־בילד, ווי די פאָרשטעלונג פון דעם טיש און דעם בוים און די מענשען. ווי נאָר איך נעהם אָן איין איינציגען „איך“, וואָס נעהמט אין זיך אריין „בילדער“, אזוי פערליערט דאָס

„איך“ אויפ'ן שטעל זיין יחוס און ער ווערט ניט מעהר ווי איין טייל פון דער גאַנצער בילדער וועלט. דאָס „איך“ געפינט זיך אין איהר אויף דעם זעלביגען שטייגער ווי אַלע אַנדערע בילדער. אַזוי דיקטירט מיר איצטער מיין ערפאַהרונג. און אַזוי מוז איך דאָס אָננעהמען. ס'איז ניטאָ קיין „איך“, וואָס זאָל אריין נעהמען עפּעס אין זיך. דאָס „איך“ איז אויך ניט מעהר, ווי אַ קאָמבינאַציע פון עמפּפינדונגען אקוראט אזוי גוט ווי דער בוים, אָדער דער טיש. וואָס בעקומען מיר אָבער איצטער? אזוי ווי קיין דרויסענדיגע וועלט איז ניטאָ און קיין אינוועניגע וועלט איז אויך ניטאָ (ווייל ס'איז ניטאָ קיין זאַך־ארטיגער „איך“) בלייבט נאָר איין איינציגע וועלט: די בילדער־וועלט, וואָס בעשטעהט פון איינצעלנע עמפּפינדונגען, אָדער זינליכע קוואַליטעטען. אָבער פאַר וואָס זאָל איך זי איצטער אָנרופען די „בילדער“־וועלט? „בילדער“ זענען געווען יעמאָלט, ווען עס זענען געווען זאַכען דרויסען פון דעם „איך“, וואָס זענען „אָבגעשפּיעגעלט געוואָרען אינווענינ אין דעם „איך“. איצטער אָבער, אז עס זענען ניטאָ מעהר קיין „דרויסענדיגע“ זאַכען און קיין „איך“, זענען אויך ניטאָ קיין אינווענינע „בילדער.“ וואָס בלייבט דען סוף־כל־סוף? עס בלייבט אַ וועלט פון עמפּפינדונגען, פון רויט, גרין, ווארים, קאַלט, רוים־עמפּפינדונג, צייט־עמפּפינדונג און פון עמפּפינדונגסגרופּען: בוימער, שטערען, מענשען, „איך“ און אזוי ווייטער: דאָס הייסט עס בלייבט די ווירקליכע, איין־איינציגע וועלט, די וועלט פון דער ריינער ערפאַהרונג וואָס איז ניט פאַנאַנדער־געשפּאַלטען אין אַ „דרויסענדינע“ און אַן „אינוועניגסטע“.

אָט דאָס איז דער גרונד־געדאַנק, צו וועלכען עס קומט די ווי־סענשאַפטליכע פילאָסאָפיע פון אווענאַריוס אין זיין „עמפּיריאָ־קרי־טיציזם“. און צו דעם זעלביגען רעזולטאַט קומט אויך מאַך. עס איז אין דער פילאָסאָפיע ניט שווער צו דערקענען קאַהען'ס איין־איינציגע בעוואוסטזיין'ס־וועלט, נאָר פאַנאַנדערגעלעגט, לויט מילל, אין איהרע איינצעלנע עמפּפינדונגס־עלעמענטען.

די וויסענשאַפטליכע פילאָסאָפיע האָט מעהרערע אויפגאַבען. ערשטענס דאַרף זי דערקלעהרען ווי אַזוי די יענשהייט האָט היס־

טאַריש און פּסיכאָלאָגיש אַרויסגעבראַכט די פאַרשטעלונג פון אַן „איך", אָדער אַ נשמה, וואָס וואוינט אין אַ גוף, — די ערשטע זינד, פון וועלכע עס שטאַמען אַלע אַנדערע : פאַרשטעללונגען פון „סובּ־סטאַנץ", „קויזאַליטעט" און די איבעריגע בעגריפען, וואָס זענען ניט ריינע עמפּפינדונגען. זיי אַלע זענען, לויט אווענאַריוס, „אריין־טראָ־גונגען" אין די וועלט פון דער ריינער ערפאַהרונג, וואָס האָבען זי צושפּאַלטען אין אַן „אינגווענינע" און אַ „דרויסענדיגע". צווייטענס דאַרף די פילאָסאָפיע אויסרייניגען אַלע איינצע־־ווויסענשאַפטען פון די „אריין־טראָגונגען, וואָס הערשען נאָך אין זיי, און בעווייזען, אַז די וויסענשאַפטען קאָנען גאַנץ גוט אויסקומען אָהן די פאַרשטעלונגען פון „מאַטעריע", „גייסט", „סובסטאַנץ", „קויזאַליטעט" און אַזוי ווייטער. דריטענס, מוז מען אויסגעפינען ווי די וועלט זעהט אויס, ווען מען וואַרפט אַרויס אַלץ, וואָס די „מעטאַפיזיק" האָט אין איהר אַריין געטראָגען.

די אויפגאַבען זענען נאָך ניט אין גאַנצען אויסגעפיהרט געוואָרען, אָבער אַ היבשע גרופּע פון ערנסטע דענקער אַרבייט אויף זיי. מאַך, איינער פון די טיכטיגסטע פיזיקער, בעווייזט, אַ די פיזיק קאָן אין גאַנצען אויסקומען אָהן דער מאַטעריע און אָהן דער קויזאַליטעט. ער וואַרפט פון איהר אַרויס אַזעלכע איינגעזעסענע און פעסט אין גלויבען איינגעוואָרצעלטע געזעצען ווי דאָס געזעץ פון דער ערהאַלטונג פון דער מאַטעריע און דער ענערגיע. דאָס וויסענשאַפטליכע אונטערזוכונגס־פּרינציפּ פאַר דער פיזיק איז די איינפאַכע, קלאָהרע און „עקאָנאָמישע" בעשרייבונג פון די פאַקטען. אָ ס ט וו אַ ל ד, איינער פון די בעסטע כעמיקער, (וואָס איז, איבעריגענס, ניט אין אַלע פונקטען מסכים מיט די פּרינציפּען פון דער וויסענשאַפטליכער פילאָסאָפיע), האָט פערטריעבען די מאַטעריע פון איהר הויפּט־פעסטונג, דער כעמיע, און זעהט אויסצואַרבייטען אַ נאַטור־פילאָ־סאָפיע, בענוצענדיג בלויז דעם בעגריף פון „ענערגיע". שווערער כאָר אַלץ וועט זיין דער וויסענשאַפטליכער פילאָסאָפיע פאַרטיג צו ווערען מיט דער פּסיכאָ־פיזיאָלאָגיע, ווייל דאָרטען מוז בעוויעזען ווערען אווענאַריוס'עס געדאַנק, וואָס איז אַ פאָרדערונג פאַר זיין גאַנצען סיסטעם, אַ ז ד ע ר מ אַ ר ך א י ז נ י ט ד ע ר ב ע ש אַ פ ע ר א ו ן נ י ט ד ע ר

אָרגאַן און ניט דער זיטץ פון דעם דענ־קען. דער נעאָ־יומיזם טראָגט אין זיך אַ גאַנצע רעוואָלוציע אין אַלע וויסענשאַפטליכע פראַגען. אפילו פאַר דעם קאָפּערניקאַנישען סיסטעם בלייבט ער ניט שטעהן מיט דעם געוועהנליכען דרך־ארץ. עס איז פאַר דער וויסענשאַפט ניט וויכטיג מען זאָל דוקא נעהמען די זון פאַר אַ צענטר און בעשרייבען די בעוועגונג פון הימעלס־ערשיינונגען, ווי זיי דאַרפען אויסזעהען ווען מען שטעהט אויף דער זון. עס קאָן געמאַכט זיין, אז ווען מען זאָל בלייבען אויף דער ערד און בעטראַכטען די זעלביגע אַסטראָנאָמישע בעוועגונגען פון דעם ערד־שטאַנדפּונקט, וועלען מיר אויך קומען צו גענויע, איינפאַכע, „עקאָנאָמישע", ד. ה. ריין עמפּירישע בעשרייבונגען. יעדע טהעאָריע איז ניט מעהר ווי אַ טהעאָריע און האָט נאָר אַ רעלאַטיווען ווערטה, וואָס טאָהר ניט צודעקען דעם ווערט פון דער דירעקט געגעבענער ערפאַהרונג. דער קאַמפּף אַנטגעגען דער היפּאָטהעזע, דער „אריין־טראָגונג", איז איינער פון די כאַראַקטעריסטישע שטריכען פון אַט דער נייער אַרט צו פילאָסאָפירען, און מען מוז צוגעבען אז די ארויסדעסטיליערונג פון דער ריינער ערפאַהרונג אויף אַלע פעלדער פון דער וויסענשאַפט איז אַ וויסענשאַפטליכע אויפגאַבע, פאַר וועלכע די מענשהייט וועט דאַנקבאַר זיין דעם נעאָ־יומיזם, ווען אפילו עס זאָל זיך ארויסשטעלען, אז זיינע פילאָסאָפישע קאָנסעקווענצען קאָן מען ניט אָננעהמען.

נאָהענט צו דעם פילאָסאָפיע פון אווענאַריוס און מאַך שטעהט די אימאַנענטע פילאָסאָפיע פון שופּפּע און שובערט סאָלדערן. אויך דער מעכאַניקער קליפאָרד (1845-1879) האָט ענטוויקעלט געדאַנקען, וואָס דערמאָהנען אָן דער אימאַנענטער פילאָסאָפיע און אָן דעם עמפּיריאָ־קריטיציזם.

§ 41. דער פּראַגמאַטיזם.

איינצעלנע געדאַנקען פון פריעדריך אַלבערט לאַנגע, דזשאָהן סטיוארט מילל, קליפאָרד, מאַך און אַנדערע נעאָ־יומיסטען זענען צונויפגעשמאָלצען געוואָרען אין דער נייסטער פילאָסאָפישער ריכטונג, דעם „פּראַגמאַטיזם", וואָס זיין הויפּט־פערטרעטער איז דער אַמעריקאַנער פּסיכאָלאָג דזשיימס (געב. 1842).

איין גרונד־געדאנק פון דעם פראגמאטיזם איז א קאנט־ל א נ ג ע שער: אז די ו ו א ר ה י י ט איז א פראדוקט פון דעם ערקענענדען סוביעקט. ווארפט מען אראב אין איינעם מיט די איםאגענטען די עקזיסטענץ פון א וועלט דרויסען פון דער ערקענטניס, בעקומט מען דעם רעזולטאט, אז די ווארהייט, אדער די ערקענטניס איז די גאנצע וועלט, וועניגסטענס, די מ ע נ ש ל י כ ע וועלט. א צווייטער גרונד־געדאנק איז דער פ ר א ק ט י ש ע ר כ א ר א ק ט ע ר פון דער מענשליכער ערקענטניס, מיט וועלכען מיר זענען בעקאנט געווארען ביי דעם יונגערן מארקס און ביי מיכאילאווסקי'ן: די ערקענטניס בעפריעדיגט געוויסע פראקטישע בעדערפעניסען. אויף דעם באדען פון די צוויי גרונד־געדאנקען וואקסט אויס א נייע שטעלונג צו די פילאסאפישע פראבלעמען בכלל און צו דער פראגע וועגען די וויסענשאפטליכע היפאטהעזען אדער די „אריינטראגונגען", ווי אווענאריוס רופט זיי, בפרט. זענען די אריין טראגונגען „אמת" אדער „פאלש" ? איז דא א גאט אויף דער וועלט אדער ניטא ? איז די סובסטאנץ פון דער וועלט מאטעריע אדער גייסט ?

אויף אלע די פראגען ענטפערט דער פראגמאטיזם צוריק מיט א פראגע: וואס פאר א שיכות האט דער ענטפער אויף זיי צו דער מענשליכער פראקטיקע? וואס וועט דער ענטפער אויפטהון פאר די מענשליכע מ ע ש י ם ? פאר די מענשליכע אויפפיהרונג? („פראגמא" איז דער טייטש האנדלונג). אויב א פערשיידענער ענטפער קאן פיהרען צו פערשיידענע מעשים, יעמאלט האט א זין צו שטעלען די פראגע, אז ניט — האט זי קיין ווערטה און קיין זין ניט. י ע ד ע אידעע, י ע ד ע היפאטהעזע, י ע ד ע ר גלויבען איז אמת אדער פאלש, עס ווענדט זיך אן דעם, אויף וויעפיעל זיי העלפען אונז צו ענטוויקלען און אויסצובעסערן די מענשליכע קולטור און צו בעדייכערען דעם יחיד'ס לעבען; אויף וויפיעל עס לאזט זיך ארבייטען מיט זיין אין דער וויסענשאפט, אין דער ערציעהונג, אין דעם געזעלשאפטליכען לעבען, און אזוי ווייטער. קאן מען אויסקומען אהן „סובסטאנץ", איז די „סובסטאנץ" א פאלשער בעגריף, מוז מען זי אנווענדען, איז זי אן אמת'ער בעגריף. דער אנאליז בעווייזט אבער, אז פאר דער דערקענטניס פון די ערשיינונגען איז די סובסטאנץ

אין גאַנצען אַן איבעריגע זאַך. מען מוז זי דעריבער לאָזען פאַלען און מיט איהר פאַלען אראָב א סך מעטאַפיזישע פראַגען. דאַס אייגע־נע איז אויך מיט דעם גלויבען אין גאָט. בעררייכערט ער אייער לע־בען, ברענגט ער אייך גליק און בעשטימט אייערע מעשים, איז ער פּ אַ ר א י י ך אַן אמת.

דער פּראַגמאַטיזם קעמפּפט אַנטגעגען די פאָרשטעלונגען פון אַן „אבסאָלוטען און א ריין טהעאָרעטישען וויסען. אפילו אַנטגעגען דעם מאָניזם קעמפּפט ער, ווייל ער איז צו אַבסטראַקט און שטימט ניט איבעריין מיט דער ערפאַהרונג. דזשיימס ערקלעהרט זיך פאַר א פּלוראַליסט, ער לאָזט אויך צו דעם גלויבען, אַז אין דער וועלט ווירקען עטליכע געטליכע קרעפטען, גוטע אָבער ניט אַלמעכטיגע (ווי ביי מילל'ן). די אויפגאַבע פון דעם מענשען איז העלפען זיי בעשאַפען א בעסערע וועלט.

דער קריטעריום פון אמת איז ניצליכקייט, „ארבייטזאַמקייט", ד. ה. זיין פעהיגקייט ארויסצוברענגען ניצליכע קענטניסען און צו בעשטימען אונזערע מעשים. א דרויסענדיגע וועלט, לויט וועלכער מען זאָל אָביעקטיוו בעשטימען דעם ווערטה פון די איינצעלנע וואהר־הייטען, איז ניטאָ, אָדער וועניגסטענס, אויף אויביג פערשלאָסען פאַר דעם מענשען. אויביגע דענק־געזעצען און קאַטעגאָריען, מיט וועל־כע מען זאָל אויספּרובען דעם אמת, זענען אויך ניטאָ. פאַר דעם מענשען איז די וועלט — די מענשליכע וועלט: — די ענטוויקעלונג און די שטענדיגע איבער־ארבייטונג, פון מענשליכע אמת'ען.

* * *

ליטעראַטור צו § 25. (קאַרל מארקס און פריעדריך ענגעלס).

Karl Marx und Friedrich Engels, Die Heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik, 1845.

Karl Marx und Friedrich Engels, Das Kommunistische Manifest, 1847.

Karl Marx, Misere de la philosophie, Reponse a la Philosophie de misere de Proudhon, 1847.

" " (Das Elend der Philosophie, 1885.)

Friedrich Engels, Herrn Dührings Umwaelzung der Wissenschaft, 1878.

" " Ludwig Feuerbach, 1888.

D. Koigen, Zur Geschichte und Sozialphilosophie des Junghegelianismus, 1901.

P. Barth, Die Geschictsphilosophie Hegels und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann, 1890.

Rudolf Stammler, Wirtschaft und Recht nach der Materialistischer Geschichtsauffassung, 1896.

Georg Pleehanow, Beitraege zur Geschichte des Materialismus, 1896.

" " K woprosu o razwitii monisticheskago wzglada na istoriju (רוסיש) 1895.

Ch. Zhitlowsky, Materializm i dialekticheskaja logika (רוסיש), 1906.

צו § 28 (שאָפּענהויער און דער פּעסימיזם).

Arthur Schopenhauer, Ueber die vierfache Wurzel des Satzes vom Zureichenden Grunde, 1813.

" " Die Welt als Wille und Vorstellung 1819 und 1844.

" " Parerga und Paralipomena, 2 Bde. 1851.

" " Werke, ed. E. Grisebach, 6 Bde. (Reclam).

" " Handschriftlicher Nachlass, 4 Bde. (Reclam).

" " Briefe, 2 Bde. (Reclam).

R. Seydel, Schopenhauers System, 1857.

J. Volkelt, Arthur Schopenhauer, 1900.

H. Richert, Schopenhauer, Sechs Vortraege, 1905.

Eduard v. Hartmann, Philosophie des Unbewussten, 1869.

A. Drews, Ed. v. Hartmann's philosophisches System, 2 Aufl. 1906.

Th. Koppstein, E. v. Hartmann, Einführung in sein Gedankenwelt, 1907.

Phil. Mainlaender, Die Philosophie der Erloesung, 1876 ff.

Otto Weininger, Geschlecht und Character, 9 Aufl. 1907.

צו § 29 (דער מאָדערנער מאָניזם).

Lazarus Geiger, Umfang und Quelle der Erfahrungsfreien Erkentnis, 1865.

" " Ursprung der Sprache, 1869.

Lazarus Geiger, Ursprung und Entwikelung der menschlichen Sprache u. Vernunft, 2 Bde. 1872.
Ludwig Noire, Der monistische Gedanke, 1875.
" " Das Werkzeug und seine Bedeutung für die Entwickelungsgeschichte der Menschheit.
Ernst Haeckel, Die Weltraetsel, 1899.
" " Die Weltwunder, 1904.
Wilhelm v. Reichenan, Die Monistische Philosophie von Spinoza bis auf unsere Tage, 1884.
E. Adickes, Kant contra Haeckel, Erkentnistheorie gegen naturwissenschaftlichen Dogmatismus, 1901.

צו § 30 (די „איך"-פילאָסאָפיע).

Max Stirner, (Caspar Schmidt), Der Einzige und sein Eigenthum, 1845 (Reclam 1892).
J. H. Mackay, Max Stirner, sein Leben und sein Werk, 1898.
Friedrich Wilhelm Nietzsche, Die Geburt der Tragoedie aus dem Geiste der Musik, 1872.
" " " Also sprach Zarathustra, 1883—1891.
" " " Jensest von Gut und Boese, 1886.
" " " Werke Bd. I. ff, 1895 ff.
Al. Riehl, Nietzsche, der Kuenstler und der Denker, 1897.
H. Vaihinger, Nietzsche als Philosoph, 1905.
R. Richter, F. Nietzsche, sein Leben und sein Werk, 1903.

צו § 32 (פריעז און בענעקע).

J. Fr. Fries, Neue Kritik der reinen Vernunft, 1807.
" Psychische Anthropologie, 1821.
Eduard Beneke, Grundlegung zur Physik der Sitten, 1822.
" " Lehrbuch der Psychologie als Naturwissenschaft, 1833.
" " Natürliches System der practischen Philosophie.
O. Gramzow, F. E. Benekes Leben und Philosophie, 1899.

צו § 33 (וויליאם האמילטאָן).

Sir William Hamilton, Discussions on Philosophy and Literature 1825.

Sir William Hamilton, Lectures on Metaphysics and Logic, 4 vls. 1859—1860.

O. W. Wight, The Philosophy of Sir W. Hamilton, 3 ed. 1855.

צו § 34. (הערבארט, פעכנער, לאָצטע און וואונדט).

Joh. Fr. Herbart, Psychologie als Wissenschaft, neugegründet auf Erfahrung, Metaphysik und Mathematik, 1824—1825.

" " Werke, 12 Bde. 1850—1852.

W. Winkel, Joh. Fr. Herbart, sein Leben und seine Philosophie, 1903.

O. Flügel, Herbarts Lehren und Leben, 1907.

G. Th. Fechner, Nanno oder ueber das Seelenleben der Pflanzen, 1848.

" " Elemente der Psychophysik, 1860.

Kurd Lasswitz, G. Th. Fechner, 1896.

Rudolf Hermann Lotze, Metaphysik, 1841.

" " " Medizinische Psychologie oder Physiologie der Seele, 1852.

" " " Mikrokosmos, Ideen zur Naturgeschichte und Geschichte der Menschheit, 3 Bde, 1856—1864.

O. Caspari, H. Lotze etc. 1883.

Wilhelm Wundt, Vorlesungen über die Menschen und Tierseele, 1863.

" " Grundzuege der physiologischen Psychologie, 1873 (5 Auft. 1902f.)

" " System der Philosophie, 1889.

" " Voelkerpsychologie, 1904 ff.

E. Koenig, W. Wundt, 1902.

צו § 35. (קאָנט און דער פּאָזיטיוויזם).

M. Ferraz, Etudes sur la philosophie en France au XIX-e siecle, Bd. I: Socialisme, naturalisme et positivisme, 1877.

J. D. Morell, Lectures on the philosophical tendencies of the age, 1848.

L. Stein, Gesch. der socialen Bewegungen in Frankreich, 1842.

Saint—Simon, Claude Henri, Introduction aux travaux scientifiques du XIXe siecle 1807.
" " Du Systeme industrial, 1821.
" " Le nouveau christianisme.
Sophie Germain, Considerations generales sur l'etat des sciences et des lettres aux differentes epoques de leur culture, 1833.
" " Oeuvres philosophique, 1879.
Pierre Leroux, Encyclopedie nouvelle, 1838—1841.
" " De l'humanite, de son principe et de son avenir 2 vol. 1840.
Auguste Comte, Cours de philosophie positive, 6 vol. 1830—1842.
" " Systeme de politique positive, ou traite de sociologie, instituant la religion de l'humanite, 4 vol 1851—1854.
Miss H. Martineau, The positive philos. of A. Comte, freely translated and condensed, 1853.
I. Rig, A. Comte, la philosophie, resume, 1881
(דייטש פון קירכמאן 2 בד. 1884—1883)
Robinet, Notice sur l'oeuvre et la vie A. Comte, 1860.
E. Littre, Aug Comte et la philosophie positive, 1863.
J. St. Mill, A. Comte, and Positivism, 1865.

G. H. Lewes, Comte's Philosophy of the positive Sciences, 1853.
Herbert Spencer, The Genesis of Science, 1854.
" " A System of Synthetic Philosophy. First principles, 1862; Principles of Biology 1864—1867; Principles of Psychology 1855; Principles of Sociology, 1876—1896; Principles of morality, 1892—1893.
" " The Classification of the Sciences to which are added Reasons for dissenting from the Philosophy of A. Comte, 1864.
" " Education, Intellectual, Moral and Physical, 1861. (אידיש פון דר. מעריסאן 1910)
F. Howard Collins, An Epitome of the Synthetic Philosophy, 1889.

Malcolm Gutbrie, Formula of Evolution, 1879.
O. Gaupp, Herbert Spencer, 1897.

צו § 37. (די האלב־פּאָזיטיוויסטען).

Eugen Dühring. Natürliche Dialektik, 1865.
" " Cursus der philosophie, als streng Wissenschaftliche Weltanschauung, 1875.
" " Logik und Wissenschaftstheorie, 1878.
" " Rob. Mayer, der Galilei des XIXten Jahrderts.
" " Kritische Geschichte der Philosophie, 1869.
Friedrich Engels, Dührings Umwaelzung der Wissenschaft, 1878.
Alfred Fouillee, La liberte et le determinisme.
" " L'evolutionisme des ideesforces, 1890.
" " Le monvement positive et la conception Sociologique du monde, 1896.
Guyau, Jean Marie, Vers d'un philosophe, 1881.
" Esquise d'une morale sans obligation, ni sanction, 1885.
" L'irreligion de l'avenir, 1887.
" L'art au point du vue sociologique, 1889.
" Education et heredite, 1889.
" La genese de l'idee de temps, 1890.
A. Fouillee, La morale, l'art et la religion d'ayres Guyot, 1889.
Em. Carlebach, Guyots Metaphysische Anschauungen, 1896.

צו § 38. (דער נעאָ־קריטיציזם).

Helmholtz, Physiologische Optik, 1886ff.
" Die Thatsachen der Warnehmung, 1879.
" Vorträge und Reden, 1884.
Otto Liebman, Kant und die Epigonen, 1865.
" " Zur Analysis der Wirklichkeit, 1876.
Friedrich Albert Lange, Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart, 1866. (5-te Auflage: Biographisches Vorwort und Einleitung mit kritischen Nachtrag von Hermann Cohen, 2 Bde. 1896.)
Friedrich Albert Lange, Logische Studien, ein Beitrag zur Neubegruendung der formalen Logik und der Erkenntnisstheorie. 1877.

Friedrich Albert Lange, Die Arfleiterfrage in ihrer Bedeutung fuer Gegenwart und Zukunft, 1866.

J. M. Bösch, Fr. Alb. Lange und sein Standpunkt des Ideals, 1890.

O. A. Ellisen, Frdr. Alb. Lange, sein Lebensbeschreibung, 1891.

H. Braun, F. A. Lange als Socialoekonom.

Hermann Cohen, System der Philosophie. Bd. I.: Die Logik der reinen Erkentnis, 1892.
Bd. II.: Die Ethik des reinen Willens, 1904.

" " Religion und Sittlichkeit, eine Betrachtung zur Grundlegung der Religionsphilosophie, 1907.

Franz Lindheimer, Hermann Cohen (Beitraege zur Geschichte und Kritik der neukantischen Philosophie) 1900.

Paul Natorp, Einleitung in der Psychologie nach kritischer methode, 1888.

" " Religion innerhalb der grenzen der Humanitaet, 1894.

" " Socialpaedagogik, Theorie der Willenserziehung auf der Grundlage der Gemeinschast, 1899.

Rudolf Stamm[illegible]er, Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschitsauffassung, 1896.

Philosophische Arbeiten, herausgegeben von H. Cohen und P. Natorp, 1906ff.

Alois Richl, Ueber Begriff und Form der Philosophie, 1872.

" " Der Philosophische Kriticismus und seine Bedeutung für die positive Wissenschaften, 1876ff.

§ 39. (דזשאהן סטואַרט מילל).

James Mill, Analysis of the phenomena of the human Mind, 1829. (2nd ed. by J. St. Mill, 1869.)

John Stuart Mill, A System of Logic, Ratiocinative and inductive, being a connected View of the Principles and the Methods of Scientific Investigation, 2 vols. 1843.

" " " Principles of Political Economy, with some of their applications to social Philosophy, 2 vols. 1848.

John Stuart Mill, On Liberty, 1859.
(אידיש פון דר. מעריסאן 1909)
" " " Examination of Sir Hamilton's Philosophy, 1865.
" " " August Comte and Positivism, 1865.
" " " Three Essays on Religion, Nature, the Utility of Religion, and Theism, 1874.
" " " Autobiography, 1873.
W. L. Courtney, Life of J. St. Mill, 1889.
" Metaphysics of J. St. Mill, 1879.
Alexander Bain, J. St. Mill, A Criticism with personal Recollections, 1882.
Friedrich Albert Lange, J. St. Mill, Ansichten über die sociale Frage.
H. Taine, Le positivisme anglais, etude sur Stuart Mill, 1869.
Charls Douglas, J. St. Mill, a Study of his Philosophy, 1895.
S. Saenger, J. St. Mill, 1901.

צו § 40. (דער נעא־יומיזם).

Richard Avenarius, Philosophie als Denken der Welt, gemaess dem Princip des kleinsten Kraftmaasses, Prolegomena zu einer Kritik der reinen Erfahrung, 1876.
" " Kritik der reinen Erfahrung, 2 Bde. 1888 und 1890.
" " Der menschliche Weltbegriff.
Ernst Mach, Beitraege zur Analyse der Empfindugen, 1886
" " Populaer Wissenschaftliche Vorlesungen, 1896.
W. Ostwald, Uuberwindung des wissenschaftlichen Materialismus, 1895.
" Vorlesungen ueber Naturphilosophie, 1902.
J. Petzoldt, Das Weltproblem vom positivistischen Standpunkt aus, 1906.
Wilh. Schuppe, Das menschliche Denken, 1870.
" " Erkenntnistheoretische Logik, 1878.
v. Schubert—Soldern, Grnndlagen einer Eekentnistheorie, 1884.
" " **Reproduction, Gefühl und Wille, 1887.**

Friedrich Carstanjen, Rudolf Avenarius, biomechanische Grundlegung der reinen allgemeinen Erkentnistheorie. Eine Einfuehrung in die Kritik der reinen Erfahrung, 1894.

W. K. Clifford, Seeing and Thinking, 1879.

" " Lectures and Essays, ed. by Leslie Stephen and F. Pollock, 2 vols. 1879.

צו § 41. (פראגמאטיזם).

William James, Pragmatism, 1907.

" " The Varieties of religious Experience, A Study in Human Nature, 1909.

צוואַנציגסטער קאַפּיטעל.

ריקבליק און אויסבליק

(אינהאַלט: ענטדעקונגען און ערפינדונגען אין דער מענשליכער ערקענטניס. עמפּיריאָ־קריטיציזם און פּראַגמאַטיזם. דער פעהלער פון דעם פּראַגמאַטיזם. דאָס ריין טהעאָרעטישע בעדערפעניס. דער מיסטישער אויסבליק פון דעם פּראַגמאַטיזם. דער קריטיציזם און די צעהן גרונד־פּרינציפּען פון דעם פילאָסאָפישען שאַפען. זייער גורל ביי די פערשיעדענע פילאָסאָפען. אייניגע פּאַראַלעלען און „עקספּערימענטען". די פראַגען, וואָס דאַרפען אַוועקגעשטעלט ווערן אויף דער טאָגעס־אָרדנונג. די טאָלעראַנץ. פילאָסאָפיע און אינדיווידועלע רעליגיאָן.)

א גייסטרייכער פילאָסאָפישער שריפטשטעללער האָט אַ מאָל פערגליכען די גאַנצע געשיכטע פון דער פילאָסאָפיע צו אַ שאַך־פּאַרטיע צווישען צוויי שפּיעלער: „ווייס" און „שוואַרץ", דעם מאַטעריאַליזם און דעם אידעאַליזם. אין דער אמת'ען וואָלט מען געקאָנט יעדען פילאָסאָפישען ארגומענט בעטראַכטען ווי אַ „גאַנג" אין דעם דאָזיגען טורניר, — אַ גאַנג, וואָס מאַכט שטאַרקער אָדער שוואַכער די פּאָזיציע פון דעם אָדער יענעם צד. דער מיין דערביי איז, אַז די פראַגע ווער איז גערעכט, דער מאַטעריאַליזם אָדער דער אידעאַליזם, האָט אַקוראַט אַזאַ זין, ווי די פראַגע, ווער מוז געווינען אין שאַך: דער וואָס שפּיעלט ווייס, צי דער וואָס שפּיעלט שוואַרץ? עהדער מען זעצט זיך שפּיעלען, האָבעןביידע צדדים, אויב זיי האָבען נאָר דיזעלביגע פעהיגקייטען, אַבסאָלוט די גלייכע שאַנסען פון געווינס.

דער משל, וועמעס וואָרצעל עס געפינט זיך שוין ביי פיכטע'ן, איז זעהר פּאַסענד. מען דאַרף נאָר ניט די גאַנצע פראַגע צוריקפיהרען צו דעם ענגערען פּראָבלעם פון אידעאַליזם און מאַ־

טעריאַליזם. דער ספּינאָזיסטישער מאָניזם, דער אָביעקטיווער סענסואַליזם פייערבאַכ׳ס, דער עמפּיריאָ־קריטיציזם האָבען ארויס־געבראַכט ענטפערס פאר דעם וועלט־פּראָבלעם, וואָס ליעגען גלייך וועיט סאַי פון דער „מאַטעריע״, סאַי פון דעם „גייסט״. אָבער יעדער ענטפער, אין וואָס ער זאָל ניט בעשטעהן, קאָן ניט אויפגע־פאַסט ווערען ווי אַן אַבסאָלוטער אמת, צו וועלכען יעדער מענש־ליכער שכל מוז קומען, ווען ער וויס ווי צו בעגעהן זיך מיט זיינע קרעפטען. אמת׳ען, וואָס זאָלען זיין אַ חוב פאַר יעדעם מענשען קאָן ארויסבריינגען די ערפאַהרונגס־וויסענשאַפט און נאָר זי, און אויך דאָס ניט אַלעמאָל. וואָס מעהר די וויסענשאַפט דערווייטערט זיך פון דעם פעלד פון די עמפּירישע פאַקטען, אַלץ אונזיכערער ווערען איהרע רעזולטאַטען. די קאָפּערניקאַנישע טהעאָריע איז שוין וועיט ניט אַזוי זיכער און פעסט, ווי יענע עמפּירישע געזעצען, וואָס בעהערשען די איינטיילונג פון טאָג און נאַכט, ווינטער און זומער פאר די פערשיעדענע פּלעצער פון דער ערד. די פילאָסאָפיע גיט ניט און קאָן ניט געבען קיין אַבסאָלוטע אמת׳ען פאַר יענע פראַגען, מיט וועלכע זי אינטערעסירט זיך מעהר פאַר אַלץ. אַלץ וואָס זי ייזו און קאָן געבען איז — היפּאָטהעזען, סברות, אייגענע מענש־ליכע המצאות ווי אַזוי זיך אויסצומאָלען דעם צונויפבונד פון אַלע ערשיינונגען אין דער וועלט, און ווי אַזוי, אונטער וועלכער בעלייכ־טונג אריין צופלעכטען דאָס אייגענע זיין אין דעם אונענדליכען וועלט־געשעהען.

דער גאַנצער פעהלער פון דער פילאָסאָפישער ענטוויקלונג ביז צו קאַנט און אויך שפּעטער ביי אַ סך דענקער איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס דער מענשליכער גייסט האָט ניט פערשטאַנען די סוב־יעקטיווע טבע פון זיינע אייגענע המצאות און האָט זיי פערוואַנ־דעלט אין אָביעקטיווע וועלט־פּרינציפּען: „גאָט״, „גייסט״, „מאַ־טעריע״, „קויזאַליטעט״, „סובסטאַנץ״ און אַזוי ווייטער, האָט ער געזעהען אין דרויסען, אַקוראַט ווי ער זעהט די דריטע דימענזיאָן אין דעם שפּיעגעל. ערשט אַ דאַנק קאַנט׳ס קריטיציזם, איז די פי־לאָסאָפיע געקומען צו איהר קלאָהרען בעוואוסטזיין; אָבער נאָר אין אונזער צייט איז דער געדאַנק אריין אין פלייש און בלוט פון יעדען ערנסטען פילאָסאָפישען פאָרשער, אַז וועניגסטענס יענער

טייל פון די מענשליכע געדאַנקען וואָס ערקלעהרען די ערפאַהרונגס־וועלט, — אַלע מעטאַפיזישע און אבסטראַקט טהעאָרעטישע פּרינציפּען, — זענען ניט ארויסגענומען געוואָרען פון דער ערפאַהרונג, נאָר אריין געטראָגען געוואָרען אין איהר.

דערפון מוז ממילא ארויסגעדרונגען ווערען דער כלל־גדול, אַז אין דער פילאָסאָפישער געדאַנקען־וועלט געפינען מיר ניט קיין איין איינציגען פּרינציפּ, וואָס זאָל ניט שטאַמען פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין. „גאָט" און „גייסט" און „מאַטעריע" זענען ניט ענטדעקונגען, וועלכע דער מענש האָט געמאַכט אין דער נאַטור, ווי קאָלומבוס האָט אין דעם אָקעאַן ענטדעקט אמעריקע. זיי זענען ערפינדונגען, ווי אייזענבאהנען און טעלעגראַפען, וואָס זענען קיין מאָל אויף דער וועלט ניט געווען, ביז דער מענשליכער שכל האָט זיי אַרויסגעבראַכט. „אויב עס וואָלט ניט געווען קיין גאָט", האָט וואָלטער געזאָגט, „וואָלט מען איהם בעדאַרפט ערפינדען". און מיר זאָגען איצטער: אויב ס'איז אפילו דאָ אַ גאָט, קאָן ער ניט לעבען אין דעם מענשליכען בעוואוסטזיין, סיידען דער מענש זאָל איהם האָבען פריהער ערפונדען. און דאָס איינענע איז אויך מיט מאַטעריע און מיט „גייסט".

די ריין עמפּירישע ריכטונג שלאָגט פאָר, מען זאָל אין גאַנצען ארויסוואַרפען פון דער פילאָסאָפישער וועלט די ערפינדונגען, ווי „סובסטאַנץ" און „קוויזאַליטעט", און האַלטען זיך נאָר פאַר די ענטדעקונגען, וועלכע מיר מאַכען אין דער וועלט פון דער ריינער ערפאַהרונג: אַ מין רוססאָ'שער אנטלויפען פון דער ציוויליזאַציע צוריק צו דער נאַטור. דער מענש קאָן אָבער ניט לעבען אַ ריין נאַטירליכען לעבען. געוויס האָבען אַ סך ערפינדונגען שוין אויסגעלעבט זייערע יאָהרען און אייניגע פון זיי מעג מען ארויסוואַרפען צו דעם אַלטען אייזען, אָדער אריינשטעלען אין אַ מוזעאום פאַר היסטאָרישע ענטוויקעלונג. אָבער אויף זייער פּלאַץ וועט דער מענש געוויס אויפבויען נייע, ווייל די ערפינדונגען בערייכערן זיין וויסען און ברענגען איהם נוצען.

און ווען מען אהרט דאָס, וואָס סובסטאַנץ און קוויזאַליטעט זענען אויסגעטראַכטע זאַכען? — פרעגט דער פּראַגמאַטיזם און ענטפערט: דאָס איז אין דער פּראַקטיק

קיינעמס דאגה ניט! אויב זיי ברענגען נוצען דעם מענשען, אויב זיי העלפען איהם בויען ערפאַהרונג און פערבעסערן זיין לעבען, זענען זיי „אמת“. די פראַגע איז נאָר, צי זיי טהוען דאָס.

דאָס איז דער תוך פון יענער קאַררעקטור, וועלכער דער פּראַג־מאַטיזם ברענגט אריין אין דעם ריינעם עמפּיריזם.

דער פּראַגמאַטיזם איז דאָס לעצטע וואָרט פון דער פילאָסאָ־פישער ענטוויקעלונג. ער פערנעהמט אַ מיטעל־שטעלונג צווישען דעם ריינעם עמפּיריזם און קאַנט׳ס קריטיציזם. מיט די עמפּיריקער האַלט ער, אַז די אַזוי אָנגערופענע „אַפּריאָרישע“ עלעמענטען זענען ניט קיין „מוז“ פאַר דער מענשליכער נשמה, ניט קיין נויטווענדיגער „נאַטור“־פּראָדוקט פון דעם מענשליכען בעוואוסטזיין. מען קאָן זיך אפשר בעגעהן אָהן זיי. אָבער אין איינעם מיט קאַנט פרעגט ער זיך נאָך וועגען זייער ווערטה פאַר דעם מענשען, און ער פערלאַנגט, אַז אויב זיי האָבען אַ וועלכען עס איז ווערטה פאַר איהם, זאָל ער זיי אָנווענדען צו זיין נוצען און ניט איבעריגעס דאגה׳ן פון וואַנען זיי שטאַמען. אין דערין דריקט זיך ווידער אויס קאַנט׳ס אַ געדאַנק, אַז דעם פּראַקטישען שכל קומט די בכורה איבער דעם טהעאָרעטישען.

דער „פּראַגמאַטיזם“ פערשטעהט אָבער די פּראַקטישע זייט פון דער מענשליכער ערקענטניס שוין אַ ביסעל צו „פּראַקטיש“. איך וויל דערמיט ניט זאָגען, אַז ער האָט אין זינען נאָר גראָב מאַטע־ריעלע נוצען. בשום אופן ניט! דער שטאַנדפּונקט פון דעם אי־דעאַל ווערט דוקא ניט פערוואָרפען פון איהם, ווי אויך ניט פון מילל׳ן, וואָס האָט געהאַט דעם גרעסטען איינפלוס אויף איהם. זיין פּראַקטישקייט בעשטעהט אין דער איבערטריבענער גדלות מיט וועלכער ער קוקט פון אויבען אראָב אויף דער ריין טהעאָרעטישער פילאָסאָפיע. אייגענטליך וואָלט ער זי אין גאַנצען אָבגעשאַפט און געמאַכט איהרע איינצעלנע עלעמענטען פאַר מיטלען צו אַנדערע ציעלען: רעליגיעזע, וויסענשאַפטליכע, עטהישע, ריין טעכנישע. די פילאָסאָפיע פון דעם פּראַגמאַטיזם זעהט אויס ווי אַן אויספער־קויף פון אַ בעל־הבית׳ישקייט נאָך אַ שרפה, וואו די איינצעלנע אַרטיקלען ווערען „פערבאַוועלט“ צו יעדעם, וואָס קאָן זיך נאָר נויטיגען אין זיי. אפילו דער אַ ביסעל צוגעבערענטער בורא עולם

ווערט אויסגעשריען פאר די קונים, מחמת זיין פראקטישער ניצ־ ליכקייט, און אנגעבאטען, מען קאן זאגען, פאר חצי חנם.

דער פעהלער פון דעם „פראגמאטיזם" בעשטעהט אין דעם, וואס ער זעהט ניט איין, אז די ריין טהעארעטישע טהעטיגקייט פון דעם מענשען, וואס איז אין איהר ניט־אינטערעסירטקייט זעהר נאהענט צו דעם עסטעטישען שויען, איז א טיעפע מענשליכע בעדערפניס, וואס וויל בעפריעדיגט ווערן ריין פאר זיך, אהן א ברעקעל שיכות צו א וועלכען עס איז פראקטישען נוטצען. לאז זיין, אז די טהעאריען זענען אין דער יוגענד פון דעם מענשליכען גייסט ארויסגעוואקסען פון דעם מענשען'ס פראקטישע לעבענס־ נויטען, — דער „פראגמאטיזם" האט וועניגער רעכט, עהדער אלע אנדערע סיסטעמען, צו פסל'ן א וועלכען עס איז ענין אויף דעם גרונד פון זיין וועניג אריסטאקראטישער אבשטאמונג.

ווי אזוי די טהעארעטישע ערקענטניס זאל זיך ניט האבען ענטוויקעלט, איהר ווערטה בעשטעהט איצטער אין א בעזונדער גייסטיגער בעפריעדיגונג, וואס איז געווארען א זעלבסט־צוועק. פעהלט די בעפריעדיגונג, שטעלט זיך אויפ'ן שטעל איין א גייסטי־ גער הונגער, וואס פאדערט זיין שפייז מיט דער זעלביגער פער־ עקשנ'טקייט ווי דער פיזישער. נאך אויף א העכערע מדרגה, צו וועלכער די מענשהייט האט זיך אויפגעהויבען: שוין מעהר אלס צוויי טויזענד פינף הונדערט יאהר צוריק, פערוואנדעלט זיך דאס טהעארעטישע בעדערפניס אין א פ י ל א ס א פ י ש ע ן הונגער, אין דעם בעשטרעבען אויסצוארבייטען אן איינהייטליכען וועלט־ בילד, און די גאנצע געשיכטע פון דער פילאסאפיע איז די גע־ שיכטע פון דער בעפריעדיגונג אט פון דעם פילאסאפישען הונגער. וויפיעל מאל האבען מיר שוין אין דער דאזיגער געשיכטע געטראפען מאמענטען, וואו איינצעלנע דענקער האבען אין גאנצען מבטל געווען די מעגליכקייט פון א פילאסאפישען וויסען. וואס איז אבער געווען דער רעזולטאט? זייער גאנצער סקעפטיציזם האט נאר געדיענט דערצו, כדי אבצורייניגען דעם געדאנק פון אלטע בעפריעדיגונגס־מיטלען און פריי צו מאכען דעם וועג פאר נייע שאַ־ פונגען. ווי פיעל מאל האבען מיר אויך געזעהען, אז דער אדער יענער פילאסאף איז ארויסגעטרעטען מיט דער פרעטענזיע, אז

נאָר ער האָט ארויסגעבראכט דעם אבסאָלוטען אמת אזוי, אז די פילאָסאָפיע האָט שוין ווייטער ניט וואָס אויפצוטהאָן פּרינציפּיעלעס. אָבער אויך דער „אבסאָלוטער" שטאַנדפּונקט איז געווען ניט מעהר ווי א רוהע־פּונקט פאר דעם גייסט, כדי ער זאָל אָבפּרישען זיין קראַפט פאר אלץ נייע און נייע פילאָסאָפישע קאָנסטרוקציעס. דער „פּראגמאטיזם", דוכט מיר, איז נוטה אריין־צו־פאלען אין דעם דאָפּעלטען פעהלער פון דעם סקעפּטיקער און דעם אבסאָלוטיסט. זיין צוועק מאכען כלאחר יד יעדע ריין טהעאָרעטישע פילאָסאָפיע וועט האָבען דעמזעלבען סוף, ווי יעדע סקעפּטישע דאָקטרין: זי וועט נאָך מעהר פאנאנדערברענגען דעם דאָרשט נאָך איינהייטליכע, אויף ווי פיעל מעגליך געזיכערטע ערקענטניס. און זיין גלויבען, אז די מענשהייט האָט אין דעם פּראגמאטיזם געפונען דעם לעצטען רוהע־פּונקט פאר דעם פילאָסאָפישען שאַפען, זיין „פה נקבר" איין מאָל פאר אלע מאָל, וועט געוויס באלד צורינגען, ווי עס זענען צורונען געוואָרען אלע אזעלכע גלויבענס. עס איז אין דעם פּונקט זעהר לייכט צו זיין א נביא, יוויל די ערפאהרונג פון דער פערגאנגענהייט און די טהעאָריע פון דער ע נ ט וו י ־ ק ע ל ו נ ג רעדען דאָ צו־קלאָהרע רעד.

די פּראגמאטישע פילאָסאָפיע אליין, מיט איהר האלב־מיסטישען, רעליגיעזען אויסבליק, איז שוין שוואַנגער מיט נייע סיסטעמען, ווען אפילו זי וויים נאָך אפשר ניט, אז זי האָט שוין פערלאָרען איהר אונשולד. די מיסטיק פון א ריין גייסטיג־שאַפענדען וועלט פּראָצעס, וואָס ברענגט פון זיך גופא ארויס אלע נייע קולטורעלע ערפינדונגען, ובתוכם די פילאָסאָפישע, עטהישע און רעליגיעזע, שוועבט ווי א טרוים ארום דעם פּראגמאטיזם, און דער טרוים וועט שוין ווי עס איז פערווירקליכען אין דער פילאָסאָפיע זיין ווילען צו עקזיסטענץ.

וועלכע פאָרמען וועט ער אָננעהמען?

אזוי ווייט געהט ניט אונזער נבואה. אָבער אויף דער „פּראגמאטישער" פראגע: וועלכע בעדירפניסען ז אָ ל ער בעפריעדיגען, וועלכען ווערטה זאָל דאָס ווייטערדיגע פילאָסאָפישע פאָרשען האָבען פאר דער מענשהייט? גלויבען מיר, אז מיר האָבען א רעכט צו געבען אונזער ענטפער.

„די פילאָסאָפיע“, האָבען מיר געזאָגט אין דער איינלייטונג, „איז די געשיכטליכע ענטוויקלונג פון יענע בעשטרעבונגען, וועלכע ווילען, אויף דעם גרונד פון קריטיש אויסגעפּרובירטער ערפאהרונג, ערקלעהרען די וועלט, ווי אַ נויטווענדיגען ענטוויקלונגס־פּראָדוקט פון איין איינציגען וועלט־פּרינציפּ, וואָס ענטהאַלט אין זיך דעם גרונד פון אַלע וועלטליכע ערשיינונגען, דעם זין פון דעם אינדיווידואום׳ס עקזיסטענץ און וואָס צייגט איהם אָן דעם בעסטען וועג צו זיין העכסטען אידעאַל“.

מיר האָבען דאָרטען בעוויעזען ווי אַזוי אָט דער דאָזיגער אידעאַל פון פילאָסאָפיע וואַקסט אַרויס פון יענע בעדינגונגען, וואָס ליעגען איינגעשלאָסען אין דעם בעגריף גופא פון פילאָסאָפיע; דאָס זענען: ערפאהרונג, מעטהאָדען־לעהרע, קריטיציזם, נויטווענדיגקייט, מאָניזם, ענטוויקלונג, רעלאַטיוויזם, „איך“־פּרינציפּ, טעלעאָלאָגיע און „שטאַנדפּונקט פון אידעאַל“. די אַלע יסודות דערקלעהרען אונז, וועלכע אינטערעסען עס האָבען ביז איצטער איינציג־ווייז און אין גרופּען אָנגעטריעבען דעם מענשליכען גייסט צו בעשאַפען פילאָסאָפישע סיסטעמען. די געשיכטליכע ענטוויקלונג פון דער פילאָסאָפיע האָט אונז אָבער געלערנט, אַז זי קאָן שוין ניט מעהר אויפּפאַסען איהר אויפגאַבע דאָגמאַטיש און מעטאַפיזיש, ד. ה. גלויבען, אַז זי ברענגט אַרויס דעם אַבסאָלוטען אמת. דער פאַקט אַליין ענדערט אין גאַנצען די שטעלונג פון דעם פילאָסאָפישען געדאַנק צו יענע יסודות. כל זמן מען האָט געגלויבט, אַז מען געהט זוכען, ד. ה., ע נ ט ד ע ק ע ן דעם וועלט־אמת, האָט מען לכתחילה ניט געקאָנט פערלאַנגען, אַז די פילאָסאָפיע זאָל זיך רעכענען מיט אַלע פּרינציפּען: ווייל דער וועלט־אמת האָט זיך, פערשטעהט זיך, גאָר ניט מתחייב געוועזען צו בעפריעדיגען א י י ע ר ע מענשליכע בעדערפעניסען אין אידעאַלען און צוועקמעסיגקייטען און ווייס איך נאָך וועלכע פאָרדערונגען. האָט מען „ענטדעקט“ דעם דואַליזם אַנשטאָט דעם מאָניזם, די אייביגע וויעדערהאָלונג אַנשטאָט דער ענטוויקלונג, די בלינדע נויטווענדיגקייט אַנשטאָט דער צוועקמעסיגקייט, מוז מען נעהמען דעם אמת, ווי ביטער ער זאָל ניט זיין.

ווערט אונז אָבער קלאָהר, אַז די פילאָסאָפישע בנינים זענען

ניט ענטדעקונגען, נאָר ע ר פ י נ ד ו נ ג ע ן, אַז אויך דער מאַניזם און די נויטוועגדיגקייט און די ענטוויקעלונג זענען ניט וועלט־אמת׳ען, נאָר מענשליכע המצאות, יעמאָלט זעהט מען בשום אופן ניט איין, פאַר וואָס אייניגע בעדירפניסען פון דעם מענש־ליכען וויסען זאָלען בעפריעדיגט ווערן אויף דעם חשבון פון די אַנדערע. יעמאָלט וואַקסט ממילא אַרויס די פאָרדערונג, אַז די ריין־אָביעקטיווע עלעמענטען: ערפאַהרונג, נויטוועגדיגקייט, מאָ־ניזם, ענטוויקעלונג און טעלעאָלאָגיע, זאָלען פילאָסאָפיש אויפגע־בויט ווערן אַזוי, אַז די ס ו ב י ע ק ט י ו ו ע עלעמענטען פון מעטהאָדען־לעהרע, קריטיציזם, רעלאַטיוויזם, „איך״־פרינציפ, טע־לעאָלאָגיע און דער שטאַנדפונקט פון אידעאַל זאָלען קאָנען הויזען מיט זיי און אין איינעם מיט זיי צונויפגיעסען זיך אין איין איינ־ציגען האַרמאָנישען סיסטעם.

דער ווערטה פון אַזאַ סינטהעטישער פילאָסאָפיע דאַרף ניט בעשטעהן אין קיין אַנדער זאַך, אַ חוץ ווי אין דעם, וואָס זי בע־פריעדיגט אַם פולקומסטען דאָס פילאָסאָפישע בעדערפניס. דאָס איז אַלץ, און דאָס איז גענוג.

אָבער איז אַזאַ פילאָסאָפיע מעגליך? איז זי ווען עס איז פערווירקליכט געוואָרען אין דעם משך פון דער פילאָסאָפישער ענטוויקעלונג? זענען אפשר די צעהן בוי־פרינציפען אַזוי בע־שאַפען, אַז זיי קאָנען ניט לעבען פריעדליך אַלע אין איינעם?

כדי די שאלה צו פערענטפערן, מוזען מיר קודם כל אַ בליק טהאָן צוריק אויף די גאַנצע ענטוויקעלונג און זעהען וואָס פאַר אַ גורל עס האָבען געהאַט אונזערע עשרת הדברות ביי די איינצעלנע פילאָסאָפען.

מיר וועלען זיך ניט אָבשטעלען אויף יעדעם איינעם בעזונדער און וועלען אין גאַנצען אַרויסלאָזען די דענקער, וועלכע מיר האָבען געבראַכט נאָר צוליעב דעם היסטאָרישען צוזאַמענהאַנג אָדער צו־ליעב דער פאָלשטענדיגקייט פון דעם בילד. לאָמיר נעהמען נאָר די וויכטיגסטע און ווערטהפולסטע דענקער און בעשטימען, וועלכע בוי־פרינציפען האָבען זיי אָנגענומען, וועלכע דאַבען זיי פערוואָר־פען און וועלכע זענען געבליעבען ביי זיי אין אַ זייט, אָדער זענען ניט גאַנץ קלאָהר אַרויס אין זייער דענקען.

די ערשטע גריעכישע דענקער ביז הערaקליט זענען, פער־שטעהט זיך, געווען גאַנץ אָרעם אין פילאָסאָפישע בוי־פּרינציפּען. אויב מען זאָל זיך נישט אָבשטעלען אויף דעם ערשטען בליאַסק פון דעם ענטוויקעלונגס־געדאַנק ביי אַנאַקסימאַנדער'ן, דעם אָנהויב פון דער טעלעאָלאָגיע ביי פּיטאַגאָר'ן און דעם אָנהויב פון דעם קריטיציזם ביי די עלעאַטען, קאָן מען זאָגען, אַז די אַלע דענקער פון טהאַלעס אָן האָבען געבויט נאָר אויף איין־איינציגען פּרינציפּ: דעם מאָניזם.

מיט הערaקליט'ן אָבער הויבט זיך שוין אָן א רייכערער פילאָ־סאָפישער לעבען. הערaקליט איז ניט נאָר א מ אָ נ י ס ט, וואָס נעהמט אָן איין איינציגען וועלט־פּרינציפּ, — דעם פייער עטהער. ער איז דער אמת'ער פאָטער פון דעם ע נ ט וו י ק ע ל ו נ ג ס ־ געדאַנק, אויך פון דעם געדאַנק, אַז אַלץ וואָס געשעהט איז נ ו י ט וו ע נ ד י ג און אין דערזעלבער צייט צ וו ע ק מ ע ־ ס י ג. אין איינעם מיט די עלעאַטען דענקט ער ק ר י ט י ש וועגען דער ערקענטניס, וואָס שטאַמט פון די חושים.

לאָזט מען דורך עמפּעדאָקלעס און אַנאַקסאַגאָראַס, וואָס פערליערען דעם מאָניסטישען גרונד־שטריך פון דעם גריעכישען דענקען, קומען מיר צו ד ע מ אָ ק ר י ט ' ן, ביי וועמען עס ווערען ווידער אויפגעלעבט די וויכטיגסטע אָ ב י ע ק ט י וו ע גרונד־פּרינציפּען, וואָס מיר האָבען ביי הערaקליט'ן, מיט דעם איינציגען חלוק, וואָס די ט ע ל ע אָ ל אָ ג י ע ווערט ביי איהם אין גאַנצען פערשלונגען דורך די בלינדע נויטווענדיגקייט, און די ענטוויקעלונג פאַלט אַרויס. די פּאָר טראָפּענס ק ר י ט י ־ צ י ז ם און ר ע ל אַ ט י וו י ז ם, וואָס מיר געפינען ביי איהם, שפּיעלען ניט קיין ראָליע פון בוי־פּרינציפּען, וואָס לעגען אַרויף זייער שטעמפּעל אויף דעם גאַנצען שאַפונגס־פּראָצעס. זיי זענען ניט מעהר ווי איינצעלנע בוי ציעגעל, וואָס ווערן אריינגעאַרבייט אין דעם געביי. דער קריטיציזם בלייבט איבערהויפּט אין דער ראָליע פון א בוי ־ מ אַ ט ע ר י אַ ל, פון וועלכע איינצעלנע דענקער מאַכען א מעהר אָדער ווענ..ער שטאַרקען געברויך, ביז צו דעם סוף פון דעם אַכטצעהנטען יאָהרהונדערט, ביז עמאַנועל קאַנט.

דערפאַר אָבער וואַקסט אויס דער ר ע ל אַ ט י וו י ז ם

אין זיין גאַנצער גרויס ביי דעם בעגרינדער פון דער סאָפיסטישער שוהלע פּראָטאַגאָראַס, וואָס דערהויבט אויף דעם „איך"-שטאַנדפּונקט צו אַ וויכטיגער מדרגה אין דער פילאָסאָפישער קאָנסטרוקציע. דער איבערטריעבענער רעלאַטיוויזם און דער „איך"-שטאַנדפּונקט פרעסט אויס ביי די סאָפיסטען אַלע אַנדערע פילאָסאָפישע פּרינציפּען. עס קאָן אין דער סאָפיסטיק קיין רעד ניט זיין ניט פון אַ מעטהאָדען-לעהרע, ניט פון אַ קריטיציזם, וואָס זאָל אויספאָרשען די בעדינגונגען פון נויטווענדיגקייט אין'ם זיין און אין דעם דענקען, ניט פון אַ מאָניזם, ניט פון אַ צוועקמעסיגקייט אין דעם זיין, ניט פון אַ ענטוויקעלונג פון דעם וועלט-אַל, ווען מען זאָל ניט אָננעהמען דעם שטענדיגען כאַאָטישען „ווערן", אויף וועלכען גאָרגיאַס האָט זיך געשטיצט, פאַר אַ סורראָגאַט פון ענטוויקעלונג. די סאָפיסטען האָבען אין גלייכען גראַד פערנאַכלעסיגט סאַי דעם ערפאַהרונגס-פּרינציפּ, סאַי דעם שטאַנד-פּונקט פון דעם אידעאַל.

די ווירקונג פון די סאָפיסטען אויף סאָקראַטעס קאָן מען בעמערקען אין דער צאָהל און דער אַרט פון יענע פילאָסאָפישע פּרינציפּען, וועלכע דער לעצטערער האָט געלאָזען אויסער אויג: סאָקראַט'ן פעהלען ניט מעהר און ניט וועניגער, ווי די ערפאַהרונג, דער מאָניזם און די ענטוויקעלונג. זיין פילאָסאָפיע זאָגט זיך אָבער אויך אָב פון'ם רעלאַטיוויזם, בעת דער מאַנגעל אין'ם קריטישען דענקען איז, ווי מיר האָבען שוין בעמערקט, דער אַלגעמיינער פעהלער פון יעדער פאַר-קאַנטישער פילאָסאָפיע. גרויס איז סאָקראַט נאָר דורך דאָס שטאַרקע אויס-אַרבייטען פון דער מעטהאָדען-לעהרע, דער נויטוועדיגקייט, דעם „איך"-פּרינציפּ, דער צוועק-מעסיגקייט און דעם שטאַנדפּונקט פון דעם אידעאַל.

פּלאַטאָן איז, בנוגע צו דעם אונז-אינטערעסירענדען ענין, אַ פּינקטליכע קאָפּיע פון סאָקראַט'ן: מעטהאָדע, נויטוועדיגקייט, „איך", טעלעאָלאָגיע און אידעאַל שטעהען אין זיין קרעדיט. ער בלייבט שולדיג: ערפאַהרונג, קריטיציזם, מאָניזם, ענטוויקעלונג און רעלאַטיוויזם.

אריסטאָטעלעס בויט אויף דעם גרונד פון ערפאַהרונג, מעטהאָדען־לעהרע, נויטווענדיגקייט און צוועק־מעסיגקייט. איהם פעהלען קריטיציזם, מאָניזם, ענטוויקעלונג, אידעאַל. שוואַנקענד איז זיין שטעלונג צו דעם רעלאַטיוויזם, וועלכען ער אַנערקענט אין דער עטהיק און אין דער פּאָליטיק, און צו דעם „איך“־שטאַנדפּונקט.

די סטאָיקער שטעלען מיט זיך פאָר איינע פון די רייכסטע קאָמבינאַציעס אין דער וועלט פון׳ם פילאָסאָפישען שאַפען. ערפאַהרונג, נויטווענדיגקייט, מאָניזם, ענטוויקעלונג, צוועק־מעסיגקייט און אידעאַל ווערען בעוואוסטזיניג אריין געאַרבייט אין דעם סיסטעם. דער „איך“־פּרינציפּ און דער רעלאַטיוויזם ווערען בעוואוסטזיניג פערוואָרפען. עס פעהלט אויף דער קלאָהר דורכגעפיהרטער קריטיציזם און שוואַנקענד בלייבט די מעטהאָדע.

עפּיקור בויט נאָר אויף דער ערפאַהרונג, דער נויטווענדיגקייט און דעם מאָניזם. עס פעהלען ביי איהם מעטהאָדע, קריטיציזם, ענטוויקעלונג, רעלאַטיוויזם, „איך“־שטאַנדפּונקט און טעלעאָלאָגיע. שוואַנקענד איז די שטעלונג צו דעם אידעאַל, אויב מען זאָל די „געמיטהס־רוהע“ ניט צורעכענען צו יענעם פּרינציפּ.

נאָך אָרעמער זענען די סקעפּטיקער, וואָס ווענדען אָן נאָר דעם שטאַנדפּונקט פון ערפאַהרונג און רעלאַטיוויזם, פערוואַרפען נויטווענדיגקייט, ענטוויקעלונג און מאָניזם, לײדען, ווי אַלע עלטערע דענקער, פון דעם מאַנגעל אין קריטיציזם און האָבען ניט קלאָהר אַרויסגעאַרבייט זייער שטעלונג צו מעטהאָדע, „איך“־שטאַנדפּונקט, טעלעאָלאָגיע און אידעאַל.

פון אַלע עלטערע דענקער איז אָבער דער אָרעמסטער אין בוי־פּרינציפּען פילאָ: טעלעאָלאָגיע, אידעאַל, און אפשר „איך“־פּרינציפּ — דאָס איז אַלץ וואָס מען קאָן אַרויפשטעלען אויף דעם חשבון פון זיין ריין פילאָסאָפישען געדאַנקען־גאַנג. עס פעהלען ביי איהם ערפאַהרונג, מעטהאָדע, קריטיציזם, נויטווענדיגקייט, מאָניזם (אויב מען זאָל ניט רעכענען אָהער דעם מאָנאָטהעאיזם, וואָס איז ביי פילאָ גראָד צונויפגעוועבט מיט אַ פּלאַטאָנישען דואַליזם פון אידעע און מאַטעריע), ענטוויקעלונג און רעלאַטיוויזם.

די נעאָ־פּלאַטאָניקער זענען ניט פיעל רייכער פאַר איהם. מאָניזם, ענטוויקעלונג און צוועקמעסיגקייט זענען זייערע פּאָזיטיווע יסודות. ערפאַהרונג, מעטהאָדע, קריטיציזם און רעלאַטיוויזם פעהלט ביי זיי. נויטווענדיגקייט, „איך“־פּרינציפּ און אידעאַל בלייבען אונבעשטימט.

מיר לאָזען אין גאַנצען דורך די מיטעל־אַלטערליכע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע און די ערשטע פּרובען פון דעם ווידערבעלעבונגס־געדאַנק און קומען צו דזשיאָרדאַנאָ ברונאָ, ביי וועמען מיר טרעפען ווידער אַ רייכע קאָמבינאַציע פון פּאָזיטיווע בוי־פּרינציפּען: ערפאַהרונג, נויטווענדיגקייט, מאָניזם, ענטוויקעלונג, צוועקמעסיגקייט און אידעאַל. איהם פעהלט אָבער מעטהאָדע און קריטיציזם און ניט גאָר קלאָהר קאָן אַרויסגעבראַכט ווערען זיין שטעלונג צו דעם רעלאַטיוויזם און דעם „איך“־שטאַנדפּונקט.

ביי די ראַציאָנאַליסטישע דענקער פון דעקאַרט ביז לייבניץ שפּיעלט די הויפּט ראָליע די מעטהאָדע און די נויטווענדיגקייט. אָבער די איינצעלנע דענקער פון דער גרופּע פערבינדען די צוויי גרונד־פּרינציפּען מיט די אַנדערע בוי־יסודות אויף אַ פערשיידענעם אופן. דעקאַרט געברויכט פּאָזיטיוו: מעטהאָדע, נויטווענדיגקייט, „איך“־שטאַנדפּונקט און טעלעאָלאָגיע. איהם פעהלען: ערפאַהרונג, קריטיציזם, מאָניזם, ענטוויקעלונג און רעלאַטיוויזם און זעהר שוואַנקענד איז זיין שטעלע צו דער ראָלע פון'ם אידעאַל.

די אָקקאַזיאָנאַליסטען זענען, ווי מען האָט דאָס געקאָנט דערוואַרטען, כמעט אַ פּינקטליכע קאָפּיע פון דעקאַרט'ן. פון דעסטוועגען טאָהר מען ניט אוועגמאַכען מיט'ן האַנד דעם אונטערשייד, וואָס געאולינקס, צ. ב., פערלאָזט גאַנץ קלאָהר דעם „איך“־שטאַנדפּונקט.

ספּינאָזאַ קאָמבינירט די גרונד־פּרינציפּען פון מעטהאָדע און נויטווענדיגקייט מיט דעם מאָניזם און דעם אידעאַל. ער פערוואַרפט גאַנץ קלאָהר די ערפאַהרונג, די ענטוויקעלונג, דעם רעלאַטיוויזם, דעם „איך“־שטאַנדפּונקט און די צוועקמעסיגקייט. אַ שפּור פון קריטיציזם, וואָס געפינט זיך אין זיין סיסטעם, ניט

נאך ניט קיין רעכט צו־צורעכענען יענעם גרונד־פרינציפ צו די פאזיטיווע יסודות פון ספינאזא׳ס פילאסאפישען שאפען.

ל י י ב נ י ץ פערבינדט מעטהאדע און נויטווענדיגקייט מיט מאניזם, „איך“־שטאנדפונקט און טעלעאלאגיע. איהם פעהלען ערפאהרונג און רעלאטיוויזם, בעת ענטוויקעלונג, קריטיציזם און אידעאל בלייבען אין א האלב־קלאהרען צושטאנד.

די זעלביגע ראליע, וואס מעטהאדע און נויטווענדיגקייט שפיעלען ביי די ראציאנאליסטען, שפיעלט די ערפאהרונג ביי די פערטרעטער פון דעם ענגלישען עמפיריזם. ב ע ק א ן ברענגט בולט ארויס די גרונד־פרינציפען פון ערפאהרונג, מעטהאדע און נויטווענדיגקייט. עס פעהלען ביי איהם זיכער די ענטוויקעלונג און דער אידעאל, און האלב־דונקעל בלייבען קריטיציזם, מאניזם, רעלאטיוויזם, „איך“־פרינציפ און צוועקמעסיגקייט (וואס ווערט ארויסגעטריעבען פון דער וויסענשאפט אבער סוף־כל־סוף צוגעלאזען אין דער מעטאפיזיק).

ה א ב ב ס האט ערפאהרונג, נויטווענדיגקייט און מאניזם. עס פעהלען איהם קריטיציזם, ענטוויקעלונג, רעלאטיוויזם, „איך“־שטאנדפונקט, צוועקמעסיגקייט און אידעאל. ניט קלאהר דורכגעפיהרט איז זיין שטעלונג אין דער מעטהאדען־לעהרע, אין וועלכער עס קעמפפען ראציאנאליסטישע און עמפירישע עלעמענטען.

ל א ק ק קאמבינירט דעם ערפאהרונגס־פרינציפ מיט נויטווענדיגקייט און רעלאטיוויזם. איהם פעהלען: קריטיציזם, מאניזם, ענטוויקעלונג, „איך“־שטאנדפונקט, צוועקמעסיגקייט און אידעאל. די מעטהאדען־לעהרע, — אויף וויפיעל זי פאלט ניט צונויף מיט דער פשוט׳ער פאדערונג — זיך האלטען אן דער ערפאהרונג, — איז וועניג אויסגעארבייט און דער עמפיריזם גופא ווערט דורכגעריסען דורך ראציאנאליסטישע עלעמענטען.

ב ע ר ק ל י י בלייבט טריי די פרינציפען פון ערפאהרונג, מאניזם, „איך“־פרינציפ און צוועקמעסיגקייט. זיין פילאסאפיע הינקט שטארק אין די פונקטען פון מעטהאדען־לעהרע, קריטיציזם, נויטווענדיגקייט, ענטוויקעלונג און רעלאטייוויזם. אין גאנצען אונקלאהר ביי איהם איז דער שטאנד־פונקט פון׳ם אידעאל.

י ו ם, ווי די סקעפטיקער איבערהויפט, האט ניט אין זיין

קרעדיט ניט איין איינציגען פון יענע פּרינציפּען, וועלכע מיר האָ־בען אָנגערופען די אָביעקטיווע: ניט מאָניזם, ניט ענטוויקעלונג, ניט טעלעאָלאָגיע, ניט נויטווענדיגקייט (ווען מען זאָל אָראָבערעכע־נען די נויטווענדיגקייט פון דער מאַטעמאַטישער ערקענטניס, וועל־כע ער גיט צו). אַ חוץ דעם פעהלט איהם, ווי לאַקקען, די מעט־האָדען־לעהרע און איבערהויפּט דער „איך״־שטאַנדפּונקט, וועלכען ער פלייסט זיך בעוואוסטזיניג צו פערטיליגען. אויך זיין קרי־טיציזם קאָן ניט בעטראַכט ווערען פאַר אַ פּאָזיטיווען פּונקט אין זיין פילאָסאָפישען שאַפען. עס בלייבען ביי איהם: ערפאַהרונג און רעלאַטיוויזם.

די רייכסטע אין בוי־פּרינציפּען איז — פּשוט צו בעוואונדערן! — די קריטישע פילאָסאָפיע פון עמאַנועל קאַנט. בולט און קלאָהר אויסגעשפּראָכען טרעטען אין איהר אַרויס די פּרינציפּען פון ער־פאַהרונג, מעטהאָדען־לעהרע, קריטיציזם, נויטווענדיגקייט, רעלאַ־טיוויזם, „איך״־פּרינציפּ און דער שטאַנד־פּונקט פון׳ם אידעאַל. אָפיציעל בלייבען דרויסען: דער מאָניזם, די ענטוויקעלונג און די טעלעאָלאָגיע. אָבער ווען מען דערמאָהנט זיך, וואָס פאַר אַ וויכ־טיגע ראָליע יענע דריי פּרינציפּען האָבען געשפּיעלט אין קאַנט׳ס דענקען און פאָרשען, — ווען אפילו ער האָט זיי ניט אויפגעהויבען צו דער מדרגה פון אבסאָלוטע יסודות אין זיין סיסטעם, — ווען איינעם ווערט קלאָהר, ווי ווייניג טהעאָרעטישע מיה קאַנט וואָלט בעדאַרפט אָנווענדען, כדי אריין צו ארבייטען זיי אין זיין פילאָ־סאָפיע מיט דעם גאַנץ בעשטימטען תנאי, אַז זיי זענען ניט מעהר ווי פילאָסאָפישע בוי־פּרינציפּען, כדי צו בעפרידיגען די מענש־ליכע ערקענטניס, — יעמאָלט מוז מען צוגעבען, אַז די קאַנטי־שע פילאָסאָפיע איז געווען די אידעאַלסטע פאַר איהר צייט.

פיכטע האָט אין „פּליוס״ מעטהאָדען־לעהרע, נויטווענ־דיגקייט, מאָניזם, ענטוויקעלונג, „איך״־פּרינציפּ, טעלעאָ־לאָגיע און אידעאַל. עס געהט ביי איהם פערלאָרען די ערפאַה־רונג, דער קריטיציזם און דער רעלאַטיוויזם.

ביי שעללינג׳ען געהט נאָך דערצו פערלאָרען אויך דער „איך״־פּרינציפּ.

העגעל׳ס פילאָסאָפיע בעווייזט אונז אַן אינטערעסאַנ־

טע קאָמבינאַציע פון בוי־פּרינציפּען. זיין בנין רוהט אויף דער מעטהאָדען־לעהרע, דער נויטווענדיגקייט, דעם מאָניזם, דער ענט־וויקעלונג און דער צוועקמעסיגקייט. אויסגעשפּראָכען פיינדליך איז זי צו דער ערפאַהרונג, דעם קריטיציזם, דעם „איך"־פּרינציפּ און דעם אידעאַל. דער רעלאַטיוויזם האָט ביי איהם אַ משונה'יגע מערכה. העגעל ווייס, אַז יעדע ערקענטניס איז רעלאַטיוו אמת פאַר איהר צייט. ער פערגעסט אָבער אין גאַנצען אָן דעם רעלאַטי־וויזם, ווען ער קומט צו זיין אייגענער פילאָסאָפיע. ער מיינט: זי איז אבסאָלוט אמת פאַר אַלע צייטען און דורות.

פ י י ע ר ב א ך האָט אריין געאַרבייט אין זיין פילאָסאָ־פישען דענקען די גרונד־פּרינציפּען פון ערפאַהרונג, מעטהאָדע, נויטווענדיגקייט, מאָניזם, ענטוויקעלונג, רעלאַטיוויזם (דער „מענש!") און אידעאַל. דער קריטיציזם קומט אָבער צו ווייניג צו זיין רעכט און ניט גאָר קלאָהר בלייבט זיין שטעלונג צום „איך" און דער צוועקמעסיגקייט.

אַ טיפּ פון אַ ריין דאָגמאַטישען דענקער איז ק אַ ר ל מ אַ ר ק ס, ווייניגסטענס אין זיין פילאָסאָפיע. ערפאַהרונג, מעטהאָדע, נויטווענדיגקייט, מאָניזם און ענטוויקעלונג, — דאָס זענען די יסודות אויף וועלכע זי איז אויפגעבויט. פרעמד און, אויב איהר ווילט, פערהאַסט איז איהם דער קריטיציזם, דער „איך"־שטאַנדפּונקט און דער שטאַנד־פּונקט פון דעם אידעאַל. פון אַ צוועקמעסיגקייט אין דער וועלט־ענטוויקעלונג קאָן ביי איהם, דעם קאָנסעקווענטען מאַטעריאַליסט, קיין רייד ניט זיין, אָבער דערפאַר רעדט ער אַמאָל וועגען דעם געזעלשאַפטליכען געשעהען אַקוראַט אַזוי, ווי דאָס סאָציאַלע לעבען וואָלט געווען בעהערשט דורך אַן אונבעוואוסטער, טיעף פערבאָרגענער צוועקמעסיגקייט — דעם ב ע ש ט ר ע ב ע ן צו ענטוויקלען די פּראָדוקטיווע קרעפטען. אויך דער רעלאַטיוויזם איז ביי איהם אַקוראַט אַזוי ניט דערטראַכט ביז צום סוף, ווי ביי העגעל'ן. מאַרקס ווייס, אַז די אמת'ן זענען פערשיידען ניט נאָר לויט דער צייט, נאָר אויך לויט דעם געזעלשאַפטליכען קלאַס, צו וועלכען דער דענקער געהערט. און פון דעסטוועגען מאַכט ער אַן אויסנאַהם פאַר זיין אייגענעם סיסטעם. די פילאָסאָפיע, מיינט ער, האָט אין דעם דיאַלעקטישען

מאַטעריאַליזם געזאָגט איהר א ב ס אָ ל ו ט לעצטעס וואָרט, און אויך דער אמת פון דעם היסטאָרישען מאַטעריאַליזם קאָן, נאָך זיין מיינונג נאָך, איינגעזעהען ווערן פון יעדעם, וואס האָט נאָר די גבורה זיך צו בעפרייען פון די קלאַסען־פּאַראורטיילען.

מערקווירדיג אָרעם אין פּאָזיטיווע בוי־פּרינציפּען איז שאָ־פּענהויער׳ס פּעסימיזם. נויטוועגדיגקייט, מאָניזם און צוועקמעסיג־קייט (ווי א ב ל י נ ד ע ר ווילענס־דראַנג צום זיין), — אויף די דריי לוית׳ן רוהט שאָפּענהויער׳ס פילאָסאָפישע וועלט. אָבגעליי־קענט ווערט ענטוויקעלונג און אידעאַל. די איבעריגע גרונד־פּרינ־ציפּען: ערפאַהרונג, מעטהאָדע, קריטיציזם, רעלאַטיוויזם און „איך״־פּרינציפּ ווערען נאָר טיילווייז אָנגענומען. אפילו דער קריטיציזם, וועלכען שאָפּענהויער לאָזט כמעט קיין מאָל פון מויל ניט אַרויס, קאָן זיך ביי איהם ניט דורכרייסען צו זיין ריכטיגער בעדייטונג.

שאָפּענהויער׳ס תלמיד, עדואַרד פאָן האַרטמאַן, גיט צו צו דער צוועקמעסיגקייט, דער נויטוועגדיגקייט און דעם מאָניזם נאָך די מעטהאָדען־לעהרע, די ערפאַהרונג און די ענטוויקעלונג. אין האַלב־דונקעל בלייבען קריטיציזם, רעלאַטיוויזם, „איך״־פּרינציפּ און אידעאַל.

מאַקס ש ט י ר נ ע ר האָט, פערשטעהט זיך, ניט פיעל בוי־פּרינציפּען אין זיין פילאָסאָפיע. רעלאַטיוויזם און „איך״־פּרינציפּ, דאָס איז אַלץ, וואָס מען קאָן ביי איהם געפינען אין „קרעדיט״. שטרענג פאָלעמיש שטעלט ער זיך אַנטקעגען דעם שטאַנד־פּונקט פון אידעאַל. אַלע אַנדערע פּרינציפּען: ערפאַהרונג, מעטהאָדע, קריטיציזם, נויטוועגדיגקייט, מאָניזם, ענטוויקעלונג און צוועק־מעסיגקייט, בלייבען הענגען אין דער לופטען.

אָבער דער צווייטער פילאָסאָף פון דעם פּערזענליכקייטס־קולט, ניעטצשע, האָט שוין א סך א רייכערע און אינטערעסאַנטערע צונויפשטעלונג: מאָניזם, ענטוויקעלונג, „איך״־שטאַנדפּונקט, צוועקמעסיגקייט און אידעאַל ווערען פּאָזיטיוו אָנגעווענדט. מעט־האָדע ווערט אָפּטמאָל אין גאַנצען פון איהם פערוואָרפען, בעת ער־פאַהרונג, קריטיציזם, נויטוועגדיגקייט און רעלאַטיוויזם שפּיעלען א ניט גאַנץ קלאָהר אויסגעשפּראָכענע ראָליע.

די איבעריגע אונז דאָ אינטערעסירענדע דענקער שטעהען אַלע

אונטער א גרעסערער אָדער א קלענערער השפּעה פון קאַנט'ס פּאָזיטיוויזם און יענער גרויסער בעדייטונג, וואָס ער שרייבט צו דער מעטהאָדען־לעהרע און דעם ערפאַהרונגס־פּרינציפּ: ק אַ נ ט אַליין פערבינדט די דאָזיגע צוויי יסודות נאָך מיט נויטוועגדיגקייט, רעלאַטיוויזם און דעם שטאַנדפּונקט פון דעם אידעאַל. אויף דער נעגאַטיווער זייט דארף מען ביי איהם אוועג־שטעלען: קריטיציזם און צוועקמעסיגקייט. צו די אַן א זייט געלאָזענע, אָדער נאָר האַלב אָנגעווענדעטע דארף מען צורעכענען: דעם מאָניזם, דעם „איך"־שטאַנדפּונקט און אפילו די ע נ ט וו י ק ע ל ו נ ג, וואָס ווערט אַריין געאַרבייט נאָר ווי א טהעאָריע פון דעם מענשליכען פּראָגרעס.

די ענטוויקלונג שפּיעלט די הויפּט־ראָליע נאָר ביי איינעם פון דער גאַנצער גרופּע דענקער, ביי ס פּ ע נ ס ע ר ' ן. זי ווערט ביי איהם קאָמבינירט מיט ערפאַהרונג, מעטהאָדע, נויטוועגדיגקייט און מאָניזם, פערוואָרפען אָדער איגנאָרירט ווערט דער „איך"־שטאַנדפּונקט, די טעלעאָלאָגיע און דער אידעאַל. שטאַרק געזינדיגט ווערט פון ספּענסער'ן אַנטקעגען דעם קריטיציזם און דעם רעלאַטיוויזם, וואָס שפּיעלען פון דעסטוועגען א היבשע ראָליע אין זיין דענקען.

די נעאָ־קאַנטיאַנער און די נעאָ־קריטיקער ווייזען אַלע א זעהר עהנליכען בילד אין דער גרופּירונג פון זייערע בוי־פּרינציפּען.

ל אַ נ ג ע איז דער רייכסטער פון זיי און איז כמעט א פּינקטליכע קאָפּיע פון ק אַ נ ט ' ן. מיט קאַנט'ן האָט ער: ערפאַהרונג, מעטהאָדע, קריטיציזם, נויטוועגדיגקייט, רעלאַטיוויזם, „איך"־פּרינציפּ, ש ט אַ נ ד פּ ו נ ק ט פ ו ן ד ע ם א י ד ע אַ ל. א קלאָהרע אויסגעשפּראָכענע ראָליע שפּיעלט ביי איהם די ע נ ט־וו י ק ע ל ו נ ג, וואָס דארף אויך צוגערעכענט ווערען צו זיינע פּאָזיטיווע יסודות. בעשטימט אויסגעשלאָסען ווערט ביי איהם, ווי ביי קאַנט'ן, קיין איין איינציגער פּרינציפּ ניט. עס בלייבט מעהר ניט אין אַן אונבעשטימטען שיין (ווי ביי קאַנט'ן) די „מעטאַפּיזישע" פּרינציפּען פון מאָניזם און טעלעאָלאָגיע.

ק אָ ה ע ן און ר י ע ה ל האָבען כמעט די זעלבינע קאָמבינאַציע פון בוי־פּרינציפּען, ווען אפילו זייערע רעזולטאַטען געהען זיך אַזוי ווייט פאַנאַנדער. ערפאַהרונג, מעטהאָדע, קריטיציזם, נויטוועגדיגקייט, רעלאַטיוויזם און אידעאַל ליעגען אויף דער פּאָזיטי־

װער זײט. אין אַן אונבעשטימטער בעלײכטונג בלײבען: מאָ־ניזם, ענטװיקעלונג, „איך"־פּרינציפּ און טעלעאָלאָגיע, אָבער קײן אײנציגער יסוד װערט ניט פּרינציפּיעל צוריקגעװיזען.

עם בלײבען נאָך צו בעטראַכטען די פילאָסאָפישע בנינים פון מילל, אַװענאַריוס און דעם פּראַגמאַטיזם. מ י ל ל איז אינ־טערעסאַנט סײ מיט דער פּאָזיטיװער, סײ מיט דער נעגאַטיװער גרופּירונג פון זײנע בױ־פּרינציפּען. דער שטרענגסטער עמפּיריזם (ערפאַהרונג), אױפגעבױט אױף דער אינדוקטיװער מעטהאָדע, װערט בײ איהם פערבונדען ניט נאָר מיט דעם רעלאַטיװיזם, נאָר אױך מיט טעלעלאָגיע און אידעאַל! און אַזאַ אױסערגעװעהנליכע פּאָזיטיװע קאָמבינאַציע געהט בײ איהם האַנד אין האַנד מיט דער אָבלײקענונג פון קריטיציזם, נויטװענדיגקײט, מאָניזם און דעם „איך"־שטאַנדפּונקט! דער ענטװיקעלונגס־פּרינציפּ פערנעהמט ניט קײן בעזונדערן פּלאַץ אין זײן דענקען.

א װ ע נ א ר י ו ס האָט אין „פּליוס": ערפאַהרונג, מעטהאָ־דע, קריטיציזם, ענטװיקעלונג און רעלאַטיװיזם. ער פערװאַרפט דעם „איך"־שטאַנדפּונקט און די טעלעאָלאָגיע. ניט קלאָהר אױס־געשפּראָכען בלײבען: נויטװענדיגקײט, מאָניזם און אידעאַל.

דער פּראַגמאַטיזם פון װיליאַם ד ז ש ע י מ ם דערמאָהנט דורך די צונױפשטעלונג פון זײנע בױ־פּרינציפּען דאָס בילד, װאָס מיר האָבען געפונען בײ מילל'ן. פּאָזיטיװ װערט אַרײן געאַרבײט: ערפאַהרונג, מעטהאָדע, ענטװיקעלונג, רעלאַטיװיזם און א י ד ע ־ א ל. פערװאָרפען אָדער שטאַרק אָבגעשװאַכט: דער מאָניזם און דער „איך"־פּרינציפּ. אין טונקעל געלאָזען, אָדער סקעפּטיש בע־האַנדעלט: דער קריטיציזם, די נויטװענדיגקײט און די טעלעאָלאָ־גיע...

כדי צו האָבען אַ קלאָהרען און קורצען איבערבליק איבער די פילאָסאָפען און די קאָמבינאַציעס פון זײערע בױ־פּרינציפּען, װאָס מיר האָבען דאָ נאָר־װאָס אױסגערעכענט, גיעבען מיר דאָ אַ טאַבע־לע, װאו די אײנצעלנע יסודות װערען בעצײכענט דורך פאָלגענדע בוכשטאַבען: ע (ערפאַהרונג), מ (מעטהאָדען־לעהרע), ק קריטי־ציזם), נ (נויטװענדיגקײט), אָ (מאָניזם), װ (ענטװיקעלונג), ר

(רעלאטיוויזם), י („איך“־פרינציפ), ט (טעלעאלאגיע) און ד (שטאנד־פונקט פון דעם אידעאל).

די בוכשטאבען, וואס געהען גלייך נאך דעם נאמען פון דעם דענקער, בעצייכענען יענע פרינציפען, וועלכע ער ווענדט פאזיטיוו אן ביי דעם אויפבוי פון זיין בנין; דורך א „מינוס“־צייכען ווערען פון זיי אבגעטיילט יענע יסודות, וועלכע ער פערווארפט, און דער „פליוס־מינוס“ בעטייט די איבעריגע, ווענינער בעשטימטע עלעמענטען.

העראקליט	אוונט
דעמאקריט	א נ — וו ט
פראטאגאראס	ר י
סאקראטעס	מניטד — קר ± עמוו
פלאטאן	מניטד — עקמוור
אריסטאטעלעס	עמנט — קמוד ± רי
סטאיקער	ענאוטד — רי ± קמ
עפיקור	ענא — מקווריט ± ד
סקעפטיקער	ער — טוא ± קמיטד
פילא	טד (י) — עמקנאוור
נעא־פלאטאניקער	אוט — עמקר ± ניד
דזשיארדאנא ברונא	ענאוטד — מק ± רי
דעקארט	מניט — עקאוור ± ד
געאולינקס	מנט — עקאוורי ± ד
ספינאזא	מנאד — עווריט (ק)
לייבניץ	מנאיט — ער ± ווקד
בעקאן	עמש — וד ± קמטרי

האָבבס	ענאָ — קוּוריטד ± ם
לאָקק	ענר — קאָוויטד ± ם
בערקליי	עאָיט — (מקנוור) ± ד
יום	ער — אָווט(נ)מי ± ק
קאַנט	עמקנריד (אָווט)
פיכטע	מנאָוויטד — ער (ק)
שעללינג	מנאָ(וו)טד — ערקי
העגעל	מנאָווט — עקיד ± ר
פייערבאַך	עמנאָוורד — ק ± יט
מאַרקס	עמנאָוו — קיד(ט) ± ר
שאָפּענהויער	נאָ(ט) — ווד ± עמ(ק)רי
האַרטמאַן	עמנאָווט ± (קר)יד
שטירנער	רי — ד
ניעטצשע	אָווידט ± (מ)עקנר
קאַנט	עמנרד — קט ± אָ(וו)י
ספּענסער	עמנאָוו — יטד ± (קר)
לאַנגע	עמקנווריד (אָט)
קאָהען	עמקנרד ± וואָיט
ריעהל	עמקנרד(וו) ± אָיט
מילל	עמרטד — קנאָי ± וו
אווענאַריוס	עמקוור — יט ± נאָד
רושעימס	עמוורד(ט) — אָי ± קנ

אונזער טאַבעלע האָט ניט די פּרעטענזיע איבערצוגעבן און פּינקטליך צו כאַראַקטעריזירען די פיזיאָנאָמיע פון יעדען איינ־צעלנעם דענקער, איבערהויפּט אין יענע פּונקטען, וועלכע מיר האָבען געמוזט אַריין נעהמען אין די רובריק „פּליוס־מינוס“. אָבער שוין אַן אויבערפלעכליכער בליק אויף איהר בעווייזט, וואָס פאַר אַן אינטערעסאַנטער שטודיום דאָס וואָלט געווען — דורכצונעהמען יעדעם איינצעלנעם דענקער בעזונדער, גענוי אָבצושעצען דעם כמות און דעם איכות פון די עלעמענטען, וועלכע ער נעהמט אָן, פון וועלכע ער זאָגט זיך בעוואוסטערהייד אָב און וועלכע עס בלייבען דרויסען פון זיין פילאָסאָפישען אינטערעס. אזא שטודיום וואָלט אונז געגעבען א זיכערען פונדאַמענט פאַר א פ ע ר ג ל י י־כ ע נ ד ע ר געשיכטע פון דער פילאָסאָפיע, וואָס וואָלט די דאָזיגע געשיכטע נאָך נעהענטער געבראַכט צו דער מדרגה פון א ריין ווי־סענשאַפטליכער דיסציפלין.

אָבער ווי מאַנגעלהאַפט אונזער טאַבעלע זאָל ניט זיין, גיט זי אונז דאָך די מעגליכקייט אַרויסצובריינגען אייניגע אינטערע־סאַנטע פּאַראַלעלען און אַריינצובליקען טיעפער אין די לאָגישע שיכות׳ען וואָס הערשען צווישען די איינצעלנע בוי־פּרינציפּען.

מיר וועלען דאָ געבען נאָר אייניגע ביישפּיעלען, ווייל דער לעזער האָט דאָ פאַר זיך דעם גאַנצען מאַטעריאַל און קאָן דעריבער אַליין פערמעהרען זיי דורך א טיעפערען אַריין־דרינגען אין דעם ענין.

עס איז צ. ב. כאַראַקטעריסטיש, אַז די סטאָאישע קאָמבינאַציע ענאָוטמד ווערט נאָך איין מאָל אַרויסגעבראַכט נאָר איין מאָל דורך דזשיאָרדאַנאָ ברונאָ, ביי וועמען אויך די איבעריגע עלעמענ־טען זענען עהנליך גרופּירט, ווי ביי די סטאָאיקער. זיי צופאַלען אין צוויי גרופּען: ר י און ק מ. אָבער בעת ביי די סטאָאיקער איז דאָס ערשטע פאַר אין „מינוס“ און דאָס צווייטע אין „פּליוס־מינוס“, ביימען זיי זיך מיט די שטעלען ביי דזשיאָרדיאַנאָ ברונאָ.

דאָס אייגענע קאָנען מיר בעמערקען ביי די מאַטעריאַליסטען עפּיקור און האָבבס. ביידע האָבען זיי בשותפות אין „פּליוס“ די גרופּע ע נ אָ. די איבעריגע עלעמענטען פאַלען פאַנאַנדער אין א „מינוס“־גרופּע פון פינף און א „פּליוס־מינוס“ פון איין עלעמענט.

אָבער בעת ביי עפּיקור בלייבט שוואנקען דער „אידעאל“, איז ער ביי האָבבס'ען אויסגעשפּראָכען נעגאטיוו און די שוואנקענדע שטעלונג פאַרנעהמט די מעטהאָדע.

האָבבס און לאָקק זענען אויך זעהר עהנליך איינער צו דעם אנדערן. זייער גאנצער חלוק בעשטעהט אין דעם, וואָס אָ און ר בייטען זיך מיט די ערטער: האָבבס' פּאָזיטיווער מאָניזם ווערט ביי לאָקק'ן נעגאטיוו. האָבבס' נעגאטיווער רעלאטיוויזם ווערט ביי לאָקק'ן פּאָזיטיוו.

די ריין ד אָ ג מ א ט י ש ע קאָמבינאציע פון עמנאָוו, — די פערבינדונג פון ערפאהרונג, מעטהאָדע, נויטווענדיגקייט, מאָניזם און ענטוויקעלונג, — דער אידעאל פון יעדער ריין אָביעקטיווער פילאָסאָפיע, וואָס קוקט פון אויבען אראָב אויף די „קאפּריזען“ פון קריטיציזם, צוועקמעסיגקייט, אידעאלען און אז. וו., — געפינט זיך אין אונזער טאבעלע נאָר צוויי מאָל: ביי מארקס'ען און ביי ספּענסער'ן. אויך די גרופּירונג פון די צוויי איבעריגע עלעמענטען איז ביי די צוויי דענקער ניט שטאַרק פערשיידען. דאָס קאָן ניט דערקלעהרט ווערן דורך א געשיכטליכען צוזאמענהאנג פוןביידע דענקער. זייער ווירקען איינער אויף דעם אנדערן איז אויסגעשלאָסען. אויך פליעסען ניט זייערע סיסטעמען פון איין און דעמזעלביגען היסטאָרישען מקור. זייער עהנליכקייט שטאמט פון א געוויסער עהנליכער פּ ס י כ אָ ל אָ ג י ע, פון איין־און־דיזעלביגע פילאָסאָפישע א י נ ט ע ר ע ס ע ן, וואָס האָבען געלעבט ביי ביידע דענקער. זייער פּסיכאָלאָגיע האָט צבגעשפּיעגעלט דעם דאָרשט נאָך אן אָביעקטיווער, ערפאהרונגס־מעסיגער ענטוויקעלונגס־פילאָסאָפיע, וואָס האָט געהערשט אין דעם מיטען פון דעם פאָריגען יאָהרהונדערט. עס זענען נאָך דאָ גענוג דאָגמאטיקער אין דעם גרויסען פילאָסאָפיש געבילדעטען, מאָדערן דענקענדען פּובליקום. און איהר קאָנט תמיד ווטען, אז אויב ווער פון זיי איז ניט קיין מארקסיסט, איז ער א ספּענסעריאנער.

א „פליום“־קאָמבינאציע פון אלע ריין סוביעקטיווע עלעמענטען און נאָר פון זיי (קריד) פעהלט אין גאנצען. די אינטערעסאנטעסטע „פליום“־גרופּירונג איז אָהן א שום ספק מילל'ס און זי קומט ווידער אמאָל נאָר ביי דזשעימס'ען מיט אן אָבשוואכונג פון

דער טעלעאָלאָגיע און דעם בעשטימטען אריין נעהמען פון דער ענטוויקעלונג.

דאָס צונויפשטימען פון דער עלעמענטען־גרופּירונג ביי קאַ־הען און ריעהל איז פערשטעהט זיך נאָך ניט קיין סימן, אז די פּרטים פון זייערע סיסטעמען זענען דיזעלביגע. די פערשיידענהייט פון זייערע רעזולטאַטען דערקלעהרט זיך דער עיקר דורך דער פערשיידענער אויסטייטשונג פון מעטהאָדע און קריטיציזם. ריעהל איז אין דעם פּונקט מעהר עמפּיריקער, קאָהען מעהר טראַנס־צענדענטאַלער אידעאַליסט. אָבער די געמיינשאַפטליכע סטרוק־טור פון זייערע בוי־פּרינציפּען איז פאָרט אַ סימן, אז זיי געהערען צו איין און דעמזעלביגען פילאָסאָפישען פאָרשער־טיפּ. און עס איז דעריבער קיין חדוש ניט, וועו דער גרעסערער פילאָסאָפישער עולם, וואָס איז פעראינטערעסירט אין דעם נעאָ־קריטיציזם, איז ניט אזוי מקפּיד אויף דעם חלוק צווישען קאָהען און ריעהל.

פּאר לאַנגע'ס מערקווירדיגע צונויפשטימונג מיט קאַנט'ן דאַרף מען ניט זוכען קיין בעזונדערע דערקלעהרונגען: לאַנגע איז פּשוט אַ גוטער תלמיד פון זיין גניאלען רבי'ן.

אָבער — לאָמיר לאָזען די איינצעלנע ביישפּיעלען און פּאַ־ראַלעלען און איבערגעהן צו אַן אנדער פּונקט, וואָס האָט מעהר צו טהאָן מיט דער פראַגע וועגען דעם אויסבליק אין די צוקונפט.

לאָמיר פריהער מאַכען אַ קליינע סטאַטיסטיק פון אונזערע יסודות. פון די 40 גרעסערע פילאָסאָפען, וועלכע מיר האָבען אויסגע־קליבען, האָבען אין „פּליוס" דעם עלעמענט: „נויטווענדיגקייט" — 28 דענקער. די צווייט־גרעסטע צאָהל וועיזען אויף „ערפאַהרונג" און „מעטהאָדע". ביידע פיגורירען מיט 22. דערנאָך קומען טעלעאָלאָ־גיע (21), מאָניזם (19), שטאַנדפּונקט פונ'ם אידעאַל (17), ענט־וויקעלונג (16), רעלאַטיוויזם (13), „איך"־פּרינציפּ (11) און קרי־טיציזם (5). דאָס גיט אונז אונגעפעהר אַ בילד פון דעם כח מיט וועלכען די איינצעלנע יסודות האָבען ביז אהער צוגעצויגען צו זיך דעם אינטערעס פון דעם פילאָסאָפישען דענקען: אַם שטאַרקסטען האָט געצויגען צו זיך די נויטווענדיגקייט, אַם שוואַכסטען — דער קריטיציזם.

לאָמיר ארויסנעהמען פון אַלע דענקער די גרופּע וואָס האָט

פערענטפערט די שטאַרקסטע פילאָסאָפישע בעדערפענים אין נויט־וועגדינקייט, דאָס זענען: הערגאַקליט, דעמאָקריט, סאָקראַטעס, פּלאַטאָן, אַריסטאָטעלעס, די סטאָיקער, עפּיקור, ברונאָ, דעקאַרט, געאוּלינקס, ספּינאָזאַ, לייבניץ, בעקאָן, האָבבס, לאָקק, קאַנט, פיכטע, שעללינג, העגעל פייערבאַך, מאַרקס, שאָפּענהויער, האַרט־מאַן, קאָנט, ספּענסער, לאַנגע, קאָהען ריעהל. אין איינעם 28.

לאָמיר אוּועקשטעלען די פאָרדערונג, אַז די נ ו י ט ו ו ע נ ־ ד י נ ק י י ט זאָל זיין פערבונדען דוקא מיט דער ע ר פ א ה ר ו נ ג. ווער פון די 28 וועט בעפריעדיגען די דאָזיגע פאָרדערונג? אַריס־טאָטעלעס, די סטאָיקער, עפּיקור, ברונאָ, בעקאָן, האָבבס, לאָקק, קאַנט, פייערבאַך, מאַרקס, האַרטמאַן, קאָנט, ספּענסער, לאַנגע, קאָ־העו, ריעהל, ד. ה. שוין ניט מעהר ווי ז ע כ צ ע ה ן דענקער.

פערלאַנגט ווייטער אַז נויטוועגדיגקייט און ערפאַהרונג זאָלען אייך געבען אַן איינהייטליכען, מאָניסטישען וועלט־בילד. די גרופּע דענקער וועט נאָך שטאַרקער צונויפשרומפּפען. אויסגעשפּראָכענע מאָניסטען פון אונזער גרופּע זענען: די סטאָיקער, עפּיקור, ברונאָ, האָבבס, פייערבאַך, מאַרקס, האַרטמאַן, ספּענסער און כמעט קאַנט און לאַנגע, ד. ה. שוין ניט מעהר ווי צעהן.

שטעלט אַרויס נאָך אַ פאָרדערונג, אַז דאָס מאָניסטישע וועלט־בילד זאָל דוקא זיין אויפגעבויט אויף דעם גרונד־פּרינציפּ פון ענט־וויקעלונג, און איהר בעקומט נאָך אַ קלענערע גרופּע: די סטאָיקער, ברונאָ, פייערבאַך, מאַרקס, האַרטמאַן, ספּענסער, לאַנג און כמעט קאַנט: שוין ניט מעהר ווי אַכט. פערלאַנגט איצטער פון די אַכט, אַז דער מאָניזם און די ענטוויקעלונג זאָלען ניט אויפגעפאַסט ווערן מ ע ט א פ י ז י ש, ווי אַן אַבסאָלוטער פאַקט אין דעם דרויסענדי־גען וועלט־געשעהן, נאָר ק ר י ט י ש, ווי אַ פילאָסאָפישע בעדערפ־ניט פון דעם מענשליכען גייסט, און פון די אַכט בלייבט קוים איי־נער: לאַנגע, ד. ה. אין לעצטער ליניע — ק א נ ט.

מאַכט דורך דעם זעלביגען עקספּערימענט מיט יענער גרופּע, ביי וועמען די ערפאַהרונג שפּיעלט אַ פּאָזיטיווע ראָליע, שטעלט אַלץ מעהר און מעהר פאָרדערונגען, און איהר וועט קומען צו דעם זעל־ביגען רעזולטאַט. סוף־כל־סוף בלייבט אויפ׳ן פּלאַץ קוים איין איינציגער דענקער: לאַנגע, דאָס הייסט ק א נ ט.

אונז וועט שוין ניט וואונדערן, וואס אלע אנדערע עהנליכע עקספערימענטען וועלען ענדיגען מיט דעם זעלביגען רעזולטאט, ווי באלד מיר ווייסען, אז קאנט איז ביז אהער געווען דער איינציגער, וואס האט כמעט אלע עלעמענטען הארמאניש צונויפגעגאסען אין איין גאנצען.

דער פועל־יוצא דערפון איז, אז וואס מעהר בעדינגונגען מיר שטעלען דעם פילאסאפישען שאפען, וואס מעהר גרונד־פרינציפען מיר מוזען אריין ארבייטען אין דעם בנין, אלץ ענגער ווערט דער קרייז פון מעגליכע סיסטעמען. די אידעאלע פארדערונג, אז קיין איינציגער יסוד זאל ניט ארויסגעלאזען ווערען, אז יעדער יסוד זאל קומען צו זיין פולען רעכט, מוז דעם קרייז אזוי פערענגען, אז נאר ווענינע סיסטעמען וועלען קאנען אויסהאלטען די שטרענגע פארדערונג פון דעם אידעאל. פאר דער גאנצער צייט פון דער פילאסאפישער ענטוויקעלונג האט נאר איין סיסטעם זיך געקאנט אויפהעבען כ מ ע ט ביז צו דער העכסטער מדרגה פון דעם אידעאל: דאס איז קאנט'ס סיסטעם. אבער דאס אליין איז א גענוגענער בעוויז, אז אט די אלע פרינציפען קאנען צונויפגעגאסען ווערן אין איין סיסטעם.

אמת, דאס הייסט ניט, אז קאנט'ס פילאסאפיע איז די איינציג ריכטיגע פאר אלע צייטען. אבער אויב די פילאסאפיע זאל זיך אבזאגען פון דער אונמעגליכער אויפגאבע אריין צו קוקען הינטער דעם שלייער פון די מענשליכע פארשטעלונגען. אויב זי זאל זיך אויך אויפהערען אריין צו מישען זיך אין דעם גאנג פון די איינצעלוויסענשאפטען און לעהרנען זיי „מארעס", ווי זיי האבען זיך אויפצופיהרען; אויב זי זאל פון דער אנדער זייט ניט טרעטען מיט די פיס די שטרעבונגען און בענקשאפטען פון דער מענשליכער נשמה, וואס זענען טיעף איינגעווארצעלט אין איהר, — יעמאלט בלייבט פאר איהר נאר איין וועג — בעוואוסט אויפצובויען א בילד פון דער וועלט און דער וועלטליכער ענטוויקעלונג, וואס זאל בעפריעדיגען א ל ע אינטערעסען פון דעם מענשליכען געדאנק. און יעמאלט מוז איהר ערשטע אויפגאבע זיין אויסצושטודירען די אינטערעסען, — פון וואנען זיי זאלען ניט שטאמען, — צו הארמאניזירען זיי און צונויפצוגיעסען זיי אין איין איינציגען סיסטעם כמעט אויף

דעם זעלביגען אופן, ווי דאָס איז אונבעוואוסטערהייד ארויסגעקומען ביי קאַנט'ן.

מיר גלויבען, אז אונז האָט זיך איינגעגעבען אויסצוגעפינען דעם סיסטעם פון יענע וואָרצעלהאפטע אינטערעסען, וואָס האָבען ביז אהער בעוועגט דעם פילאָסאָפישען פאָרשענדען און בויענדען גייסט. די ווייטערע פאָרשונג וועט אפשר אויפווייזען די פעהלערען, וואָס מיר האָבען בעגאַנגען דערביי. עס קאָן זיין, אז עס זענען דאָ נאָך אַנדערע יסודות, וועלכע מיר האָבען ניט בעמערקט, אָדער וואָס מיר האָבען על פי טעות צוגעשריעבען צו איינעם פון די צעהן. עס קאָן אויך זיין, אז איין יסוד אָדער אַן אַנדערער האָט ניט קיין זעלבסטשטענדיגע בעדייטונג, נאָר איז ניט מעהר, ווי אַן אָפּ־ריבוט, אַ נויטווענדיגע אייגענשאַפט פון אַ וועלכען עס איז אַנדער יסוד, ווען אפילו אונז דוכט זיך, אז זיי האָבען יעדער זיין אייגענעם רעכט אויף עקזיסטענץ. אָבער ווי עס זאָל ניט זיין דער רעזולטאַט פון דעם צוקינפטיגען אויספאָרשען פון דעם ענין, איינס איז פאַר מיר קלאָהר, אַז די יסודות מוזען אויסגעפונען ווערן, און אַז עס מוז אין בעזונדערע ספּעציעלע אונטערזוכונגען אויסגעפאָרשט ווערן זייער נאַטור.

דער אַנאַליז פון די איינצעלנע פילאָסאָפישע בוי־פּרינציפּען דאַרף ערסט אָוועקגעשטעלט ווערן אויף דער טאָגעס־אָרדנונג פון דעם פילאָסאָפישען פאָרשען.

וואָס איז נויטווענדיגקייט? וויפיעל אַרטען פון נויטווענדיגקייט זענען דאָ? נישיים ניט מעהר ווי די פיער, וועלכע שאָפּענהויער האָט אויסגעפונען? וואָס איז מאָניזם? פון וויפיעל פערשיידענע אַרטען בעשטעהט ער? נישיים ניט מעהר ווי די פיער, וועלכע מיר האָבען אָנגעפיהרט? בנוגע צו א י י נ צ י ג ע יסודות ווערען אָט די פראַגען אונטערזוכט אין דער מאָדערנער, פילאָסאָפישער איינצעל־פאָרשונג; אָבער אַלע אַזעלכע פראַגען מוזען בנוגע א ל ע יסודות ספּעציעל אויסגעשטודירט ווערן, אויף דעם וועג פון ריין וויסענ־שאַפטליכע איינצעל־פאָרשונגען. ערשט יעמאָלט קאָן מען ערנסט צוטרעטען צו דער אויפגאַבע פון זייער פעראייניגונג אין איין איינצעלנעם סיסטעם.

געוויס קאָן מען ניט פערלאַנגען און נאָך וועניגער אויספיה־

רען, אז די בויענדע, שאפענדע פילאָסאָפישע ארבייט זאָל זיך אָבשטעלען אויף א ווייל, ביז מען וועט פארטיג ווערן מיט דעם אנאליז פון די גרונד־פרינציפען: די פילאָסאָפיע איז איין איינגע־וואָרצעלטע בעדערפניס ביי דער געבילדעטער מענשהייט און אָב־זאָגען זיך פון איהר שאפען, וואָלט געהייסען כמעט ווי אָבזאָגען זיך פון צו בויען הייזער, ביז די ארכיטעקטור וועט ניט אויסגעפינען דעם אלערפאָלקאָמענסטען אידעאל פון א הויז. יעדער דור בעפריע־דיגט זיינע בעדערפניסען אזוי ווי ער קאָן. אָבער וואָס מעהר דער שאפער וועט זיך שוין איצטער אָנהויבען רעכענען מיט די פאָדרע־רונג און די אינטערעסען פון יענע בוי־פרינציפען, אלץ נעהענטער צום אידעאל וועלען זיין די פּראָדוקטען פון זיין ארבייט.

דאָס אידעאל פון איין איינציגער פילאָסאָפיע אפילו פאר איין איינציגען דור וועט געוויס קיין מאָל ניט מקוים ווערן, מחמת טעמים, וועלכע מיר האָבען דערקלעהרט אין דער „איינלייטונג“; און דעם „סוד כל הסודות“ — די וועלט ווי זי איז אין זיך (אויב ס'איז דאָ אזא וועלט) וועט דער מענש קיין מאָל ניט ענטפּלעקען. אָבער וועגען דער וועלט פון ערשיינונגען, דער מ ע נ ש ל י כ ע ר וועלט, וועט מען אפשר, א דאנק דער מעטהאָדע פון פעראייניגען די בוי־פרינציפען, קאָנען קומען צו רעזולטאטען, וואָס וועלען ניט זיין אזוי ווידערשפרעכענד, ווי דאָס איז געוועזען ביז אהער. און אפילו דאָרטען וואו די פערשיעדענע סיסטעמען וועלען בשום אופן ניט קאָנען אויסגלייכען זייערע סכסוכים, וועט דאָס ניט קאָנען זיין קיין גרונד צו דאָגמאטישען האס און פערביטערטער פאָלעמיק פשוט דערפאר, ווייל יעדער וועט איינזעהען און פערשטעהן, אז דאָ האנדעלט זיך ניט וועגען דעם „אבסאָלוטען“ אמת, וואָס איז פאר אונז אויף אייביג פערבאָרגען, נאָר וועגען דער בעסטער ארט, ווי „איך“ זאָל מיר פאָרשטעלען דעם לעבען פון דעם אוניווערזום און צו בעשטימען מיין ראָליע אין איהם, און אז דער לעצטער ריכטער אין דער פראגע בין „איך“ אליין, אויב איך האָב זיך נאָר גערעכענט מיט אלע מ אָ מ ע נ ט ע ן, וועלכע דער אלגעמיין־מענש־ליכער שכל האָט א רעכט אוועגצושטעלען פאר דעם פילאָסאָפישען פאָרשער.

די ט אָ ל ע ר א נ ץ, דער דרך־ארץ פאר י ע ד ע ר וויסענ־

שאַפטליכער און עהרליך אויפגעבויטער וועלט־אנשויאונג מוז יע־מאָלט פערנעהמען דעם פּלאַץ פון דעם איצטיגען פאַרטיי־קאַמפף אין דער פילאָסאָפיע. די טאָלעראַנץ, וואָס שטאַמט ניט פון אַן ערעלען רחמנות־געפיהל צו דעם „שוואַכערען" געגנער, נאָר פון רעם טרויעריגען, אָבער אונפערמיידליכען איינזעהען, ע:ז מיט אונ־זער גאַנצער פילאָסאָפיע, מיט דער אידעאַלסטער אויסאַרביי־טונג פון מענשליכע אמת'ען שטעהען מיר פאַר אַן אָבגרונד פון דעם אויביגען אַל־וועלטליכען געהיימנים.

דאָ, ביי דעם גרעניץ פון דעם מענשליכען וויסען, וואו דער שכל האָט שוין אויסגעשעפּט און אויסגעגעבען זיין גאַנצע קראַפט, וואו ער מוז בלייבען שטעהן מיט אַראָבגעלאָזענע פליגלען, ענדיגט זיך אויך זיין ממשלה. דער רעליגיעזער געפיהל פון יעדעם איינצעל־נעם קאָן דאָ, פון קיינעם ניט געשטערט און קיינעם ניט שטערענד, ארויסברענגען פאַר זיך אַליין יענע מיסטישע בלומען פון גלויבען און ליעבע, וואָס בעפריעדיגען די טיעפסטע בעדערפניסען פון זיין נשמה, וועלכע קיין וויסענשאַפט און קיין פילאָסאָפיע וועט קיינמאָל ניט אויסוואָרצלען.

באמערקטע דרוקפעהלערען און אויסבעסערונגען

דרוק־פעהלערען און אויסבעסערונגען
צו דעם ערשטען באַנד.

זייט	שורה	געדרוקט:	דארף זיין:
15	1 פון אונטען	„דאָס נייע לעבען" א. אַז. וו.	שריפטען, בד. 3, ז. 94.
29	8 " אויבען	ראַדיאַקטיווע	ראַדיאָ אַקטיווע.
39	5 " "	ווי׳פיעלקייט	וויפיעל׳קייט.
39	12 " "	וויע׳פיעלקייט	וויפיעל׳קייט.
41	17 " "	אורשפרונג,	אורשפרונג, אַנאַקסימאַנדער: די איינהייט פון דער הער־שענדער וועלט־קראפט,
43	14 פון אונטען	לעם)	לעם), דער איינהייט פון דער בעהערשענדער וועלט־קראפט (אַנאַקסימאַנדער),
45	11 " "	פייער־עטהער;	פייער־עטהער; איהר הער־שענדע קראפט איז איינע און דיזעלביגע: דער פייער־עטהער;
84	11 פון אויבען	זיין פּאַטערלאַנד די גאנצע וועלט.	די גאַנצע וועלט זיין פּאַ־טערלאַנד.
100	1 פון אונטען	כאַאָטישען	כאַאָטישער
109	6 " "	דאָס	„דאָס
111	3 פון אויבען	אַ חוץ	מחוץ
116	9 " "	שכל׳דיגעס וועזען	שכל׳דיגע וועזענס
125	19 " "	פנעאומאַ	פנעאומאַ
127	15 " "	ניט	אויך ניט
138	1 " "	פילאָ׳ס	פילאָ׳ס,
142	14 " "	מאָהאַמעדאַנישער	מאָהאַמעדאַנישע
143	15 " אונטען	אין	ווי פון
145	17 " "	ענטוויקעלט	ענטוויקעלט זיך
162	2 פון אויבען	דיכטער	דענקער
162	6 " "	„וויעדער־בעלעבונג"	„וויעדער־בעלעבער"
168	3 " אונטען	פטאָלאָמעאישע	פטאָלעמעאישע
169	3 " אויבען	פטאָלאָמעאישער	פטאָלעמעאישער
185	9 " "	פערצעפּציאָנען	פערצעפּציאָנען
185	10 " "	פערצעפּציאָנען	פערצעפּציאָנען
185	13 " "	פערצעפּציאָנען	פערצעפּציאָנען
187	10 " "	איהר	איהם
189	8 " "	1837	1637
240	6 " אונטען	געוואָרען	געוואָרען, 1632,
244	16 " אויבען	אמת׳ן	אמת׳ן!
264	10 " אונטען	פערצעפּציעס	פערצעפּציעם
264	3 " "	אייע	איינע
273	2 פון אויבען	צונויף	אויף
284	11 " "	גייסט"	גייסט")

דרוק-פעהלערען און אויסבעסערונגען
צו דעם צווייטען באַנד.

זייט	שורה	געדרוקט:	דארף זיין:
50	16 פון אויבען	ה ע ר א ו א י ס ט י ש ע	ה ע א ו ר י ס ט י ש ע
50	8 ″ אונטען	גאַנץ	גאַנצען
125	11 ″ ″	איהם	איהר
132	8 ″ ″	דעטערמינאַציאָן	דעטערמינאַציאָ
140	10 ″ ″	די	דער
202	8 פון אויבען	און	אין
211	12 ″ אונטען	בענעקע	בענעקע האָט
214	11 ″ ″	די	דער
254	8 פון אויבען	אין	און
256	10 ″ ″	זאַך-	זאק-
260	7 ″ ″	„אַבסאָלוטען	„אַבסאָלוטען″
284	8 ″ ″	לויתון	לויתן׳ם
287	1 פון אונטען	קמטרי	קאָטרי
287	12 ″ ″	קמווד	קאָווד
287	13 ″ ″	עקמוור	עקוואָר
287	14 ″ ″	עמוו	עאָוו.